ZOLA

ATACUL DE LA MOARĂ

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

EMILE ZOLA

ATACUL DE LA MOARĂ

În romînește de

Sidonia Drăgușanu

Prefață de

Theodosia Ioachimescu

București — 1963

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

PREFAȚĂ

Constructor de mari și masive edificii epice (ciclul de romane *Rougon-Macquart* cuprinde 20 de volume), Zola nu a disprețuit nici liniile mai sprintene ale nuvelei.

S-ar putea crede că nuvela a fost pentru Zola un început de carieră, un fel de încercare, de proporții modeste, a puterilor sale literare. În adevăr, prima lucrare, din jurul vîrstei de douăzeci de ani, după inevitabilele poeme lirico-filozofice ale adolescenței, prima scriere literară în proză, prezentată spre publicare, a fost o nuvelă. Această nuvelă, rod al unei imaginații încă romantice și al unei viziuni sociale utopice, *Soeur des pauvres (Sora săracilor)*, poveste fantastică și naivă a unei fetițe oropsite, care, iubind pe săraci, capătă darul de a vedea răsărind în jurul ei banii și obiectele pe care dorește să le împartă, această nuvelă, cu tot romantismul și cu tot utopismul ei, a fost respinsă de editura căreia-i fusese prezentată, fiind considerată prea... revoluționară. Burghezia franceză de după 1860 era mai puțin tolerantă decît cea din prima jumătate a secolului și nu-i plăceau, nici în cadrul fantastic, pledoariile prea aprinse în favoarea sărăcimii. Romanul *Mizerabilii* al lui Victor Hugo, scris în exil și apărut cam în același timp în străinătate, nu aflase nici el înțelegere printre criticii oficiali ai Franței Imperiului al doilea.

Totuși, poate și din cauza imensului succes popular pe care-l obține *Mizerabilii*, *Sora săracilor* își găsește loc în volumul de nuvele *Povestiri pentru Ninon* cu care Zola debu-

tează în literatura propriu-zisă, în anul 1864. Așadar, nuvela — început de carieră? Nicidecum. Chiar după ce își concepe ciclul *Rougon-Macquart* și începe să-l publice (1871), Zola continuă să scrie nuvele și le adună în volume, care apar printre romanele ciclului. Astfel, în 1874, după *Pîntecele Parisului* și înainte de *Excelența sa Eugène Rougon*, apare culegerea *Alte povestiri pentru Ninon*; în 1882, după *Circiuma* și *Nana*, apare *Căpitanul Burle*; în 1884, un an înainte de *Germinal*, apare *Naïs Micoulin*. Celebra nuvelă *Atacul de la moară* e publicată, împreună cu alte povestiri antimilitariste ale altor scriitori, în culegerea colectivă *Serile de la Médan* (1880).[1]

Faptul că prietenii săi — Turgheniev, Maupassant și Daudet, printre alții — cultivă cu predilecție nuvela nu e, desigur, nici el străin de statornicia lui Zola față de acest gen. Nuvelele scrise după 1884 și apărute prin reviste vor fi adunate, după moartea lui Zola, în culegerea *Doamna Sourdis*. În anul morții chiar (1902), romancierul scrie nuvela *Angeline sau casa cu fantome*, povestire antimistică, ironizînd superstițiile și credința în stafii, povestire care marchează distanța parcursă de autor în cei 40 de ani de creație, de la romantismul amator de fantastic la realismul sprijinit pe cunoaștere.

Nuvela este deci pentru Zola o preocupare permanentă sau, mai curînd, o permanentă cale de ieșire din preocuparea apăsătoare de a-și ilustra masivul său sistem „naturalist" și „experimental", în sprijinul căruia, în dorința sa de a înnoi romanul, apropiindu-l de știință, crease o seamă de teorii discutabile. Evident, ecourile acestor teorii vor răsuna și în nuvele, dar mult mai stins.

În creația mai spontană a nuvelei, scriitorul se mișcă în voie, poate da curs liber fanteziei și condeiului, poate surprinde și fixa trăsături fugare ale vieții și ale sale proprii. Așa se explică de ce tonalitatea în general sumbră a epicei sale (cum ar putea fi altfel o „epopee a prăzii", cum numea Gorki ciclul *Rougon-Macquart*, care acuză cu atîta violență relațiile capitaliste?) ia aspecte neașteptate, în cadrul nuvelei, dînd uneori precădere ironiei și umorului, mergînd

---

[1] Vezi I. Brăescu, „Un manifest antimilitarist din 1880: „*Les Soirées de Médan*", în Revista de filol. rom. și germ., 1/1960.

chiar pînă la comicul gras, de vînă rabelaisiană, ca în *Chelul de la Coqueville*, sau pînă la gluma bulevardieră, ca în *Scoicile domnului Chabre*, ori pînă la caricatură, ca în *Victima reclamei*. Apare astfel cititorilor un Zola puțin cunoscut, un Zola care știe să zîmbească, ba chiar să rîdă.

Genul mlădios al nuvelei îi permite scriitorului nu numai o vastă claviatură de tonuri, dar și o mare varietate de subiecte și de procedee, de la amintirile din copilărie și tinerețe *(Amintiri, La țară)* pînă la tabloul de atmosferă *(Doamna Neigeon)*, de la legendele populare sau povestirile fantastico-satirice, gen Swift sau Voltaire *(Simplice, Zîna îndrăgostită, Aventurile lui Sidoine lunganul și ale lui Médéric mărunțelul)*, pînă la analiza atentă a unui caracter, gen Stendhal sau Balzac *(Nantas, Doamna Sourdis)*, de la notația rapidă a faptului cotidian sau evocarea nostalgică a peisajului provensal *(Fragii, Lili, Naïs Micoulin, Amintiri)* pînă la cercetarea organizată a desfășurării, pe diverse trepte sociale, a unui moment solemn *(Căsătorii..., Sfîrșitul unor vieți...)*.

„Experimentul" naturalist își face loc uneori și în nuvelă, dar, tot aci, Zola își urmărește prospețimea de impresii a anilor tineri: „Chiar în miezul asprimilor mele, am vrut să așez această gingășie..." (Prefața la *Alte povestiri pentru Ninon*).

Prefața citată (1874) înregistrează și cotitura autorului, de la viziunea poetică, de esență romantică, a lumii, la o concepție științifică (vom vedea *cît* de științifică) și la o căutare „aspră" a adevărului: „...Am apucat pe drumul mare, plin de praf și cu copaci săraci; ba chiar m-am oprit cu curiozitate, mărturisesc, în fața hoiturilor de cîini de pe lîngă pietrele de hotar; am vorbit de adevăr, am pretins că totul se poate scrie, am vrut să dovedesc că arta se află în viață și nu-n altă parte... adevărul m-a dus cu el, în minile lui aspre. Am fost nebun după analiza exactă..." aceste cuvinte, surprinzător de lucide, rezumă parcă, autocritic, rătăcirile naturaliste și confuziile de bună credință ale scriitorului.

Datorită, însă, tocmai acestei bune credințe, Zola a reușit, în cele mai cunoscute romane ale sale, ca și în cele mai multe nuvele, să-și domine confuziile și să fie, înainte de orice, un realist critic cu privirea pătrunzătoare, ațintită

asupra abuzurilor şi nedreptăţilor sociale, ca şi asupra forţelor innoitoare, un om care a trăit, cum spunea Balzac, în „măruntaiele epocii". Se poate spune pe drept cuvînt despre el că, alături de Victor Hugo, a fost scriitorul francez care „a răscolit cel mai mult secolul său"[1].

Născut la Paris, la 2 aprilie 1840, Emile Zola nu şi-a petrecut copilăria în capitala Franţei, ci pe colinele însorite din sud, în Provenţa trubadurilor şi a levănţicăi, de care îşi va aduce aminte toată viaţa. Aici, tatăl său — care conducea nişte lucrări de inginerie — a fost surprins de moarte. O dată cu dispariţia capului de familie, au început grijile şi lipsurile. Ceilalţi membri ai familiei l-au ajutat pe tînărul Zola să-şi continue un timp studiile, după care Zola a fost silit să-şi cîştige singur existenţa. În multe din scrisorile adresate de la Paris prietenilor şi colegilor, rămaşi în Provenţa, sînt dezvăluite umilinţele şi dezamăgirile încercate în căutarea unui post la vreun birou sau vreo întreprindere.

Interesul pentru literatură se manifestase încă din şcoală, dar poemele şi proiectele începătorului nu deschideau nici o uşă. În 1862, a fost nevoit să accepte un post de ambalor la librăria Hachette. Dovedindu-se cultivat şi capabil, a fost trecut la secţia de publicitate, unde a avut ocazia să cunoască pe cei mai de seamă scriitori şi critici ai vremii, printre alţii, pe Taine, care a exercitat o mare influenţă asupra concepţiilor sale filozofice şi estetice. A început să scrie, pe lîngă nuvele, cronici literare şi artistice, sprijinind curentele înnoitoare din pictură. Dar, pentru vina de a fi publicat versuri în ziarul republican *Munca* şi de a fi avut relaţii cu *Revista progresului*, este concediat de la întreprinderea Hachette.

Hotărît să trăiască independent, din scrisul său, Zola se străduieşte să găsească o formulă literară nouă, corespunzătoare epocii sale, căreia nu i se mai potrivesc — declară el — nici solemnitatea rigidă a clasicismului, nici impetuo-

[1] V. J. Fréville : *Zola, semeur d'orages (Zola, semănător de furtuni)*, Paris, Ed. Sociales, 1952, p. 6.

vitatea imaginativă a romantismului, nici răceala afectată a parnasienilor şi nici încercările de a inventaria măruntele fapte cotidiene, preconizate de şcoala aşa numită „realistă" a lui Champfleury şi Duranty. Ceea ce urmăreşte el este o innoire literară bazată pe o concepţie largă, ştiinţifică, legată de realitate.

Zola trăieşte intr-o perioadă de avînt tehnic şi de dezvoltare a ştiinţelor naturii. Sînt domeniile care-i convin încă puternicei burghezii franceze. În faţa guvernămîntului lui Napoleon al III-lea, paravan al speculei şi venalităţii, se ridică opoziţia republicană şi forţele proletare în creştere, dar scurta viaţă a Comunei din Paris şi crunta represiune condusă de preşedintele Thiers vor dovedi în curînd că proletariatul francez nu e încă matur şi că republicanismul poate deveni şi el o mască politică a burgheziei.

În această ambianţă propice confuziilor, determinismul mecanicist şi biologic al lui Taine, care tinde să explice faptele umane mai ales prin biologie, considerînd caracterele efecte ale temperamentelor şi psihologia un capitol al fiziologiei, a apărut multor tineri scriitori necunoscători ai teoriei marxiste (care va avea mai multă răspîndire în Franţa abia după 1880, după amnistierea comunarzilor) ca ultimul cuvînt al ştiinţei aplicate la literatură. Ei îşi propun, pentru a ajunge la adevărul vieţii, să cerceteze îndeaproape manifestările fiziologice ale omului, neglijînd implicaţiile sociale. Ceea ce îi duce la greşeala — devenită impostură în politică şi denunţată ca atare de către Engels şi Lenin — de a aplica, la ştiinţele sociale, legile biologice.

Aşa s-a născut şcoala naturalistă, al cărei şef a devenit, după 1875, Zola. Termenul de „naturalism" fusese intrebuinţat chiar de Taine, cu sensul de: relatare întemeiată pe observarea faptelor şi făcută după metode ştiinţifice. Taine ducea astfel mai departe pozitivismul lui Auguste Comte, simplu colector de fapte neinterpretate.

Studii inspirate de darwinism, ca cel asupra eredităţii al doctorului Lucas, sau cel asupra medicinii experimentale al lui Claude Bernard, contribuie şi ele la orientarea spre naturalism a literaturii.

Zola citeşte luni de zile, la bibliotecă, tratate de fiziologie. Scriind primul său mare roman, *Thérèse Raquin* (1868), povestea unei pasiuni criminale, el declară că per-

sonajele sale sînt dominate de nervii și de sîngele lor și își însușește celebra frază a lui Taine: „Viciul și virtutea sînt niște produse, ca și vitriolul și zahărul", frază care desființează liberul arbitru și eficiența voinței umane. Romanticul de altădată, poetul influențat de gingășiile lui Musset, a apucat, cum va spune în prefața celui de al doilea volum de nuvele al său, pe drumul mare, plin de praf și presărat cu hoituri de cîini, convins, de altfel, că se află pe calea care duce la adevăr.

Dar vina realismului critic nu este secătuită. Zola este și un discipol fervent al lui Balzac, de la care a învățat cît de important e rolul societății în evoluția personajelor. La un congres din 1866, avînd ca temă definiția și istoria romanului, el trimisese un memoriu în care afirmase că produsele spiritului reflectă felul de viață al diverselor societăți. Iar mai tîrziu, cînd, după modelul *Comediei umane* a lui Balzac, concepe un ciclu de romane, Zola dă acestui ciclu titlul general de: *Rougon-Macquart, istorie naturală și* *s o c i a l ă* (sublinierea noastră) *a unei familii sub Imperiul al doilea* El consideră acest ciclu ca o experiență uriașă în care se urmărește felul cum reacționează descendenții — în curs de patru generații — ai unei femei isterice, însoțite mai întîi cu un bărbat sănătos, grădinarul Rougon, și apoi cu un alcoolic dezechilibrat, contrabandistul Macquart. Acești descendenți, mai mult sau mai puțin purtători de tare fiziologice, după cum au moștenit trăsăturile mamei sau ale unuia din cei doi bărbați, sînt puși să evolueze în diverse medii sociale din anii apropiați (1852—1871: Imperiul al doilea). Vom întîlni astfel: lumea financiară și a politicienilor *(Hăituiala, Banii, Excelența sa Eugène Rougon)*, lumea negustorilor *(Pîntecele Parisului, La bucuria doamnelor)*, a prostituției *(Nana)*, culisele familiei burgheze *(În intimitate)*, țăranii *(Pămîntul)*, meseriașii *(Cîrciuma)*, minerii *(Germinal)*, militarii și războiul *(Prăpădul)* etc.

Așa după cum opera sa i se pare că trebuie să fie „mai puțin socială decît științifică" (formulă care trădează confuziile și contradicțiile autorului), tot astfel cadrul istoric îi apare ca un simplu mediu reactiv pentru experiența pe care a întreprins-o. Dar realitatea obiectivă, viața din jurul său se impun scriitorului, așa încît naturalismul cedează de cele mai multe ori pasul realismului De aceea, dacă, în

romane ca *Bestia umană*, *Circiuma* sau *Nana*, concepția „fiziologică" se manifestă din plin, în schimb, în romane ca *Banii*, *Excelența sa Eugène Rougon*, *La bucuria doamnelor*, *Germinal* etc., relațiile sociale sînt dezvăluite cu precădere și cu ascuțime.

Zola a surprins unele aspecte ale capitalismului din vremea sa: afacerismul legat de politicianism, forfota speculanților la bursă, apariția societăților pe acțiuni, corupția cercurilor conducătoare, formele de diversionism (clericalism, rasism) ale reacțiunii. El a înregistrat și creșterea mișcării muncitorești, lupta minerilor anunțînd din adîncuri schimbarea societății. *Germinal* (1885) aduce pentru întîia dată pe primul plan literar proletariatul industrial și îl prezintă activ și în ofensivă, nu ca victimă a alcoolismului, cum sînt înfățișați meseriașii din *Circiuma* (1877).

Poziția democratică a lui Zola s-a manifestat și în viața publică. Numele lui e legat, după cum se știe, de celebra „Afacere Dreyfus", diversiune antisemită întreprinsă în Franța de cercurile reacționare și militariste de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Luînd în mod curajos apărarea ofițerului evreu Dreyfus, acuzat pe nedrept de spionaj, Zola a fost dat în judecată, amenințat și huiduit pe stradă și pe scările tribunalului, condamnat la închisoare, obligat, pentru a determina o dezbatere publică, să se expatrieze timp de un an, în timp ce, la Paris, mobila îi era scoasă în vînzare. Puținii ani pe care-i mai avea de trăit i-au fost astfel întunecați. „Sfîrșitul vieții lui Emile Zola, spunea Aragon, va fi fost una din tristețile istoriei noastre". Dar Zola era hotărît să înfrunte orice lovitură pentru a sluji cauza dreptății și demnitatea patriei: „N-am voit ca țara mea să rămînă împotmolită în minciună și nedreptate. N-au decît să mă lovească aici. Franța îmi va mulțumi odată că am ajutat la salvarea onoarei ei."

Ca și Victor Hugo, înaintașul său, Zola cunoaște evoluția scriitorului democrat spre viața și opera militantă. Convingerile sale republicane, pe care, la început, ținea să nu le confunde cu opera, aceasta fiind după concepția naturalistă, o reflectare „obiectivă", apolitică, a realității, se apropie cu timpul de socialism („vechiul republican care sînt și socialistul care voi fi negreșit pînă la urmă..") și pătrund în creația sa dîndu-i sensuri și avînturi noi. Zola nu rămîne

indiferent față de ascuțirea luptei politice din Franța sfîrșitului de veac, moment cînd cercurile reacționare încearcă înscăunarea dictaturii și desființarea parlamentului, în timp ce numărul deputaților socialiști crește în Cameră. În romanele *Lourdes, Rome, Paris* (1894—1898), formînd seria *Cele trei orașe*, el dezvăluie rolul reacționar al catolicismului și corupția deputaților burghezi. Ce înseamnă truda metalurgiștilor sub capitalism apare în romanul *Muncă* (1901), unul din cele care trebuiau să constituie seria rămasă neterminată a celor *Patru evanghelii* („evanghelii" ale ateului democrat : *Fecunditate, Muncă, Adevăr, Dreptate*). Zola lucra, în septembrie 1902, la romanul *Adevăr*, cînd un accident care a consternat întreaga lume democrată i-a curmat viața : a murit asfixiat din cauza unei sobe înfundate.

Este adevărat că, în aceste ultime romane, confuziile scriitorului nu se limpezesc, ba s-ar putea spune că, față de *Germinal*, ele se agravează. „Socialismul" spre care pășește și pe care îl propovăduiește ia pînă la urmă forme de socialism utopic. Zola e un mare admirator al lui Fourier și, ca atare, speră în posibilitatea unei colaborări între „capital, muncă și talent" *(Muncă)*, precum și în puterea de convingere a realităților și a pledoariilor pentru a face să capituleze regimul capitalist. Oportunismul și anarho-sindicalismul, caracteristice mișcării muncitorești franceze de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, nu erau, desigur, de natură să-l orienteze spre socialismul științific.

Nu rămîne, însă, mai puțin adevărat că, în cuvinte ca *Adevăr, Muncă, Dreptate*, Zola nu vede termeni goi de conținut, că toată forța lui de creație și de acțiune este pusă în slujba progresului uman, că opera lui proclamă pînă la sfîrșit încrederea și speranța în popor, că se dovedește pînă la capăt un combatant pasionat împotriva exploatării, a obscurantismului și a războiului, că merită, într-un cuvînt, epitetul de „conștiință umană", prin care a fost omagiat la groapă de către Anatole France.

•

Ceea ce s-ar putea numi constantele pozitive ale lui Zola : ura pentru tot ceea ce vădește aviditate, egoism, neomenie, interesul pentru viața maselor muncitoare și încrederea în

ele, poziţia viguros şi consecvent antirăzboinică, toate acestea se regăsesc şi in nuvelele sale.

Cu ironie şi sarcasm este subliniată făţărnicia bisericii şi huzurul „lumii bune": in *Postul* (prelatul monden, care fulgeră din amvon, ameninţind cu iadul pe cei care nu se vor umili prin căinţă şi privaţiuni, in timp ce el se pregăteşte să ia parte la distracţii şi trataţii de salon, unde o va intilni pe baroana care l-a ascultat în biserică, instalată confortabil lingă calorifer şi lăsind să-i zboare gindul la plăcute indeletniciri lumeşti) sau in *Umerii marchizei* (marchiza elegantă, care se interesează dacă a sosit dezgheţul, nu din milă pentru cei fără foc, ci fiindcă vrea să meargă la patinaj, şi ai cărei umeri, bine cunoscuţi de toţi obişnuiţii saloanelor pariziene, au fost de atitea ori folosiţi pentru a obţine favoruri politice).

Traficul de influenţă prin femei apare şi în nuvela *Doamna Neigeon*, care atinge tema compromisului intre aristocraţie şi burghezie. Doamna Neigeon este un exemplar „evoluat" din seria ilustrată de Balzac prin celebra doamnă Marneffe (in *Verişoara Bette*): ea lucrează ca un om de afaceri („...ajuţi la campania electorală a soţului meu, capeţi un post în diplomaţie!...") şi nu ca o femeie care-şi vinde farmecele. E o ambiţioasă „cinstită", care se simte obligată să „colaboreze" cu soţul ei, acesta fiind deosebit de mediocru. Mai energică, încă, şi mai perseverentă este doamna Sourdis, provincială cu oarecare talent la pictură, care ajunge să lucreze singură tablourile gloriosului ei soţ, decăzut prin alcoolism şi devenit incapabil de creaţie (*Doamna Sourdis*). Atit doamna Neigeon cit şi doamna Sourdis au reale calităţi personale, pe care, insă, societatea banilor, cu goana după profit şi cu arivismul care o caracterizează, le orientează spre scopuri şi mijloace prea puţin nobile şi prea puţin sincere.

O astfel de deformare suferă şi tinărul Nantas (*Nantas*)[1], fiu de zidar din Marsilia, inteligent şi energic, care vine la Paris pentru a-şi utiliza calităţile, de care e conştient. Dar, căutind de lucru, el bate in zadar drumurile, se întoarce flămind şi descurajat în mansarda lui rece şi sărăcăcioasă

---

[1] Inainte de a fi publicată în Franţa, nuvela *Nantas* a apărut în revista rusă din Petersburg, *Vestnik Evropi*.

(Zola nu trebuia, pentru a descrie asemenea momente, decît să evoce încercările tinereții lui) și e obligat, ca să nu ajungă la sinucidere, să-și vîndă numele unei domnișoare bogate care avea de ascuns un pas greșit. Nantas amintește atît de celebrul Rastignac al lui Balzac, care vrea și el să se ia de piept cu Parisul, renunțînd la orice principiu moral, cît și de alt erou de roman, al lui Zola de astădată, Aristide Rougon (Saccard), care, înainte de a face și reface averea prin speculă și afaceri suspecte, obține fonduri datorită aceluiași fel de căsătorie (vezi romanele *Hăituiala* și *Banii*; asemenea interferențe de personaje și chiar teme, în romane și nuvele, se mai întîlnesc). Față de ambițioșii lui Balzac, cei ai lui Zola sînt, firește, și ei „evoluați". Ei sînt ai epocii lor (și acesta e unul din marile merite de realist ale scriitorului) nu numai prin natura afacerilor pe care le învîrtesc, dar, mai ales, prin integrarea lor în aparatul de guvernămînt, prin relațiile și influențele lor politice. Cît despre îndrăgostirea lui Nantas de femeia care l-a cumpărat și despre sfîrșitul sentimental al nuvelei, aceste trăsături evocă primele înclinări spre romantismul melodramatic ale lui Zola și nu adaugă nimic la valoarea povestirii.

Denunțînd ambianța și procedeele capitaliste, condeiul nuvelistului capătă ascuțimi de caricaturist amar, în *Victima reclamei* — poveste tragicomică a naivului care crede în ceea ce-i recomandă anunțurile și afișele comerciale — și în *Slutele*, aplicare a „ideii geniale" a unui afacerist inventiv, care închiriază cu ora femei urîte pentru ca ele să pună în valoare, prin contrast, frumusețea mai mult sau mai puțin reală a celor pe care le însoțesc. Ce se întîmplă în sufletul fetelor slute, care servesc de *repoussoir* și care nu vor auzi niciodată cuvinte de dragoste, nu-l interesează pe „genialul" Durandeau... Pe Zola l-a preocupat această formă de suferință, pe care a tratat-o și într-o piesă de teatru (*Sluta*).

Interesul pentru viața și suferințele celor ce muncesc se vădește în mai multe nuvele (*Fierarul*, *Vecinul meu Jacques*, *Inundația*) și mai ales în *Șomajul*, relatare plină de sensibilitate a mizeriei care cuprinde treptat mansarda unui muncitor șomer, înfometîndu-i soția și fetița; a fost vîndută pînă și lîna din saltea, dar foamea stăruie, fiindcă nu se găsește de lucru, iar fetița, care n-a avut niciodată jucării

și care nu se poate duce la școală fiindcă nu are încălțăminte, întreabă nedumerită: „Spune, mamă, de ce ne e tot timpul foame?" Zola intuiește și redă toată suferința familiei victime, dar nu ajunge la cauzele acestei suferinți, iar în compătimirea lui găsește loc și pentru patronul mai mult sau mai puțin ruinat de criză. Tot astfel, în *Jacques Damour*, revolta și suferința comunardului deportat și evadat sînt mai puțin convingătoare decît sfîrșitul lui de om învins, drama socială fiind complet acoperită de o dramă personală.

Cu duioșie este povestită și moartea băiețașului Charlot, ai cărui părinți, tot șomeri, nu-l pot îngriji cînd copilul, lipsit de îmbrăcăminte călduroasă în timpul iernii, cade bolnav de pleurezie *(Sfîrșitul unor vieți...)* Dar finalul nuvelei amintește de romancierul *Circiumii*, mai mult decît de cel al romanului *Germinal*. Ca și, de altfel, sfîrșitul episodului care povestește căsătoria tîmplarului Valentin cu florăreasa Clémence *(Căsătorii...)*. De fapt, la Zola nu e vorba numai de confuzii, ci și de teama de a nu idiliza personajele proletare Totuși, adevărata dragoste el o înregistrează în casa modestă a acestor oameni simpli, și nu în palatele marilor proprietari sau ale bogătașilor, ale căror căsătorii sînt de obicei simple afaceri.

Adevărata dragoste se întîlnește, de asemenea, la tînăra țărancă Naïs Micoulin, și nu la coconașul care se distrează cîteva săptămîni în brațele ei, ca apoi s-o disprețuiască și s-o uite Aceste scurte săptămîni de fericire Naïs le va plăti cu sacrificiul întregii ei vieți de femeie, în timp ce fiul stăpînului își va relua existența de petreceri și huzur *(Naïs Micoulin)*. Viața aspră a țărănimii muncitoare a fost deseori evocată de Zola în romane și nuvele *(Pămîntul, Inundația, Cele patru anotimpuri ale lui Jean Gourdon* etc.). Un exemplu este episodul morții bătrînului Jean-Louis Lacour, care se sfîrșește așa cum se prăbușește un copac și care nu admite să fie tulburată strîngerea recoltei pentru a fi chemat un medic sau a i se da îngrijiri *(Sfîrșitul unor vieți...)*. Vorbind despre oamenii simpli, Zola poate, de altfel, trece de la tonul grav la cel glumeț, optimist; pescarii din sătulețul normand Coqueville sînt eroii celei mai pline de haz, de bună dispoziție, din nuvelele sale *(Chelul de la Coqueville)*

împotriva războiului, a „războiului infam, a războiului blestemat", poziția scriitorului s-a afirmat încă de la început. Una dintre primele sale nuvele, *Singele* (în prima culegere, din 1864) relatează un vis în care e vorba de fluviul de singe revărsat in urma măcelului nesăbuit a două armate. În același volum, istețul Médéric satirizează războiul colonialist: ...„Soldații noștri se plimbă în chip de civilizatori, tăind gîtul celor care nu se civilizează destul de repede". (*Aventurile lunganului Sidoine și ale lui Médéric cel mărunțel*). Războiul din 1870, Zola l-a condamnat prin articole vehemente În 1880, una dintre cele mai bune nuvele ale sale, poate cea mai bună, *Atacul de la moară*, a apărut alături de nuvela lui Maupassant, *Bulgăre de seu*, și de alte povestiri în culegerea *Serile din Médan*, care a determinat ulterior dezvoltarea unei întregi literaturi antimilitariste și antirăzboinice. În alte amintiri și nuvele ale sale, Zola dădea referiri pline de indignare despre războiul franco-austriac și despre cel din Crimeea.

În 1892, penultimul roman din seria *Rougon-Macquart*, *Prăpădul*, aducea cea mai completă și mai acuzatoare mărturie asupra războiului franco-german din 1870, descriind suferințele soldaților și ale populației, nimicirile absurde și măcelurile înfiorătoare de pe cîmpul de luptă și din Franța ocupată, inconștiența sau cinismul conducătorilor din spatele frontului.

Romanul *Muncă* (1901) conținea, ca un avertisment, descrierea-ficțiune a ultimului război pe care își închipuia scriitorul că-l va purta omenirea, descriere menită să-l împiedice: ...„Știința inventase explozibile, mecanisme în stare să ducă moartea la distanțe uimitoare, să nimicească dintr-o dată un popor întreg, asemenea unui cutremur..."

Zola se gîndea și la o dramă cu temă antimilitaristă. Iar în notele de pregătire a romanului *Dreptate*, voința de pace a scriitorului se apropie de soluția reală: ...„Gîndește-te... la toți copiii care dorm liniștiți, la Paris, la Berlin, la Londra, în lumea întreagă, și care sînt destinați să piară pe cîmpurile de bătaie Asta nu trebuie să se întîmple. Cucerirea lumii trebuie să fie pașnică. E nevoie de o democrație solidară, întemeiată în sfîrșit pe legea muncii, care va permite o repartiție echitabilă a bunurilor". Așadar, după o viață

întreagă de combatere a conflagrațiilor, Zola înțelesese că desființarea capitalismului înseamnă și dispariția războaielor.

În operele sale literare, el se străduie mai ales să arate fața adevărată a flagelului, fără fardul idilizant cu care îl acopereau unii istorici și scriitori burghezi. În *Prăpădul*, în *Atacul de la moară*, lupta împotriva războiului este, înainte de toate, denunțare a „prăpădului".

Atacul de la moară, episod dramatic din războiul franco-german, pune în contrast prospețimea peisajului și bucuriile vieții rurale cu ceea ce rămîne după bătălie: au pierit nu numai oamenii, dar și peisajul și-a pierdut culoarea și veselia: a fost parcă și el ucis. Ideea de a ilustra forța de distrugere a războiului prin tabloul peisajului pustiit se întimește și într-o nuvelă mai veche a lui Zola, *Satul*, în care e vorba de fericirea molcomă a unui sătuleț pierdut, pe care războiul îl face celebru distrugîndu-l: ...„Vai! ce jale, rîul va fi roșu, șirul de plopi va fi ras de ghiulele, colibele spintecate vor arăta disperarea mută a familiilor, sătulețul va fi celebru... Waterloo nu era decît o fermă, Magenta număra abia cincizeci de case..." Tot astfel piere și moara: „Sărmana moară! o găureau gloanțele, bucățică cu bucățică. Jumătate din acoperiș zbură. Apoi se prăbușiră și doi pereți. Partea care cobora în Morelle era un adevărat dezastru. Iedera, smulsă de pe zidurile zdruncinate, atîrna ca niște zdrențe. Rîul ducea cu el tot felul de hîrburi... Două gloanțe, unul după altul, se înfipseră în bătrîna roată, care gemu pentru ultima oară... Spițele ei pluteau pe apă tîrîte de curent, o dată cu carcasa strivită..."

În *Prăpădul*, scena unui dejun tihnit la un han, sub o boltă de viță străbătută de razele soarelui, e urmată de descrierea jalnicului aspect al soldaților fugari, zdrențuiți și istoviți: războiul a stins lumina modestelor bucurii omenești. Din asemenea contraste, apare caracterul total distrugător — și deci total absurd — al conflagrațiilor. Cînd, în *Atacul de la moară*, moara e reocupată de francezi, iar căpitanul exclamă: „Victorie!", acest strigăt sună a cumplită ironie, nu numai pentru Françoise, încremenită între cadavrul tatălui ei și cel al logodnicului ei, dar și pentru cititor.

Elementul tonic rămîne forța morală a oamenilor. Patriotismul bătrînului morar, curajul viitorului său ginere se

ecou dincolo de moartea lor, dar războiul apare cu atît mai absurd cu cît a distrus asemenea valori.

Spuneam că spontaneitatea și proporțiile reduse ale nuvelei îl feresc, în general, pe Zola, nuvelistul, de demonstrații și dezvoltări naturaliste. Totuși, unele trăsături ale nuvelelor sale amintesc, cum e și firesc, de teoriile romancierului.

Rolul pe care-l ocupă alcoolul în episodul menajului Valentin-Clémence *(Căsătorii...)* sau în capitolul morții micului Charlot *(Sfîrșitul unor vieți...)*, poate chiar și în *Cheiul de la Coqueville*, vădește tendința autorului de a da pas uneori biologicului asupra socialului. Iar teoreticianul „romanului experimental" are cuvîntul în dipticul *Căsătorii...* — *Sfîrșitul unor vieți...*, unde „experimentul" constă în a pune personaje din diverse pături sociale în situațiile-cheie ale unei existențe omenești (căsătoria, moartea), pentru a constata diferențele semnificative. Detaliile acestor diferențe stigmatizează, ce e drept, fățărniciile și aviditățile societății banilor, dar o fac în mod static, compartimentat. Altă forță dramatică dă povestirii punerea față în față a claselor, ca în romanul *Germinal* sau ca în nuvela *Naïs Micoulin*.

În general, însă, nuvelele lui Zola — și în special cele alese aici — sînt opera unui povestitor realist și, așa cum a putut apărea din cîte s-au spus mai sus, ale unui povestitor realist stăpîn pe mijloacele sale de creație. Ele vădesc marea grijă a scriitorului pentru echilibrul compoziției, pentru stabilirea dependenței dintre ambianța generală și caracter, pentru construirea unui decor evocator, pentru gradarea forței dramatice a acțiunii.

Desigur, nu în nuvele ne vom aștepta să găsim particularitățile de romancier ale lui Zola. Cîte ceva aduce totuși aminte de ele. Așa, de pildă, întîlnim măiestria lui de a reda ansamblurile, în scena vizitării salonului de pictură, din *Doamna Neigeon* sau în cea a luptei din *Atacul de la moară*. Descriind moara, nuvelistul pare a-și aminti de predilecția romancierului pentru ceea ce s-ar putea numi simbolurile epice : halele, în *Pîntecele Parisului*, locomotiva, în *Bestia umană*, mina, în *Germinal* etc. În *Atacul de la moară*,

moara, atît de activă și de veselă, la început, e, după bătălie, o ruină tristă și întristătoare; a devenit simbolul suferințelor aduse de război.

În nuvelele de mai mare întindere, scriitorul a știut să dea analizei psihologice importanța cuvenită, cercetînd îndeaproape evoluția unor caractere (vezi *Nantas*, *Doamna Sourdis*). Dar, conștient de specificul genului scurt, Zola a căutat, de cele mai multe ori, să condenseze efectele literare, dînd concizie narațiunii, precipitînd acțiunea (vezi *Naïs Micoulin*, *Atacul de la moară*), concentrînd sensul finalurilor: ultimele fraze din *Postul*, *Șomajul*, *Atacul de la moară*, *Naïs Micoulin* etc. sînt concludente pentru sublinierea situațiilor sau caracterelor respective.

Publicarea în traducere a nuvelelor de față este binevenită deoarece contribuie la întregirea cunoașterii marelui scriitor și marelui democrat care a fost Emile Zola.

THEODOSIA IOACHIMESCU

Postul

I

Cînd vicarul se urcă în amvon cu stinarul său larg, de o albeață îngerească, micuța baroană stătea într-o stare de beatitudine, pe locul ei obișnuit, alături de o gură de foc, în fața capelei Sfinților Arhangheli.

După reculegerea de cuviință, vicarul, cu un gest delicat, își trecu deasupra buzelor o batistă fină de olandă, apoi deschise brațele ca un serafim gata să-și ia zborul, își înclină capul și începu să vorbească. Glasul lui se auzi la început, în biserica vastă, ca murmurul îndepărtat al unei ape curgătoare, ca suspinul de dragoste al vîntului înfiorînd frunzișul. Apoi, încetul cu încetul, adierea crescu, deveni furtună, vocea răsuna sub bolte cu majestoasa forță a tunetului. Și totuși, din cînd în cînd, chiar în timpul celor mai înfricoșătoare tunete, vocea vicarului devenea deodată blîndă, aruncînd o rază luminoasă de soare în mijlocul sumbrului uragan al elocinței sale.

Chiar de la începutul acestui murmur, ca un foșnet în frunziș, micuța baroană își luase atitudinea de încîntare și aviditate a unei persoane cu urechea rafinată, care se pregătește să guste toate subtilitățile unei simfonii iubite. Părea încîntată de farmecul subtil al frazelor muzicale de la început. Urmări apoi cu o atenție de cunoscător vo-

lutele vocii într-un crescendo continuu, dezlănțuirea furtunii finale, prezentată cu atîta artă iar cînd glasul vicarului atinse întreaga sa plenitudine, cînd detună, amplificat de ecoul bisericii, mica baroană nu-și putu reține un bravo discret și înclină capul cu satisfacție.

Din clipa aceea începu o desfătare paradisiacă : toți credincioșii căzuseră în extaz.

II

În timpul acesta vicarul spunea ceva ; melodia glasului său era un acompaniament al cuvintelor. Predica despre post, spunea cît de plăcute sînt Domnului privațiunile la care se supune omul, creatura sa. Aplecat peste marginea amvonului, părea o pasăre mare, albă. Suspina :

— A sosit ceasul, frații și surorile mele, în care toți, precum Isus, trebuie să ne purtăm crucea, cununa de spini, să ne ducem calvarul, desculți printre stînci și printre mărăcini.

Mica baroană găsi fără îndoială fraza delicat rotunjită, căci clipi încet din ochi, mișcată parcă pînă în fundul sufletului. Apoi, legănată de glasul vicarului ca de o simfonie, continuă să urmărească frazele melodioase, lăsîndu-se purtată într-un fel de reverie plină de voluptăți secrete.

În fața ei vedea una din ferestrele înalte ale bisericii — în partea rezervată corului — întunecată de ceață. Ploaia părea că nu încetase. Biata copilă venise la slujbă pe o vreme îngrozitoare. Trebuie să pătimești puțin cînd ești cucernică. Vizitiul ei stătuse sub o ploaie torențială și ea însăși, cînd sărise pe trotuar, își udase ușor vîrful pantofilor. Altminteri, cupeul ei era excelent, bine închis, capitonat ca un alcov. Dar cît e de trist să vezi, prin geamul umed, alaiul umbrelelor agitate alergind pe fiecare trotuar. Și se gîndea că, dacă vre-

mea ar fi fost frumoasă, ar fi putut veni la biserică în trăsura deschisă. Ar fi fost mult mai vesel.

De fapt, toată teama ei era ca vicarul să nu-și grăbească predica sfîrșind-o prea curînd. Ar fi nevoită în acest caz să aștepte cupeul, fiindcă nu s-ar putea hotărî să meargă pe jos pe o vreme ca asta. Și își făcea socoteala că, în ritmul în care vorbea, vicarul nu își va putea prelungi cu încă două ore predica; vizitiul ei va veni prea tîrziu. Neliniștea asta ii umbrea puțin cucernicele ei bucurii.

III

Vicarul avea izbucniri bruște de mînie în care își înălța capul scuturîndu-și pletele, cu pumnii înainte ca un om cuprins de dorinți de răzbunare. Mustra :

— Și mai ales, vai vouă, păcătoaselor, dacă nu vărsați la picioarele mîntuitorului parfumul remușcărilor voastre, uleiul înmiresmat al căinței voastre. Adevăr zic vouă, cutremurați-vă și cădeți în genunchi pe pietre. Veniți de vă claustrați în purgatoriul penitenței, deschis de biserică în aceste zile de căință universală, căci numai tocind pietrele sub frunțile voastre îngălbenite de post, numai coborînd în spaimele frigului și ale foamei, ale tăcerii și ale nopții, veți dobîndi iertarea divină în ziua plină de strălucire a triumfului.

Mica baroană, smulsă din preocupările ei de această violentă izbucnire, clătină încet din cap, vrînd parcă să arate că împărtășește în totul și cele rostite de preot și mînia lui. Trebuia să ia nuiaua, să se ascundă într-un colț întunecat, umed și foarte rece și acolo să se biciuiască singură; da, fără îndoială, asta avea de făcut.

Pe urmă recăzu iară în visare, se pierdu într-o stare de mulțumire, de împăcare cu sine, într-un extaz plin de înduioșare. Ședea comod pe un scaun

scund cu spătarul larg și își ținea picioarele pe o pernă brodată care o împiedica să simtă răceala dalelor. Tolănită, savura farmecul bisericii, în ale cărei bolți pluteau aburii tămîii și ale cărei adîncimi pline de umbre misterioase se populau treptat cu încîntătoare viziuni. Naosul, îmbrăcat în catifea roșie cu ornamentații de aur și de marmură, cu atmosfera sa de imens și tainic budoar plin de miresme tulburătoare, cu întunericul străpuns de luminile pale ale veiezelor, părea parcă anume pregătit pentru iubiri supraomenești; toate acestea o învăluiseră încetul cu încetul în vraja voluptoasă a fastului. Era o adevărată desfătare a simțurilor. Și această femeie carnală și frumoasă se lăsa toată în voia vrajei — măgulită, legănată, mîngîiată. Și ce voluptate îi dădea sentimentul că ea, atît de mică, se afla într-o atît de mare beatitudine.

Dar ceea ce — fără a-și da seama — îi procura o și mai plăcută senzație era respirația călduță a gurii de foc, deschisă aproape sub fustele ei. Era foarte friguroasă micuța baroană. Gura de foc își trimetea suflarea discretă, cu mîngîierile ei calde, de-a lungul ciorapilor ei de mătase. Ațipea din cînd în cînd în această baie de moliciuni insinuante.

IV

Vicarul continua să-și reverse mînia. Îi scufunda pe toți credincioșii prezenți în uleiul clocotitor al infernului.

— Dacă nu veți da ascultare glasului Celui de sus, dacă nu veți da ascultare glasului meu care este insuși glasul Domnului, adevăr zic vouă, veți auzi într-o zi oasele voastre pîrîind de spaimă, veți simți carnea voastră topindu-se pe jeraticul aprins și zadarnic veți striga atunci: „Îndurare, mîntuitorule, îndurare, mă căiesc!" Dumnezeu va

fi fără milă și lovind în voi cu piciorul vă va arunca în prăpastia cea fără de fund!

La aceste ultime cuvinte un fior rece trecu prin mulțime. Mica baroană, care ațipise toropită de căldura plăcută, furișată sub fustele ei, surise vag. Îl cunoștea ea bine pe vicar, micuța baroană! În ajun, cinase la ea. Îi plăcea grozav pateul de somon cu trufe iar vinul de Burgundia era băutura lui favorită. Într-adevăr, frumos bărbat, vicarul: treizeci și cinci-patruzeci de ani, brun, cu o față atît de rotundă și de rumenă încît ușor ar fi putut fi luată drept a unei slujnicuțe zdravene și vesele de la o fermă. De altfel, om de lume, mîncău mare și meșter la vorbă. Femeile îl adorau, micuța baroană se prăpădea după el. Și cît de încîntător de dulce era glasul lui cînd îi spunea: „Ah, doamnă, cu o rochie ca asta, ați duce în ispită și un sfînt!"

Dar drăguțul de el nu se lăsa ispitit. Se grăbea să debiteze aceleași galanterii și contesei, și marchizei, și celorlalte prea-credincioase, așa că devenise copilul răsfățat al acestor doamne.

În fiecare joi, cînd cina la baroană, ea îi purta de grijă ca unei ființe plăpînde care ar putea răci la cel mai mic curent; căreia orice dumicat i-ar provoca negreșit o indigestie. În salon, fotoliul său era întotdeauna așezat lîngă cămin, servitorii aveau ordin să aibă grijă în mod deosebit de farfuria lui și să-i toarne numai lui în pahar un anumit vin de Burgundia, vechi de doisprezece ani, din care sorbea închizînd ochii cucernic ca și cînd ar fi împărțit sfînta cuminecătură.

Era atît de bun, atît de bun, vicarul! În timp ce de la înălțimea amvonului vorbea de oase care pîrîie și de brațe care sfîrîie în flăcări, mica baroană, în starea de somnolență în care era, îl vedea la masă ștergîndu-și cu beatitudine buzele și spunîndu-i: „Scumpă doamnă, o supă atît de gustoasă v-ar face desigur să dobîndiți grația lui Dumnezeu-tatăl, dacă frumusețea dumneavoastră nu ar fi destul pentru a vă asigura paradisul!"

V

Socotind că sosise clipa cînd putea pune capăt miniei şi ameninţărilor, vicarul începu să plîngă în hohote. Era tactica sa obişnuită. Aproape in genunchi în amvon, nu i se mai vedeau decît umerii; apoi deodată se ridică în picioare, se îndoi din mijloc şi, ca sub povara unei mari dureri, işi şterse ochii cu un foşnet sonor de mătase scrobită. Îşi aruncă braţele în aer, la dreapta, la stînga, ca un pelican rănit. Era punctul culminant, era finalul, numărul de mare succes, scena emoţionantă a deznodămintului.

— Plîngeţi, plîngeţi, lăcrima el cu glasul unui muribund, plîngeţi-vă pe voi, plîngeţi-mă pe mine, plîngeţi-l pe Domnul...

Mica baroană adormise de-a binelea, cu ochii deschişi. Căldura, tămiia, întunericul crescînd o toropiseră. Se ghemuise, se retrăsese în senzaţiile voluptoase de care era cuprinsă şi pe ascuns visa lucruri foarte plăcute.

Alături de ea, în capela Sfinţilor Arhangheli, era o frescă mare, reprezentînd un grup de tineri frumoşi, pe jumătate goi, cu aripi în spate. Surîdeau cu un surîs de amanţi încremeniţi în timp ce aplecaţi, îngenuncheaţi, păreau în adoraţia vreunei mici baroane invizibile. Băieţi frumoşi, cu buze umede, cu pielea mătăsoasă, cu braţe muşchiuloase! Şi culmea, unul dintre ei semăna leit cu tînărul duce de P..., unul din bunii amici ai baroanei. Pe jumătate aţipită, ea se întreba dacă ducelui i-ar sta bine gol şi cu aripi în spate. Şi în acelaşi timp şi-l imagină pe heruvimul cel înalt şi trandafiriu din frescă purtînd fracul negru al ducelui. Pe urmă visul se statornici: era chiar ducele, foarte sumar îmbrăcat, care din străfundul tenebrelor îi trimitea bezele.

VI

Cînd mica baroană se trezi, îl auzi pe vicar rostindu-şi fraza sacramentală:

— Domnul să vă binecuvînteze!

Rămase un moment surprinsă, crezu că vicarul îi dă binecuvîntarea pentru cît mai multe sărutări din partea ducelui.

Se auzi zgomotul scaunelor mişcate din loc. Pleca toată lumea; după cum prevăzuse mica baroană, vizitiul ei nu se afla încă în faţa bisericii. Hoţomanul ăsta de vicar se zorise să-şi termine predica; credincioasele fuseseră frustrate cu cel puţin douăzeci de minute de elocinţă.

Şi cum mica baroană aştepta nerăbdătoare în tinda bisericii, îl văzu pe vicar care ieşea grăbit din altar. Se uita la ceas cu aerul preocupat al omului care ţine să fie punctual la o întîlnire.

— Ah, sînt în mare întîrziere, scumpă doamnă! Ştiţi, sînt aşteptat la contesă. Are loc un concert religios, urmat de o mică gustare.

Umerii marchizei

I

Marchiza doarme în patul ei larg, ascuns sub largile perdele de satin galben. Spre ora prînzului, la sunetul limpede al pendulei, s-a hotărît să deschidă ochii.

E cald în odaie. Covoarele, draperiile de la uşi şi de la ferestre fac din această încăpere un cuib moale care îmbie la lîncezeală şi unde nu pătrunde frigul. În aer plutesc aburi calzi, miresme de parfum. Domneşte aici eterna primăvară.

Şi, de îndată ce se trezeşte de-a binelea, marchiza pare cuprinsă de o nelinişte subită. Azvîrle de pe ea cuverturile, o sună pe Julie.

— Doamna a sunat?

— Spune, a început dezgheţul?

O! Cît de bună e marchiza! Cîtă emoţie în glasul care a pus această întrebare! Primul ei gînd este la frigul cumplit de afară, la vîntul ăsta nemilos care bate dinspre nord, pe care ea nu-l simte, dar care suflă atît de năprasnic în cocioabele celor sărmani. Şi ar vrea să ştie dacă cerul s-a îndurat, dacă se poate bucura de căldură, fără remuşcare, fără să se mai gîndească la cei care tremură de frig.

— A început dezgheţul, Julie?

Camerista îi oferă halatul, pe care pînă atunci i-l încălzise la soba bine încinsă.

— O, nu, doamnă, nu s-a dezghețat! Dimpotrivă, e și mai aprig gerul. A fost găsit un om mort de frig pe acoperișul unui omnibus.

Marchiza e cuprinsă de o bucurie copilărească; bate din palme strigind:

— A, cu-atît mai bine, după-masă mă duc la patinaj.

II

Julie trage perdelele încet, ca lumina bruscă să nu rănească ochii delicați ai încîntătoarei marchize.

Reflexul albăstrui al zăpezii umple încăperea cu o lumină plină de veselie. Cerul este cenușiu, dar de un cenușiu atît de frumos, încît îi amintește marchizei de rochia ei de mătase *gris-perle*, pe care o purtase în ajun, la balul ministerului; este o rochie garnisită cu dantele albe care seamănă cu acele horbote de zăpadă pe care le zărește la marginea acoperișurilor, pe fondul palid al cerului.

În ajun, împodobită cu bijuteriile ei cele noi cu diamante, a fost fermecătoare. S-a culcat la cinci dimineața. De aceea își simte și acum capul greu. Totuși, se așază în fața unei oglinzi și Julie îi ridică valul blond de păr. Halatul alunecă, umerii marchizei rămîn goi pînă la mijlocul spatelui.

O generație întreagă a îmbătrînit pînă acum privind acești umeri. De cînd s-a statornicit obiceiul ca doamnele vesele din fire să se decolteze și să danseze la Tuileries, marchiza și-a plimbat umerii prin mulțimea din saloanele oficiale, cu o asiduitate care a făcut din ea emblema vie a farmecelor celui de al doilea imperiu[1]. A trebuit să se supună modei, să-și răscroiască rochiile, cînd pînă la mijlocul spatelui, cînd pînă la mijlocul sînilor, dezvăluindu-și încetul cu încetul, biata de

---

[1] Imperiul restabilit în 1852 de Napoleon al III-lea, primul imperiu fiind cel fondat de Napoleon I în 1804 și răsturnat în 1815.

ea, toate comorile bustului. N-a rămas bucăţică din spatele sau din torsul ei care să nu fie cunoscută de la Madeleine pînă la Saint-Thomas d'Aquin. Umerii marchizei, copios etalaţi, constituie blazonul voluptos al regimului.

III

Fireşte, este inutil să descriem umerii marchizei. Sînt tot atît de populari ca şi Pont-Neuf [1]. Timp de optsprezece ani au făcut parte din spectacolele publice. Era suficient să-i zăreşti numai o clipă într-un salon, la teatru sau oriunde în altă parte, ca să fi exclamat: „Iat-o pe marchiza! Am recunoscut aluniţa neagră de pe umărul ei sting!" De altminteri sînt nişte umeri foarte frumoşi, albi, planturoşi, provocatori. Privirile unui guvernămînt întreg au trecut deasupra lor, şlefuindu-i parcă, dîndu-le mai multă fineţe, aşa cum picioarele mulţimii şlefuiesc cu vremea dalele pe care păşesc.

Dacă aş fi soţul sau amantul unei astfel de femei, aş prefera să sărut clanţa de cristal de la uşa unui ministru, uzată de mîinile solicitatorilor, decît să ating cu buzele aceşti umeri peste care a trecut respiraţia caldă a întregului Paris galant. Cînd te gîndeşti la miile de dorinţi care au fremătat în jurul umerilor ei, te întrebi cum de au mai rămas întregi, din ce soi de aluat i-a plămădit natura? Fiindcă aşa cum vîntul muşcă din conturul statuilor nude, expuse în parcuri, tot astfel aceste mii de dorinţi ar fi trebuit să-i însemne cu toate urmele uzurii, să-i roadă, să-i fărîme.

Marchiza şi-a lăsat pudoarea de-o parte. A făcut din umerii ei o instituţie. Şi cum a mai luptat pentru guvernul pe care-l dorea la putere! Veşnic în acţiune, şi pretutindeni prezentă: la Tuileries, în cabinetele miniştrilor, la ambasade, în birourile fi-

[1] Celebru pod parizian; construcţia lui a început în 1578 şi a fost multă vreme locul cel mai frecventat din capitala Franţei.

nanciarilor, cîştigîndu-i pe ezitanţi cu un surîs, sprijinind tronul cu sînii ei de alabastru, ştiind în zilele grele să dezvăluie delicioase colţuri ascunse, mai convingătoare decît argumentele oratorilor, mai hotărîtoare decît spada soldaţilor şi ameninţînd, pentru a obţine un vot în plus, să-şi răscroiască bluzele atît de mult pînă cînd şi cei mai înverşunaţi membri ai opoziţiei se vor declara convinşi.

Întotdeauna umerii marchizei au rămas intregi şi victorioşi. Au condus o lume fără ca un singur rid să-şi lase urma în marmura lor albă.

IV

În după-amiaza aceea, după ce Julie o ajutase să-şi îmbrace un încîntător costum polonez, marchiza s-a dus la patinaj. Patinează cu o nespusă graţie!

În parc era frig, un frig sălbatic, vîntul înţepa nările şi buzele doamnelor ca un nisip fin zvîrlit în obraji. Marchiza rîdea, i se părea atît de nostim că-i este frig. Se ducea din cînd în cînd să-şi încălzească picioarele la focul aprins pe malul micului lac. Pe urmă se-ntorcea în aerul îngheţat, zburînd — razant — ca o rîndunică.

— Ah, ce bună zi de patinaj şi ce fericire că n-a venit dezgheţul! Marchiza va putea patina toată săptămîna.

În drum spre casă a văzut intr-o alee laterală din Champs-Elysées o cerşetoare — pe jumătate moartă de frig — rezemată de trunchiul unui copac.

— Nenorocita! a murmurat marchiza cu nemulţumire în glas. Şi cum trăsura alerga prea repede, marchiza nu avu timp să-şi mai caute portofelul; aruncă atunci cerşetoarei buchetul de flori pe care-l ţinea în mînă. Un buchet de liliac alb care valora cel puţin cinci ludovici.

Doamna Neigeon

I

Sînt opt zile de cînd tatăl meu, domnul de Vaugelade, mi-a îngăduit să părăsesc vechiul și melancolicul castel Boquet, din Normandia de Jos, în care m-am născut. Tatăl meu are idei ciudate despre epoca în care trăim, este cel puțin cu jumătate de secol în întîrziere. În sfîrșit, iată-mă locuind în Parisul pe care îl cunoșteam foarte puțin; mai trecusem prin el doar de două ori. Din fericire nu sînt un om care nu știe să se descurce. Félix Budin, fostul meu coleg de la liceul din Caen, a pretins, revăzîndu-mă aici, că sînt un exemplar foarte reușit și că toate pariziencele vor înnebuni după mine. Asta m-a făcut să rîd. Dar cînd am rămas singur, după plecarea lui, m-am surprins în fața oglinzii privindu-mă din cap pînă în picioare, în toată lungimea mea de un metru șaptezeci, și surîzînd dinților mei albi și ochilor mei negri. Pe urmă am ridicat din umeri, pentru că nu sînt un infatuat.

Ieri, pentru prima oară, mi-am petrecut seara, într-un salon parizian. Contesa de P..., care-mi este oarecum mătușă, m-a invitat la un dineu. Era ultima ei sîmbătă de recepție, din sezon. Vroia să mă prezinte domnului Neigeon, un deputat din arondismentul nostru de Gommerville, de curînd numit subsecretar de stat și care, se spune, este pe

cale de a deveni ministru. Mătușa mea, mult mai tolerantă decît tatăl meu, mi-a spus limpede și deschis că unui tînăr de vîrsta mea nu-i este permis să critice forma de guvernămînt a țării sale, chiar dacă aceasta este republică. Ea vrea să mă plaseze într-un post bun.

— Îmi iau însărcinarea să-l dăscălesc eu pe încăpățînatul ăla bătrîn de taică-tău, m-a asigurat ea. Lasă totul în seama mea, dragul meu Georges.

La orele șapte fix eram la contesă. Dar se pare că se cinează tîrziu la Paris; oaspeții soseau unul cîte unul și la șapte și jumătate nu se adunaseră încă toți. Contesa m-a informat, cu un aer disperat, că nu reușise să comunice cu domnul Neigeon, deoarece fusese reținut la Versailles de nu știu ce complicație parlamentară. Totuși mai spera că va apărea, pentru un moment, la serata ei. Vrînd să înlocuiască lipsa acestuia, invitase un alt deputat din departamentul nostru, pe „colosalul" Gaucheraud cum îi spunem noi, aici, și pe care îl cunosc de la o vînătoare la care am fost împreună. Acest Gaucheraud este un bărbat scund și jovial, care de curînd și-a lăsat favoriți ca să aibă un aer mai grav. E născut la Paris, e fiul unui mic avocat fără avere; are însă în orășelul nostru un unchi bogat și foarte influent pe care l-a decis, nu știu cum, să-i cedeze o candidatură. Habar n-aveam că este căsătorit. Mătușa m-a așezat la masă lîngă o tînără doamnă, blondă, drăguță și delicată, pe care „colosalul" Gaucheraud o striga Berthe, cu voce foarte tare.

În sfîrșit, sosiră toți invitații. În salonul orientat spre apus era încă lumină de zi și am intrat deodată într-o cameră cu storurile lăsate în care ardea un lustru și mai multe lămpi. Efectul a fost ciudat. După ce ne-am așezat cu toții în jurul mesei, a început o conversație despre ultimele dineuri din acest sezon de iarnă, cărora, se spunea, lumina crepusculară le adaugă întotdeauna o notă de tristețe. Pe mătușa mea o indispunea acest lucru, mărturisea ea, și de aceea, presupun, aprinsese

lustrul. Şi conversaţia se eterniză asupra acestui subiect, asupra melancoliei pe care o resimţi în Parisul, străbătut cu trăsura, cînd vrei să faci o vizită, la ceasul cînd apune soarele. Eu tăceam, nu încercasem nici o clipă acest sentiment, în trăsura care mă adusese, deşi mă zgîlţîise zdravăn timp de o jumătate de oră, cît durase drumul. Dimpotrivă, Parisul, în lumina felinarelor cu gaz, mă umpluse de o imensă dorinţă de a gusta din toate desfătările nopţilor lui.

Cînd au apărut gustările care deschideau dineul, vocile s-au însufleţit şi au început discuţiile politice. Eram surprins, auzind-o pe mătuşa mea, formulînd opinii. De altminteri şi celelalte doamne erau la curent cu viaţa politică, vorbeau despre oamenii zilei cu familiaritate, folosind numele lor mic, emiteau judecăţi, sentinţe. Gaucheraud se afla chiar în faţa mea, ocupînd un loc enorm; vorbea tare, fără a înceta să bea şi să mănînce. Discuţiile nu mă interesau de loc, multe din replici îmi şi scăpau, de altfel, şi sfîrşii prin a mă ocupa numai de vecina mea, doamna Gaucheraud, Berthe, cum o şi numeam, prescurtat, în gîndul meu. Era într-adevăr foarte drăguţă. Urechea, mai ales, mi se păru încîntătoare: o ureche mică, rotundă, îndărătul căreia se vedeau cîţiva cîrlionţi aurii. Berthe avea o ceafă tulburătoare, acoperită cu fire mici de păr, zburdalnice cum au de obicei femeile blonde. La unele mişcări, corsajul cu decolteul pătrat se căsca uşor în spate şi-i puteam urmări, începînd de la gît pînă la talie, unduirea ei suplă, de pisică. Îmi plăcea mai puţin profilul ei, cam ascuţit. Discuta politică cu mai multă înverşunare decît celelalte femei.

— Doamnă, doriţi vin? Să vă dau solniţa, doamnă? Vroiam să fiu foarte politicos, să-i ghicesc cele mai mici dorinţe, interpretîndu-i gesturile şi privirile. Cînd se aşezase la masă, se uitase o clipă fix la mine, vrînd parcă să mă cîntărească dintr-o privire.

— Vă plictisește, se pare, politica, îmi spuse ea în cele din urmă. Pe mine mă ucide! Dar ce vreți? Trebuie să faci conversație, și în societate nu se discută decît despre politică.

Pe urmă a sărit la un alt subiect.

— E frumos la Gommerville? Soțul meu a vrut să mă ia vara trecută la unchiul lui, dar n-am avut curajul, am pretextat că sînt bolnavă.

— Ținutul e foarte fertil, i-am răspuns eu. Sînt cîmpii foarte frumoase.

— Bine, m-am lămurit! spuse ea rîzînd. E îngrozitor. Un ținut plat, cîmp și iar cîmp cît vezi cu ochii, și aceeași perdea de plopi din loc în loc.

Am vrut să protestez, dar nu mă mai asculta, se angajase acum într-o discuție cu vecinul din dreapta — un bărbat serios, cu barbă albă — despre o lege în legătură cu învățămîntul superior. Pe urmă se vorbi despre teatru. Cînd se apleca pentru a răspunde unei întrebări care venea de la celălalt capăt al mesei, mlădierea felină a gîtului îmi pricinuia un fel de emoție. La castelul nostru de la Boquet, în mocnitele nerăbdări ale singurătății mele, îmi visam o amantă blondă, dar cea din visul meu era o femeie cu gesturi moi, lente, cu trăsături nobile; fețișoara de șoricel a Berthei, cîrlionții ei rebeli contrariau visul meu. Și în timp ce se serveau platourile cu legume, imaginația mea începu să plăsmuiască o poveste nebunatică, cu amănunte pe care le ticluiam, unul cîte unul: eram singuri, numai noi doi, și eu îi sărutam ceafa, după care ea își întorcea privirea spre mine surîzîndu-mi. Pe urmă plecam împreună spre o țară foarte îndepărtată.

Se servea desertul. În clipa aceea, ea se lipi de mine și-mi spuse șoptit:

— Treceți-mi, vă rog, farfuria aceea cu bomboane, care se află în fața dumneavoastră.

Mi se păru că ochii ei sînt plini de dulci promisiuni, și ușoara apăsare a brațului ei gol pe mîneca fracului meu îmi dădu senzația unei călduri delicioase.

— Ador dulciurile. Şi dumitale îţi plac? reluă ea, strivind intre dinţi o fructă glasată.

Aceste simple cuvinte mă tulburară pînă intr-atît, încît mă crezui indrăgostit. Cînd am ridicat privirea, l-am văzut pe Gaucheraud care se uita la mine în vreme ce eu vorbeam încet cu soţia lui; avea aceeaşi faţă jovială, surîdea cu un aer încurajator. Surîsul soţului m-a calmat.

Masa era spre sfîrşite. Nu mi s-a părut că dineurile de la Paris sînt mult mai spirituale decît cele de la Caen.

Numai Berthe era o surpriză. Mătuşa mea se plînse de căldură şi se reveni la conversaţia de la început, se discută de recepţiile din primăvară, ajungîndu-se la concluzia că nu se mănîncă realmente bine decît iarna. După aceea ni s-a servit cafeaua într-un mic salonaş.

Încetul cu încetul se adunase foarte multă lume. Cele trei saloane şi sufrageria erau pline. Eu mă refugiasem într-un colţ, şi cînd mătuşa mea trecu pe lîngă mine îmi spuse cu o precipitare în glas:

— Să nu pleci, Georges. Soţia lui a venit, el a promis că va trece s-o ia şi am să i te prezint.

Vorbea tot de domnul Neigeon. Dar eu nu o ascultam, auzisem cîteva cuvinte pe care doi tineri le schimbaseră în grabă, trecînd pe lîngă mine, şi rămăsesem foarte surprins. Se plasaseră în pragul uneia din uşile salonului mare şi în momentul în care Félix Budin, fostul meu coleg de la Caen, intrase şi o salutase pe doamna Gaucheraud, cel mai scund i se adresase celuilalt, înălţîndu-se pe vîrfuri:

— Tot cu ea e?

— Da, un colaj în toată regula! O să ţină probabil pînă la iarna viitoare. Niciodată n-a avut unul atît de lung.

N-aş putea spune că am simţit o mare suferinţă, dar am fost rănit în amorul meu propriu. De ce îmi mărturisise pe un ton atît de tandru că adoră dulciurile? Fireşte, nu mă gîndeam să o disput cu Félix. Încercam însă să mă conving — şi în cele

din urmă reușii — că cei doi tineri o calomniaseră pe doamna Gaucheraud. O cunoșteam, doar, pe mătușa mea; era foarte rigidă, n-ar fi putut tolera în casa ei femei compromise. Gaucheraud se grăbise tocmai să iasă în intîmpinarea lui Félix pentru a-i strînge mîna, il bătea amical pe umăr, invăluindu-l într-o privire afectuoasă.

— Ah, uită-te, imi spuse Félix, cînd mă descoperi. Pentru tine am venit. Ei, vrei să te pilotez?

Am rămas amindoi în deschizătura ușii. Aș fi vrut să-l intreb despre doamna Gaucheraud, dar nu știam cum să fac, păstrîndu-mi un aer degajat. Tot căutînd o formulă tranzitorie, il intrebam despre o mulțime de alte persoane care-mi erau perfect indiferente. El îmi spunea numele lor, deținea referințe precise despre fiecare. Félix se născuse la Paris, făcuse numai doi ani la liceul din Caen, in timpul în care tatăl său fusese prefect la Calvados. Găseam că vorbește puțin cam prea liber. Îi juca un surîs ironic pe buza de sus cînd ii ceream detalii despre vreuna din femeile care se aflau acolo.

— Te uiți la doamna Neigeon? mă intrebă el, deodată. Adevărul e că mă uitam la doamna Gaucheraud. De aceea am și răspuns atît de stupid.

— Doamna Neigeon? Care e?

— Femeia aceea brună, acolo, lîngă cămin, care stă de vorbă cu una blondă, decoltată.

Într-adevăr, lîngă doamna Gaucheraud se afla o doamnă care rîdea cu veselie și pe care nu o remarcasem pînă atunci.

— Ah, e doamna Neigeon, am spus eu. Și am mai repetat o dată aceste cuvinte, incepînd s-o examinez.

Regretam că era brună, pentru că altfel, o găseam încîntătoare. Era puțin mai inaltă decît Berthe și cu o splendidă coroană de păr negru. Avea ochii foarte vioi și, în același timp, tandri. Nasul mic, gura fină, gropițele din obraji indicau o natură impetuoasă dar și chibzuită. Acestea au fost primele mele impresii. Dar continuind să o

privesc, am fost curind nevoit să-mi modific părerea, văzind-o mai nebunatică decit prietena ei, rizind mai tare.

— Il cunoşti pe Neigeon ? m-a intrebat Félix.

— Nu, de loc. Mătuşa mea intenţionează să mă prezinte.

— O, o nulitate perfectă, prostia încarnată, continuă el. Mediocritatea politică in toată splendoarea ei. Unul dintre acei politicieni care sint ţinuţi in rezervă numai pentru a umple un gol la nevoie, dar care sint atit de utili in regimul nostru parlamentar. Cum nu are două idei care să-i aparţină — şi cum orice şef de cabinet poate face orice vrea din el —, este intrebuinţat in combinaţiile ministeriale cele mai contradictorii.

— Şi soţia lui ? am intrebat.

— Soţia lui, ei bine, o ai în faţa ta. Cum vezi, e incîntătoare... Dacă vrei să obţii ceva de la el, fă-i curte nevestei-si.

Avînd aerul că nu mai vrea să adauge nimic, Félix mă lăsa in realitate să înţeleg că averea domnului Neigeon se datora soţiei sale şi că ea continua să vegheze la prosperitatea căsniciei lor.

— Tot Parisul vorbeşte că are amanţi, încheie el.

— Şi doamna blondă ? am intrebat eu.

— Doamna blondă, a răspuns Félix fără a se tulbura, este doamna Gaucheraud.

— O femeie cinstită ?

— Dar fără îndoială că este cinstită !

Işi luase un aer grav pe care însă nu şi-l putea păstra. Surisul pe care il cunoşteam apăruse din nou pe buzele lui şi mi se păru chiar că-i citesc pe faţă o infatuare care imi displăcu.

Cele două femei observaseră probabil că vorbeam despre ele căci rîdeau acum mai tare, cu un ris forţat.

Am rămas singur ; o doamnă il răpise pe Félix şi mi-am petrecut restul serii, comparind tot timpul cele două femei intre ele, jignit şi atras, neinţelegind prea bine de ce, cu acel sentiment de nelinişte amestecată cu teamă, pe care il incearcă orice băr-

bat, obsedat de gîndul că ar putea comite o nerozie, aventurîndu-se intr-o lume pe care nu o cunoaşte aproape de loc.

— Oh, e îngrozitor omul ăsta, nu mai vine, îmi spuse mătuşa mea, regăsindu-mă în acelaşi colţ al uşii în care mă lăsase. Aşa se întîmplă, de altfel, întotdeauna, continuă ea. În sfîrşit, s-ar putea totuşi să mai vină, e abia miezul nopţii, nevastă-sa il mai aşteaptă încă.

Am traversat sufrageria ca să ajung la cealaltă uşă a salonului, reuşind în felul acesta să mă postez in spatele celor două doamne. În clipa aceea, am auzit-o pe Berthe adresîndu-i-se pe nume prietenei ei, Louise. E un nume frumos Louise. Purta o rochie cu decolteul montant, bordat cu un voiănaş plisat mărunt ; sub cocul greu al părului ei negru apărea linia albă a gitului care, un moment, mi se păru mult mai provocător decît spatele gol al Berthei. Pe urmă am fost de părere că erau încîntătoare amîndouă, alegerea mi se părea imposibilă în starea de tulburare în care mă aflam.

În timpul acesta mătuşa mea mă căuta pretutindeni. Era ora unu.

— Oh, te muţi de la o uşă la alta, îmi spuse ea. Degeaba, nu va mai veni : acest Neigeon salvează Franţa în fiecare seară. Te voi prezenta totuşi soţiei lui, înainte de a pleca. Tu fii amabil, e foarte important.

Fără să-mi aştepte răspunsul, contesa mă duse în faţa doamnei Neigeon, rosti numele meu şi într-o singură frază îi spuse despre ce este vorba.

Am bîiguit intimidat cîteva cuvinte pe care le-am găsit cu greu. Louise, surîzînd, aştepta. Dar văzînd că nu mai spun nimic, mă salută cu o uşoară înclinare a capului şi se depărtă. Aveam impresia că doamna Gaucheraud îşi bătea joc de mine. Berthe îşi urmă prietena şi amîndouă se retraseră.

În anticameră, unde era instalat vestiarul, au izbucnit amîndouă într-un hohot nebun de rîs. Purtarea lor liberă, aerele lor de băietane, această graţie plină de îndrăzneală nu surprindea pe ni-

meni în afară de mine. Bărbații, plecînd, le salutau în treacăt, cu un amestec de extremă politețe și camaraderie mondenă care mă uluia.

Félix îmi oferise un loc în trăsura lui. Dar m-am eschivat, am vrut să rămîn singur, fericit că pot merge pe jos, în tăcerea și pustietatea străzilor. Mă simțeam febril, ca în apropierea unei boli grave. Era oare o pasiune ceea ce se dezlănțuia în mine? Sau, ca orice călător, obligat să plătească tribut unui nou climat, trebuia să plătesc și eu unul, Parisului și atmosferei lui?

II

Chiar în această după-amiază, le-am revăzut pe cele două doamne la vernisajul Salonului de pictură. Mărturisesc, știam că le voi întîlni acolo, și m-aș simți foarte încurcat dacă ar trebui să mă pronunț asupra valorii celor trei sau patru mii de tablouri în fața cărora m-am plimbat, timp de cîteva ore.

Félix se oferise ieri să vină să mă ia de acasă, spre prînz; trebuia să dejunăm împreună într-un restaurant din Champs-Elysées și apoi să mergem la deschiderea Salonului.

Am stat și am reflectat îndelung de atunci, de la serata contesei, la tot, dar n-am reușit să pun mai multă lumină în ideile mele. Ce lume ciudată, această lume pariziană, atît de politicoasă și de putredă, în același timp! Sînt departe de a fi un moralist rigid, ceea ce nu mă împiedică însă de a mă simți destul de jenat, gîndindu-mă la lucrurile îngrozitoare auzite de la bărbații care vorbeau între ei, prin colțurile salonului mătușii mele. Dacă ar fi să dai crezare acestor cuvinte necruțătoare, schimbate cu voci șoptite, mai mult de jumătate din femeile care se aflau acolo se comportau ca niște destrăbălate; îndărătul urbanității conversațiilor și a manierelor, apărea o brutalitate a

aprecierilor, care dezbrăca toate femeile, mame și fiice, împroșcindu-le cu același noroi pe cele oneste ca și pe cele compromise. Cum să ajungi să cunoști adevărul din atîtea povești mai mult decît picante, în fața afirmațiilor primului venit care emite sentințe asupra virtuții unei femei, sau asupra imoralității alteia? La început, m-am gîndit că împotriva celor spuse de tatăl meu, contesa primea în saloanele ei o lume destul de dubioasă. Dar Félix pretinde că e una și aceeași lume care umple toate saloanele pariziene; cele mai severe amfitrioane sînt nevoite să se arate tolerante, pentru a nu fi pedepsite cu golul care s-ar face în jurul lor. Primele mele accese de revoltă se calmaseră și în urma lor nu mai rămăsese decît dorința senzuală de a profita și eu de aceste plăceri care se dobîndesc atît de ușor, de desfătările care sînt oferite cu o grație atît de tulburătoare.

Sînt patru zile de cînd, în fiecare dimineață, nu mă pot trezi din somn, în micul meu apartament din strada Laffitte, fără ca primul meu gînd să nu zboare la Louise și la Berthe, cum le numesc eu, familiar.

Se petrecea un fenomen ciudat cu mine; sfîrșeam prin a le confunda. Aveam certitudinea acum că Félix era, într-adevăr, amantul Berthei; dar aceasta nu mă rănea, dimpotrivă, constituia o încurajare, o certitudine că mă voi putea face și eu iubit. Le asociam, deci, pe una cu cealaltă; de vreme ce cedaseră și altor bărbați, de ce nu mi-ar ceda oare și mie? Constituiau amîndouă obiectul aceleiași visări încîntătoare, la ceasul cînd mă deșteptam. Întîrziam în pat, bucurîndu-mă de căldura așternutului, sucindu-mă și răsucindu-mă de zeci de ori, cu o lene plăcută, voluptoasă, răspîndită în mîini și picioare. Evitam precizările, preferam să rămîn în vagul unui deznodămînt pe care îl potriveam neîncetat, după bunul meu plac. Îmi puteam imagina astfel nenumărate și rafinate variante ale unui deznodămînt, adaptat la circumstanțele care vor face ca într-o zi sau alta, Berthe

sau Louise să mi se ofere; şi nici nu vroiam măcar să ştiu pe care din ele o preferam! În cele din urmă mă sculam cu convingerea absolută că nu aveam decît de ales, pentru a fi stăpînul uneia sau a celeilalte.

Cînd am intrat în prima sală a expoziţiei de pictură, am fost surprins de mulţimea imensă, care se inghesuia acolo.

— Drace! a exclamat Félix, am cam intîrziat, va trebui să ne facem loc cu coatele.

Era o lume foarte pestriţă: artişti, burghezi, mondeni şi mondene. În mijlocul paltoanelor prost periate şi a redingotelor întunecate se vedeau rochii în culori deschise, acele adorabile toalete pariziene, primăvăratice şi atît de vesele, din mătăsuri fine, cu garniturile lor atît de vii. Dar ceea ce mă încînta, mai ales, era calmul şi siguranţa cu care izbuteau să-şi facă loc femeile, spărgînd grupurile cele mai compacte, fără să se simtă stînjenite de trena rochiilor, de valurile de dantele. Treceau, astfel, de la un tablou la altul, umblînd ca acasă, în salonul lor. Numai parizienele ştiu să păstreze o seninătate de zeiţe în mijlocul celei mai populare mulţimi, ca şi cînd cuvintele pe care le aud, contactul la care sînt supuse nu le-ar putea atinge în nici un fel.

Şi am urmărit o clipă cu privirea o doamnă despre care Félix îmi spusese că este ducesa de A... Era însoţită de cele două fiice ale ei, una de şaisprezece ani, alta de optsprezece; se opriseră toate trei, fără o încruntare, în faţa unei Leda [1], în timp ce în spatele lor, un grup de pictori făceau glume destul de libere despre acest tablou.

Félix pornise spre sălile din stînga, un şir de încăperi mari, de formă pătrată, în care mulţimea se înghesuia mai puţin. O lumină albă cădea din tavanul în vitralii, o lumină crudă, îndulcită însă de pînza în care fuseseră îmbrăcaţi pereţii. Dar

[1] Soţia lui Tindar, regele Spartei; după legenda mitologică, a fost iubită de Zeus, care de dragul ei s-ar fi transformat în lebădă.

praful ridicat de paşi învăluia într-un nor uşor de fum capetele mulţimii, astfel încît femeile trebuiau într-adevăr să fie foarte frumoase pentru a putea rezista la această lumină, la acest ton uniform, în care numai tablourile, agăţate de cei patru pereţi, puneau pete violente de culoare. Era un amestec extraordinar de culori roşii, galbene, albastre, care distonau între ele, un adevărat desfriu de culori în aurul strălucitor al cadrelor.

Începuse să fie foarte cald. Domni chei, cu cranii lucioase, se plimbau gifîind, făcîndu-şi vînt cu pălăriile. Toţi vizitatorii abia mai puteau respira, dar continuau să se strivească, înghesuindu-se în faţa tablourilor, duşi ca de un curent, înaintînd în debandadă, ca o turmă dezlănţuită în mijlocul unui palat. Şi se auzea fără încetare tropăitul continuu al picioarelor pe parchet, întovărăşind rumoarea surdă şi prelungită a acestei mulţimi, vuind ca marea.

— Priveşte, îmi spuse Félix, iată faimosul tablou despre care se vorbeşte atîta...

Cinci rînduri de persoane contemplau această pînză. Erau femei cu binocluri, artişti care vorbeau în şoaptă, cu răutate, şi un domn înalt şi uscat care se pregătea să ia note. Dar privirea mea se oprise doar în treacăt acolo; observasem în sala vecină, sprijinite de o bară, două doamne care examinau cu multă curiozitate un mic tablou. La început le-am întrezărit ca în lumina unui fulger: sub panglicile pălăriilor văzusem două cozi groase şi negre şi o claie de păr blond. Pe urmă au dispărut într-o clipă, ca o nălucire, înghiţite ca de un val, în mijlocul mulţimii de capete agitate. Dar aş fi putut jura că fuseseră ele. Am făcut cîţiva paşi, regăsind tot numai pentru o clipă, printre capetele mereu în mişcare, cînd părul blond, cînd cozile negre.

Nu i-am spus nimic lui Félix, m-am mulţumit să-l urmez în sala vecină, manevrînd astfel încît să-i las impresia că el e primul care le recunoaşte. Le văzuse oare şi el, de la început, ca şi mine?

Sînt înclinat să cred că da, judecînd după privirea oblică, plină de o fină ironie pe care mi-a aruncat-o în treacăt.

— O, ce fericită întîlnire! strigă el, salutîndu-le.

Doamnele și-au întors capetele, surizînd. Așteptam să văd ce impresie îmi va produce această a doua întrevedere. A fost decisivă: doamna Neigeon m-a tulburat cu o singură privire a ochilor ei negri, în timp ce revăzînd-o pe doamna Gaucheraud, mi s-a părut că reîntîlneam o veche amică.

De data aceasta am simțit că m-am îndrăgostit fulgerător și definitiv de dînsa. Purta o pălărie galbenă, acoperită cu o ramură de glicină; rochia era de mătase mov, garnisită cu galben viu. O rochie foarte frapantă și foarte armonioasă totodată. Dar n-am examinat-o în amănunțime decît mai tîrziu: la prima vedere mi-a apărut ca scăldată în soare, luminînd totul în jurul ei. În timpul acesta, Félix făcea conversație.

— Nimic extraordinar în expoziția asta, spunea el. N-am văzut încă nimic mai de soi.

— Într-adevăr, exclamă Berthe, la fel ca în toți anii. Apoi, întorcîndu-se spre unul din pereți, spuse: priviți tabloul ăsta pe care l-a descoperit Louise. Rochia este grozav de reușită. Doamna de Rochetaille purta una exact la fel la ultimul bal de la Elysée.

— Da, răspunse Louise, numai că la rochia ei, volanele coborau de la decolteul pătrat pînă jos, pe toată partea din față.

Studiau din nou tabloul acela mic care înfățișa o doamnă într-un budoar, stînd în picioare în fața unui șemineu și citind o scrisoare. Pictura mi s-a părut cu totul mediocră, dar m-am simțit plin de simpatie pentru autorul ei.

— Unde a dispărut? întrebă brusc Berthe, căutînd cu privirea în jurul ei. Se rătăcește de noi la fiecare zece pași.

Vorbea de soțul ei.

— Uitaţi-l... răspunse liniştit Félix, care reuşea să vadă toată lumea, e în dreptul Isus-ului aceluia mare, făcut parcă din zahăr şi ţintuit pe o cruce din turtă dulce.

Într-adevăr, Gaucheraud făcea înconjurul sălilor, calm, cu miinile la spate, cu un aer total dezinteresat, ca şi cînd s-ar fi aflat singur, într-o plimbare.

Cînd ne-a văzut, s-a apropiat să ne strîngă mîna, adresîndu-ni-se cu tonul său jovial :

— Aţi văzut ? E acolo un Crist, realizat cu un sentiment religios, cu totul remarcabil.

Cele două doamne porniseră înainte. Mergeam în urma lor cu Gaucheraud. Prezenţa soţului ne autoriza să le întovărăşim. Se vorbi de domnul Neigeon : avea să vină şi el, fără îndoială, dacă izbutea să iasă destul de devreme dintr-o comisie unde trebuia să comunice părerea guvernului într-o chestiune foarte importantă.

Gaucheraud mă confiscase şi mă copleşea cu amabilităţile lui. Eram jenat, simţindu-mă obligat să răspund. Félix surise, făcîndu-mi un semn discret cu cotul, pe care nu l-am înţeles, şi profită că eu mă ocupam de Gaucheraud, ca să meargă el înainte cu doamnele. Prindeam frînturi de conversaţie.

— Aşadar, diseară vă duceţi la Variétés ?

— Da, am rezervat o lojă. Se spune că piesa e foarte amuzantă. Te luăm cu noi, Louise ! Ba da, vreau eu !

Şi mai departe :

— Ei, s-a terminat şi cu iarna... Vernisajul Salonului este ultima solemnitate pariziană din sezonul ăsta.

— Aţi uitat că mai sînt şi cursele !

— Ai dreptate. Uite, chiar am chef să merg la cursele de la Maisons-Laffitte. Mi s-a spus că e foarte drăguţ.

În timpul ăsta, Gaucheraud îmi vorbea despre Boquet.

— O proprietate splendidă, spunea el, căreia tatăl meu îi dublase valoarea.

Îi simţeam dorinţa de a mă flata. Dar nu-l ascultam de loc, tulburat pînă în străfundul fiinţei mele ori de cîte ori Louise, oprindu-se brusc în faţa vreunui tablou, mă atingea cu trena ei lungă. Gîtul alb, sub părul negru, era delicat ca al unui copil. Altminteri îşi păstra ţinuta ei de băietană care-mi displăcea un pic. Era foarte mult salutată, rîdea şi atrăgea atenţia celor din jur prin izbucnirile ei de veselie şi prin vioiciunea cu care umbla de colo pînă colo, agăţîndu-şi trena. De două sau de trei ori, întorsese capul şi mă privise ţintă în ochi. Eu mergeam ca într-un vis, n-aş şti să spun cîte ore am tot mers astfel, în urma ei, năucit de vorbăria lui Gaucheraud, orbit de interminabilele şiruri de tablouri, care se întindeau pe lungimi de kilometri, la dreapta şi la stînga. Ştiu doar că spre sfîrşit, îmi simţeam gîtul şi gura năclăite de praf, şi că eram zdrobit de oboseală, în timp ce doamnele, mereu surîzătoare, rezistau încă foarte bine.

La orele şase Félix m-a luat la cină. Eram la desert, cînd rosti pe neaşteptate:

— Îţi mulţumesc.

— Pentru ce? am întrebat eu foarte surprins.

— Aşadar, preferi brunele?

Aş fi dorit să nu roşesc, dar n-a fost posibil. El s-a grăbit să adauge:

— Nu te oblig să-mi faci confidenţe. Dimpotrivă, sper să fi observat că m-am abţinut să intervin. Sînt de părere că fiecare trebuie să-şi facă singur ucenicia în viaţă.

Încetase să mai rîdă. Avea ceva ciudat şi amical în acelaşi timp.

— Crezi că m-ar putea iubi? am întrebat eu, fără a îndrăzni să pronunţ numele Louisei.

— De unde vrei să ştiu? mi-a răspuns el. Fă ce-ţi place. Vei vedea ce întorsătură vor lua lucrurile.

Am luat cuvintele lui drept o încurajare. Félix îşi reluase tonul lui ironic. Şi avînd aerul că glumeşte,

îmi strecură ușor că Gaucheraud ar fi dorit să mă vadă inamorat de soția lui.

— Ah! nu-l cunoști pe individul ăsta, n-ai înțeles de ce se aruncă atît de drăgăstos de gîtul tău? Influența unchiului său scade în arondismentul tău, și dacă ar fi obligat să se înfățișeze din nou în fața alegătorilor, i-ar fi mult mai ușor dacă ar ști că poate conta pe tatăl tău... Ce vrei? Mi-a fost teamă, mă înțelegi, nu? Știind că tu îi poți fi util... Eu sînt consumat, din punctul lui de vedere... Vreau să spun, de mine a uzat la timpul respectiv.

— Dar e îngrozitor, am strigat eu.

— Și mă rog, de ce e îngrozitor? mi-a replicat el cu un aer atît de calm încît nu mi-am putut da seama dacă nu cumva își bătea joc de mine. Cînd o femeie trebuie să aibă amanți, barem să și-i aleagă pe cei utili căsniciei ei...

Ieșind de la restaurant, Félix mi-a propus să ne ducem la Variétés. Văzusem piesa cu două zile în urmă, dar am mințit, manifestînd o vie dorință de a o cunoaște.

Ce seară încîntătoare! Cele două doamne se aflau într-o lojă din imediata vecinătate a fotoliilor pe care le ocupam eu și Félix. Era destul să întorc capul pentru a putea urmări pe chipul Louisei plăcerea cu care asista la comicăriile actorilor. Cu două zile în urmă găsisem foarte stupide toate glumele lor, dar acum nu mă mai jigneau, dimpotrivă, îmi produceau o adevărată desfătare, mi se părea că ele stabilesc un fel de complicitate galantă între Louise și mine. Piesa era foarte ușoară și Louise rîdea cu precizie la replicile cele mai decoltate. Era, deci, suficient să fii într-o lojă, ca toate acestea să devină o destrăbălare permisă. Cînd privirile noastre se întîlneau, în mijlocul hohotelor de rîs, ea nu pleca ochii. Totul mi se părea de o perversiune foarte rafinată și-mi spuneam că trei ore petrecute în această comuniune, creată de glumele deocheate pe care le ascultam împreună, nu se poate să nu dea planurilor mele o mînă de ajutor.

În timpul unui antract, ne-am dus în loja doamnelor pentru a le prezenta omagiile noastre. Gaucheraud tocmai ieșise, așa că am putut lua loc pe scaune. În lojă era întuneric și o simțeam pe Louise aproape de mine. La un moment dat, mișcîndu-se, un clin al rochiei ei foarte ample mi-a acoperit genunchii. Am dus cu mine senzația acestei atingeri ca pe o primă și mută mărturisire, care ne lega pe unul de celălalt.

III

Au trecut zece zile. Félix a dispărut. Nu mai găsesc nici un pretext care m-ar putea apropia din nou de doamna Neigeon. Preocupat continuu de ea, trebuie să mă mulțumesc să citesc numele soțului ei în cele cinci sau șase ziare pe care le cumpăr cu regularitate. Am aflat astfel că a intervenit la Cameră, într-o dezbatere importantă și că a rostit un discurs despre care se vorbește mult. Altădată, un asemenea discurs m-ar fi plictisit de moarte ; astăzi îmi stîrnește tot interesul, pentru că văd cozile negre și gîtul alb al Louisei îndărătul frazelor anoste și încîlcite. Am avut chiar, cu un domn pe care îl cunosc foarte puțin, o discuție violentă cu privire la domnul Neigeon, pe care îl acuza de incapacitate. Atacurile răutăcioase ale presei mă scot din fire. Fără îndoială, el este un imbecil, dar acest fapt nu vine decît să confirme, ca o dovadă în plus, inteligența soției, dacă ea este, așa cum se spune, zîna bună căreia îi datorează prosperitatea.

În timpul acestor zece zile de neliniște, de nerăbdare și de alergături zadarnice am fost de cinci sau șase ori la mătușa mea, sperînd de fiecare dată în șansa unei întîlniri întîmplătoare. De altminteri, în ultima mea vizită, am reușit să o nemulțumesc atît de mult pe contesă, încît n-aș mai îndrăzni să mai trec pe acolo chiar atît de curînd. Mătușa mea își pusese în cap să-mi obțină o situație în diplomație

prin ajutorul domnului Neigeon, și a rămas înmărmurită cînd eu am refuzat acest lucru, invocînd rezervele mele de ordin politic. Din păcate, apucasem să mă declar de acord cu propunerile ei, atunci cînd nu o iubeam încă pe Louise, și cînd nu-mi repugna ideea de a trebui să-i fiu recunoscător domnului Neigeon. Astfel încît, mătușa mea, neputînd înțelege acest acces al meu de delicatețe, rămase foarte contrariată, etichetîndu-l un capriciu stupid și copilăros. Oare și alți legitimiști, tot atît de scrupuloși ca mine, nu reprezintă republica în străinătate ? Dimpotrivă, diplomația este refugiul legitimiștilor; sînt pline ambasadele cu ei și nu aduc ei, oare, cauzei pe care o apără, un serviciu foarte util, tocmai ocupînd slujbele înalte, rîvnite de republicani ? Eram foarte încurcat, nu știam ce să-i mai răspund, și atunci m-am ascuns în dosul unui rigorism radical, ceea ce a făcut-o în cele din urmă pe mătușa mea să mă considere de-a dreptul nebun. Era cu atît mai furioasă cu cît se și apucase să-i vorbească domnului Neigeon despre mine. Ei și ? Louise nu va putea crede în nici un caz că-i fac curte pentru a obține un post în minister.

Aș da prilejul să se rîdă bine de mine, relatînd toate stările sufletești ciudate și contradictorii prin care am trecut în timpul celor zece zile. La început am fost convins că Louise observase tulburarea adîncă în care mă aruncase, cînd rochia ei venise în atingere cu genunchiul meu. Mai mult decît atît, ajunsesem la concluzia că acest contact nu-i displăcuse, de vreme ce nu făcuse imediat gestul de a se retrage. Mi se păruse că descopăr în purtarea ei mai mult decît o încurajare, o provocare chiar, care trecea dincolo de limitele unei cochetării permise. Toate aceste însemnări ale mele nu sînt decît o sinceră confesiune, în care nu ascund nimic. Mulți bărbați, dacă ar mărturisi tot ce gîndesc, ar trebui să recunoască și adevărul că oricît ar schimba mediul, femeile rămîn veșnic aceleași. În dragoste, femeia se oferă sau permite să fie luată. Vorbesc de cele măritate, de femeile de lume care au conve-

niente de salvat. Bărbații care le doresc își dau repede seama dacă sînt accesibile, chiar dacă ținuta, educația, rafinamentul luxului lor nu le denunță. Spun toate acestea, pentru a mărturisi în fond că, în egoismul meu de bărbat îndrăgostit, găseam cu totul naturală și posibilă o legătură între Louise și mine. Marginea aceea de rochie care-mi acoperise genunchii fusese de o îndrăzneală și de o sinceritate încîntătoare.

Dar tot eu, cîteva ore mai tîrziu, începeam să mă îndoiesc de toate acestea, făcînd raționamente exact contrarii. Numai o stricată se putea oferi astfel, fusesem un prost crezînd că mi se aruncase de gît, interpretasem greșit un simplu gest de neatenție. E cert că nu se gîndea la mine. Avea probabil amanți, dar cu siguranță, legăturile ei erau mai calculate și mai complicate. Exista, desigur, o mare distanță între femeia pe care o visasem eu, condusă toată de instinct, care se lăsa dusă de dorințele ei, și între femeia abilă, pariziana plină de tertipuri și taine, care era. Apoi nu mai știam ce să cred. N-o mai vedeam de loc și ajunsesem să mă întreb dacă era adevărat că stătusem cîteva minute în întunericul lojii, atît de aproape de ea, încît îi auzeam respirația. Și eram atît de nefericit, încît la un moment dat mă gîndeam chiar să mă întorc la castelul de la Boquet, și să mă închid acolo.

În sfîrșit, alaltăieri mi-a venit o idee, care mă mir că n-am avut-o din prima clipă, și anume de a mă duce să asist la o ședință de la Cameră : poate domnul Neigeon va lua cuvîntul, poate soția lui va fi acolo. Dar era parcă un făcut, nu l-am putut vedea pe afurisitul de Neigeon. Într-adevăr, era așteptat să vorbească la ședința aceea, dar nici măcar nu apăru ; am auzit spunîndu-se că fusese reținut în nu știu ce comisie a Senatului. În schimb, în momentul în care mă așezam în fundul unei tribune, am tresărit deodată, cu emoție, observînd-o pe doamna Gaucheraud într-unul din locurile din față. M-a văzut și ea și mi-a răspuns cu un surîs. Dar vai ! Louise nu o însoțea. Și toată bucuria mea se spul-

beră. La plecare am făcut în așa fel încît s-o întîlnesc pe doamna Gaucheraud într-unul din culoare. S-a arătat prietenoasă. Fără îndoială, Félix îi vorbise de mine.

— Ați lipsit din Paris? m-a întrebat ea.

Am rămas mut, indignat de această întrebare. Eu, care cutreieram cu furie tot orașul, de la un capăt la altul!

— N-ați mai fost văzut nicăieri. Ultima recepție de la minister a fost splendidă, a fost și o expoziție hipică minunată...

Aveam desigur un aer disperat, căci Berthe începu să rîdă.

— Atunci, pe mîine, spuse ea îndepărtîndu-se. Veți fi acolo, nu e așa?

Am răspuns da, stupid, nemaiîndrăznind să întreb nimic, de teama de a nu o auzi din nou rîzînd. Întoarse capul spre mine, și mă privi cu înțeles:

— Vino, adăugă ea, cu tonul discret al unei prietene care ți-a rezervat o surpriză plăcută.

M-a cuprins o dorință nebună să alerg după ea și s-o întreb: unde? Dar n-o mai vedeam, cotise spre un alt culoar. Eram furios pe mine, pe stupidul meu amor propriu, care mă oprise să-mi mărturisesc ignoranța. Desigur, nu așteptam decît atît, să mă duc acolo unde îmi spusese ea, dar unde era acel acolo? Vagul în care plutea acest *rendez-vous* îmi supunea mintea la o adevărată tortură, și pe deasupra mă simțeam și, într-un fel, rușinat, că nu eram și eu la curent cu reuniunile mondene, cunoscute de societatea înaltă.

Seara am alergat la Félix cu intenția de a obține de la el, într-un mod abil, indicațiile de care aveam nevoie. Dar nu l-am găsit acasă. Dezolat, m-am scufundat în lectura ziarelor, oprindu-mă la cele mai mondene și mai răspîndite, încercînd să ghicesc printre toate informațiile cu privire la ziua următoare, unde este locul cel mai distins în care lumea bună își dăduse întîlnire.

Dar eram din ce în ce mai perplex în fața nenumăratelor solemnități anunțate: o expoziție a

vechilor maeştri, un bazar de binefacere într-o înaltă societate, o slujbă religioasă cu muzică la Sainte-Clotilde, o repetiţie generală, două concrete, o intrare în cinul călugăresc, fără să mai pun la socoteală cursele de cai, aproape pe toate hipodromurile. Cum s-ar fi putut descurca într-un asemenea haos, un provincial abia picat la Paris, şi conştient de toate stîngăciile lui? Înţelegeam foarte bine că între toate aceste locuri era unul totuşi care reunea tot ceea ce avea Parisul mai elegant. Dar care era acesta, Dumnezeule? În sfîrşit,cu riscul de a mă plictisi o zi întreagă, de a muri de nerăbdare în cazul în care m-aş fi înşelat, am îndrăznit să aleg. Îmi aminteam, parcă, să le fi auzit pe cele două doamne vorbind de cursele de la Maisons-Laffitte şi inspiraţia m-a împins să mă duc acolo. O dată luată această hotărîre, m-am simţit mai calm. Ce colţ fermecător al naturii această împrejurime a Parisului! Nu mai fusesem niciodată la Maisons-Laffitte şi am rămas încîntat de căsuţele lui vesele, clădite pe o colină care mărgineşte Sena. Erau primele zile de mai; merii albi, în floare, păreau nişte uriaşe buchete, în mijlocul verdeţii fragede a plopilor şi a ulmilor.

Totuşi m-am simţit la început destul de dezorientat, pierdut între ziduri şi între garduri vii, nevrînd să întreb pe nimeni care e drumul. Avusesem bucuria de a vedea foarte multe persoane luînd acelaşi tren, dar cele două doamne nu erau printre ele, şi pe măsură ce-i urmăream pe cei care se îndreptau spre Maisons-Laffitte, inima mi se strîngea tot mai mult. Sfîrşisem prin a mă pierde dincolo de clădiri, de-a lungul Senei, cînd o mare emoţie mă opri în loc, lîngă un tufiş de mărăcini. La cincizeci de paşi, venind spre mine, un grup de persoane avansa încet şi printre ele, le recunoscusem pe Berthe şi pe Louise; Gaucheraud şi Félix, inseparabili, ca de obicei, le urmau la cîţiva paşi. Aşadar, ghicisem! Aceasta mă umplu de orgoliu. Dar tulburarea mea era atît de mare încît am comis o adevărată copilărie. M-am ascuns în spa-

tele tufișului de mărăcini, cuprins de un fel de rușine, de frica de a nu părea ridicol. Trecînd, Louise atinse tufișul cu marginea rochiei ei. Mi-am dat seama imediat de prostia pe care o făcusem ascultînd de primul meu impuls. Atunci m-am grăbit să tai drumul, traversînd cîmpul, și cum grupul ajunsese între timp la o cotitură a șoselei, am apărut în fața lor, cu aerul cel mai natural, ca un om care, crezîndu-se singur, se lasă în voia visării, sub cerul liber.

— Ia te uită! Dumneata erai! strigă Gaucheraud.

Am salutat, prefăcîndu-mă foarte surprins. Au urmat exclamații, strîngeri de mînă. Dar Félix rîdea, cu expresia lui ciudată, în timp ce Berthe îmi făcea cu ochiul, ceea ce stabilea o complicitate între noi. Am pornit cu toții mai departe și, după cîteva secunde, m-am pomenit alături de ea, mergînd în urma celorlalți.

— Așadar ai venit, îmi șopti Berthe, bine dispusă. Și fără să-mi lase timp de răspuns, a început să glumească, spunîndu-mi că mă puteam socoti foarte fericit dacă reușeam să rămîn atît de copil la vîrsta mea.

Simțeam în ea o aliată și aveam impresia că își făcea o adevărată plăcere din a o arunca pe prietena ei în brațele mele. Félix întoarse capul spre noi și întrebă:

— De ce rîdeți?

— Domnul de Vaugelade îmi povestește despre o călătorie, în compania unei familii de englezi, răspunse Berthe calmă.

Gaucheraud îl luase din nou de braț pe Félix și îl trăgea după el ca și cînd ar fi vrut să nu deranjeze o conversație intimă dintre soția lui și mine.

Am rămas singur, între Louise și Berthe, și am petrecut cu ele o oră încîntătoare pe șoseaua umbroasă de pe marginea Senei. Louise purta o rochie din mătase de culoare deschisă. Căptușeala roz a umbrelei îi scălda fața într-o lumină delicată și caldă, fără o umbră. Peisajul rural o făcea și mai

degajată, vorbea mai tare decît de obicei, mă privea fără jenă, drept în ochi, se angaja în conversațiile îndrăznețe în care o atrăgea prietena ei, cu o insistență care mai tîrziu m-a surprins chiar.

— Oferă-i doamnei Neigeon brațul, sfîrși Berthe prin a-mi spune. Nu ești de loc galant, vezi bine că e obosită.

Am oferit brațul meu Louisei, care s-a grăbit să se sprijine de el. Berthe îi ajunsese din urmă pe Félix și pe soțul ei, iar eu și cu Louise am rămas singuri, la o distanță de peste patruzeci de pași de ei. Urcam acum o colină, mergînd cu Louise foarte încet.

Jos, curgea Sena între livezile întinse ca niște covoare de catifea. Era acolo o insulă îngustă și lungă tăiată de cele două poduri peste care treceau trenurile ; zgomotul roților lor răsuna din depărtare ca un tunet. Mai incolo, de cealaltă parte a apei, o cîmpie imensă, culturi de pămînt întinzîndu-se pînă la muntele Valérien, pe care se vedeau, aproape de cer, construcțiile cenușii învăluite într-o pulbere de soare. Dar ceea ce mă înduioșa, pînă la lacrimi aproape, erau miresmele primăverii răspîndite pretutindeni în jurul nostru, urcînd din ierburile de pe cele două margini ale șoselei.

— Vă reîntoarceți curind la Boquet ? mă întrebă Louise.

Am făcut prostia de a răspunde nu, neprevăzînd că ea va adăuga îndată :

— Ah, ce păcat, noi plecăm săptămîna viitoare la Mûreaux, proprietatea soțului meu, care se află, mi se pare, la două leghe de a dumneavoastră... și el se gîndise să vă invite la noi.

M-am bîlbîit, am spus că ar fi posibil ca tatăl meu să mă recheme mai curînd decît presupuneam. Și mi se păru că în clipa aceea, ea se sprijini și mai bine de brațul meu. Era oare o întîlnire pe care mi-o dădea ?

Pornind de la ideea galantă pe care mi-o făcusem despre această pariziană atît de liberă și de rafinată, am construit imediat un roman : îmi oferea o legătură la țară, o lună de dragoste sub copa-

cii inalţi. Da, aşa trebuie să fie, imi descoperise, desigur, farmecul unui gentilom de la ţară şi vroia să mă iubească acolo, in cadrul meu.

— Trebuie să te cert, spuse ea pe neaşteptate, luîndu-şi un aer tandru şi matern.

— Cum aşa ? am murmurat eu.

— Da, mătuşa dumitale mi-a vorbit de dumneata. Se pare că nu vrei să accepţi nimic de la noi. Să ştii, asta ne jigneşte foarte mult. Pentru ce refuzi ? Spune !

Am roşit pentru a doua oară. Eram gata să-mi lansez declaraţia de dragoste, eram gata să-i strig : refuz, pentru că vă iubesc. Dar ea a făcut un gest prin care vroia parcă să-mi spună că a înţeles şi îmi cere să tac. Pe urmă a adăugat rîzînd:

— Dacă eşti mîndru, dacă ţii neapărat să răspunzi la un serviciu, cu un contraserviciu, noi acceptăm cu plăcere protecţia dumitale la Mûreaux. Ştii, desigur, că este un loc de consilier general, soţul meu candidează, dar se teme de un eşec, ceea ce ar fi foarte neplăcut în situaţia lui. Vrei să ne ajuţi?

Nu-mi putea face o propunere mai încîntătoare ! Toată această poveste cu alegerile mi se părea pretextul de care uza o femeie spirituală, pentru a stabili viitoarele noastre intîlniri la proprietatea soţului ei.

— Dar fără îndoială că vă voi ajuta, am răspuns eu cu bucurie.

— Dacă datorită dumitale, soţul meu va reuşi în alegeri, rămine stabilit, nu-i aşa, că şi el la rîndul său, va pune umărul pentru dumneata ?

— Tîrg incheiat !

— Da, incheiat ! Mi-a întins mina ei mică şi eu m-am repezit să i-o sărut. Rideam, glumeam amindoi, totul mi se părea fermecător.

Copacii rămăseseră în urma noastră, soarele cădea drept pe virful crestei, mergeam în plină arşiţă fără să rostim un cuvînt. Dar imbecilul de Gaucheraud veni să tulbure această tăcere care îmi dădea fiori, sub cerul în flăcări. Ne auzise vorbind de consiliul general, şi nu m-a mai slăbit, a început

să-mi istorisească toată tărășenia cu unchiul său, manevrind astfel, încit să fie prezentat tatălui meu. În sfirșit, am ajuns pe un cimp imens, locul pe care se desfășurau alergările de cai ; toți cei cu care venisem le găseau superbe. Eu am stat tot timpul în picioare, în spatele Louisei, cu privirea pironită pe gîtul ei delicat. Dar cît de plăcută a fost întoarcerea, sub brusca aversă ! Verdele cîmpului era mai fraged acum, sub ploaie, frunzișul și pămîntul miroseau bine, împrăștiau în jurul lor o mireasmă de dragoste. Louise închisese ochii pe jumătate, toropită parcă, de voluptățile primăverii.

— Nu uita tîrgul nostru, mi-a spus ea la gară, în timp ce se urca în trăsura care o aștepta. La Mûreaux, peste cincisprezece zile, nu-i așa ?

Am strîns mîna pe care mi-o întinsese și mă tem chiar că am fost puțin cam brutal, judecînd după expresia severă pe care și-o luase, strîngînd buzele, cu un protest reținut. Dar Berthe părea, ca și pînă atunci, că mă încurajează să îndrăznesc mai mult ; Félix își păstra aerul său enigmatic, în timp ce Gaucheraud mă bătea amical pe umăr, strigîndu-mi:

— La Mûreaux, peste cincisprezece zile, domnule de Vaugelade. Ne vom vedea acolo, cu toții !

Dracu' să-l ia !

IV

M-am întors de la Mûreaux și mintea mea este atît de plină de gînduri contradictorii, încît simt nevoia să-mi povestesc mie însumi ziua pe care am petrecut-o alături de Louise, pentru a încerca să-mi fac o părere mai limpede. Cu toate că Mûreaux se află doar la două leghe de Boquet, cunosc puțin acest colț al patriei mele. Locurile noastre de vînătoare sînt înspre Gommerville, și cum se face un ocol destul de mare pentru a traversa micul rîu din Bèage, am fost acolo, poate de zece ori în toată viața mea. Colina, cu drumul care

urcă străjuit de nuci uriaşi, este totuşi încîntătoare. Pe urmă, de pe platou, începe coborişul ; castelul Mûreaux se află la intrarea unei vîlcele ale cărei pante se apropie şi, nu după multă vreme, se împreună într-o strîmtoare îngustă. Clădirea este de formă pătrată, datează din secolul al XVII-lea şi n-are nimic extraordinar. În schimb, parcul cu peluzele lui largi, sfîrşind într-o pădure de nepătruns, în care pînă şi potecile au fost năpădite de o vegetaţie foarte deasă, este de-a dreptul magnific.

Cînd am sosit călare, doi cîini mari m-au întîmpinat cu lătratul lor şi cu sărituri repetate.

La capătul unei alei zărisem o pată albă. Era Louise, într-o rochie de culoare deschisă, cu o pălărie de pai pe cap. Nu înainta în întîmpinarea mea, rămăsese nemişcată în loc, surîzătoare pe vastul peron, ale cărui trepte urcau spre vestibul. Era, cel mult, ora nouă.

— Oh ! ce drăguţ din partea dumitale, mi-a strigat ea. Şi ce matinal ştii să fii dumneata ! Precum vezi, sînt singura, în tot castelul, care nu mai doarme la ora asta.

Am complimentat-o pentru vrednicia ei de adevărată pariziană, dar ea a adăugat rîzînd :

— E adevărat că nu sînt aici decît de cinci zile. Întotdeauna, în primele dimineţi, mă scol o dată cu găinile. Dar din a doua săptămînă, încep, încetul cu încetul, să-mi reiau toate obiceiurile mele de leneşă şi, pînă la urmă, nu reuşesc să mă dau jos din pat decît după ora zece, ca la Paris. În sfîrşit, azi mai sînt încă o femeie de la ţară !

Niciodată nu mi s-a părut mai încîntătoare ! În graba de a ieşi din odaie, îşi înnodase neglijent părul şi se înfăşurase în primul halat pe care il găsise la îndemînă ; era plină de prospeţime, cu ochii încă umezi de somn. Redevenise copil. Cîteva şuviţe mici de păr îi fluturau pe gît. Îi zăream braţele goale pînă la cot, cînd se căscau mînecile largi ale capotului.

— Ştii unde mă duceam ? întrebă ea. Ei bine, mă duceam să văd, acolo, unde e leagănul acela, per-

deaua de zorele care-l acoperă. Sînt splendide la ceasul acesta, cînd soarele nu le-a închis încă cupele. Am aflat-o de la grădinar, şi cum ieri am ratat momentul, n-aş vrea să-l pierd şi astăzi... Mă însoţeşti, nu-i aşa?

Mă ardea dorinţa de a-i oferi braţul, dar mi-am dat seama că aş fi devenit ridicol. Ea alerga ca o şcolăriţă fugită din internat. Cînd ajunse sub leagăn, nu-şi putu stăpîni un strigăt de admiraţie. O perdea de zorele spînzura de sus — o ploaie de clopoţei, perlaţi de rouă, în tonurile cele mai delicate, de la rozul cel mai viu pînă la violet şi la albastru pal. S-ar fi zis, una din acele fantezii din albumele japoneze, de o graţie şi de o bizarerie încîntătoare.

— Iată răsplata pentru cine se scoală de dimineaţă, spuse Louise, plină de veselie. Se aşeză sub boltă şi-mi îngădui să mă apropii de ea, văzînd că-şi strînge fusta, ca să-mi facă loc. Eram foarte emoţionat, pentru că îmi venise ideea de a brusca lucrurile, să-mi trec braţul pe după mijlocul ei şi s-o sărut pe gît. Îmi dădeam seama că aş fi procedat cu brutalitatea unui sublocotenent care forţează virtutea unei cameriste. Dar nu găseam altceva mai bun şi prima mea idee devenise şi ultima, mă obseda, se transforma într-un fel de impuls fizic căruia cu greu îi rezistam. Nu ştiu dacă Louise a înţeles ceea ce se petrece cu mine, dar cert este că nu s-a ridicat; şi-a luat însă un aer grav.

— Întîi să discutăm despre afacerile noastre, vrei? mi-a spus ea.

Îmi vîjîiau urechile, făceam un efort ca s-o pot asculta. Sub boltă era întuneric şi puţin frig, soarele găurea frunzele zorelelor cu ace subţiri, fine, de aur, care, pe capotul alb al Louisei, păreau nişte muşte, nişte gîngănii de aur, poposite acolo, din zbor.

— Ei, cum stăm? mă întrebă ea cu un aer de complicitate.

Am început să-i povestesc despre ciudatul reviriment pe care-l remarcasem la tatăl meu, care timp de zece ani se arătase vehement potrivnic situației politice actuale, interzicîndu-mi cu desăvîrșire să mă pun, în vreun fel sau altul, în slujba republicii, și care mă lăsase acum să înțeleg, chiar din prima seară a sosirii mele, că un tînăr de vîrsta mea are datorii față de patrie. O bănuiam pe mătușa mea că ea e autoarea acestei conversiuni. Probabil, se năpustiseră asupra lui toate femeile din familie. Louise surîdea, ascultîndu-mă. Sfîrși prin a-mi spune :

— L-am întîlnit pe domnul de Vaugelade acum trei zile, într-un castel din vecinătate, unde mă aflam în vizită. Am stat de vorbă.

Pe urmă s-a grăbit să adauge :

— Știți, aceste alegeri, la consiliul general, au loc duminică. Va trebui să începeți campania imediat. Cu ajutorul tatălui dumitale, cred că succesul soțului meu este asigurat.

— Domnul Neigeon se află aici ? am întrebat eu după o ezitare.

— Da, a sosit ieri seară. Dar nu-l vei vedea în dimineața aceasta, a plecat din nou spre Gommerville, dejunează la un amic al lui, un proprietar, cu o foarte mare influență.

Se ridicase în picioare ; eu am mai rămas jos o clipă, firește regretînd că nu o sărutasem pe gît. Niciodată, poate, nu voi mai avea prilejul de a fi cu Louise într-un loc atît de retras, protejați de întuneric, la o oră atît de matinală, ea abia trezită din somn și îmbrăcată atît de sumar. Acum era prea tîrziu, îmi dădeam atît de bine seama că aș fi făcut-o să rîdă în hohote dacă m-aș fi aruncat pe pămîntul umed, la picioarele ei, încît mi-am amînat declarația de dragoste pentru un moment mai favorabil. De altminteri, la capătul aleii zărisem tocmai în clipa aceea apărînd silueta masivă a lui Gaucheraud. Văzîndu-ne pe Louise și pe mine, ieșind din boschet, avu un mic rînjet. Pe urmă începu să se minuneze, lăudîndu-ne, în același timp,

că ne-am sculat atît de devreme. El abia atunci făcuse ochi.

— Şi Berthe, l-a întrebat Louise, a dormit bine în noaptea asta?

— Crede-mă, habar n-am, a răspuns el. N-am văzut-o încă.

Şi remarcind mirarea mea, se grăbi să explice că soţia lui se trezeşte cu o migrenă care o ţine cîte o zi întreagă dacă intră cineva în odaia ei, dimineaţa, cind ea doarme încă. Au dormitoare separate, aşa e mult mai comod, mai ales la ţară. Şi adăugă senin, fără un surîs:

— Soţia mea adoră să doarmă singură!

Îmi spusese toate acestea, în timp ce traversam împreună terasa impunătoare care da spre parc, şi nu mă putusem împiedica de a nu mă gindi la toate poveştile foarte picante care circulă despre viaţa din castele. Îmi făcea plăcere să mă imaginez şi pe mine într-un astfel de loc, în care desfrîul se practică cu atîta eleganţă; mă vedeam şi eu, printre bărbaţii care se furişează noaptea, cu picioarele goale şi fără candelă, de-a lungul coridoarelor, pentru a se strecura în camerele discrete în care-i aşteptau amantele lor, cu uşile întredeschise. Erau adevărate regaluri pe care şi le ofereau parizienele perverse, prompte în a profita de libertăţile vieţii de la ţară, care reanimă de obicei legăturile pe punctul de a fi rupte. Şi deodată avui sentimentul că visul meu este o realitate, văzîndu-i pe Berthe şi pe amicul meu Félix, ieşind nonşalanţi din vestibul, foarte obosiţi amîndoi, cu toate că dormiseră pînă la o oră atît de tîrzie...

— Te doare ceva? o întrebă cu amabilitate Louise pe prietena ei.

— Nu, mulţumesc. Dar ştii, e schimbarea, care mă face întotdeauna nervoasă. Şi mai sînt şi păsărelele astea, aşa de zgomotoase dimineaţa!

I-am strîns mîna lui Félix, în timp ce Gaucheraud, uşor adus de spate, fluiera bine dispus şi, nu ştiu de ce, mi-a venit ideea că Louise nu era străină de loc de cele ce se întîmplau în casa ei. Trebuie să fi

auzit noaptea paşi bărbăteşti străbătînd culoarele, uşi deschizindu-se şi inchizindu-se foarte încet, cu prudenţă, respiraţiile fierbinţi, care ieşeau din alcovurile întunecate şi alergau apoi de-a lungul zidurilor. Ah, de ce n-o sărutasem pe gît, atunci, sub boltă ? Nu s-ar fi supărat de vreme ce tolera asemenea lucruri în casa ei. Îmi şi făceam planul, prin deschizătura cărei uşi mă voi strecura noaptea, ca să ajung în camera ei. Era o fereastră joasă în stînga vestiarului, care mi se părea cît se poate de bine plasată.

Se dejună la orele unsprezece. După dejun, Gaucheraud dispăru pentru a-şi face siesta. Simţise nevoia să-mi mărturisească teama de un eşec personal în apropiatele alegeri şi adăugase chiar că se gîndea să mai rămînă trei săptămîni în circumscripţie în scopul de a mai cîştiga simpatii. În sfîrşit, după ce fusese la unchiul său, venise la Mûreaux pentru cîteva zile, ca să se ştie în tot ţinutul că se află în cele mai bune raporturi cu Neigeon, ceea ce, presupunea el, îl va ajuta să cîştige voturi. Am înţeles că dorea foarte mult, pentru aceleaşi motive, să fie invitat şi la proprietatea tatălui meu. Din nenorocire însă, după cît se părea, nu eram amator de blonde.

Am petrecut în tovărăşia celor două doamne şi a lui Félix o după-amiază foarte veselă. Toată această viaţă de castel, plină de graţie pariziană, desfăşurată în mijlocul naturii, sub primele raze ale soarelui de vară, era într-adevăr o încîntare ! De fapt, era viaţa de salon, extinsă şi continuată pe peluze. Dar spre deosebire de saloanele de iarnă care te constrîng la o anumită rezervă, unde femeile, în rochii decoltate, se joacă cu evantaiele lor, în mijlocul bărbaţilor în fracuri, rezemaţi în picioare de-a lungul pereţilor, aici, în acest vast salon de vară, ai sentimentul libertăţii, al vacanţei : femeile, îmbrăcate în culori deschise, aleargă zburdalnice pe alei, bărbaţii, în vestoane, îndrăznesc să fie mai fireşti ; în sfîrşit, un abandon al etichetei mondene, o familiaritate care exclude conversaţiile stereo-

tipe și convenționale. Trebuie să mărturisesc însă că pe mine, crescut în provincie, printre femei cucernice, purtările acestor doamne continuau să mă surprindă. După dejun, în timp ce luam cafeaua pe terasă, Louise și-a permis să fumeze o țigară. Berthe vorbea foarte liber, folosea expresii din argou, cu toată naturalețea. După un timp, au dispărut amîndouă, cu un foșnet zgomotos de fuste, rîzînd din depărtare, strigîndu-se una pe alta, cu o veselie nebunatică și tulburătoare pentru mine. E o nerozie poate din partea mea o asemenea mărturisire, dar felul Louisei de a se purta, cu totul nou pentru mine, mă lăsa să sper că îmi va da o întîlnire într-una din nopțile viitoare. Félix fuma nepăsător. Îl surprindeam uneori privindu-mă cu aerul lui ironic.

La orele patru și jumătate, mi-am anunțat plecarea. Louise a protestat imediat.

— Nu, nu, n-ai să pleci! Te rețin să cinezi cu noi. Soțul meu trebuie să se întoarcă cu siguranță. În sfîrșit, îl vei vedea. Totuși trebuie să i te prezint!

I-am explicat că sînt așteptat la Boquet de tatăl meu, care avea invitați la masă, că eram obligat să fiu prezent. Am adăugat rîzînd:

— Este un dineu electoral, voi lucra pentru dumneavoastră!

— Oh, atunci, pleacă repede, a spus ea. Și știi, dacă reușești, vino să-ți iei recompensa.

Mi s-a părut că roșește, rostind aceste cuvinte. Se referise oare, numai la postul diplomatic pe care tatăl meu mă presa să-l accept? Am crezut că pot da o interpretare mai caldă cuvintelor ei și mi-am luat probabil un aer atît de insuportabil de îngîmfat încît am văzut-o pentru a doua oară devenind severă, de la o clipă la alta, cu acel rictus al buzelor care-i da o expresie de nemulțumire disprețuitoare.

Dar n-am avut timpul să reflectez la această bruscă schimbare a fizionomiei ei; plecam tocmai, cînd o trăsură se opri în fața peronului. Credeam că sosise soțul Louisei, dar în trăsură nu se aflau

decît doi copii, o fetiță de aproximativ cinci ani și un băiețel de vreo patru, însoțiți de o femeie de serviciu. Copiii agitau brațele, rîdeau, și, de cum coborîră, se repeziră amîndoi spre Louise, ascunzîndu-se în fustele ei. Ea îi sărută pe obraji, pe păr.

— Ai cui sînt copiii ăștia frumoși ? am întrebat eu.

— Dar sînt ai mei, mi-a răspuns ea, surprinsă.

„Ai mei !" N-aș putea să exprim niciodată ce lovitură a însemnat pentru mine aceste simple cuvinte. Am simțit deodată că am pierdut-o pentru totdeauna pe Louise, că ființele acestea micuțe sapă cu miinile lor plăpinde o prăpastie fără margini și definitivă între mine și ea. Cum, avea copii și eu nu știam nimic ? ! Nu mi-am putut reține acest strigăt brutal :

— Aveți copii !

— Bineînțeles, a răspuns ea cu calm. Au fost plecați de dimineață la nașa lor care locuiește la două leghe de aici. Dați-mi voie să vi-i prezint : domnul Lucien, domnișoara Marguerite.

Copiii îmi surîdeau. Aveam probabil un aer stupid. Nu, nu mă puteam obișnui cu ideea că Louise era mamă, era o idee care mi le deranja pe toate celelalte. Am plecat cu capul vîjîind. Și nici la ora aceasta nu știu încă ce trebuie să gîndesc ! O văd pe Louise sub perdeaua de zorele, o văd sărutîndu-și copiii. Hotărît, parizienele astea sînt mult prea complicate pentru un provincial ca mine. Acum trebuie să mă culc. Voi încerca să înțeleg miine.

V

Și iată acum deznodămîntul aventurii. O, ce lecție am primit ! Dar să încercăm să povestim, la rece, cum s-au petrecut lucrurile.

Duminică, domnul Neigeon era consilier general. După despuierea scrutinului, a devenit de toată evidența faptul că, fără sprijinul nostru, candidatul ar fi eșuat.

Tatăl meu, cu care domnul Neigeon s-a văzut, m-a lăsat să înțeleg că un om de o asemenea mediocritate nu prezenta nici o primejdie; de altminteri nici nu se urmărise altceva decît respingerea candidatului radical. Seara, după masă, tata, în care se trezise probabil omul de morală veche, nu s-a putut stăpîni să nu-mi spună:

— Toată istoria asta nu e prea curată... Dar mi s-a repetat de atîtea ori de către toți că, susținîndu-l pe Neigeon, iți susțin propriile tale interese, incît... În sfîrșit, fă acum ce crezi că trebuie să faci. Mie nu-mi mai rămîne acum decît să plec, căci încep să nu mai înțeleg nimic.

Luni și marți am ezitat să mă duc la Mûreaux. Mi se părea că aș fi dat dovadă de grosolănie, arătînd atîta grabă în a-mi primi recompensa. Altminteri, existența copiilor ei nu mă mai deranja. Încercam să-mi demonstrez și să mă conving că Louise era de fapt cît se poate de puțin mamă. Nu se spune oare, la noi în provincie, că parizienele nu renunță la nici o plăcere de dragul copiilor lor, și că îi abandonează, lăsîndu-i pe miinile slugilor, numai pentru a se putea bucura de cît mai multă libertate?

Dar ieri, miercuri, toate scrupulele mele au dispărut. Eram roș de nerăbdare. Am plecat la bătălie de la orele opt dimineața. Planul meu era să sosesc la Mûreaux foarte devreme, ca prima oară, pentru a o găsi pe Louise singură, proaspăt sculată din somn. Dar cînd am coborît de pe cal, un servitor m-a informat — fără a se oferi să mă anunțe — că doamna n-a ieșit încă din odaie. Am răspuns că o voi aștepta.

Și am așteptat-o nu mai puțin de două ore. Nu mai știu de cîte ori am făcut înconjurul parterului. Din cînd în cînd, ridicam privirea spre ferestrele primului etaj, dar storurile continuau să rămînă ermetic închise. Obosit și enervat de această plimbare prelungită, m-am dus în cele din urmă să mă așez sub leagănul de zorele. În dimineața aceea, timpul era întunecat, soarele nu-și strecura pul-

berea lui de aur printre frunze. Era întuneric, aproape ca noaptea, sub acest acoperiș de verdeață. Stăteam și mă gîndeam, spunîndu-mi că trebuie să mizez totul în acest joc, dacă vroiam să obțin totul. Convingerea mea era că dacă voi ezita din nou, Louise nu va fi niciodată a mea. Îmi făceam singur curaj, evocam toate momentele și toate gesturile ei care mă îndreptățeau s-o judec accesibilă și chiar facilă. Planul meu era simplu și îl gîndisem bine: de îndată ce voi fi singur cu ea, îi voi lua miinile, mă voi preface foarte tulburat, în sfîrșit, pentru a n-o speria prea mult de la început, apoi o voi săruta pe gît și restul va merge de la sine. Recapitulam pentru a zecea oară planul, perfecționîndu-l de fiecare dată, cînd deodată apăru Louise.

— Unde te ascunzi? întrebă ea cu veselia ei obișnuită, căutîndu-mă în întuneric. Ah! acolo ești! E un sfert de oră de cînd nu fac decît să alerg după dumneata. Îți cer iertare că te-am făcut să aștepți...

I-am răspuns cu o voce puțin strangulată că așteptarea nu poate avea nimic plictisitor, cînd gîndul îmi era numai la ea.

— Te-am avertizat, reluă ea, fără a părea să dea vreo importanță banalității pe care o spusesem, că nici aici nu reușesc să mă scol devreme, ca femeile de la țară, mai mult de prima săptămînă. Acum am redevenit pariziană, nu-mi mai vine să mă dau jos din pat!

Rămăsese în picioare la intrarea bolții, evitînd parcă să intre în întunericul frunzișului.

— Ei, bine, nu vii? întrebă ea în cele din urmă. Avem de discutat.

— Dar e foarte bine aici, am răspuns eu cu un glas care tremura.

Avu o ezitare de o clipă. Apoi spuse bravind:

— Cum dorești. Dar, vai, ce întuneric e! E adevărat însă, cuvintele nu au culoare.

Se așezase lîngă mine. Simțeam că mă pierd. Deci sosise ceasul. Încă o clipă și-i voi lua mii-

nile. În timpul acesta, Louise continua să vorbească, foarte la largul ei, cu o voce limpede, nealterată de nici o emoție.

— Nu vreau să-ți mulțumesc cu obișnuitele fraze... Ne-ai dat efectiv o mînă de ajutor, fără de care am fi rămas pe dinafară.

Nu-mi venea s-o întrerup. Tremuram. Îmi dădeam mereu ghes să fiu mai îndrăzneț.

— De altfel, între noi, cuvintele sînt inutile, continuă ea. Știi, noi doi am încheiat un pact !...

Ridea în timp ce vorbea. Rîsul ei m-a decis brusc. I-am luat mîinile și ea nu și le-a retras. Le simțeam mici și călduțe între ale mele. Și le abandona prietenește, cu familiaritate, în timp ce repeta :

— Da, nu e așa ? E rîndul meu acum să mă execut.

Atunci am cutezat să fiu mai brutal, i-am smucit mîinile și le-am dus la buze. Întunericul crescuse, un nor trecea deasupra capetelor noastre, mireasma puternică a ierburilor mă îmbăta în ascunzișul verde. Dar înainte ca buzele mele să o fi atins, ea se eliberă cu o forță nervoasă pe care nu i-aș fi putut-o bănui și îmi imobiliză mîinile. Mă stăpînea fără mînie, vocea ei rămăsese la fel de calmă, doar atît, era acum ușor dojenitoare.

— Haide, nu face copilării, spuse ea. Vezi, iată de ce mi-a fost teamă... Îmi permiți să-ți dau o lecție în timp ce te mai rețin aici, în colțul ăsta ? (Avea severitatea surizătoare a unei mame care-și mustră copilul.) Din prima zi, am înțeles totul. Ți s-au povestit fel de fel de orori despre mine, nu-i așa ? Ai sperat... unele lucruri și te iert pentru că nu cunoști nimic din lumea noastră și ai căzut în Parisul acesta, cu ideea că ai căzut într-o junglă. Pe urmă, îți poți spune că este puțin și vina mea dacă te-ai înșelat. Ar fi trebuit să te opresc la timp ; știu, te-ai fi retras la primul meu cuvînt. E adevărat, n-am rostit acel cuvînt, te-am lăsat să continui, trebuie să mă consideri o infernală cochetă. Dar știi de ce n-am spus acel cuvînt ?

M-am bîlbîit. Stupoarea în care mă aruncase această scenă mă paraliza. Ea îmi strîngea mai tare încheieturile mîinilor, mi le scutura, vorbindu-mi atît de aproape încît îi simţeam respiraţia pe obraz.

— Nu le-am spus, pentru că mă interesezi şi vroiam să-ţi dau această lecţie. Nu poţi înţelege încă, dar vei reflecta şi vei ghici singur. Sîntem foarte calomniate, noi, femeile. Poate că şi facem totul, pentru a o merita. Totuşi, vezi, sînt unele cinstite, chiar şi printre acelea care par cele mai uşuratice şi mai compromise. Vezi, sînt lucruri destul de delicate. Repet, vei reflecta şi vei înţelege.

— Daţi-mi drumul, am murmurat eu, complet năucit.

— Nu, nu-ţi dau drumul! Cere-mi iertare, dacă vrei să-ţi eliberez mîinile. Dar cu tot tonul ei uşor glumeţ, simţeam că se enervează, că lacrimile indignării îi umplu ochii, pentru necuviinţa pe care o săvîrşisem. Simţeam cum creşte în mine un sentiment de stimă, un adevărat respect pentru această femeie atît de încîntătoare şi de puternică în acelaşi timp.

Graţia ei de amazoană, virtutea cu care suporta imbecilitatea notorie a soţului ei, acest amestec de severitate şi de cochetărie, dispreţul ei faţă de cuvintele clevetitoare, rolul de bărbat pe care şi-l asumase în căsnicia ei, sub aparenţele unei comportări uşuratice, toate acestea alcătuiau pentru mine portretul unei fiinţe foarte complexe care mă umplea de admiraţie.

— Iertaţi-mă, am rostit eu, cu umilinţă.

Mi-a eliberat mîinile. M-am ridicat imediat, în vreme ce ea rămăsese liniştită pe bancă, fără a se mai teme nici de întunericul din ascunziş, nici de mireasma tulburătoare a frunzişului. Şi reluîndu-şi glasul ei vesel, îmi spuse:

— Acum revin la tîrgul nostru. Cum sînt foarte onestă, îmi plătesc datoriile. Iată, ai aici numirea dumitale în postul de secretar de ambasadă. Am primit-o aseară.

Şi văzînd că ezitam să iau plicul pe care mi-l întindea, exclamă cu o notă de ironie: Dar mi se pare că acum ai toate motivele să te simţi dumneata obligatul soţului meu!

Acesta a fost deznodămîntul primei mele aventuri. Cînd am ieşit de sub leagănul de zorele, Félix se afla pe terasă cu Gaucheraud şi cu Berthe. Şi-a strîns buzele văzîndu-mă venind cu plicul în mînă. Fără îndoială era la curent cu totul şi făcea haz pe socoteala mea. L-am luat deoparte şi l-am mustrat că mă lăsase să comit o asemenea greşeală; el mi-a răspuns că numai experienţa face dintr-un tînăr un bărbat. Cu un semn al capului am arătat spre Berthe, care mergea înaintea noastră, întrebîndu-l dacă şi ea era la fel ca Louise. Félix a ridicat din umeri cu o semnificaţie foarte limpede. Astfel stînd lucrurile, trebuie să mărturisesc că totuşi nu reuşesc încă să înţeleg prea bine bizara morală a acestei lumi în care femeile cinstite fac amabilităţi dintre cele mai neobişnuite. Dar am mai primit şi o ultimă lovitură, aflînd chiar din gura lui Gaucheraud că tatăl meu îl invitase împreună cu soţia sa să petreacă trei zile la Boquet. Félix surîdea din nou, anunţîndu-şi întoarcerea la Paris, pentru ziua următoare. Atunci n-am mai ştiut cum s-o iau din loc mai repede; am pretextat că-i promisesem tatălui meu că mă voi întoarce sigur, la ora dejunului. Eram la capătul aleii, cînd am văzut un domn într-o cabrioletă. Trebuie să fi fost Neigeon. Pe legea mea, prefer să pierd şi de data aceasta ocazia de a-i fi prezentat. Duminică, Gaucheraud şi cu soţia lui vin să se instaleze la Boquet. Ce corvoadă!

Doamna Sourdis

I

În fiecare sîmbătă, cu regularitate, Ferdinand Sourdis se ducea să-şi împrospăteze provizia de culori şi de pensule în prăvălioara bătrînului Morand, o încăpere întunecoasă şi umedă de la parter care răspundea într-o piaţetă îngustă din Mercoeur, străjuită de o fostă mănăstire, transformată în liceu comunal. Ferdinand, care — după cîte se spunea — venise din Lille şi care de un an era „belfer" la liceu, se ocupa cu pasiune de pictură închizîndu-se în casă, consacrîndu-şi toate orele libere unor studii pe care nu le arăta nimănui.

De cele mai multe ori dădea în prăvălie de Adèle, fiica bătrînului Morand, care picta şi ea acuarele delicate, despre care se vorbea mult la Mercoeur. Ferdinand intra şi cerea :

— Trei tuburi de alb, vă rog, unul de ocru galben, două de verde veronez.

Adèle, foarte iniţiată în micul negoţ al tatălui ei, îl servea pe tînăr întrebînd de fiecare dată :

— Şi altceva ?

— Pentru astăzi, atîta tot, domnişoară.

Ferdinand strecura pacheţelul în buzunar şi plătea, întotdeauna cu aceeaşi stîngăcie de om sărac, căruia îi e teamă de fiecare dată că nu-i vor ajunge banii, apoi pleca. Şi aşa mergeau lucrurile fără nici o schimbare de-un an încoace.

Toată clientela bătrînului Morand se compunea din vreo douăsprezece persoane. Mercoeur, cu o populație de opt mii de locuitori, era renumit pentru tăbăcăriile sale, dar artele lincezeau în acest oraș. Erau vreo patru sau cinci băiețandri care învățau să deseneze, sub îndrumarea unui polonez, un bărbat uscățiv, cu ochii spălăciți și cu un profil de pasăre — parcă totdeauna gata să-și dea duhul; mai erau domnișoarele Lévêque, fiicele notarului, care trecuseră la pictura în ulei, ceea ce constituia un adevărat obiect de scandal. Singurul client important pentru bătrînul Morand era celebrul Rennequin, originar din Mercoeur, care avusese mari succese ca pictor la Paris — medalii, comenzi! — și care de curînd fusese decorat. Vara, cînd venea să petreacă o lună la Mercoeur, biata dugheană din piața liceului intra într-o adevărată fierbere. Morand comanda, anume pentru el, vopsele din capitală, se făcea luntre și punte ca să-l servească, îl primea cu pălăria în mînă interesîndu-se respectuos de noile lui succese.

Pictorul, o namilă de om și băiat de treabă, aproape întotdeauna primea să rămînă la cină: examina acuarelele fetei, le găsea lipsite de strălucire dar avînd prospețimea trandafirilor.

— Bine faci că pictezi! îi spunea el trăgînd-o încetișor de ureche. Nu-i rău de loc. Se ascunde acolo, înăuntrul acuarelelor dumitale, un fel de uscăciune, o îndărătnicie care ajunge aproape să fie un stil. Hai, lucrează, nu te codi, pictează așa cum simți.

Nici vorbă că bătrînul Morand nu trăia din negoțul său. Acesta constituia mai mult o veche manie, o aspirație artistică nerealizată, și care acum răzbea prin fiica sa. Casa era proprietatea lui, moșteniri succesive îl îmbogățiseră; se spunea că are o rentă de șase pînă la opt mii de franci. Cu toate astea nu renunța la dugheana lui cu vopsele din mica încăpere de la parter, a cărei fereastră slujea și drept vitrină: un raft îngust pe care stăteau înșirate tuburi de vopsea, creioane de tuș, pensule,

şi unde, din cînd în cînd, printre mici tablouri cu subiecte religioase, picturi de-ale polonezului, apăreau şi acuarelele Adèlei.

Treceau zile în şir fără să se ivească un singur client. Domnul Morand trăia totuşi fericit în mirosul de benzină, iar cînd doamna Morand, o femeie bătrînă care zăcea mai tot timpul în pat, îl sfătuia să se descotorosească de „magazin", el se înfuria ca şi cînd i s-ar fi cerut să renunţe la ceea ce considera că este menirea lui.

Burghez şi reacţionar în fond, foarte rigid în religiozitatea lui, avea un instinct de artist nerealizat care îl făcea prizonierul celor cîteva tablouri din dugheană. Şi apoi de unde şi-ar fi putut cumpăra localnicii vopsele ? Adevărul e că nu venea nimeni să le cumpere dar el îşi spunea că s-ar putea totuşi ivi cineva. Şi nu se dădea bătut.

În acest mediu crescuse domnişoara Adèle. Împlinise douăzeci şi doi de ani. Era scundă, cam grasă, avea o faţă rotundă, plăcută, şi ochii mici ; era însă atît de palidă, atît de galbenă, încît nimeni n-ar fi putut spune că e drăguţă. Părea mai curînd o bătrînică, tenul îi era de pe acum ofilit ca al unei învăţătoare îmbătrînită în tainica revoltă a fetei nemăritate. Cu toate acestea Adèle nu dorea să se mărite. Se iviseră mai multe partide pe care ea le refuzase. Se spunea că e mîndră, că aştepta fără îndoială un făt-frumos ! Şi începură să circule tot felul de poveşti neplăcute în legătură cu familiarităţile părinteşti pe care Rennequin, un flăcău tomnatic şi destrăbălat, şi le îngăduia faţă de ea. Adèle, o fire foarte închisă — cum se spunea despre ea — tăcută şi chibzuită de obicei, părea străină de toate aceste calomnii.

Trăia fără să cîrtească, părea că se obişnuise cu totul : cu lumina vînătă, cu umezeala pieţei, cu trotuarul năpădit de muşchi — acelaşi pe care îl vedea din copilărie, la toate ceasurile din zi — cu aceeaşi răspîntie întunecoasă prin care nu trecea nimeni ; doar de două ori pe zi ştrengarii din oraş se îmbrînceau la poarta liceului şi asta era unica

ei distracție. Dar nu se plictisea niciodată, ca și cînd și-ar fi urmat fără nici o abatere un plan al vieții, pe care și-l făurise cu multă vreme înainte.

Avea multă voință și multă ambiție. Și o răbdare neobosită, care îi făcea pe cei din jur să se înșele asupra adevăratului ei caracter. Cu încetul începuse să fie socotită o fată bătrînă. Părea sortită pentru totdeauna acuarelelor ei.

Cu toate astea, cînd sosea celebrul Rennequin și începea să vorbească de Paris, ea îl asculta mută, pălind toată, în timp ce ochii ei mici și negri se aprindeau.

— De ce nu-ți trimiți acuarelele la Salonul Oficial ? o întrebă într-o zi pictorul, care continua să o tutuiască în calitatea lui de vechi prieten. Voi interveni eu să ți le primească.

Dar ea ridică din umeri și cu o sinceră modestie, umbrită totuși de un accent de amărăciune, spuse :

— Ei, pictură făcută de o femeie ! Nu interesează pe nimeni.

Sosirea lui Ferdinand Sourdis în orășel însemna o bună afacere pentru bătrînul Morand ; mai avea un client și încă unul foarte serios, pentru că nimeni la Mercoeur nu mai făcuse pînă atunci un asemenea consum de vopsele.

În prima lună, Morand se ocupă mult de tînăr, surprins că întîlnește o atît de nobilă pasiune artistică la unul din acești „belferi" pe care, pentru murdăria și trîndăvia lor, îi disprețuia de aproape cincizeci de ani de cînd îi tot vedea trecînd prin fața ușii sale.

Dar după cum i se povestise, Ferdinand făcea parte dintr-o familie foarte bună, însă scăpătată ; și la moartea părinților săi fusese nevoit să accepte un post oarecare pentru a nu muri de foame. Își continua studiile de pictură, visa să fie independent, să plece la Paris, să cucerească gloria.

Trecuse un an. Ferdinand, țintuit la Mercoeur de nevoia pîinii zilnice, părea să se fi resemnat. Pentru bătrînul Morand, prezența lui Ferdinand sfîrși

prin a deveni un fapt obișnuit, căruia nu-i mai acorda vreun interes.

Într-o seară totuși, o întrebare a fiicei lui îi stîrni mirarea. Ea desena la lumina lămpii, silindu-se să reproducă cu exactitate matematică o fotografie după un Rafael, cînd, fără să ridice capul, spuse după o lungă tăcere :

— Tată, de ce nu-i ceri domnului Sourdis unul din tablourile sale ? L-am putea pune în vitrină.

— Adevărat, ai dreptate, strigă Morand. E o idee... Nu m-am gîndit niciodată să mă uit și cu la lucrările lui. Ție ți le-a arătat vreodată ?

— Nu, răspunse ea. Am aruncat și eu o vorbă. Barem așa o să vedem și noi cum pictează.

Adèle începu să fie preocupată de Ferdinand. O impresiona frumusețea lui de tînăr blond, cu părul tăiat scurt, cu barba lui lungă, o barbă aurie, cu firul subțire și fin care lăsa să se întrevadă o piele trandafirie. Ochii lui albaștri erau plini de blîndețe, iar mîinile lui mici și suple și chipul său gingaș cu trăsături șterse indicau o fire slabă, înclinată spre voluptate. Nu i se puteau presupune decît accese de voință. În adevăr, în două rînduri dispăru cîte trei săptămîni la rînd ; abandonase pictura și gura lumii spunea că în tot acest timp tînărul dusese o viață scandaloasă într-o casă care era o rușine a orașului. Și cum două nopți întregi nu dăduse de loc pe acasă, iar într-o seară se întorsese beat mort, se vorbise chiar la un moment dat de îndepărtarea lui din școală ; dar cînd se trezise din beție, se arătă atît de încîntător, încît i se lăsă mai departe postul, cu toate greșelile de care se făcuse vinovat. Bătrînul Morand evita să vorbească de aceste lucruri în prezența fiicei sale. Hotărît, toți „belferii" ăștia erau la fel, oameni fără nici o moralitate ; iată de ce luase față de Ferdinand o atitudine aspră de burghez scandalizat, păstrînd totuși o afecțiune ascunsă artistului.

Adèle aflase și ea din pălăvrăgelile slujnicei, de desfrînările lui Ferdinand. Dar tăcea și ea. Se gîndise însă mult la toate acestea și fusese atît

de miniată pe Ferdinand, încît timp de trei săptămîni evitase să-l servească, retrăgîndu-se de cîte ori îl vedea că se îndreaptă spre prăvălioară. Dar tocmai atunci Ferdinand o preocupa din ce în ce mai mult şi tot felul de idei — neclare încă — începuseră să încolţească în mintea ei. O interesa din ce în ce mai mult! Cînd îl vedea trecînd îl urmărea cu privirea; apoi cădea pe gînduri, aplecată de dimineaţă pînă seara pe acuarelele ei.

— Spune-mi, îl întrebă ea într-o dimineaţă pe tatăl ei, aduce vreun tablou?

Cu o zi înainte manevrase astfel încît Ferdinand să-l găsească pe bătrîn în prăvălie.

— Da, spuse Morand, dar s-a lăsat destul de mult rugat. Nu ştiu dacă din modestie sau numai ca să-şi dea aere. Se tot scuza, spunea că nu merită să fie expus. Vom avea tabloul mîine.

În ziua următoare, cînd Adèle se întorcea pe înserat dintr-o plimbare la ruinele vechiului castel din Mercoeur, unde fusese să facă o schiţă, văzu întinsă pe un şevalet, în mijlocul prăvăliei, o pînză neînrămată. Se opri înmărmurită şi rămase îndelung s-o privească.

Era tabloul lui Ferdinand Sourdis. Înfăţişa fundul unui şanţ adînc şi un mal verde, înalt care tăia cu linia lui orizontală cerul albastru; şi în şanţ, un grup de şcolari, veniţi în plimbare, se zbenguiau în timp ce „belferul" citea întins pe iarbă: o scenă pe care probabil pictorul o desenase după natură

Dar ceea ce o nedumerise cu totul pe Adèle erau anumite vibraţii ale culorilor, anumite îndrăzneli ale desenului pe care ea nu şi le-ar fi îngăduit niciodată. În lucrările ei, dovedise o îndemînare extraordinară, ajunsese să-şi însuşească pînă şi meşteşugul complicat al lui Rennequin şi al altor artişti ale căror opere le admira. Era însă în acest temperament artistic, pe care îl descoperea acum, un accent personal care o surprindea.

— Ei, ce zici? întrebă bătrînul Morand care stătea în picioare în spatele ei aşteptînd verdictul.

Ce părere ai ?

Ea continua să privească tabloul. În sfîrșit murmură ezitînd și totuși captivată :

— E ciudat... e foarte frumos...

Reveni de cîteva ori — cu un aer grav — în fața tabloului. A doua zi, în timp ce îl examina din nou, intră în prăvălie Rennequin care tocmai se afla la Mercoeur. Acesta exclamă încet :

— Ia te uită ! Ce-i asta ?!

Privea uluit. Își luă un scaun, se așeză în fața pînzei și începu să o cerceteze pe îndelete ; treptat se entuziasma.

— Dar e foarte bizar ! Tonul este de o finețe... și de o fidelitate ! Uite, albul ăsta al cămășilor, ce bine se conturează pe fondul verde. Cîtă originalitate ! Cît de autentic ! Ia spune, fetițo, nu ai pictat tu tabloul ăsta ?

Adèle asculta, roșind, ca și cînd toate aceste elogii i-ar fi fost adresate ei. Se grăbi să răspundă :

— Nu, nu... e tînărul acela, știți, profesorul de liceu !...

— Într-adevăr îți seamănă, continuă pictorul. Este o Adèle, dar o Adèle cu mai multă vigoare. Prin urmare el e tînărul acela ! Ei, păi are talent, și încă mult. Un tablou ca ăsta ar avea mare succes la Salon.

Rennequin rămase la cină, onoare pe care o făcea familiei Morand ori de cîte ori venea la Mercoeur. Vorbi despre pictură toată seara, revenind de mai multe ori asupra lui Ferdinand Sourdis pe care își propuse să-l vadă și să-l încurajeze. Adèle îl asculta tăcută în timp ce el vorbea de Paris, de viața pe care o ducea acolo, de succesele pe care le obținea, și pe fruntea ei palidă de fată serioasă apărea o cută adîncă prin care părea că un gînd își făcea loc ca să rămînă fixat acolo pentru totdeauna.

Tabloul lui Ferdinand fu încadrat și așezat în vitrină iar domnișoarele Lévêque veniră să-l vadă; ele găsiră însă că nu e destul de finisat, iar polonezul foarte îngrijorat spuse în tot orașul că pic-

tura aparţine unei şcoli noi, care-l neagă pe Rafael.

Totuşi tabloul avu succes, se spunea că este frumos, iar familiile veneau în procesiune să recunoască pe elevii care pozaseră.

Situaţia lui Ferdinand la liceu nu se îmbunătăţi însă. Profesorii se scandalizară de vîlva care se făcea în jurul acestui „belfer" cu o moralitate destul de îndoielnică pentru a-şi permite să-i folosească pe copiii care îi erau încredinţaţi spre supraveghere. ca modele pentru picturile lui. Totuşi fu menţinut mai departe la liceu dar numai după ce făgădui că în viitor va da dovadă de mai multă seriozitate. Cînd Rennequin se duse la el ca să-l felicite, îl găsi cuprins de descurajare, aproape plîngînd şi hotărît să renunţe la pictură.

— Haide, haide, îi spuse el cu bonomia lui brutală. Ai destul talent ca să-ţi poţi bate joc de toţi caraghioşii ăştia... Şi nu te nelinişti, vine şi timpul dumitale ! O să izbuteşti, vei ieşi din mizerie ca şi alţii ! Uite, eu ăsta care îţi vorbesc, am făcut şi pe salahorul.. Pînă una alta, lucrează, asta-i principalul.

De atunci începu o viaţă nouă pentru Ferdinand. Încetul cu încetul pătrunse în intimitatea familiei Morand. Adèle se apucase să copieze tabloul lui : *Plimbarea*. Părăsi acuarelele ei şi se încumetă să picteze în ulei. Rennequin avusese mare dreptate spunînd că ea avea în artă gingăşia tînărului pictor dar îi lipsea vigoarea lui. Ajunsese în schimb să-şi însuşească maniera, stilul lui Ferdinand şi să-l întreacă chiar în abilitate şi supleţe, depăşind dificultăţile.

Copia aceea la care Adèle lucrase îndelung şi cu multă grijă prilejui o mare apropiere între ea şi Ferdinand. Adèle îl demontă — ca să spunem aşa — piesă cu piesă pe Ferdinand, ca pe un mecanism, şi ajunse foarte repede să-şi însuşească atît de bine procedeele lui artistice, încît el rămînea de-a dreptul uimit văzîndu-se în felul acesta dedublat, interpretat şi reprodus în adevăratul in-

țeles al cuvîntului; și totul, cu o discreție specific feminină. Era el, fără accentul personalității lui, dar plin de farmec.

La Mercoeur, copia făcută de Adèle avu mai mult succes decît originalul lui Ferdinand. Numai că începură să se șoptească tot felul de povești din cele mai murdare.

Adevărul e că Ferdinand era cu totul străin de toate acestea. Adèle nu-l ispitea de fel. El avea deprinderea unor vicii pe care și le mulțumea altundeva — și încă din plin — ceea ce-l făcea să rămînă foarte rece în prezența acestei fete burgheze a cărei față rotundă și gălbejită îi displăcea. Adèle nu reprezenta pentru el altceva decît o pictoriță, o colegă. Cînd se întîlneau nu vorbeau decît de pictură.

El se înflăcăra, se visa la Paris, se înfuria împotriva mizeriei care-l țintuia la Mercoeur. A, dacă ar avea din ce trăi, cum ar mai lăsa baltă liceul! Era sigur că-l aștepta succesul. Nenorocita asta de problemă a banilor, nevoia asta de a-și cîștiga pîinea zilnică îl aducea la disperare.

Adèle îl asculta, tăcută, gravă, avînd aerul că examinează și ea toate aceste probleme ale lui, cîntărind șansele de succes. Apoi fără nici o explicație în plus, îl îndemna să nu-și piardă niciodată speranța.

Într-o dimineață, pe neașteptate, bătrînul Morand fu găsit mort în prăvălia sa. Un atac de apoplexie îl doborîse în timp ce despacheta o ladă cu vopsele și pensule. Trecură cincisprezece zile de la această întîmplare. Ferdinand evitase tot timpul să tulbure durerea fiicei și a mamei.

Cînd începu să vină iar, nu găsi nici o schimbare. Adèle, în rochie neagră, picta, iar doamna Morand stătea în camera ei și dormita. Fură reluate toate vechile obiceiuri — discuțiile despre artă, visurile de glorie la Paris.

Numai că apropierea dintre cei doi tineri era acum mai mare. Dar nici un gest mai familiar, mai

cald, nici un cuvînt de dragoste nu venea să tulbure prietenia lor, strict intelectuală.

Într-o seară, după ce îl privise îndelung pe Ferdinand cu ochii ei limpezi, Adèle — mai gravă ca de obicei — începu să i se destăinuiască, fără nici un ocol. Neîndoios că-l studiase îndeajuns și găsea că a sosit clipa hotărîtoare.

— Ascultă, spuse ea... De multă vreme voiam să-ți vorbesc de un plan al meu... Acum sînt singură pe lume. Pe mama nu mă pot baza. Te rog să mă ierți dacă-ți vorbesc deschis...

El, surprins, aștepta. Adèle fără nici o sfială, simplu și firesc, îi vorbi de situația lui, de veșnicele lui nemulțumiri de care i se plînsese. Și toate din pricină că n-avea bani. Ar putea deveni celebru în cîțiva ani dacă ar avea cele necesare începutului, astfel ca să se poată ocupa numai de pictură și să expună la Paris.

— Ei bine, termină ea, îngăduie-mi să-ți vin în ajutor. Tata mi-a lăsat o rentă de cinci mii de franci de care pot dispune în întregime chiar din clipa asta, existența mamei fiind de asemenea asigurată. Ea n-are cîtuși de puțin nevoie de mine.

Dar Ferdinand protestă. Niciodată nu va accepta un asemenea sacrificiu, niciodată n-o să primească bani de la ea. Adèle îl privea țintă în ochi, văzînd că n-o înțelesese.

— Am putea pleca la Paris, reluă ea calm, viitorul ar fi al nostru.

Apoi, văzînd că el rămăsese surprins, surise și-i întinse mîna, spunîndu-i pe un ton prietenesc :

— Vrei să mă iei de soție, Ferdinand ? Să știi că tot eu îți rămîn îndatorată ; știi cît sînt de ambițioasă ! Da, am visat întotdeauna gloria și tu mi-o vei da.

El bîigui ceva, neputîndu-și veni în fire după o propunere atît de neașteptată, în timp ce ea continua liniștită să-și expună planul îndelung chibzuit. Apoi vorbi ca o mamă cerîndu-i un singur jurămînt : că se va purta cum se cuvine. Geniul, fără ordine, nu poate răzbi. Și îi dădu a înțelege

că deşi îi cunoştea excesele, totuşi, rămînea la hotărîrea ei, propunîndu-şi să-l îndrepte.

Ferdinand pricepu foarte bine tîrgul care i se oferea: ea aducea banii, el trebuia să aducă gloria. Nu o iubea, încerca chiar în momentul acela o adevărată repulsie la gîndul că ea va trebui să-i fie femeie. Cu toate acestea căzu în genunchi, îi mulţumi şi nu găsi decît această frază care-i sună fals în urechi :

— Vei fi îngerul meu bun.

Atunci, cu toată firea ei rece, Adèle simţi impulsul unui mare elan: îl cuprinse într-o îmbrăţişare şi îl sărută pe faţă; îl iubea, o cucerise frumuseţea lui de tînăr blond. Pasiunea ei adormită se trezea. Încheiase o afacere în care dorinţele ei, atîta vreme înăbuşite, aveau să fie satisfăcute.

După trei săptămîni, Ferdinand Sourdis era căsătorit. Cedase mai puţin unui calcul, cît unor necesităţi şi unor împrejurări din care nu mai ştiuse cum să iasă.

Provizia de culori şi pensule fu vîndută unui mic librar din vecinătate.

Doamna Morand nu fu cîtuşi de puţin impresionată de toate acestea, obişnuită cum era cu singurătatea ei.

Şi tînăra pereche plecă de îndată la Paris, luînd cu ea într-un cufăr *Plimbarea* şi lăsînd oraşul năuc în faţa unui deznodămînt atît de precipitat.

Domnişoarele Lévêque spuneau că doamna Sourdis se grăbise să plece la Paris, ca să nască acolo...

II

Doamna Sourdis se ocupă de locuinţă. Se instalară în strada d'Assas, într-un atelier ale cărui ferestre largi dădeau spre copacii din grădina Luxembourg.

Mijloacele materiale ale soţilor erau modeste şi Adèle făcu adevărate minuni pentru a realiza un interior confortabil fără prea mari cheltuieli.

Voia să-l reţină pe Ferdinand lîngă ea, voia să-i facă atelierul cît mai plăcut.

Şi la început, viaţa lor în doi, în mijlocul unui oraş imens ca Parisul, fu într-adevăr încîntătoare.

Iarna se apropia de sfîrşit. Primele zile ale lui martie erau însorite şi blînde. Rennequin, de îndată ce află de sosirea tînărului pictor şi a soţiei lui, alergă să-i vadă.

Căsătoria aceasta nu îl mirase cu toate că de obicei îl înfuriau căsătoriile între artişti; după părerea lui sfîrşeau întotdeauna prost: unul din cei doi trebuia neapărat să-l înghită pe celălalt. Ferdinand o va înghiţi pe Adèle, asta-i tot şi cu atît mai bine pentru el, pentru că băiatul ăsta avea nevoie de bani.

Mai bine în pat cu o femeie care nu te ispiteşte decît să n-ai cu ce-ţi plăti nici o ciorbă într-un birt de mîna a zecea.

Cînd Rennequin intră, văzu *Plimbarea* elegant înrămată pusă pe un şevalet în mijlocul atelierului.

— Aha! spuse el vesel, aţi adus capodopera cu voi!

Se aşeză şi admiră din nou fineţea tonurilor, spiritul original al tabloului. Apoi, zise brusc:

— Sper că îl trimiteţi la Salon. E un triumf sigur. Aţi venit exact la timp.

— Tot aşa îl sfătuiesc şi eu, spuse Adèle cu blîndeţe. Dar el ar vrea să debuteze cu ceva mai mare, mai complet.

Atunci Rennequin se înfurie. Operele din tinereţe au har, spuse el. Niciodată poate Ferdinand nu va regăsi această prospeţime de impresii, aceste naive îndrăzneli ale începutului. Trebuie să fie cineva catîr, ca să nu simtă asta.

Adèle surîdea auzindu-l pe Rennequin vorbind cu atîta violenţă. Fără îndoială, bărbatul ei va progresa, va da lucrări şi mai reuşite, dar era fericită să-l audă pe Rennequin combătînd ciudatele ne-

liniști care il frămîntau pe Ferdinand în timpul din urmă.

Rămase stabilit că tabloul va fi trimis chiar a doua zi la Salon; termenul de predare expira in trei zile. În ceea ce privește acceptarea, era sigură. Rennequin făcea parte din juriu și exercita asupra acestuia o influență destul de mare.

La Salon *Plimbarea* avu un succes enorm. Timp de șase săptămîni, mulțimea se îmbulzi in fața tabloului. Ferdinand deveni celebru de la o zi la alta, cum se întîmplă adesea la Paris. Avu și șansa de a fi discutat, ceea ce-i dublă succesul. Nu fu atacat cu brutalitate, doar cîțiva critici se legară de unele detalii ale tabloului, pe care alții in schimb le apărau cu pasiune. Pe scurt *Plimbarea* fu declarată aproape o capodoperă și administrația Salonului îi oferi îndată șase mii de franci pe ea. Tabloul avea acea notă de originalitate necesară pentru a zgîndări gustul biazat al marelui public fără a-l jigni prin excesele de temperament ale pictorului. Cu alte cuvinte tocmai acea forță și noutate pe care o aștepta publicul. Acest echilibru armonios încînta atît de mult, încît se vorbea de Ferdinand ca de un nou maestru în pictură.

În timp ce bărbatul ei era glorificat atît de zgomotos de marele public și în presă, Adèle care trimisese și ea la Salon lucrările ei din Mercoeur — acele foarte delicate acuarele — nu-și întîlnea numele nici în discuțiile vizitatorilor expoziției, nici în articolele din ziare. Dar nu era invidioasă, vanitatea ei de artistă nu suferea de loc. Își pusese tot orgoliul în frumosul ei Ferdinand. Această fată tăcută care — timp de douăzeci și doi de ani — mucegăise aproape în umbra umedă a provinciei, această burgheză rece și gălbejită fu cuprinsă de o pasiune extraordinar de violentă, izvorîtă și din inimă și din cap.

Îl iubea pe Ferdinand pentru barba lui de culoarea aurului, pentru pielea lui trandafirie, pentru farmecul și grația întregii lui ființe, il iubea atît de mult, încît era geloasă, suferea pentru cele

mai mici absențe și îl supraveghea tot timpul, stăpînită de teama că o altă femeie i l-ar putea fura. Cînd se privea în oglindă, își dădea bine seama de inferioritatea ei, de trupul ei îndesat, de fața ei veștedă — prea de timpuriu. Nu ea adusese în căsnicia lor frumusețea, ci el, așa că îi era recunoscătoare pînă și pentru ceea ce ar fi trebuit să fie aportul ei. Își simțea inima topindu-se la gîndul că totul venea de la el. Pe urmă, prindea să-l judece și-l admira ca pe un maestru.

Atunci, o recunoștință fără margini îi umplea inima. Își atribuia o parte egală din talentul lui, din succesele lui, din această celebritate în care se vedea și pe ea însăși, înălțată în mijlocul unei apoteoze. Tot ceea ce visase se realiza nu prin ea însăși, ci printr-un alt eu al ei pe care îl iubea deopotrivă ca discipolă, ca mamă și ca soție. În orgoliul ei, își spunea că, de vreme ce Ferdinand va fi opera ei, în această operă va fi de fapt tot ea.

În timpul primelor luni, o stare de continuă încîntare înfrumuseța atelierul și strada d'Assas. Adèle, deși știa că îi datorează totul lui Ferdinand, nu se simțea de loc umilită ; se mulțumea cu gîndul că ea pusese totul la cale. Asista cu un surîs înduioșat la înflorirea fericirii pe care o dorise și pe care acum o întreținea. Fără ca gîndul acesta să aibă ceva josnic, își spunea că numai averea ei putuse realiza această fericire. De aceea își lua în serios rolul, simțindu-se necesară. Admirația și adorația ei nu erau decît tributul voluntar al unei personalități care consimte să se lase absorbită în folosul unei opere pe care o consideră ca fiind a ei și din care înțelege să se hrănească. Copacii înalți din grădina Luxembourg înverziseră și cîntecele păsărilor pătrundeau în atelier o dată cu adierea călduță a zilelor însorite. În fiecare dimineață soseau alte ziare cu elogii la adresa lui Ferdinand, i se publica portretul, i se reproducea tabloul prin toate procedeele și în toate formatele. Și tinerii căsătoriți sorbeau din această publicitate zgomotoasă, gîndindu-se cu o bucurie de copil că,

în timp ce stau și mănîncă la măsuța lor, în tăcerea incintătoare a cuibului lor, Parisul cel uriaș și strălucitor se ocupă de ei.

Cu toate astea, Ferdinand nu-și reluase lucrul. Trăia într-o febră, într-o surexcitare care, spunea el, îi răpea siguranța miinii.

Trecuseră trei luni și el tot continua să amîne de pe o zi pe alta schițele pentru lucrarea de proporții, la care medita de mult : o pînză pe care s-o intituleze *Lacul* — o alee din pădurea Boulogne, la ora cînd șirul trăsurilor se scurge încet în lumina blondă a amurgului. Fusese să ia cîteva schițe dar nu mai regăsi acea inspirație din zilele lui de mizerie. Bunăstarea în care trăia părea că îl adoarme ; apoi mai voia să guste încă din bucuria acestui succes atît de neașteptat, temîndu-se parcă să nu și-l știrbească printr-o operă nouă. Acum își petrecea tot timpul în afara casei. Adesea dispărea de dimineață pînă seara ; în două sau trei rînduri se întorsese acasă foarte tîrziu. Găsea fel de fel de pretexte pentru aceste plecări și absențe ; trebuia să facă o vizită la un atelier, trebuia să fie prezentat unui maestru, trebuia să strîngă documentația pentru viitoarea lui operă — și mai ales să ia masa cu prietenii. Reintîlnise mai mulți colegi de ai săi din Lille — făcea deja parte din diverse asociații artistice care îl antrenau tot timpul în fel de fel de petreceri de la care se întorcea înfierbîntat, cu ochii strălucitori, febril, vorbind tare.

Adèle nu își îngăduise încă să-i facă vreun reproș ; suferea mult din pricina acestei vieți tot mai împrăștiate care îi răpea bărbatul și o lăsa singură nesfîrșite ceasuri. Dar se ridica ea însăși împotriva geloziei și a temerilor ei : era necesar ca Ferdinand să-și vadă de interesele lui ; un artist nu este un burghez care să poată sta acasă, la gura sobei. Era necesar să cunoască lumea, să plătească tributul succesului său. Și aproape că avea remușcări pentru toate revoltele care mocneau în ea atunci cînd Ferdinand — jucînd comedia omului

copleşit de obligaţiunile lui mondene — îi jura că este sătul pînă peste cap şi că ar da orice ca să nu-şi mai părăsească nevestica. O dată chiar, cum el se prefăcea că nu vrea să se ducă la un dejun între bărbaţi la care trebuia să fie pus în legătură cu un amator de tablouri, un om foarte bogat, ea însăşi îl sili să meargă. Pe urmă, cînd rămînea singură, plîngea. Voia să fie tare, dar întotdeauna şi-l închipuia pe bărbatu-său cu alte femei, avea sentimentul că o înşală, şi suferea atît de mult încît uneori cădea la pat, în clipa chiar în care el ieşea pe uşă.

Adesea Rennequin venea să-l ia în oraş pe Ferdinand. Atunci Adèle încerca să glumească.

— O să fiţi cuminţi, nu-i aşa? Ţi-l dau în grijă, să ştii.

— Nu te teme, răspundea pictorul rîzînd. Dacă va încerca cineva să-l răpească, sînt şi eu acolo! În orice caz, îţi mai aduc pălăria şi bastonul lui.

Avea încredere în Rennequin. De vreme ce şi el venea să-l ia pe Ferdinand însemna că aşa trebuie. Se va obişnui cu acest fel de viaţă. Dar oftă gîndindu-se la primele lor săptămîni, aici la Paris, înainte de toată zarva pe care o făcuse în jurul lor Salonul, atunci cînd trăiau amîndoi zile atît de fericite în singurătatea din atelierul lor. Acum lucra numai ea: muncea iar cu înverşunare la acuarele ca să-şi omoare timpul. De îndată ce Ferdinand cotea colţul străzii, după ce mai întorsese o dată capul spre ea, Adèle se grăbea să închidă fereastra şi se apuca imediat de lucru. El colinda străzile, se ducea Dumnezeu ştie prin ce locuri dubioase, se întorcea frînt de oboseală şi cu ochii înroşiţi. Adèle, răbdătoare, încăpăţînată, stătea zile întregi în faţa măsuţei ei, reproducînd mereu aceleaşi studii aduse de la Mercoeur, nişte peisaje dulcege, pe care le executa cu o abilitate din ce în ce mai surprinzătoare. Era felul ei de a-şi omorî timpul, cum îi plăcea să spună cu un surîs înţepat.

Într-o seară, pe cînd îl aștepta pe Ferdinand, lucrînd foarte absorbită la copia unei gravuri pe care o executa cu creionul, tresări deodată auzind un zgomot înfundat, ca și cum cineva ar fi căzut chiar în fața atelierului. Strigă, întrebă cine e, apoi se hotărî să deschidă și se pomeni în fața soțului ei care încerca să se ridice, rîzînd grosolan. Era beat.

Adèle, albă ca varul, reuși să-l ridice în picioare și, sprijinindu-l să nu cadă, îl împinse în odaia lor. El încercă să se scuze, bolborosind cuvinte fără șir. Fără să scoată o vorbă, Adèle îl ajută să se dezbrace. Apoi cînd îl văzu în pat sforăind, răpus de beție, ea nu se culcă ci rămase într-un fotoliu toată noaptea, cu ochii deschiși — să se gîndească. O cută brăzda fruntea ei palidă.

A doua zi nu pomeni nimic lui Ferdinand de scena rușinoasă din ajun. El era foarte jenat, încă amețit, cu ochii umflați și cu gura amară. Tăcerea totală a soției lui îl făcu să se simtă și mai stingherit. Două zile nu ieși din casă, deveni foarte umil și se apucă de lucru cu un zel de școlar care vrea să răscumpere o greșeală. Se hotărî să traseze în linii mari schița tabloului său, sfătuindu-se cu Adèle, străduindu-se să-i arate cît o prețuiește. La început ea rămăsese tăcută și foarte distantă, ca o mustrare vie, fără a-și permite — ca și pînă atunci — cea mai mică aluzie.

Apoi, văzînd cît se căiește Ferdinand, redeveni firească și bună ; pe tăcute, fu iertat și uitat. Dar a treia zi Rennequin venind să-l însoțească pe tînărul său prieten la *Café Anglais* unde urma să ia masa cu un celebru critic de artă, trebui să-și aștepte soțul pînă la patru dimineața ; cînd apăru, avea o rană sîngerîndă deasupra ochiului stîng, urma unei sticle cu care îl pocnise cineva într-o încăierare în cine știe ce speluncă. Ea îl așeză în pat și-i legă rana. Rennequin se despărțise de el la orele unsprezece, pe bulevard.

De atunci deveni o regulă : nu se întîmpla o dată, să accepte o invitație la masă, să se ducă la

o serată, să lipsească o seară de acasă sub un pretext oarecare, fără să se întoarcă într-o stare într-adevăr jalnică, beat mort, cu vînătăi pe corp, cu hainele în dezordine, îmbîcsite de mirosul acru al alcoolului și de parfumul ieftin al femeilor de stradă. Erau vicii monstruoase în care recădea mereu, lăsîndu-se învins de slăbiciunea caracterului său. Iar Adèle nu ieșea din tăcerea ei, îl îngrijea de fiecare dată, păstrînd aceeași rigiditate de statuie, fără a-i pune întrebări, fără a-l mustra pentru purtarea lui. Îi pregătea un ceai, îi ținea ligheanul, curăța în urma lui, nevrînd să trezească femeia de serviciu, ascunzînd situația în care se găsea ca pe o rușine pe care pudoarea îi interzicea să o arate. De altminteri ce rost ar fi avut să-i pună întrebări ? De fiecare dată reconstituia cu ușurință drama : întîi o beție cu prietenii, apoi goana disperată prin tot Parisul, noaptea, dezmățul josnic cu necunoscuți aleși la întîmplare dintr-o tavernă sau alta, cu femei întîlnite la colț de stradă, smulse din brațele soldaților și tîrîte în cine știe ce maghernіță infectă. Uneori găsea în fundul buzunarelor lui adrese ciudate, rămășițele unor obiecte scîrnave, tot felul de dovezi pe care se grăbea să le ardă ca să nu mai știe nimic de toate acestea.

Cînd venea zgîriat de femei, murdar și plin de răni, ea devenea și mai rigidă, îl spăla păstrînd o tăcere disprețuitoare pe care el nu îndrăznea să o rupă. A doua zi, după drama acestor nopți de desfrîu, cînd se trezea și o vedea stînd mută în fața lui, nu mai putea scoate nici unul din ei vreun cuvînt ; tăceau amîndoi ca și cînd totul s-ar fi întîmplat într-un vis rău ; și viața lor își relua cursul obișnuit.

O singură dată, Ferdinand avu, fără să vrea, o criză de duioșie, într-o dimineață cînd, deșteptîndu-se din somn, se aruncase de gîtul ei plîngînd în hohote și murmurînd : Iartă-mă, iartă-mă ! Dar ea, nemulțumită, îl respinse, arătîndu-se mirată.

— De ce să te iert ? N-ai făcut nimic rău. Nu am de ce mă plînge.

Și încăpățînarea cu care se prefăcea că nu-i vede greșelile, superioritatea ei de femeie atît de stăpînă pe sine încît își putea dirija pînă și pasiunile sale, îl făceau pe Ferdinand să se simtă din ce în ce mai mic în fața ei.

Adevărul era că îndărătul atitudinii pe care și-o impusese, Adèle simțea că se sfîrșește de silă și mînie. Purtarea lui Ferdinand jignea în ea o întreagă educație cucernică, toate sentimentele ei de corectitudine și demnitate. Tot ce era simțire în ea se răzvrătea, cînd, întorcîndu-se acasă, otrăvit de viciu, era nevoită să-l atingă cu mîinile ei, și să-și petreacă restul nopții în duhoarea răsuflării lui. Îl disprețuia. Dar în fundul acestui dispreț zăcea o gelozie sălbatică îndreptată împotriva prietenilor, a femeilor de la care venea acasă într-o asemenea stare de degradare și descompunere. Pe femeile acelea ar fi vrut să le vadă horcăind pe trotuar — îi apăreau ca niște monștri, și nu înțelegea de ce poliția nu le gonește din stradă, cu patul puștii.

Dragostea ei nu scăzuse. Cînd în unele seri, Ferdinand o dezgusta ca bărbat, găsea o consolare admirîndu-l ca artist; și admirația asta ajungea atît de departe încît, ca orice burgheză cu capul plin de povești despre dezordinea care ar fi necesară geniului, sfîrșea prin a se împăca cu purtarea lui, socotind-o un rău necesar creației oricărei opere de mare artă. De altminteri dacă gingășia ei de femeie și afecțiunea ei de soție erau rănite prin trădările cu care el înțelegea s-o recompenseze, ceea ce o mîhnea mai mult era că nu își respectă angajamentele profesionale, că nu respectă obligația de a-i oferi, în schimbul banilor aduși de ea, gloria. Această nerespectare a cuvîntului dat o indigna atît de mult încît se străduia să caute un mijloc de a salva cel puțin pe artist, dacă omul aluneca pe panta dezastrului. Voia să fie foarte fermă de vreme ce ea trebuia să fie stăpîna.

Nu trecu nici un an și Ferdinand se simți din nou ca un copil. Adèle îl domina cu toată puterea

voinței ei. Ea era bărbatul, în această luptă cu viața. De cîte ori cădea în greșeală, îl îngrijea fără o mustrare, ci cu milă și asprime, iar el devenea tot mai umil; ghicindu-i disprețul, își pleca și mai mult capul. Între ei nici o minciună nu era cu putință. Ea era rațiunea, onestitatea, forța, în timp ce el se lăsa stăpînit de toate viciile, de toate depravările; dar ceea ce îl făcea să se simtă de-a dreptul anihilat în fața soției sale, ceea ce îl făcea să sufere mai mult decît orice, era acea răceală a ei de judecător căruia nu-i scapă nimic, care împinge disprețul pînă la iertare, fără a-l socoti pe vinovat vrednic măcar de o mustrare, ca și cînd cea mai mică explicație între ei ar fi putut aduce un prejudiciu demnității căsniciei lor. Tăcea ca să-și păstreze superioritatea — ca să nu se înjosească și să se păteze, în atingere cu această murdărie.

Dacă ar fi izbucnit, dacă i-ar fi aruncat în față, ca o femeie înnebunită de gelozie, toate aventurile lui de o noapte, cu siguranță că el ar fi suferit mai puțin. Înjosindu-se, ea l-ar fi ridicat. Dar cît se simțea de umilit și ce sentiment de inferioritate încerca, atunci cînd se trezea copleșit de rușine, cu certitudinea că ea știe totul dar nu se plînge de nimic!

Cu toate astea, tabloul lui progresa, el își dădea seama că talentul rămînea singura lui superioritate. Cînd îl vedea lucrînd, Adèle simțea renăscînd în ea toate gingășiile ei de femeie, se făcea ea mică de astă dată, privea cu admirație opera sa, stînd în picioare în spatele lui, și se arăta cu atît mai supusă cu cît munca lui din acea zi era mai bine făcută. Era stăpînul ei, era bărbatul care își relua locul în căsnicie. Dar acum, era cuprins de o lene pe care nu și-o putea învinge. Cînd se întorcea acasă, zdrobit, secătuit, parcă pînă la ultima suflare de viață pe care o ducea, își simțea miinile moleșite, șovăitoare; nu mai era sigur de el. Uneori dimineața nu mai era sigur de ele, o neputință totală de a lucra îi paraliza toată ființa.

Atunci își pierdea timpul ziua întreagă în fața tabloului său, lua penelul, pentru a-l arunca în clipa următoare; neizbutind nimic pînă la urmă, se înfuria sau cădea pe o canapea într-un somn de plumb din care nu se deștepta decît seara cu migrene îngrozitoare. În acele zile, Adèle îl privea în tăcere. Umbla în vîrful picioarelor pentru a nu-l tulbura și pentru a nu-i goni inspirația care, fără îndoială, avea să vină, căci ea credea în inspirație ca într-o flacără invizibilă care intră pe fereastra deschisă și se așază pe fruntea celui ales. Apoi, descurajarea o obosea și pe ea, o cuprindea o neliniște la gîndul încă nedefinit că Ferdinand ar putea fi un asociat fraudulos care s-o ducă la faliment.

Era în februarie, se apropia deschiderea Salonului și *Lacul* nu se mai termina. Munca cea mai grea se făcuse, pînza era în întregime acoperită, numai că, în afara unor porțiuni care se aflau într-un stadiu înaintat, restul rămăsese încîlcit și incomplet. Pînza nu putea fi trimisă la Salon, așa cum era, abia schițată. Îi lipsea acea ordine definitivă, acele lumini, acel finisaj care hotărăsc soarta unei opere și Ferdinand nu făcea un pas înainte, se pierdea în amănunte, distrugea seara ceea ce făcuse dimineața, luptîndu-se cu sine însuși, sfîșiat de neputință.

Într-o seară, spre asfințit, cînd Adèle se întoarse după un drum lung în oraș, auzi în atelierul întunecat hohote de plîns. În fața tabloului său, prăbușit pe un scaun, îl văzu pe soțul ei stînd nemișcat.

— Plîngi! spuse ea foarte emoționată. Ce-i cu tine?

— Nimic... nimic, bîigui el.

De o oră stătea acolo, prăbușit, privindu-și prostit pînza, pe care nu mai vedea nimic. Totul juca în fața privirilor lui tulburi. Opera lui era un haos care-i părea absurd și jalnic; se simțea paralizat, slab ca un copil, cu desăvîrșire incapabil să pună ordine în acea învălmășeală de culori. Pe urmă

cînd umbrele înserării şterseseră cu încetul culorile pînzei, cînd toate, pînă şi petele cele mai vii, se mistuiseră în beznă, ca înghiţite de neant, simţea că se sfîrşeşte, sufocat de o tristeţe fără margini. Şi izbucni în plîns.

— Plîngi, văd că plîngi, repetă femeia atingîndu-i cu mîinile faţa scăldată în lacrimi fierbinţi. Suferi?

De data asta nu putu răspunde. O nouă criză de plîns îl înăbuşi. Atunci Adèle, uitînd toată duşmănia adunată în ea, cedînd unui sentiment de milă pentru acest biet om, care nu se putea ţine de promisiune, în bezna atelierului, îl sărută ca o mamă. Falimentul venise.

III

În după-amiaza următoare, Ferdinand fu nevoit să iasă în oraş. După două ore, se întoarse acasă, şi, ca de obicei, se aşeză cufundat în gînduri, în faţa tabloului său, cînd, deodată exclamă:

— Ia te uită, a umblat cineva la tabloul meu.

În partea stîngă, cineva terminase un colţ de cer şi un buchet de frunze. Adèle, care stătea aplecată deasupra mesei lucrînd la una din acuarelele ei, nu răspunse imediat.

— Cine şi-a permis să facă asta? reluă el mai mult mirat decît supărat. A fost Rennequin pe aici?

— Nu, spuse în cele din urmă Adèle fără să ridice capul. Eu, mai mult ca să mă distrez. E la fondul tabloului aşa că nu are nici o importanţă.

Ferdinand începu să rîdă jenat.

— Aşadar, acum colaborezi cu mine? Tonurile sînt foarte exacte, numai acolo e o lumină care trebuie atenuată.

— Unde? întrebă ea, ridicîndu-se de la masă. A, da, creanga aceea.

Adèle luă o pensulă şi corectă. El o privea. După o tăcere începu să-i dea sfaturi ca unei eleve,

in timp ce ea continua să picteze cerul. Fără nici un fel de altă explicație, rămaseră înțeleși că ea își lua însărcinarea să termine planurile secundare. Timpul era scurt, trebuiau să se grăbească. Și el mințea, se declara bolnav, iar ea cu un aer firesc se prefăcea că-l credea.

— Cum eu sint bolnav, repeta el tot timpul, ajutorul tău o să-mi ușureze mult munca... Fundalul nu are importanță.

De atunci se obișnui să o vadă în fața șevaletului său. Din cînd în cînd, se ridica de pe canapea, se apropia de Adèle căscînd, judeca cu un singur cuvînt munca ei și uneori o punea să refacă o parte din ceea ce pictase.

Era foarte aspru ca profesor.

În ziua următoare, spunînd că e din ce în ce mai suferind, hotărî ca Adèle să termine fundalul, înainte de a începe el desăvîrșirea prim-planurilor: după părerea lui, în felul acesta, munca va merge mai ușor; se va vedea mai limpede ce rămîne de făcut și treaba se va termina mai repede.

Și urmă o săptămînă întreagă de totală trîndăvie, de nesfîrșite ore de somn pe canapea, în timp ce soția lui, în picioare de dimineața pînă seara, lucra tăcută la tablou.

După aceea se scutură de lene și se apucă să picteze prim-planurile. Dar nu o lăsa pe Adèle să plece de lîngă el; cînd își pierdea răbdarea, ea îl liniștea și tot ea termina detaliile după indicațiile lui.

Adesea îl sfătuia să mai plece de acasă, să ia aer în grădina Luxembourg. Era bolnav doar, și trebuia să se cruțe; nu avea nici un rost să-și frămînte atîta creierul; și se arăta foarte afectuoasă.

Rămasă singură, lucra cu înfrigurare, cu încăpățînare de femeie și nu se sfia să grăbească, atît cît îi stătea în putință, și terminarea prim-planurilor.

El ajunsese la o asemenea oboseală, încît nu observa măcar ce s-a lucrat în absența lui, sau cel puțin nu vorbea de asta, avînd aerul să creadă că

tabloul său progresează singur. După cincisprezece zile *Lacul* era terminat.

Dar Adèle, în sinea ei, nu era mulțumită. Simțea ea bine că ceva lipsește. Și cînd Ferdinand, respirînd ușurat, declară că tabloul e foarte reușit, ea rămase nepăsătoare și clătină din cap.

— Ce vrei? spuse el scos din fire. Nu o să ne omorîm acum pentru tabloul ăsta.

Ceea ce voia ea, era ca tabloul să poarte amprenta personalității lui. Și prin minuni de răbdare și voință, ea îi insuflă energia necesară.

Vreme de încă o săptămînă îl ținu în tensiune; pleda înflăcărată. El nu mai ieșise din casă și în acest timp Adèle îl încălzea cu mîngîierile ei, îl îmbăta cu admirația ei. Apoi cînd îl simțea vibrînd, îi punea pensula în mînă, îl reținea ore întregi în fața tabloului, vorbindu-i, discutînd cu el pentru a-i crea acea stare de însuflețire care îi reda forța.

În felul acesta, el refăcu tabloul, reluînd lucrul făcut de Adèle, dîndu-i acea vigoare, acea notă de originalitate care-i lipsea. Nu era mare lucru, dar era totul. Acum opera trăia.

Adèle era fericită. Viitorul îi surîdea din nou. Își va ajuta soțul, de vreme ce pe el îl oboseau lucrările care cereau o muncă de durată. Va fi o menire a ei ascunsă, ale cărei bucurii secrete o umpleau de speranță.

Glumind, îi ceru să jure că nu va dezvălui nimănui contribuția ei la tablou; nici nu făcea să vorbească de asta, s-ar simți stingherită... Mirat, Ferdinand făgădui. Ca artist nu simțea nici o gelozie împotriva Adèlei și repeta pretutindeni că ea e mai stăpînă pe meșteșug decît el, ceea ce era și adevărat.

Cînd Rennequin veni să vadă *Lacul*, rămase mult timp fără să scoată un cuvînt. Apoi, cu toată sinceritatea, îl lăudă mult pe tînărul său prieten.

— E, fără îndoială, mai complet decît *Plimbarea*, spuse el. Fundalurile au o grație și o finețe extra-

ordinară. Iar prim-planurile se conturează cu multă vigoare. Da, da, foarte bine, foarte original.

Era vizibil surprins, dar nu vorbi de ceea ce îl uimea, într-adevăr. Acest diavol de Ferdinand îl punea pe gînduri, niciodată nu l-ar fi bănuit atît de abil; și în tabloul ăsta, era ceva nou, ceva la care nu se așteptase.

Cu toate astea, fără să o spună, el prefera *Plimbarea*, fără îndoială mai nelucrată, mai rudimentară, dar mai personală. În *Lacul* talentul se consolidase și-și lărgise sfera. Și totuși opera îi plăcea mai puțin pentru că simțea în ea un echilibru banal, o tendință spre facil și obscur. Dar toate acestea nu-l împiedicară să repete la plecare:

— Surprinzător, dragul meu. Vei avea un succes grozav!

Prorocirea lui se adeveri. Obținu cu *Lacul* un succes mai mare decît cu *Plimbarea*. Femeile mai ales cădeau în extaz. Totul era fermecător. Trăsurile care goneau cu roțile lor scînteind în soare, femeiuștile în rochii elegante, petele luminoase care se înălțau din mijlocul pădurii înverzite, toate acestea încîntau pe vizitatorii care privesc pictura cu același ochi cu care privesc și opera fin cizelată a unui bijutier.

Cei pretențioși, cei care pretind unei opere de artă forță și logică, erau de asemenea cuceriți de meșteșugul savant, de marea artă a dozării efectelor, de factura deosebită a tabloului.

Dar ceea ce impunea și cucerea pînă la capăt marele public era gingășia cam dulceagă a personalității artistului.

Toți criticii erau de acord că Ferdinand Sourdis era în progres.

Unul singur, un om necruțător și detestat pentru calmul cu care spunea adevărurile cele mai crude, avu curajul să scrie că, dacă pictorul va continua să-și complice și să-și îndulcească astfel stilul, în mai puțin de cinci ani își va pierde însușirile prețioase ale originalității sale.

Trăiau fericiți în strada d'Assas. Nu mai era surpriza primului succes. Era ca o consacrare definitivă ; se număra acum printre maeștrii zilei.

Și apoi, banii curgeau din toate părțile, veneau comenzi ; cele cîteva pînze pe care pictorul le avea acasă erau disputate la sume enorme, așa că trebui să se apuce de lucru.

Adèle nu își pierdu capul de-atîta noroc. Nu era zgîrcită dar fusese crescută la acea școală a economiei provinciale care — după cum se spune — cunoaște valoarea banului ! Știa să fie severă, să-l țină pe Ferdinand din scurt ca să-și respecte cu strictețe angajamentele pe care și le lua. Ea nota comenzile, supraveghea livrările, încasa banii.

Dar energia ei o exercita mai ales asupra soțului pe care-l conducea cu nuiaua în mînă.

Ea îi reglementase viața : atîtea ore de lucru pe zi, apoi odihna. De altminteri nu se supăra niciodată, rămăsese aceeași femeie tăcută și demnă ; dar el se purtase atît de rău, îi dăduse atîtea prilejuri să-și cîștige autoritatea asupra lui încît acum tremura în fața ei.

Fără îndoială, ea îi făcea astfel cel mai mare serviciu, căci fără voința ei care să-l sprijine, s-ar fi pierdut, n-ar fi putut crea operele din acei cîțiva ani.

Ea era stimulentul forței lui, ghidul și reazemul lui. Negreșit, frica pe care i-o inspira nu-l împiedica să recadă uneori în vechile lui apucături. Cum ea nu-i satisfăcea viciile, el o lua razna, se tăvălea în desfrîul cel mai josnic, se întorcea bolnav, într-o stare de îndobitocire din care nu-și mai revenea cîteva zile la rînd.

Dar de fiecare dată, el îi dădea o nouă armă împotriva lui ; Adèle îi arăta un dispreț mai mare, îl strivea cu privirile ei reci, și după o asemenea întîmplare, timp de o săptămînă, Ferdinand nu se mai dezlipea de lîngă șevalet.

Ca femeie, suferea prea mult pentru trădările lui ca să-și dorească aceste aventuri care îl readuceau

supus și plin de căință. Totuși cînd venea criza declarîndu-se, cînd îl simțea chinuit de pofte, cu ochii stinși, cu gesturi înfrigurate, simțea o nerăbdare amestecată cu furie ca strada să i-l restituie suplu și inert ca o pastă moale pe care ea să o modeleze după bunul ei plac, cu mîinile ei scurte de femeie voluntară și lipsită de frumusețe. Se știa puțin atrăgătoare, cu fața veștedă, cu pielea aspră, cu trupul îndesat și se răzbuna în tăcere pe acest bărbat frumos care redevenea al ei după ce alte femei îl epuizau. Ferdinand îmbătrînea de altfel repede; devenise reumatic și la cei patruzeci de ani ai săi, abuzurile de tot felul făcuseră din el un moșneag. Vîrsta avea să-l liniștească chiar fără voia lui.

De cînd cu *Lacul* rămăsese lucru stabilit ca cei doi soți să lucreze împreună. Adevărat, se fereau de lume, dar o dată ușile închise lucrau cot la cot la același tablou. Ferdinand, talentul masculin, rămînea inspiratorul, creatorul; el alegea subiectele, le schița în trăsături mari, stabilind cum trebuia lucrată fiecare porțiune în parte. Pe urmă, pentru execuție, îi ceda locul Adèlei, talentului feminin, rezervînd totuși pentru sine factura unor anumite părți din tablou care necesitau mai multă vigoare.

În primele timpuri, el păstra partea cea mai grea, ținea la mîndria de a nu fi ajutat de soția lui decît în chestiuni de amănunt, dar slăbiciunea lui se agrava, devenea din zi în zi mai puțin rezistent la lucru: apoi îl părăsiră cu totul puterile și-o lăsă pe Adèle să-l domine. Cu fiecare operă nouă, colaborarea Adèlei devenea prin forța lucrurilor tot mai mare fără ca totuși ea să fi premeditat de a se substitui astfel soțului ei. Ceea ce voia ea, în primul rînd, era ca faima numelui Sourdis, care era al ei, să nu dea faliment, să-și mențină pe aceleași culmi celebritatea pe care o dobîndise și care fusese visul ei din totdeauna, visul ei de fată urîtă și claustrată; mai voia apoi să-și poată respecta obligațiile față de cumpărători, să le livreze tablourile la termenele

fixate ca o negustoreasă cinstită care-și respectă cuvintul.

Iată de ce se vedea nevoită să termine în grabă munca începută de Ferdinand, să umple toate golurile lăsate de el, să isprăvească tablourile atunci cînd îl simțea disperat de propria lui neputință, incapabil să mai țină pensula în mîna tremurîndă. Niciodată de altminteri nu voia să pară triumfătoare, avea aerul că se socoate mai departe eleva lui, că se mărginește la o simplă muncă de execuție sub comanda maestrului. Continua să-l respecte ca artist, îl admira cu adevărat; instinctul îi spunea că totuși el era forța virilă, cu toată decăderea lui. Fără el, n-ar fi putut lucra la tablouri de proporții atît de mari.

Rennequin, de care soții Sourdis se fereau la fel ca și de ceilalți pictori, urmărea cu o uimire crescîndă această lentă substituire a unui temperament masculin printr-un temperament feminin, fără a putea înțelege cauzele.

Pentru el, Ferdinand nu se afla într-un impas, de vreme ce producea și se putea menține, dar evolua într-un stil, într-o manieră, pe care n-o prevestiseră de loc operele lui de început. Primul său tablou *Plimbarea* era plin de o personalitate vioaie și spirituală, care încetul cu încetul dispăruse din operele următoare și se îneca acum sub un șuvoi de pastă moale și fluidă, foarte plăcută ochiului, dar din ce în ce mai banală.

Și totuși era aceeași mînă — sau cel puțin Rennequin ar fi putut jura — atît de bine reușise Adèle să-și însușească, cu îndemînarea ei, factura lui Ferdinand. Avea ea acest talent deosebit de a demonta meseria altuia ca pe un mecanism și de a se strecura înăuntrul ei.

Pe de altă parte, tablourile lui Ferdinand începeau să aibă un vag iz de puritanism, o cumințenie burgheză care îl jignea pe bătrînul maestru. El, care salutase în tînărul său prieten un talent îndrăzneț, era iritat de rigiditatea lui de acum, de acea pu-

doare ostentativă şi înţepată, care începuse să apară în arta lui.

Într-o seară, la o reuniune între artişti, se enervă şi începu să strige:

— Sourdis ăsta devine un cabotin... Aţi văzut ultimul lui tablou? Nu mai are sînge în vine tipul ăsta! L-au secat curvele. Hm, eterna poveste; îţi mănîncă într-o zi creierii o bestie de femeie! Ceea ce mă scoate din sărite e că pictează întotdeauna bine. Perfect! Degeaba rîdeţi! Eu îmi închipuiam că, dacă o ia razna, va sfîrşi printr-o ratare absolută, ştiţi, o splendidă ratare ca de om lovit de trăsnet. Dar de loc, se pare că a găsit un fel de mecanism care se întoarce zilnic şi cu ajutorul căruia realizează neîncetat platitudinea... E un dezastru! E un om sfîrşit, a devenit incapabil să picteze rău.

Cei din jur erau obişnuiţi cu izbucnirile paradoxale ale lui Rennequin şi făcură haz. Dar el ştia ce spune; şi cum îl iubea pe Ferdinand se simţea cu adevărat mîhnit.

A doua zi se duse în strada d'Assas. Găsind cheia în uşă, şi, îngăduindu-şi să intre fără să mai bată, rămase înmărmurit. Ferdinand nu era acolo. În faţa şevaletului, Adèle se grăbea să termine un tablou despre care ziarele şi începuseră să se ocupe. Era atît de cufundată în lucru încît nu auzise uşa deschizîndu-se şi de altfel nici nu bănuia că slujnica venind din oraş uitase cheia în broască. Şi Rennequin, nemişcat, putu s-o privească o bucată de vreme. Ea îşi făcea treaba cu o mînă sigură care dovedea o practică îndelungată. Lucra abil, neîntrerupt, dispunea de un mecanism bine pus la punct, despre care tocmai vorbise el în ajun. Deodată, înţelese totul şi fu atît de uluit, îşi dădu atît de bine seama de indiscreţia sa, încît încercă să iasă, pentru a bate la uşă. Dar brusc Adèle întoarse capul.

— A, dumneata eşti, strigă ea. Erai aici? Cum ai intrat?

Şi roşi toată. Rennequin, el însuşi stînjenit, răspunse că tocmai atunci sosise. Pe urmă îşi dădu

seama că dacă nu va vorbi de ceea ce apucase să vadă, situația va fi și mai stinjenitoare.

— Ei, zor mare, spuse el cu aerul cel mai firesc. Îi dai o mînă de ajutor lui Ferdinand.

Ea își recăpătase paloarea ei de ceară. Răspunse liniștit :

— Da, tabloul ăsta trebuia să fie livrat încă de luni, dar Ferdinand s-a simțit rău... Am întărit puțin culoarea, ici colo, un lucru fără importanță. Dar nu stărui. Un om ca Rennequin nu putea fi înșelat. Totuși rămase nemișcată, cu paleta și cu pensula în mînă. Atunci el se văzu nevoit să-i spună :

— Nu vreau să te deranjez. Continuă.

Cîteva secunde ea îl privi țintă. În sfîrșit, se hotărî. Acum el știa tot. La ce bun să se mai prefacă ? Și cum făgăduise în mod expres că va preda tabloul în seara aceea, se apucă din nou de lucru continuîndu-și opera în mare grabă într-un stil cu totul masculin. Rennequin se așeză și privea cum pictează, cînd se întoarse Ferdinand. Rămase o clipă surprins, găsindu-l pe Rennequin stînd în spatele Adèlei, și urmărind-o cum lucrează la tabloul lui. Dar părea foarte obosit, incapabil de o reacție mai vie. Se prăbuși într-un scaun lîngă bătrînul său maestru, oftînd ca un om care nu dorește nimic altceva decît să doarmă.

Apoi urmă o tăcere, nu simțea nevoia să dea nici o explicație. Asta era și nu suferea. După cîteva clipe se aplecă spre Rennequin, în timp ce Adèle, în vîrful picioarelor, brăzda cu vigoare cerul pictat de ea, cu dungi mari de lumină. Și spuse cu adevărată mîndrie :

— Știi, dragul meu, e mai capabilă decît mine. A, ce meșteșug, ce stil !

Cînd Rennequin coborî scara, răvășit, scos din fire, se pomeni vorbind singur în tăcerea din jur :

— Încă unul care s-a curățat ! Ea îl va împiedica să coboare prea jos dar nici nu-l va lăsa să se ridice prea sus. E un om sfîrșit !

IV

Trecuseră anii. Soţii Sourdis cumpăraseră la Mercoeur o căsuţă a cărei grădină dădea pe promenada du Mail. La început, veneau să petreacă acolo numai lunile de vară, ca să scape de timpul călduriior din iulie şi august, de zăpuşeala din Paris.

Era ca un fel de refugiu care îi aştepta oricînd... Dar, cu vremea, începură să trăiască din ce în ce mai mult la Mercoeur şi cu cît locuiau mai mult acolo, Parisul le devenea din ce în ce mai puţin necesar.

Cum locuinţa era foarte strîmtă, îşi construiră în grădină un atelier mare, alături de care crescu în curînd o întreagă clădire. Acum se duceau la Paris numai în vacanţă, iarna, pentru două sau cel mult trei luni.

Trăiau la Mercoeur; la Paris nu-şi reţinuseră decît o odaie — să aibă unde trage — într-o casă din strada Clichy, care era proprietatea lor.

Această retragere în provincie se petrecuse cu încetul, fără un plan dinainte stabilit. Celor care se mirau, Adèle le vorbea de sănătatea lui Ferdinand care era foarte şubredă, ceea ce, după cum spunea ea, o determinase să-l ducă într-o localitate liniştită, cu aer curat. Adevărul era însă că dăduse ascultare unor vechi dorinţe ale ei, realizîndu-şi astfel şi ultimul ei vis. Cînd, fată fiind, privea ceasuri în şir caldarîmul umed al Pieţei Colegiului, se visa la Paris într-un viitor care trebuia să-i aducă gloria, aplauze tumultoase, o mare strălucire numelui ei; numai că visul se sfîrşea întotdeauna la Mercoeur, într-un colţ pustiu al orăşelului, în mijlocul localnicilor respectuoşi şi uimiţi.

Acolo, la Mercoeur se născuse, acolo voise cu atîta ambiţie şi statornicie să triumfe, încît admiraţia pe care o citea pe feţele femeilor simple care ieşeau la poartă s-o vadă trecînd la braţul soţului ei o făcea să trăiască mai intens sentimentul cele-

brității ei decît omagiile delicate din saloanele Parisului.

În fond rămăsese o burgheză și o provincială, curioasă întotdeauna să știe ce gîndește orășelul despre fiecare nou succes al ei. Se întorcea de fiecare dată aici cu emoție, gustînd din plin întreaga înflorire a personalității ei, de la economatul de la care pornise pînă la faima în care trăia acum. Trecuseră zece ani de cînd mama ei murise și Adèle se întorcea acum aici, pe urmele tinereții ei, ale somnului lung și rece care fusese viața ei.

De aci încolo, faima lui Ferdinand Sourdis nu mai avea cum să crească. La cei cincizeci de ani ai săi obținuse toate recompensele și toate demnitățile, medaliile cuvenite, crucile și titlurile. Era comandor al Legiunii de Onoare, făcea parte din Institut [1] de mai mulți ani.

Numai averea sa continua să crească — ziarele își epuizaseră elogiile. Erau formulele gata confecționate care serveau în mod curent pentru a-l lăuda : era numit maestru fecund, încîntătorul vrăjitor care robea toate inimile.

Dar toate acestea păreau că nu-l mai mișcă, le primea cu nepăsare, își purta gloria ca pe o haină cu care se obișnuise. Cînd cei din Mercoeur îl vedeau trecînd, gîrbovit înainte de vreme, cu privirile vagi care nu se opreau nicăieri, se întrebau uimiți — cu tot respectul pe care i-l purtau — cum e cu putință ca domnul acesta atît de liniștit și de obosit să stîrnească atîta zarvă în capitală.

De altminteri, toată lumea știa acum că doamna Sourdis își ajută soțul în meseria lui. Trecea drept o femeie capabilă, deși era scundă și foarte grasă. Multă lume se mira că o doamnă atît de corpolentă poate sta o zi întreagă în picioare în fața unui tablou, fără să aibă seara gleznele frînte. Chestie de obișnuință, spuneau negustorii.

Această colaborare cu soția sa nu arunca nici o desconsiderare asupra lui Ferdinand, dimpotrivă chiar.

---

[1] Institutul cuprinde cele 5 Academii din Franța.

Adèle înțelesese, cu un deosebit tact, că nu trebuie să-și suprime în mod deschis soțul ; el își păstra semnătura, ca un rege constituțional care domnește fără să guverneze.

Operele doamnei Sourdis n-ar fi fost luate în seamă de nimeni pe cîtă vreme operele lui Ferdinand Sourdis continuau să facă aceeași impresie puternică și asupra criticilor și asupra publicului.

De aceea ea nu înceta să-i poarte soțului ei cea mai mare admirație și, lucru ciudat, această admirație rămînea sinceră.

Cu toate că Ferdinand ajunsese cu timpul să nu mai pună mîna pe pensulă decît rareori, Adèle îl socotea totuși pe el adevăratul creator al tablourilor pe care ea le picta aproape în întregime singură.

În această substituire a temperamentelor lor, ea invadase opera comună pînă într-atît încît devenise stăpînă, înlăturîndu-l pe el ; cu toate acestea nu se eliberase de impulsia ei dintîi ; îl înlocuise încorporîndu-și-l, împrumutînd, ca să spunem așa, ceva din virilitatea lui. Rezultatul era un monstru.

Tuturor vizitatorilor cărora ea le arăta tablourile, le spunea întotdeauna : „Ferdinand a făcut asta, Ferdinand va face aia" chiar și atunci cînd Ferdinand nu dăduse și nici nu avea să dea măcar o singură dată cu penelul.

Apoi, la cea mai mică critică se supăra, nu admitea să fie pus în discuție talentul lui Ferdinand. În privința asta, era orgolioasă ; avea o încredere extraordinară în el ; nici mînia ei de femeie înșelată, nici dezgustul, nici disprețul nu putuseră distruge imaginea grandioasă pe care și-o făcuse despre marele artist pe care-l iubise în soțul ei, chiar cînd acest artist era în declin și se văzuse nevoită să i se substituie, pentru a evita falimentul.

Era aici o trăsătură de încîntătoare naivitate, de tandrețe și orgoliu în același timp, care îl ajuta pe Ferdinand să-și suporte sentimentul ascuns al neputinței. Decăderea sa nu-l făcea să sufere. Spunea, ca și înainte : „tabloul meu", „munca mea", fără să

se gindească ce puțin lucrase la pînzele pe care le semna.

Relațiile dintre ei decurgeau atît de firesc, el era atît de puțin gelos pe această femeie care îi luase totul, pînă și personalitatea, încît nu putea sta de vorbă două minute cu cineva, fără să o laude. Repeta mereu ceea ce îi spusese într-o seară lui Rennequin :

— Îți jur, are mai mult talent decît mine... Pentru mine desenul este un canon, pe cită vreme ea îți face dintr-un condei și fără nici un efort orice portret. O, habar n-ai ce îndemînare are ! Hotărît, asta o ai sau nu în singe. E un dar de la natură.

Lumea zîmbea discret, luînd acestea drept galanterii ale unui soț îndrăgostit.

Dar dacă avea cineva nefericita inspirație să spună că doamna Sourdis se bucura de toată stima dar că nimeni nu credea în talentul ei artistic, Ferdinand se înfuria și intra în interminabilele lui teorii despre temperamentul artistic și despre mecanismul creației, discuții pe care le încheia totdeauna cu acest strigăt :

— De cîte ori să vă spun că e mai tare decît mine ! Nu știu de ce nimeni nu vrea să mă creadă !

Erau foarte uniți ca soț și soție. Cu vremea, vîrsta și boala îl potoliseră mult pe Ferdinand. Nu mai putea să bea, cel mai mic exces îi nenorocea stomacul.

Doar femeile îl mai tîrau în aventuri nebunești care durau două, trei zile.

Dar cînd perechea se instală cu totul la Mercoeur, Ferdinand se văzu constrîns — din lipsa ocaziilor — la o fidelitate aproape absolută. Adèle nu se mai temea acum decît de trecătoarele lui încurcături cu slujnicele din casă. Se resemnase angajînd numai femei foarte urîte, ceea ce însă nu-l împiedica pe Ferdinand să-și facă de cap cu ele, atunci cînd consimțeau. Erau perversiuni, nevoi pe care, în unele zile de surescitare fizică, și le-ar fi satisfăcut cu orice preț, chiar cu acela de a distruge totul.

Adèle se mulțumea să concedieze servitoarea, atunci cînd observa că devenise prea intimă cu „domnul".

Ferdinand nu mai cuteza, cîte o săptămînă întreagă, să ridice ochii în fața ei. Asemenea întîmplări aveau darul, chiar în anii tîrzii, să reaprindă flacăra dragostei lor. Adèle își adora încă soțul cu acea gelozie pe care și-o înfrîna întotdeauna în fața lui; iar el, cînd o vedea ferecîndu-se în acele teribile tăceri ale ei, care urmau întotdeauna după concedierea unei servitoare, încerca cu tot felul de dovezi de supunere și afecțiune să-i dobîndească iertarea. Atunci ea îl stăpînea ca pe un copil. Se șubrezise, avea tenul îngălbenit, fața brăzdată de cute adînci, dar îi rămăsese barba aurie care pălea fără să albească și îl făcea să semene cu un zeu îmbătrînit, care mai păstrează încă ceva din farmecul tinereții sale.

Veni și ziua cînd, în atelierul lor din Mercoeur, Ferdinand simți deodată un dezgust pentru pictură. Era ca o repulsie fizică; mirosul benzinei, culorile grase în care își muia pensula îl iritau; mîinile începeau să-i tremure, totul se învîrtea în jurul lui. Fără îndoială era urmarea însăși a neputinței lui, un rezultat al degradării îndelungate a facultăților lui de artist, faza ei acută. Era fatal să ajungă la această incapacitate fizică. Adèle se arătă plină de bunăvoință față de el, îl încurajă, îl asigură că nu-i vorba decît de o stare trecătoare, din care va ieși foarte repede și îl sili să se odihnească. Cum el încetase cu totul să mai lucreze, deveni neliniștit, sumbru. Dar Adèle găsi o soluție: el va face de aci înainte compozițiile în creion apoi ea le va reproduce pe pînză, în proporțiile și perspectiva lor și le va picta sub îndrumarea lui. De atunci lucrurile se petrecură întocmai, astfel încît în tablourile semnate de el nu mai exista nici o trăsătură de penel care să-i aparțină. Adèle executa toată munca propriu-zisă, el rămăsese inspiratorul, furniza ideile, schițele, uneori incomplete și incorecte, pe care ea era obligată să le refacă fără să-i spună

măcar. De multă vreme soţii Sourdis lucrau mai mult pentru export. După marele succes obţinut in Franţa, incepuseră să vină comenzi din toate părţile, mai ales din Rusia şi America, şi cum amatorii din aceste ţări indepărtate nu se arătau prea dificili, cum era destul să expedieze lăzile cu tablouri pentru a incasa banii, fără să aibă niciodată vreo neplăcere, soţii Sourdis se consacrară cu incetul in exclusivitate acestei producţii comode. De altfel in Franţa vinzarea scăzuse. Şi cind in răstimpuri, Ferdinand trimitea un tablou la Salon, critica il primea cu aceleaşi elogii: era un talent consacrat pe care nimeni nu-l mai contesta şi care putuse cu incetul să alunece spre o producţie abundentă şi mediocră fără ca publicul şi criticii să se sinchisească. Pictorul rămăsese acelaşi in ochii celor mai mulţi, imbătrinise doar şi cedase locul unor celebrităţi mai gălăgioase. Atita numai că amatorii de pictură se dezobişnuiseră să mai cumpere tablourile lui Ferdinand Sourdis. Continua să fie apreciat ca unul din maeştrii contemporani dar lucrările lui nu se mai vindeau. Străinătatea cumpăra totul.

In anul acela totuşi, o pinză a lui Ferdinand Sourdis făcu o impresie deosebită la Salon. Era un fel de replică la primul său tablou *Plimbarea*. Intr-o clasă mohorită, cu pereţii văruiţi, nişte elevi işi făceau lecţiile, se uitau după muşte, rideau pe infundate, in timp ce pedagogul, cufundat in lectura unui roman, părea să fi uitat de lumea toată. Tabloul era intitulat *Clasa*. Toţi il găsiră incintător, iar criticii, comparind cele două opere, pictate la o distanţă de treizeci de ani una de alta, vorbiră chiar de drumul parcurs de artist, de lipsa de experienţă din *Plimbarea* şi de arta desăvirşită din *Clasa*. Mai toţi se intreceau să descopere in acesta din urmă subtilităţi extraordinare, rafinamentul unui artist delicat, o factură perfectă pe care nimeni nu o va depăşi vreodată. Totuşi, marea majoritate a artiştilor protestară, iar Rennequin era printre cei mai violenţi. Era foarte bătrin, dar verde incă

pentru cei șaptezeci și cinci de ani ai săi, și cu aceeași pasiune pentru adevăr.

— Terminați o dată, strigă el. Il iubesc pe Ferdinand ca un părinte, dar e o neghiobie să preferați operele lui actuale celor din tinerețea lui. Astea de acum nu mai au nici căldură, nici savoare, nici originalitate. Da, sînt drăguțe, sînt plăcute, recunosc, dar trebuie să fii băcan ca să-ți placă această factură banală; vrînd să se salveze, se bălăcește în fel de fel de sosuri complicate, făcute din toate stilurile și toate gunoaiele stilurilor... Nu, ororile astea n-au fost pictate de Ferdinand al meu.

Totuși se opri. Știa ce se petrecuse, se simțea in amărăciunea lui acea mînie surdă pe care o manifestase întotdeauna împotriva femeilor, aceste animale distrugătoare, cum le numea el uneori. Se mulțumi doar să repete mîhnit:

— Nu, nu-s de el... Nu, nu-s de el...

Urmărise lenta acțiune de cotropire a Adèlei cu o curiozitate de observator și analist. La fiecare nouă operă, observa modificările cele mai mici, recunoștea părțile lucrate de soție și cele lucrate de soț, constatînd că acestea din urmă diminuau în profitul celor dintîi într-o progresie regulată și constantă. Cazul i se părea atît de interesant, încît uita să se supere numai pentru a se putea desfăta, ca un om pasionat de spectacolul vieții, în acest joc al temperamentelor. Își notase cele mai mici nuanțe ale substituirii și acum își dădea bine seama că această dramă psihologică și fiziologică se săvîrșise. Deznodămîntul — acest tablou, care se numea *Clasa* — se afla acolo, în fața ochilor săi. Din punctul lui de vedere, Adèle îl înghițise pe Ferdinand, se terminase cu el.

Și atunci, ca în toți anii, în luna iulie, se gîndi să se ducă pentru cîteva zile la Mercoeur. De altminteri, de la ultima expoziție, simțea cea mai arzătoare dorință să revadă pe soții Sourdis. Era un prilej pentru el de a constata la fața locului dacă judecase bine.

Cînd se înfățișă la locuința lor, într-o după-amiază de arșiță, găsi grădina dormind, sub umbra copacilor. Casa, pînă și brazdele de flori, erau într-o ordine și o curățenie perfectă, totul vorbea aici despre o viață foarte calmă și bine organizată. Nici un zgomot al orășelului nu ajungea pînă în acest colț izolat. Se auzea doar zumzetul albinelor în tufele de trandafiri sălbatici. Slujnica îl informă pe vizitator că doamna se afla în atelier.

Cînd Rennequin deschise ușa, o văzu pe Adèle stînd în picioare și pictînd, în aceeași atitudine în care o surprinsese și prima dată, cu mulți ani în urmă. Astăzi însă, ea nu se mai ferea. Scoase o ușoară exclamație de bucurie și vru să lase din mînă paleta. Dar Rennequin protestă :

— Plec dacă te stînjenesc... Ce dracu, sîntem doar prieteni ! Hai, vezi-ți de lucru !

Ea se lăsă convinsă, ca o femeie care cunoaște prețul timpului.

— Bine, dacă într-adevăr îmi dai voie... Știi, așa se întîmplă, omul n-are niciodată un ceas de odihnă.

Cu toată vîrsta înaintată, cu toată obezitatea din ce în ce mai pronunțată, ea muncea cu aceeași vigoare și cu o extraordinară siguranță a penelului. Rennequin, după ce o privi o clipă, o întrebă :

— Dar Ferdinand ? E în oraș ?

— Ba nu, e acolo, răspunse Adèle arătînd cu vîrful pensulei spre un colț al atelierului.

Ferdinand era într-adevăr acolo, întins pe un divan ; dormita. Glasul lui Rennequin îl trezise, dar nu i-l recunoscuse ; mintea îi era foarte slăbită.

— A, tu ești, ce surpriză plăcută ! spuse el în sfîrșit.

Și îi întinse o mînă moale, făcînd efortul de a se ridica în capul oaselor. În ajun, Adèle îl surprinsese din nou cu o fetișcană care venea să spele vasele, așa că acum era foarte smerit, avea o privire speriată, părea dezolat, nu știa ce să mai facă pentru a-i cîștiga bunăvoința. Rennequin îl găsi

mai stins, mai strivit decît se aştepta. Acum, năruirea era totală şi se simţi cuprins de o milă adincă pentru bietul om. Vrînd să vadă dacă mai putea trezi în el ceva din flacăra lui de altădată îi vorbi de marele succes pe care îl obţinuse cu tabloul *Clasa* la ultimul Salon.

— A, mă băiete, emoţionezi încă mulţimea !... Acolo se mai vorbeşte de tine ca în primele zile.

Ferdinand se uita la el cu o privire stupidă. Apoi, pentru a spune şi el ceva :

— Da, ştiu, Adèle mi-a citit ziarele. Tabloul meu e foarte bun, nu-i aşa ? A, lucrez tot atît de mult... Dar te asigur, ea este mai capabilă decît mine, are un meşteşug extraordinar.

Şi surîzînd stins, clipi din ochi arătînd-o pe soţia lui. Ea se apropie, ridică din umeri şi spuse cu simplitate :

— Nu-l crede, cunoşti ideea lui fixă. Dacă ar fi să-l iei în serios, ai spune că eu sînt marele artist, nu el... Îl ajut şi încă destul de prost. În sfîrşit, dacă asta îi face plăcere !...

Rennequin rămase tăcut în faţa comediei pe care şi-o jucau aceşti doi oameni unul altuia, cu toată buna credinţă, fără îndoială. Simţea cu precizie că în atelierul în care se afla artistul Ferdinand Sourdis fusese cu desăvîrşire suprimat. El nu mai făcea acum nici măcar o schiţă, decăzuse atît încît nu mai simţea nici măcar nevoia de a-şi salva amorul propriu printr-o minciună ; se mulţumea să fie doar soţul. Acum Adèle făcea compoziţiile, desena şi picta, fără să-i mai ceară vreun sfat ; intrase atît de bine în pielea lui de artist încît îl continua fără ca nimic să poată indica momentul în care ruptura se desăvîrşise. Era singură acum şi în individualitatea ei de femeie nu mai rămăsese decît vechea amprentă a unei individualităţi bărbăteşti.

Ferdinand căscă :

— Rămîi să cinezi cu noi, nu-i aşa ? spuse el. O, sînt sfîrşit de oboseală. Poţi să înţelegi asta, Rennequin ? N-am făcut nimic toată ziua şi sînt zdrobit.

— Nu face nimic, dar lucrează de dimineață pînă seara, protestă Adèle. Nu vrea să mă asculte niciodată cînd îl sfătuiesc să se odihnească și el puțin.

— E adevărat, zise Ferdinand, odihna mă îmbolnăvește, simt nevoia să lucrez.

Se ridicase, se tîrîse cîțiva pași, apoi se așeză din nou în fața măsuței la care odinioară Adèle lucra acuarelele ei. Examina atent o filă de hîrtie pe care se vedeau cîteva pete proaspete de acuarelă. Era una din acele lucrări de pensionar, înfățișînd un pîrîu care mișca roata unei mori, o perdea de plopi și o salcie bătrînă. Rennequin care stătea aplecat peste umărul lui începu să zîmbească în fața stîngăciei copilărești a desenului și a culorilor, o zmîngăleală aproape caraghioasă.

— Curios, murmură el.

Dar tăcu văzînd-o pe Adèle care îl privea țintă. Cu brațul ei puternic, ea isprăvise tocmai schița unui tablou întreg reușind din prima dată execuția, cu o siguranță magistrală.

— Nu-i așa că e drăguță moara asta? întrebă Ferdinand mulțumit de sine, continuînd să stea cuminte ca un băiețaș la masa lui, aplecat deasupra filei de hîrtie. A, acum exersez, nimic altceva.

Și Rennequin rămase înmărmurit. Acum Ferdinand era acela care făcea acuarele.

Nantas

I

Camera in care locuia Nantas, de la sosirea lui din Marsilia, se afla la ultimul etaj al unei case din strada de Lille, in imediata vecinătate a castelului baronului Danvilliers, membru in Consiliul de Stat. Această casă aparținea baronului și fusese construită pe un vechi teren obștesc. Dacă se apleca pe fereastră, Nantas putea zări un colț din grădina castelului, plantat cu imenși arbori care își aruncau umbra lor de jur imprejur. De cealaltă parte a coamelor verzi, se deschidea o panoramă a Parisului in care se vedea cursul Senei, Tuileries, Louvre-ul, șirul cheilor, o mare de acoperișuri, care se pierdeau in depărtare, lingă cimitirul Père-Lachaise.

Cămăruța era strimtă, mansardată, cu o fereastră tăiată in ardezie. Nantas o mobilase doar cu un pat, o masă și un scaun. Nimerise acolo, tot căutind ceva foarte ieftin, decis să ocupe orice adăpost pină își va găsi o slujbă oarecare. Dar nici tapetul murdar, nici tavanul negru al acestei camere atit de sărăcăcioase, aproape goală, din care lipsea pină și o sobă, nu-l făceau să se simtă rănit in demnitatea lui. De cind știa că doarme cu fața spre Louvre și Tuileries, se compara cu un general, poposit pentru o noapte intr-un han mizerabil de la marginea unei șosele, aflate chiar in dreptul

orașului imens și plin de bogății pe care trebuia, a doua zi, să-l ia cu asalt.

Povestea lui Nantas era scurtă. Fiul unui zidar din Marsilia, își începuse studiile la liceul din orașul natal, împins de dragostea ambițioasă a mamei care visa să facă din fiul ei un domn. Părinții lui făcuseră sacrificii sîngeroase pentru a-l duce pînă la bacalaureat. Pe urmă, murind mama, Nantas se văzuse silit să accepte o mică slujbă la un negustor, unde timp de aproape doisprezece ani lincezi într-o existență a cărei monotonie îl exaspera. De zeci de ori fusese ispitit să fugă încotro vedea cu ochii, dar de fiecare dată îndatoririle de fiu îl țintuiau lîngă tatăl său, infirm și total inapt pentru orice fel de muncă, în urma prăbușirii sale de pe o schelă. Nantas trebuia să facă singur față tuturor nevoilor. Dar într-o seară, întorcîndu-se acasă, îl găsi pe zidar mort, cu pipa lui, caldă încă, alături de el. Trei zile mai tîrziu, Nantas vîndu cele cîteva zdrențe și hîrburi din casă și plecă la Paris, cu două sute de franci în buzunar, dar, stăpînit de ambiția încăpățînată, insuflată de mama lui, de a face avere. Era un băiat cu hotărîrea promptă și cu o voință de fier. Începuse să se considere o mare forță încă din primii ani ai adolescenței. Stîrnea adesea rîsul, cînd pierzîndu-se în mărturisiri cu privire la planurile lui de viitor, repeta fraza lui favorită: „Sînt o forță". Aceste cuvinte deveneau de altfel caraghioase, văzîndu-l în haina lui neagră și strîmtă, plesnită la umăr, cu mînecile scurte, care-i lăsa încheieturile mîinilor descoperite. Încetul cu încetul, ajunsese să-și facă din forță o adevărată religie, reducînd totul la ea, convins că cei puternici sînt întotdeauna și cei victorioși. După părerea lui, era suficient să vrei pentru a putea. Restul nu avea importanță. Se plimba singur, duminicile, sub soarele dogoritor, prin cartierele mărginașe ale Marsiliei, avînd sentimentul că este un geniu; sălășluia în străfundurile ființei lui un fel de impulsie instinctivă care-l arunca înainte; și cînd se întorcea acasă, să im-

parte cu tatăl său infirm un blid cu cartofi, își spunea că într-o zi va ști să-și ia singur din viață partea lui, chiar în această lume în care — la cei treizeci de ani ai săi — el nu însemna încă nimic. Nu era o ambiție josnică, nici o rîvnă pentru desfătări vulgare, era convingerea foarte limpede a unei inteligențe și a unei voințe, care, socotind că nu are încă în societate locul meritat, înțelegea, ca o consecință firească a logicei lui, să-și dobîndească acest loc, urcînd liniștit, treaptă cu treaptă, spre el. Chiar din ziua în care pusese pentru prima oară piciorul pe caldarîmul Parisului, își închipuise că este suficient să întindă o mînă, pentru a găsi o situație demnă de el, și porni la drum. Venise din Marsilia cu cîteva scrisori de recomandație, cu care se prezentă la respectivele adrese; în afară de aceasta, bătu la ușa unor concetățeni ai săi, nădăjduind un sprijin. Dar trecuse o lună și el nu obținuse încă de nicăieri nici un rezultat; i se spunea că picase într-un moment prost. În alte locuri i se făceau promisiuni care nu erau ținute. Între timp, buzunarul lui se golise — tot ce-i mai rămăsese erau vreo douăzeci de franci. Și cu acești douăzeci de franci se văzu silit să trăiască încă o lună întreagă, potolindu-și foamea doar cu o felie de pîine, colindînd prin Paris de dimineață pînă seara, întorcîndu-se acasă de fiecare dată cu mîinile goale, adormind, frînt de oboseală, în odaia lui lipsită de lumină. Dar nu-și pierdea curajul, simțea doar o furie surdă crescînd în el. Destinul i se părea ilogic și nedrept.

Într-o seară Nantas se întoarse în cămăruța lui fără să fi mîncat nimic: în ajun se terminase ultima bucățică de pîine. Nu avea un ban și nici un amic de la care să împrumute barem un franc. Plouase toată ziua; fusese una din acele ploi cenușii ale Parisului, care sînt atît de reci. Pe străzi, curgeau rîuri de noroi. Udat pînă la oase, Nantas făcuse un drum pînă la Bercy, apoi altul, la Montmartre, unde aflase că ar exista niște posturi libere, dar la Bercy locul fusese ocupat, iar la

Montmartre caligrafia lui nu fu găsită destul de frumoasă. Acestea fuseseră ultimele lui speranțe. Ar fi fost gata să accepte orice, cu certitudinea că primul post în care va intra va fi piatra de temelie, pe care-și va clădi viitorul. Nu cerea pentru început decît o bucată de pîine, puținul care-i trebuia ca să poată trăi mai departe la Paris, un loc pe care să poată clădi, cărămidă cu cărămidă.

Din Montmartre, merse încet pînă în strada de Lille, cu sufletul înecat în amărăciune. Ploaia încetase și o mulțime, forfotind agitată pe trotuare, îl împingea de colo pînă colo. Se opri pentru cîteva minute în fața prăvăliei unui zaraf: cinci franci i-ar fi fost poate destul pentru a deveni într-o singură zi stăpînul acestei lumi întregi; cu cinci franci se poate trăi opt zile și în opt zile cîte nu se pot face? Îl trezi din visare o trăsură care, trecînd printr-o mocirlă, aproape de el, îl împroșcase; își șterse fruntea, pălmuită de o țîșnitură de noroi. Atunci își iuți pasul, strîngînd dinții, cuprins de dorința feroce de a se năpusti cu pumnii asupra acestei mulțimi care-i stătea în cale; poate doar așa s-ar fi putut răzbuna pe destinul lui absurd.

Un omnibus fu gata să-l strivească în strada Richelieu. În mijlocul pieței Carrousel aruncă spre Tuileries o privire dușmănoasă. Pe podul Saints-Pères, o fetiță elegant îmbrăcată îl sili să se dea deoparte din drumul pe care mergea tot înainte, cu încăpățînarea unui mistreț urmărit de o haită de cîini; și acest ocol pe care trebui să-l facă i se păru o supremă umilință: pînă și copiii îi împiedicau trecerea. În sfîrșit, cînd se refugie în odaia lui, ca un animal rănit care se retrage să moară în propria lui vizuină, se prăbuși pe unicul său scaun, copleșit de suferință, privindu-și pantalonul, țeapăn, îngroșat de noroi și pantofii sparți, care lăsaseră o baltă pe podeaua camerei.

De data aceasta, venise într-adevăr sfîrșitul. Nantas se întreba în ce fel se va sinucide. Tot orgoliul lui rămăsese treaz, își spunea că prin sinu-

ciderea lui va pedepsi Parisul. Să fii o forță, să simți zăcind în tine mari resurse și să nu găsești un singur om care să ți le ghicească, să-ți dea primul ajutor — banii, de care ai nevoie pentru a putea începe. Cum e cu putință atita monstruoasă prostie? Și toată ființa lui tremura de revoltă. Pe urmă îl cuprindea o nesfirșită jale, oprindu-și privirea pe brațele lui devenite inutile. Nici o muncă nu l-ar fi înspăimintat: cu virful degetului mic ar fi ridicat o lume, și iată, era zvirlit într-un colț, redus la neputință, sfișiindu-se ca un leu într-o cușcă. Dar curind se calmă, găsind moartea mai măreață chiar decit viața.

I se povestise în copilărie drama unui inventator care construise cu miinile lui o mașină minunată, pe care într-o zi, o zdrobi singur cu lovituri de ciocan în fața mulțimii indiferente. Ei bine, el era acel om, aducea o dată cu el o forță nefolosită încă, mecanismul unei inteligențe și al unei voințe excepționale, și el singur va distruge această mașină, zdrobindu-și creierul de caldarimul străzii.

Soarele apunea îndărătul copacilor înalți din grădina castelului Danvilliers, un soare de toamnă ale cărui raze de aur aprindeau frunzele îngălbenite. Nantas se ridică, chemat parcă de astrul care-și lua rămas bun de la el. Va muri, vroia lumină în jurul lui. Se aplecă o clipă, în afară. Adesea, între umbrele frunzișului des, la cotitura unei alei, zărise o tinără fată blondă, foarte înaltă, cu o semeție princiară. Nu era romantic, trecuse de virsta la care bărbații tineri visează, în mansardele lor, la domnișoarele din lumea bună care vin să le ofere, o dată cu sentimentele lor furtunoase și mari, averi tot atit de mari. Totuși, în acest ultim și suprem ceas al vieții lui, se pomenise deodată amintindu-și de această fată frumoasă și blondă, și atit de mindră. Cum s-o fi numind oare? Dar în aceeași clipă strinse pumnii: nu simțea decit ură pentru cei care locuiau în acest palat, prin ale cărui ferestre întredeschise zărea uneori ungherele unor în-

căperi în care trona un lux auster, şi murmură, într-un nou acces de furie şi revoltă :

— M-aş vinde, m-aş vinde, dacă mi s-ar da cea dintîi piesă de cinci franci din averea mea viitoare.

Ideea aceasta de a se vinde stărui cîteva clipe în mintea lui. Dacă ar exista undeva un munte de pietate care ar da bani cu împrumut, acceptînd drept gaj voinţa şi energia, n-ar şovăi o clipă, ar conveni la orice angajament. Îşi imagină tot felul de tîrguri care s-ar putea încheia în felul acesta : un om politic venea, de pildă, să-l cumpere pentru a-şi face din el un instrument, un bancher îl lua pentru a uza la orice oră de inteligenţa lui ; el accepta totul, dintr-un dispreţ pentru onoare, spunîndu-şi că este destul să fii puternic, pentru a triumfa într-o zi. Dar începu să surîdă... Cui să te vinzi ? Şmecherii care pîndesc ocaziile crapă de mizerie fără să pună niciodată mîna pe un cumpărător. Se bănui de laşitate, îşi spuse că inventa tot felul de digresiuni. Şi se aşeză din nou la fereastră, jurînd că se va arunca în stradă, de îndată ce se va întuneca de tot.

Dar era atît de obosit încît adormi în scaun. Se trezi brusc, auzind zgomotul unui glas. Era portăreasa care introducea în camera lui o doamnă.

— Domnule, începu ea, mi-am permis s-o conduc la dumneavoastră pe...

Şi cum observă că nu ardea lumina în odaie, ea coborî repede scările pentru a aduce o lumînare ; părea că o cunoaşte pe această persoană amabilă şi respectuoasă în acelaşi timp.

— Acuma, spuse ea, retrăgîndu-se, veţi putea sta de vorbă fără să vă stînjenească nimeni.

Nantas, care se trezise speriat din somn, stătea şi se uita cu ochi miraţi la doamna necunoscută. Ea îşi ridicase voaleta. Era o persoană de patruzeci şi cinci de ani, mică, foarte grasă, cu o faţă senină şi albă de bătrînă cucernică. N-o mai văzuse niciodată pînă atunci. Cînd îi oferi unicul scaun din odaie, privind-o întrebător, ea îşi spuse numele :

— Domnişoara Chuin... Sint aici, domnule, pentru a discuta cu dumneata o chestiune importantă.

El se aşezase, in lipsă de alt loc, pe marginea patului. Numele pe care il rostise musafira nu-i spunea nimic. N-avea decit să aştepte explicaţia ei. Dar doamna nu părea grăbită: făcuse dintr-o privire inconjurul odăiţei şi părea acum că nu ştie cum să inceapă discuţia.

In sfirşit, spuse cu o voce foarte dulceagă, suplinind cu un suris frazele delicate:

— Domnule, consideră-mă o prietenă! Mi s-au dat despre dumneata referinţele cele mai induioşătoare, te asigur, fără să fi intreprins nici un fel de spionaj. Te rog să nu vezi in toate acestea decit dorinţa mea foarte vie de a-ţi fi utilă. Ştiu cit de crudă a fost viaţa cu dumneata, pină acum, şi cu cită bărbăţie ai luptat pentru a-ţi face o situaţie, şi cunosc şi rezultatul regretabil la care ai ajuns astăzi, după atitea eforturi. Incă o dată te rog, domnule, iartă-mi acest amestec al meu in viaţa dumitale. Dar iţi jur, numai simpatia pe care...

Nantas o asculta fără s-o intrerupă, din ce in ce mai curios, gindindu-se că desigur portăreasa ii furnizase toate amănuntele pe care le deţinea despre el. Aşadar domnişoara Chuin putea continua nestinjenită. Totuşi ea apela din ce in ce mai mult la tot felul de complimente, la formule invăluite de exprimare.

— Eşti un bărbat de mare viitor, domnule. Mi-am permis să urmăresc tentativele dumitale şi am fost viu impresionată de lăudabila fermitate pe care ştii să ţi-o păstrezi in imprejurările cele mai grele. In sfirşit, m-am gindit că ai toate meritele pentru a putea ajunge departe, dacă cineva ţi-ar intinde o mină prietenească...

Se opri din nou. Aşteptă un cuvint din partea lui. Tinărul işi inchipui că această doamnă, care se afla acum in camera lui, venise să-i ofere o slujbă. Răspunse că acceptă orice. Văzind că gheaţa fusese spartă, ea il intrebă foarte direct:

— Spune-mi, te rog, ideea de a te căsători îți inspiră cumva vreo repulsie ?

— Să mă căsătoresc ?! strigă Nantas. Dar, sfinte Dumnezeule, cine și-ar lega viața de-a mea, doamnă ? Poate doar vreo nenorocită pe care n-aș avea nici cu ce s-o hrănesc.

— Nu, o fată foarte frumoasă și foarte bogată, dintr-o familie strălucită, care îți va pune din prima clipă în mînă toate mijloacele pentru a ajunge la situația cea mai înaltă.

Nantas încetase să mai rîdă.

— Și care este tîrgul pe care ați venit să mi-l propuneți ? întrebă el, coborînd instinctiv glasul.

— Această tînără fată este gravidă și dumneata trebuie să recunoști copilul, rosti limpede domnișoara Chuin, renunțînd de data aceasta, pentru a ajunge cît mai repede în miezul problemei, la toate întorsăturile ei onctuoase de frază.

Dacă ar fi ascultat de primul său impuls, Nantas ar fi dat-o imediat afară pe această codoașă.

— Dar este de-a dreptul o infamie propunerea dumneavoastră, spuse el.

— Oh ! o infamie ! protestă domnișoara Chuin, regăsindu-și deodată vocea mieroasă, resping acest cuvînt îngrozitor... Adevărul este, domnule, că ați salva astfel o familie în pragul disperării. Tatăl nu știe nimic, sarcina nu este foarte înaintată, și eu am avut ideea de a o căsători cît mai grabnic, prezentîndu-l pe soț drept autorul copilului. Îl cunosc bine pe tatăl fetei : ar muri, aflînd adevărul. Soluția găsită de mine ar putea amortiza lovitura lăsînd deschisă perspectiva unor reparații... Din nefericire, adevăratul seducător este căsătorit. Ah, domnule, sînt unii bărbați lipsiți cu totul de orice simț moral.

Ar fi putut continua multă vreme astfel. Dar Nantas n-o mai asculta. De ce oare ar refuza ? Doar nu trecuse decît o oră de cînd își spusese singur că ar fi gata să se vîndă. Ei bine, venise cineva să-l cumpere. Serviciu contra serviciu. El își oferea numele în schimbul căruia i se oferea o situație.

Era un contract ca oricare altul. Își privi pantalonii făcuți scoarță de noroiul Parisului. Își aduse aminte că nu mîncase nimic din ajun și își simți sufletul din nou încărcat de toată revolta și furia acumulată în aceste două luni de încercări și căutări zadarnice și umilitoare. În sfîrșit, va strivi sub piciorul său această lume care îl respinsese, împingîndu-l la sinucidere.

— Accept, spuse el fără ocol.

Apoi îi ceru domnișoarei Chuin explicații mai clare. Ce pretenții avea pentru oficiile ei de intermediară ? Ea protestă, răspunse că nu cere nimic. Sfîrși totuși prin a pretinde douăzeci de mii de franci din dota care i se va constitui lui Nantas. Și cum el nu se tocmi de loc, ea deveni foarte expansivă.

— Crede-mă, eu am fost aceea care m-am gîndit la dumneata. Persoana în cauză nu a obiectat cînd ți-am rostit numele. Crede-mă, e o afacere foarte bună, îmi vei fi recunoscător mai tîrziu. Aș fi putut găsi un bărbat cu diplome universitare, cunosc unul care mi-ar fi sărutat și mîinile. Dar am preferat unul în afara lumii din care face parte biata copilă. Astfel totul va părea mai romantic... Și apoi, dumneata îmi placi. Ai o înfățișare plăcută și o minte sănătoasă. Vei ajunge departe. Și nu mă uita, sînt cu totul la dispoziția dumitale.

Pînă atunci nici un nume nu fusese pronunțat. La o întrebare a lui Nantas, bătrîna domnișoară se ridică de pe scaun și se prezentă din nou :

— Domnișoara Chuin... Sînt la baronul Danvilliers în calitate de guvernantă de la moartea soției sale. Eu am crescut-o pe domnișoara Flavie, fiica baronului. Domnișoara Flavie este tînăra persoană în chestiune.

Și se retrase după ce depusese discret pe masă un plic care conținea o hîrtie de cinci sute de franci. Era avansul pe care îl dădea pentru a subveni personal primelor cheltuieli. Cînd rămase singur, Nantas se așeză din nou la fereastră. Era o noapte foarte neagră în care nu se mai distingea decît masa com-

pactă a arborilor. În întunericul des o singură fereastră strălucea pe fațada sumbră a castelului. Așadar, ea era, fata aceea blondă, înaltă, cu pasul de regină, care nu-și permisese nici măcar să-l zărească. Ea sau alta, ce importanță avea! Femeia, ca femeie, nu intra în acest tîrg. Și atunci Nantas își înălță privirea deasupra Parisului care vuia în întuneric, și-o plimbă pe cheiuri, pe străzi, pe cotiturile malului stîng al Senei luminate de flăcările jucăușe ale felinarelor. Încerca un sentiment de superioritate față de acest oraș, devenit deodată familiar; simți chiar nevoia să-l tutuiască:

— Acum, tu ești al meu!

II

Baronul Danvilliers se afla în salonul care-i servea și de cabinet, o încăpere înaltă și austeră, tapetată în piele și mobilată cu piese antice. De alaltăieri, de cînd aflase de la domnișoara Chuin istoria dezonoarei fiicei lui, rămăsese ca împietrit. Zadarnic încercase Flavie să-l convingă că era vorba de o legătură mai veche, străduindu-se astfel să atenueze gravitatea faptului; bătrînul se prăbușise sub lovitura primită și doar gîndul că seducătorul putea oferi suprema reparație îl mai ținea în picioare. În dimineața aceea aștepta vizita necunoscutului care-i răpea fiica. Apăsă pe butonul soneriei.

— Joseph, va veni un domn, un tînăr pe care îl vei conduce în cabinetul meu. Nu sînt acasă pentru nimeni altcineva. Și rămase singur, dus pe gînduri, la gura sobei. Fiul unui zidar, un muritor de foame, fără nici o profesie demnă de a fi mărturisită, un asemenea om să devină ginerele său! Domnișoara Chuin îl prezentase cu toată convingerea ca pe un tînăr de viitor, dar totuși ce rușine, pentru o familie al cărui nume nu fusese niciodată pătat! Flavie își luase, aproape cu un fel

de exaltare, toată vina asupra ei, pentru a o feri pe guvernantă de cea mai mică acuzaţie. După explicaţia ingrozitoare care avusese loc, ea nu mai ieşise din odaia ei, baronul refuzase s-o mai vadă. Vroia, inainte de a-i da iertarea, să încheie el singur această josnică afacere. Toate dispoziţiunile fuseseră luate. Dar ii albise tot părul şi un tremur senil ii agita capul.

— Domnul Nantas, anunţă Joseph.

Baronul nu se ridică. Întoarse doar capul, privindu-l ţintă pe Nantas care inainta. Acesta avusese inteligenţa să nu cedeze dorinţei de a se înfăţişa îmbrăcat in haine noi ; cumpărase o redingotă şi un pantalon negru, curate încă, dar destul de răpănoase ; avea astfel aparenţa unui tînăr sărac, dar ingrijit, care n-are nimic dintr-un aventurier. Se opri in mijlocul camerei, aşteptind în picioare, fără umilinţă.

— Aşadar, dumneata eşti, domnule, biigui bătrinul.

Dar nu putu să continue, emoţia il gituia ; se temea să nu aibă, fără voia sa, o izbucnire violentă. După o tăcere spuse, simplu :

— Domnule, ai comis o faptă urită. Şi cum Nantas incerca să se scuze, el repetă, apăsind pe cuvinte : O faptă urită... Nu vreau să aflu nimic, te rog, nu incerca să-mi explici cum s-au petrecut lucrurile. Chiar dacă fiica mea ar fi fost aceea care s-a aruncat de gitul dumitale, crima dumitale rămine aceeaşi. Numai hoţii se introduc prin asemenea efracţii in casele oamenilor.

Nantas plecase din nou capul.

— Ai ciştigat foarte uşor o dotă. Ai intins o cursă scontind că in mod cert vor cădea in ea şi tatăl şi fiica.

— Permiteţi-mi, domnule, ii tăie vorba tinărul, revoltat.

Baronul il intrerupse cu un gest de suprem dispreţ.

— Ce ? Ce să-ţi permit ? Nu dumneata ai un cuvint aici ! Eu iţi spun dumitale ceea ce am de

spus și dumneata trebuie să asculți, pentru că ai venit la mine, ca vinovat. Mi-ai adus un grav ultragiu. Privește această casă în care familia noastră a trăit mai bine de trei secole, fără o singură pată; cum de nu simți? Totul de aici vorbește despre onoarea seculară, despre o tradiție a demnității și a respectului! Ei bine, domnule, dumneata ai pălmuit toate acestea. Am fost la un pas de moarte și astăzi încă miinile mele tremură ca și cind aș fi imbătrinit deodată cu zece ani... Taci, taci și ascultă-mă!

Nantas devenise foarte palid. Acceptase să joace un rol foarte greu. Se gindi să invoce orbirea pasiunii.

— Mi-am pierdut capul, murmură el, incercind să brodeze un roman. N-am rezistat, văzind-o pe domnișoara Flavie...

La numele fiicei sale, baronul se ridică și strigă cu o voce de tunet:

— Taci! Ți-am spus că nu vreau să știu nimic. Dacă fiica mea a venit la dumneata, sau dacă dumneata ai venit la ea, asta nu mă privește! Nu am intrebat-o nimic și nu te întreb nimic. Păstrați-vă confesiunile amindoi, este o murdărie in care eu nu voi intra.

Își reluă locul pe scaun, tremurind, epuizat. Nantas se înclină, tulburat pină in adinc, deși se stăpinea din toate puterile. După o tăcere, bătrinul vorbi iar, cu vocea uscată a unui om care tratează o afacere:

— Domnule, te rog să mă scuzi. Îmi propusesem să-mi păstrez singele rece. Nu eu dispun de dumneata, dumneata dispui de mine, pentru că sint la discreția dumitale. Ești aici pentru a-mi oferi o tranzacție, devenită necesară. Să tranzacționăm deci, domnule.

Și din clipa aceea incepu să vorbească cu aerul unui avocat care incearcă să soluționeze in mod amiabil un proces rușinos in care nu-și viră miinile decit cu dezgust. Spunea cu tot calmul:

— Domnişoara Flavie Danvilliers a moştenit la moartea mamei ei suma de două sute cincizeci de mii de franci, in a cărei posesie urma să intre numai in ziua căsătoriei ei. Această sumă a produs beneficii pînă acum. Iată, de altfel, sumele pe care ţi le comunic, in calitatea mea de tutore.

Deschise un dosar din care dădu citire unor cifre. Nantas încercă de cîteva ori să-l oprească. Se simţea acum cuprins de o mare emoţie în faţa acestui bătrîn simplu şi drept, care i se părea chiar măreţ, in calmul perfect pe care izbutise să şi-l impună.

— În sfîrşit, conchise baronul, îţi recunosc, în contractul pe care notarul meu l-a redactat chiar în dimineaţa aceasta, un aport de două sute de mii de franci. Ştiu că dumneata nu posezi nici un fel de avere. Bancherul meu îţi va încredinţa această sumă a doua zi după ce va avea loc căsătoria.

— Dar, domnule, spuse Nantas, eu nu cer banii dumneavoastră, o cer numai pe fiica dumneavoastră.

Baronul nu-l lăsă să continue:

— Nu ai dreptul să refuzi, fiica mea nu se poate căsători cu un bărbat mai sărac decît ea. Îţi dau dumitale dota pe care i-o destinasem ei, asta e tot. Poate ai scontat să obţii mai mult, dar lumea crede că-s mai bogat decît sînt în realitate, domnule.

Şi cum Nantas rămăsese fără replică în faţa acestei noi cruzimi, baronul puse capăt întrevederii sunînd valetul.

— Joseph, comunică-i domnişoarei că o aştept în cabinetul meu. Să vină imediat.

Se ridicase, nu mai rosti un cuvînt, păşea încet prin odaie. Nantas rămăsese în picioare, nemişcat. Se simţea mic şi neputincios în faţa acestui bătrîn pe care îl înşela. În sfîrşit, apăru Flavie.

— Fiica mea, spuse baronul, iată-l ! Căsătoria va avea loc în termenii legali.

Şi ieşi, lăsîndu-i singuri, ca şi cînd pentru el căsătoria se înfăptuise. După ce se închise uşa, Flavie şi Nantas se priviră un timp în tăcere. Se vedeau atunci pentru prima oară. Ea îi păru foarte frumoasă, cu chipul ei palid şi mîndru, cu ochii ei cenuşii pe care nu şi-i pleca. Poate că plînsese în aceste trei zile, închisă în camera ei, dar răceala obrajilor îi înghețase, desigur, lacrimile. Ea rupse tăcerea.

— Atunci, domnule, această afacere este încheiată.

— Da, doamnă, răspunse simplu Nantas.

Ea avu o expresie involuntară de silă, cercetîndu-l cu o privire lungă care încerca să descopere toată josnicia lui.

— Atunci, cu atît mai bine, reluă tînăra fată. M-am temut că nu voi găsi pe nimeni pentru un asemenea tîrg.

Nantas simți în vocea ei tot disprețul cu care vroia să-l acopere, şi ridică privirea. Dacă tremurase în fața tatălui ei ştiind că-l înşală, înțelegea să rămînă drept şi neclintit în fața acestei femei care era complicea lui.

— Iertați-mă, doamnă, spuse el liniştit şi cu o mare politețe. Cred că vă înşelați asupra situației dintre noi doi, şi pe care o numiți, pe bună dreptate, un tîrg. Vreau să vă spun că începînd de astăzi ne aflăm pe picior de egalitate.

— Ah, într-adevăr, îl întrerupse Flavie cu un surîs disprețuitor.

— Da, pe picior de completă egalitate... Dumneata ai nevoie de un nume, pentru a-ți acoperi o greşeală pe care nu-mi permit să o judec, iar eu îți dau acest nume. Pe de altă parte, eu am nevoie de o bază materială, de o anumită poziție socială pentru a-mi îndeplini planurile mele mari, iar dumneata îmi aduci această bază materială. Sîntem deci astăzi doi asociați : fiecare îşi aduce aportul său pe un talger al balanței. Nu ne rămîne decît să ne fim recunoscători unul altuia pentru serviciul mutual pe care ni-l facem.

Ea nu mai surîdea. O cută a orgoliului ei rănit îi bara fruntea. Totuşi nu răspunse. Dar după o tăcere, reluă :

— Cunoşti condiţiile mele ?

— Nu, doamnă, rosti Nantas, care îşi păstra un calm perfect. Vă rog să mi le dictaţi şi considera-ţi-le acceptate dinainte.

Atunci ea vorbi limpede, fără nici o ezitare şi fără să roşească.

— Nu-mi vei fi niciodată soţ decît cu numele. Vieţile noastre rămîn complet distincte şi separate. Dumneata vei renunţa la orice drept asupra mea iar eu nu voi avea nici o obligaţie faţă de dumneata.

Nantas aproba fiecare frază, cu o înclinare a capului. Era exact ceea ce dorea şi el. Adăugă :

— Dacă aş socoti de cuviinţă să fiu galant, v-aş răspunde că nişte condiţii atît de aspre n-ar putea decît să mă dezoleze. Dar noi doi sîntem deasupra unor complimente atît de fade. Sînt foarte fericit să observ curajul cu care priviţi situaţia fiecăruia dintre noi doi. Intrăm în viaţă, ambii, pe o potecă unde nu sînt flori de cules. Nu vă cer, doamnă, decît un singur lucru : să nu uzaţi de libertatea pe care v-o las, într-un fel, care să facă necesară intervenţia mea.

— Domnule, îl opri violent Flavie, cu tot orgoliul ei răzvrătit.

Dar el se aplecă respectuos, rugînd-o să nu se simtă jignită. Situaţia dintre ei era delicată, trebuiau să tolereze amîndoi anumite aluzii, fără de care o bună înţelegere ar fi devenit imposibilă. Evită să insiste mai mult.

În cea de a doua întrevedere pe care o avusese Nantas cu domnişoara Chuin, aceasta îi vorbise despre împrejurările în care Flavie comisese greşeala. Seducătorul era un oarecare domn des Fondettes, soţul uneia dintre prietenele ei de pension.

Petrecuse la ei, la ţară, o lună, şi în timpul acesta, se pomenise, într-o seară, în braţele acestui bărbat, fără a-şi putea da prea bine seama ce

se intimplase și in ce măsură consimțise. Domnișoara Chuin vorbea chiar de un viol.

Brusc, Nantas avu o pornire amicală. Ca toți oamenii conștienți de puterea lor, ii plăcea să fie generos.

— Vedeți, doamnă, strigă el, nu ne cunoaștem de loc, dar ar fi intr-adevăr o greșeală din partea noastră să ne urim de la prima noastă intilnire. Poate că sintem făcuți să ne ințelegem. Văd bine că mă disprețuiți. Poate pentru că nu știți nimic despre mine. Și începu să vorbească infierbintat, cu pasiune, povestindu-și viața sa sfișiată de ambiții, acolo, in Marsilia, explicind furia și desperarea lui din aceste două luni de demersuri inutile la Paris. Pe urmă iși mărturisi tot disprețul pentru ceea ce numea el convenientele sociale, in care se bălăceau cei mai mulți dintre oameni. Dar ce importanță mai are judecata mulțimii cind ai pus piciorul pe ea? Trebuie să-ți ciștigi superioritatea, atotputernicia te absolvă de totul, și ii zugrăvi in trăsături mari viața de stăpin pe care va ști să și-o făurească. Nu se mai temea acum de nici un obstacol, nimic nu putea egala forța sa, va fi puternic și va fi fericit.

— Nu mă crede atit de banal interesat, adăugă el. Nu mă vind pentru averea dumitale. Banii dumitale nu sint pentru mine decit un mijloc pentru a urca foarte sus... Ah, dacă ai cunoaște clocotul, zbuciumul din mine, dacă ai cunoaște nopțile mele de febră, cind făceam și refăceam mereu același vis pe care mi-l spulbera de fiecare dată realitatea de a doua zi, m-ai putea ințelege poate, ai fi poate mindră să te sprijini de brațul meu, spunindu-ți că dumneata ești aceea care-mi pui la indemină mijloacele pentru a deveni cineva.

Ea il asculta, dreaptă, semeață; nici o trăsătură a feței nu i se clintea. Și el se intorcea mereu la aceeași intrebare pe care și-o punea de trei zile, fără a putea găsi răspunsul: il remarcase ea, oare, la fereastra camerei lui, și de aceea acceptase atit de repede proiectul domnișoarei Chuin, cind

aceasta rostise numele lui? Și-i veni ideea tulburătoare că poate ea ar fi început să-l iubească, cu o dragoste romantică, dacă el ar fi respins cu indignare tîrgul pe care i-l oferise guvernanta.

Nantas tăcu și Flavie rămase înghețată. Apoi, ca și cînd n-ar fi auzit confesiunea lui, repetă cu un glas uscat:

— Deci, vei fi soțul meu numai cu numele; deci vieți complet separate, o libertate absolută.

Nantas își reluă aerul său ceremonios și vocea tăioasă a omului care discută un contract.

— Am semnat, doamnă.

Și se retrase mulțumit de sine. Cum putuse ceda dorinței stupide de a încerca s-o convingă pe această femeie? Era foarte frumoasă, mai bine să nu existe nimic comun între ei, l-ar fi putut stingheri în viață.

III

Trecuseră zece ani. Într-o dimineață, Nantas se afla în cabinetul în care baronul Danvilliers îl primise cu atîta asprime, vreme în urmă, atunci cînd avusese loc prima lor întîlnire. Acum acest cabinet îi aparținea; baronul, după ce se împăcase cu fiica și cu ginerele său, lăsase în folosința lor întregul castel, reținîndu-și doar un pavilion situat în celălalt capăt al grădinii, care răspundea în strada Beaune. În zece ani, Nantas izbutise să-și cucerească una din cele mai înalte poziții financiare și industriale. Avea capitaluri investite în toate marile întreprinderi ale căilor ferate, era lansat în tot felul de speculații financiare, în cele mai diverse domenii, care marcau primii ani ai imperiului; realizase rapid o avere uriașă. Dar ambiția lui nu se oprea aici, vroia să joace un rol politic și izbutise să fie ales deputat într-un departament unde poseda mai multe ferme. Dar o dată cu introducerea lui în Corpul legislativ, începu să se considere viitorul ministru de finanțe.

Prin cunoştinţele speciale pe care le dobindise şi prin uşurinţa de exprimare, ciştiga, cu fiecare zi, un loc mai important. De altminteri, arăta, cu abilitate, un devotament absolut faţă de imperiu deşi avea în materie de finanţe teorii personale, care stirniseră multă zarvă şi cu care reuşise să-i dea foarte mult de gindit împăratului.

În dimineaţa aceea, Nantas era copleşit de afaceri importante. În vastul birou, pe care şi-l instalase la parterul castelului, se desfăşura o activitate prodigioasă. Era o armată intreagă de funcţionari, unii imobili in faţa ghişeurilor, alţii agitîndu-se într-un neincetat du-te-vino, trîntind uşile în urma lor ; se auzea un zgomot continuu al monezilor de aur care curgeau în valuri pe masă din sacii deschişi, gata parcă să se reverse şi să inunde străzile. În anticameră se înghesuia mulţimea solicitatorilor, oameni de afaceri, oameni politici ; întregul Paris era in genunchi, în faţa puterii. Adesea, personaje inalte aşteptau acolo, răbdătoare, timp de ore. Iar el, aşezat la biroul său, în corespondenţă cu provincia, cu străinătatea, intinzînd doar braţele pentru a cuprinde între ele întreaga lume, işi realiza astfel şi ultimul său vis : puterea. Se simţea motorul inteligent al unei maşini colosale care punea în mişcare regate şi împărăţii.

Nantas sună uşierul. Părea ingrijorat.

— Germain, întrebă el, nu ştii ? doamna s-a întors din oraş ?

Cum uşierul răspunse că nu ştie, îi porunci s-o aducă pe camerista doamnei. Dar Germain nu se grăbi să plece : O clipă, vă rog... murmură el, domnul preşedinte al Corpului legislativ se află aici şi insistă să-l primiţi.

Nantas făcu un gest de ingăduinţă :

— Ei bine, introdu-l, şi fă apoi ceea ce ţi-am ordonat.

Cu o zi in urmă, intr-o şedinţă foarte importantă în legătură cu o problemă capitală a bugetului, cuvintarea lui Nantas produsese o impresie

atît de mare încît articolul de lege pus în discuţie fusese trimis la Comisie pentru a fi amendat, în sensul indicat de el. După şedinţă, se răspîndise zvonul că ministrul de finanţe se va retrage; erau grupuri care şi începuseră să dea ca sigură numirea tînărului deputat ca succesor. El ridica din umeri: nu se hotărîse încă nimic, n-avusese decît o singură întrevedere cu împăratul asupra unor anumite probleme de prim ordin. Totuşi vizita preşedintelui Corpului legislativ putea fi plină de semnificaţie. Încercă să alunge preocuparea care îl întuneca şi se ridică să strîngă mîna preşedintelui.

— Vai, domnule duce, spuse el, vă cer iertare. Nu ştiam că sînteţi aici. Credeţi-mă, mă simt foarte mişcat pentru onoarea pe care mi-o faceţi.

Cîteva clipe, conversaţia se purtă pe un ton amical, cu totul la întîmplare. Apoi preşedintele, fără să-i scape nici o precizare, îl lăsă totuşi să înţeleagă că fusese trimis de împărat, pentru a-l sonda: ar fi dispus să accepte portofoliul de la finanţe şi cu ce program? Atunci el, cu un sînge rece impresionant, îşi dictă condiţiile; dar sub masca impasibilităţii, creştea un strigăt tumultuos de triumf. În sfîrşit, urca ultima treaptă, era acum sus, pe culme. Încă un pas şi va fi deasupra tuturor, toate capetele i se vor supune. În timp ce preşedintele termina, spunînd că, în urma discuţiei, se duce chiar în clipa aceea la împărat pentru a-i comunica programul dezbătut, o uşiţă care da în apartament se deschise şi apăru camerista doamnei. Nantas lăsă neterminată fraza începută şi se repezi spre slujnică, adresîndu-se ducelui:

— Vă rog să mă iertaţi, domnule.

Şi o întrebă încet, cu vocea scăzută: La ce oră ieşise astăzi doamna? Devreme, dimineaţa? A spus unde se duce? Cînd trebuia să se întoarcă? Camerista dădea răspunsuri vagi, cu prudenţă, să nu facă vreo gafă.

Dîndu-şi în sfîrşit seama de absurditatea acestui interogatoriu, încheie, spunînd doar atît:

— Previn-o, de îndată ce va veni, că vreau să-i vorbesc.

Surprins, ducele se apropiase de o fereastră și privea în curte. Nantas se întoarse, cerîndu-și din nou scuze. Dar își pierduse sîngele rece, se bîlbîia, rostea cuvinte aproape lipsite de abilitate, stîrnind mirarea președintelui.

— Am stricat totul, se pomeni el vorbind cu voce tare cînd rămase singur. Iată un portofoliu care-mi va scăpa.

Rămase într-o stare de indispoziție, întreruptă de accese de furie. Intrară în cabinetul său cîteva persoane, introduse pe rînd de ușier. Un inginer venea să-i prezinte un raport care promitea beneficii enorme din exploatarea unei mine. Un diplomat îi vorbi despre un împrumut pe care un stat vecin vroia să-l deschidă la Paris. Se perindară tot felul de oameni care-i prezentau niște afaceri extraordinare. În sfîrșit primi un mare număr de colegi de la Cameră. Toți se întreceau în elogii exagerate la adresa discursului său din ajun. Răsturnat într-un fotoliu, Nantas primea toate aceste tămîieri, fără un surîs. Din birourile vecine continua să se audă larma monezilor de aur; o trepidație de uzină zgîlțîia zidurile ca și cînd s-ar fi fabricat acolo tot acest aur sunător. N-avea decît să ia condeiul în mînă pentru a expedia telegramele care ar fi decis fericirea sau consternarea piețelor europene; îi stătea în putere să împiedice sau să precipite războiul, sprijinind sau combătînd împrumutul despre care i se vorbise, ținea în mîinile lui bugetul Franței și era sigur că în curînd va ști dacă trebuie să se declare pentru sau împotriva imperiului. Era triumful total; personalitatea lui dezvoltată dincolo de orice margini devenea centrul în jurul căreia gravita o lume. Și totuși, nu gusta din această glorie, așa cum își făgăduise. Se simțea obosit, cu mintea furată de altă preocupare. Tresărea la cel mai mic zgomot. Cînd febra unei ambiții satisfăcute îi urca în obraji, se simțea în clipa următoare pălind, ca

şi cum deodată, o mînă rece şi nevăzută i-ar fi atins ceafa.

Trecuseră două ore şi Flavie nu apăruse încă. Nantas îl chemă pe Germain pentru a-l însărcina să poftească pe domnul Danvilliers, în cazul că-l va găsi acasă. Rămas singur, începu să se plimbe de la un capăt la altul al cabinetului, refuzînd să mai primească în ziua aceea. Cu fiecare clipă, neliniştea lui creştea. Fără îndoială soţia lui era la o întîlnire. Reînnoise probabil legătura cu domnul des Fondettes, care de şase luni era văduv. Fireşte, Nantas îşi interzicea să fie gelos; timp de zece ani respectase cu stricteţe pactul încheiat, totuşi nu înţelegea să devină ridicol. Niciodată nu-i va îngădui soţiei lui să-i compromită poziţia pe care şi-o dobîndise, expunîndu-l batjocurii opiniei publice.

Îl părăseau puterile; nu mai era acum decît un simplu soţ, care cerea să fie respectat, dar această dorinţă era atît de puternică, încît îi invadase toată fiinţa cu o tulburare pe care n-o încercase nici chiar la începuturile averii lui, şi cînd juca cartea cea mai hazardată.

Flavie intră, îmbrăcată în toaleta cu care ieşise în oraş: nu-şi scosese decît pălăria şi mănuşile. Nantas îi spuse, cu o voce care tremura, că ar fi urcat el în camera ei, dacă l-ar fi înştiinţat că s-a întors. Dar ea, fără să se aşeze, cu aerul nerăbdător al unei cliente, îl invită cu un gest să se grăbească.

— Doamnă, începu el, o explicaţie a devenit necesară între noi. Unde aţi fost azi dimineaţă?

Vocea tulburată a soţului ei, brutalitatea acestei întrebări o surprinseră peste măsură.

— Bineînţeles, răspunse ea, pe un ton rece, am fost unde mi-a plăcut să mă duc.

— E tocmai ce nu-mi convine, începînd de astăzi, spuse el, pălind foarte tare. Trebuie să vă amintesc ceea ce v-am mai spus, că nu voi tolera să uzaţi de libertatea pe care v-am lăsat-o, într-un mod care ar aduce dezonoare numelui meu.

Flavie avu un surîs de suveran dispreț.

— A aduce dezonoare numelui dumneavoastră, domnule? Dar asta ați reușit-o singur, și nimeni n-ar putea-o face mai bine decît ați făcut.

Atunci Nantas, împins de o furie nebună, făcu un pas înainte, gata parcă s-o lovească. Bîigui:

— Nenorocito, vii din brațele domnului des Fondettes. Ai un amant, știu.

— Te înșeli, răspunse ea, neclintită în fața amenințării lui. Nu l-am văzut niciodată pe domnul des Fondettes. Dar chiar dacă aș avea un amant, nu ești dumneata indicat să mi-o reproșezi. Chestiunea asta nici nu văd de ce ar trebui să te privească pe dumneata. Uiți, probabil, convenția noastră.

O clipă, el își opri asupra ei o privire rătăcită, apoi izbucni deodată într-un hohot de plîns, care era strigătul disperat al pasiunii pe care și-o stăpînise multă vreme, și se prăbuși la picioarele ei.

— Oh, Flavie, te iubesc.

Ea își ridică semeț capul și se îndepărtă, pentru că el îi atinsese marginea rochiei. Dar nefericitul se tîra în genunchi după ea, cu mîinile întinse.

— Te iubesc, Flavie, te iubesc nebunește. Nu știu cum s-a născut dragostea asta... Nu știu... M-am trezit într-o zi, iubindu-te. Sînt ani de atunci. Și încetul cu încetul dragostea asta mi-a cuprins toată ființa. Am luptat, am vrut să înving această pasiune, pe care o socoteam nedemnă de mine, îmi aduceam tot timpul aminte de prima noastră întrevedere, dar astăzi sufăr prea mult, trebuie să-ți vorbesc.

Continuă astfel încă multă vreme. Toate ambițiile lui se prăbușiseră. Omul acesta care își făcuse din putere o credință, care susținea că voința este singura pîrghie capabilă să ridice lumea, se simțea acum neputincios ca un copil, zdrobit și dezonorat, în fața unei femei. Ar fi dat totul, și bogăția pe care o visase, și situația înaltă pe care și-o cucerise, pentru ca această femeie să facă un singur gest, să se aplece și, cu o sărutare pe frunte,

să-i spună doar atît: ridică-te! Ea îi anula toate triumfurile. Nu mai auzea acum nici aurul care suna în încăperile vecine, nu se mai gîndea nici la șirul nesfîrșit al admiratorilor care veneau să-și prezinte omagiile, uitase pînă și că împăratul îl cheamă în acest moment la putere. Toate încetaseră să mai existe pentru el. Avea tot ce-și dorise, dar n-o vroia decît pe Flavie și dacă Flavie îl respingea, ce oare ar mai fi putut avea un preț pentru el?

— Ascultă, continuă Nantas, tot ce am făcut am făcut numai pentru dumneata. La început, este adevărat, nu existai pentru mine, munceam numai pentru satisfacția orgoliului meu. Pe urmă ai devenit unicul scop spre care se îndreptau toate gîndurile și toate strădaniile mele. Îmi spuneam că trebuie să urc treaptă cu treaptă, sus, cît mai sus, pentru a te putea merita. Nădăjduiam să te pot îndupleca în ziua în care voi depune la picioarele dumitale toată puterea mea. Privește unde am ajuns! Nu sînt încă vrednic de iertarea dumitale? Nu mă mai disprețui, te conjur!

Îl ascultase pînă atunci fără a scoate un cuvînt. Spuse liniștită:

— Ridică-te, domnule, ar putea intra cineva.

El rămăsese în genunchi, continuînd s-o implore. Poate că ar mai fi amînat multă vreme această mărturisire a dragostei lui, dacă nu l-ar fi înnebunit chinul geloziei. Deveni foarte umil:

— Îmi dau seamă că mă disprețuiești mereu. Dar te rog mai așteaptă. Nu-ți da dragostea nimănui. Îți făgăduiesc, voi realiza totul pentru dumneata și voi ști să te îndupleс pînă la urmă. Trebuie să mă ierți, dacă am fost brutal adineaori. Mi-am pierdut capul... Ah, lasă-mă, te rog, să sper că mă vei iubi într-o zi.

— Niciodată, rosti ea cu hotărîre.

Și în timp ce el, strivit, nu se putuse ridica încă în picioare, ea se îndreptă spre ușă. Atunci, ca ieșit din minți, cuprins de un acces de furie, se înălță deodată și îi prinse mîinile, reținînd-o cu

forța. Cum, o femeie îndrăznea să-l înfrunte, cînd lumea întreagă era la picioarele lui? Îi stătea în putere totul, să răstoarne state, să conducă Franța după bunul său plac, și nu putea obține dragostea soției lui? El, atît de puternic, atît de influent, el, ale cărui dorințe, începînd cu cele mai mici, erau ordine, nu mai avea acum decît o singură dorință, și aceasta să rămînă neîmplinită numai pentru că o creatură slabă ca un copil i se împotrivea?

Îi strîngea brațele, repetînd cu o voce spartă:

— Vreau... vreau...

— Și eu nu vreau, spuse Flavie, lividă și crispată, cu o hotărîre de neînfrînt.

Erau în plin conflict, cînd baronul Danvilliers deschise ușa. Văzîndu-l, Nantas eliberă mîinile soției lui și strigă:

— Domnule, iată pe fiica dumitale, care se întoarce din brațele amantului ei. Spuneți-i că o femeie trebuie să respecte numele soțului ei chiar cînd nu îl iubește și chiar cînd propria-i demnitate nu-i mai este o frînă.

Baronul, care îmbătrînise mult, rămăsese în picioare în prag, consternat în fața brutalității acestor cuvinte. Ceea ce aflase îl surprindea dureros. Crezuse în armonia acestei căsnicii, aproba raporturile ceremonioase dintre cei doi soți, socotindu-le doar expresia unei ținute convenționale. El și ginerele său făceau parte din generații diferite, dar chiar dacă îl supăra activitatea lipsită de scrupule a financiarului, chiar dacă condamna unele acțiuni ale lui pe care le considera aventuroase, trebuia totuși să recunoască puterea, voința și inteligența lui. Și deodată, iată, cădea în mijlocul acestei drame, pe care nu o bănuise.

Cînd Nantas aruncase Flaviei acuzația că are un amant, baronul care o trata pe fiică-sa, deși căsătorită, cu aceeași severitate ca și cînd ar fi fost încă o copilă, înaintă un pas, cu mersul lui de bătrîn solemn.

— Vă jur că vine de la amantul ei, repeta Nantas. Priviți-o cu cîtă sfidare bravează.

Flavie întoarse capul cu dispreț; își potrivea manșetele rochiei pe care soțul, în brutalitatea lui, i le mototolise. Nici umbra unei roșeli nu-i urcase în obraji.

În timpul acesta, tatăl ei vorbea:

— Fiica mea, de ce nu te aperi? Soțul tău spune adevărul? Mi-ai pregătit oare la bătrînețe și această ultimă lovitură? Jignirea ar fi deopotrivă de mare și pentru mine căci, într-o familie, greșeala unui singur membru este îndeajuns pentru a-i păta pe toți ceilalți.

Flavie schiță un gest de nerăbdare: de ce îl lăsa pe tatăl ei să-și piardă timpul cu asemenea acuzații? Suportase interogatoriul lui numai pentru a evita rușinea unei explicații. Dar văzîndu-l înfuriindu-se în fața muțeniei ei provocatoare, sfîrși prin a spune:

— Tată, lasă-l pe acest om să-și joace pînă la capăt comedia... Dumneata nu-l cunoști... Nu mă sili să vorbesc... Numai respectul pe care ți-l port mă oprește...

— Este soțul tău, continuă bătrînul, este tatăl copilului tău.

Flavie avu o crispare. Înălță deodată capul:

— Nu, el nu este tatăl copilului meu. Îți voi lămuri totul. Nu are nici măcar scuza de a mă fi sedus, nici justificarea de a mă fi iubit. Acest om s-a vîndut. A consimțit să acopere greșeala altuia.

Baronul se întoarse spre Nantas, care, livid, se dăduse cu un pas înapoi.

— Ai auzit, tată, reluă Flavie cu mai multă violență. S-a vîndut, s-a vîndut pentru banii mei. Nu l-am iubit niciodată și nu i-aș fi îngăduit să mă atingă nici cu vîrful unghiei. Am vrut să-ți cruț o mare durere. L-am plătit ca să te mintă. Privește-l și vei înțelege dacă am spus adevărul.

Nantas își ascunsese fața în mîini.

— Și nici mai mult, nici mai puțin, continuă tînăra femeie, îmi pretinde astăzi să-l iubesc! A îngenuncheat în fața mea, a plîns. O altă comedie, fără îndoială. Iartă-mă că te-am înșelat, tată, dar

spune-mi, e cu putință să aparțin unui asemenea om? Acum cînd știi totul, îți cer să nu mă mai lași o clipă aici.

Baronul își îndreptă umerii căzuți. Și fără un cuvînt, îi oferi fiicei sale brațul. Traversară amîndoi încăperea fără ca Nantas să facă un singur gest pentru a-i reține. Ajungînd în dreptul ușii, bătrînul rosti doar aceste cuvinte:

— Adio, domnule.

Ușa se închise în urma lor. Nantas rămase singur, doborît, privind înnebunit golul din jurul lui. Peste cîteva clipe intră valetul care depuse o scrisoare pe biroul lui. Nantas o deschise mașinal și o parcurse dintr-o singură privire. Era scrisă în întregime de mîna împăratului, care îi oferea portofoliul Ministerului de Finanțe în termenii cei mai îndatoritori. Făcu un efort ca să înțeleagă. Realizarea tuturor ambițiilor lui nu-i mai făcea acum nici o impresie. În casetele din odaia vecină, zgomotul aurului sporise, era ceasul în care casa Nantas, ghiftuită de bogăție, urnea, cu gîfîitul ei, o lume întreagă. Și în acest apogeu al puterii lui, care era opera unei munci uriașe, Nantas rămase cu o privire stupidă, pironită pe scrisul împăratului, și se auzi rostind, cu lacrimi în glas, ca un copil:

— Nu sînt fericit... nu sînt fericit.

Hohotea, cu capul sprijinit pe biroul său, în timp ce lacrimile lui calde ștergeau literele scrisorii prin care era numit ministru.

IV

De optsprezece luni, de cînd Nantas era ministru de finanțe, încerca să-și găsească uitarea într-o muncă supraomenească. A doua zi, după drama care se petrecuse în cabinetul său, avusese o întrevedere cu baronul Danvilliers, în urma căreia Flavie consimțise, la sfatul tatălui ei, să-și reia

domiciliul conjugal. Dar soții nu-și mai adresau nici un cuvint în afara comediei pe care trebuiau s-o joace față de lume. Nantas hotărîse să nu mai părăsească locuința. Seara își convoca la el secretarii și își termina acasă lucrul.

A fost epoca din existența lui în care a intreprins cele mai indrăznețe acțiuni, cu cele mai strălucite rezultate. Auzea parcă o voce care îi inspira continuu idei prețioase și fecunde. Era pretutindeni insoțit de un murmur de simpatie și de admirație. Dar el rămînea insensibil la toate elogiile. S-ar fi spus că muncea fără speranța unei recompense, minat doar de gindul de a mai realiza încă și incă ceva, cu unicul scop de a incerca neîncetat să cucerească imposibilul. La fiecare nouă ascensiune examina cu atenție chipul soției lui. În sfîrșit, reușise s-o impresioneze ? Îi iertase ea, oare, infamia din trecut ? Ajunsese să-l aprecieze pentru rezultatele la care ajunsese datorită inteligenței lui deosebite ? Dar zadarnic pîndea pe fața ei impasibilă semnul unei emoții. Și își spunea de fiecare dată, reluîndu-și lucrul : Tot n-am ajuns destul de sus pentru ea. Trebuie să mai urc încă, trebuie să urc neincetat. Înțelegea să forțeze porțile fericirii, așa cum le forțase pe cele ale averii. Se întorsese din nou la credința sa în putere. Își spunea din nou că singura pîrghie care poate ridica lumea este voința, căci voința înseamnă viață, ea a creat omenirea. Cind il cuprindea uneori descurajarea, se închidea între patru pereți, pentru ca nimeni să nu-i poată bănui slăbiciunile lui omenești. Nu-i trădau frămintările decit ochii lui, din ce în ce mai adinci, mai incercănați, în care ardea o flacără intensă. Era sfîșiat de gelozie. Gindul că nu reușise să se facă iubit de Flavie era supliciul lui de fiecare clipă, dar ideea că ea s-ar putea dărui altuia îi era și mai de neîndurat, îl umplea de furie, pînă la nebunie. Pentru a-și afirma libertatea, ea ar fi fost capabilă să se afișeze cu domnul des Fondettes. Se străduia să nu pară preocupat de ea. dar simțea că il ucide neliniștea și teama, la cele

mai mici absențe ale ei. Dacă nu i-ar fi fost frică de ridicol, ar fi urmărit-o el însuși, pas cu pas. Și în acest timp de zbucium se gîndi că ar trebui să aibă pe lîngă Flavie o persoană căreia să-i cîștige devotamentul, plătindu-i-l.

Domnișoara Chuin făcea încă parte din personalul casei; baronul se obișnuise cu prezența ei, dar în același timp era și deținătoarea prea multor secrete pentru a se mai putea debarasa de ea. La un moment dat, bătrîna domnișoară își făcuse planul de a se retrage cu cei douăzeci de mii de franci pe care Nantas îi numărase a doua zi după căsătorie, dar pe urmă, gîndindu-se la posibilitățile pe care i le oferă această familie pentru a pescui în ape tulburi, renunțase. Aștepta deci o nouă ocazie, făcîndu-și socoteala că are nevoie de încă douăzeci de mii de franci pentru a cumpăra la Roinville, în satul ei natal, casa notarului, la care rîvnea încă din tinerețe.

Nantas nu avea nici un motiv să se jeneze față de această fată bătrînă, a cărei falsă cucernicie nu-l mai putea înșela. Totuși, în dimineața în care Nantas o convocă în cabinetul lui, unde-i propuse deschis să-l informeze despre cele mai mici acțiuni ale soției sale, ea se prefăcu revoltată, îi reproșă chiar că își îngăduise o asemenea propunere: drept cine o lua?

— Domnișoară, spuse el, pierzîndu-și răbdarea, mă așteaptă cineva. Sînt foarte grăbit. Să scurtăm deci.

Dar ea refuză să discute, cîtă vreme el nu-și prezentă propunerea într-o formă care s-o satisfacă. Avea drept principiu că lucrurile nu sînt urîte prin ele însele, dar devin, sau încetează de a fi, în funcție de felul în care sînt prezentate.

— Ei bine, reluă el, este vorba, domnișoară, de o faptă bună. Mă tem că soția mea are necazuri pe care mi le ascunde. O văd tristă de cîteva săptămîni și m-am gîndit că prin dumneata aș putea obține unele informații.

— Puteți conta pe mine, spuse ea atunci, cu o efuziune maternă. Din devotament pentru doamna voi face totul, pentru onoarea ei și a dumneavoastră. Începînd de miine, vom veghea asupra ei.

El îi făgădui să o recompenseze pentru serviciile sale. La început protestă, făcea chiar pe supărata, dar pînă la sfîrșit fu destul de abilă pentru a-l forța să fixeze suma: zece mii de franci, dacă îi va furniza proba formală care să confirme buna sau reprobabila conduită a doamnei. Încetul cu încetul, ajunseră să precizeze lucrurile. Din clipa aceea, Nantas începu să fie mai puțin frămîntat.

Trecură trei luni. Acum Nantas era angajat într-o muncă foarte importantă, adusese sistemului financiar modificări însemnate. Știa că va fi atacat la Cameră și trebuia să se înarmeze cu o cantitate considerabilă de documente. Adesea lucra nopți întregi. Munca îl mai abătea uneori de la alte gînduri. Cînd o vedea pe domnișoara Chuin, o întreba repezit: Aflase ceva? Cîte vizite făcuse doamna? Întîrziase undeva mai mult? Domnișoara Chuin nota totul cu amănunțime, dar pînă acum nu culesese decît fapte lipsite de importanță. Nantas se liniștea, dar bătrîna repeta de fiecare dată, clipind din ochi, că, poate în curînd, îi va putea da noutăți.

Adevărul e că domnișoara Chuin își făcuse foarte bine toate socotelile: cu zece mii de franci nu putea cumpăra casa notarului, avea nevoie de douăzeci. Se gîndi la un moment dat că ar fi o idee să se vîndă soției, după ce se vînduse soțului. Dar o cunoștea pe doamna și se temea să nu fie concediată după primul cuvînt pe care l-ar fi rostit. Cu mult timp în urmă, înainte de a fi primit sarcina pe care i-o încredințase Nantas, ea o spionase pe Flavie, urmărindu-și propriile interese, spunîndu-și că din păcatele stăpînilor se îngrașă slugile. Dar se izbise de una din acele onestități, cu atît mai solide, cu cît se sprijină mai mult pe orgoliu.

După experienţa nefericită cu domnul des Fondettes, Flavie rămăsese cu un fel de ură împotriva tuturor bărbaţilor.

Domnişoara Chuin pierduse aproape orice speranţă, cînd într-o zi îl intilni din intîmplare pe domnul des Fondettes. Acesta se interesă atit de stăruitor de Flavie, incit bătrîna guvernantă înţelese că el nu încetase să o dorească nebuneşte, arzind încă la amintirea acelei clipe cînd o ţinuse în braţele lui. Şi atunci domnişoara Chuin îşi întocmi planul : servindu-l pe soţ, să-l servească totodată şi pe amant ; aceasta era într-adevăr o combinaţie de geniu. Totul venea exact la momentul potrivit. Domnul des Fondettes, respins astăzi, fără nici o speranţă, şi-ar fi dat toată averea pentru a o mai avea o dată pe această femeie care-i aparţinuse. Începu s-o cultive pe domnişoara Chuin. O revăzu, jucă comedia îndrăgostitului, jură că îşi va lua viaţa dacă ea refuza să-l ajute. Opt zile mai tirziu, după o mare risipă de sensibilitate şi scrupule, afacerea era încheiată : îi oferea zece mii de franci dacă îl va ascunde într-o seară în dormitorul stăpînei.

În aceeaşi dimineaţă, domnişoara Chuin se afla în cabinetul lui Nantas.

— Ce ai aflat? întrebă el, pălind. La început ea se feri de precizări. Ceea ce era sigur, doamna avea o legătură. Îşi dădea chiar întîlniri.

— Spune tot, tot ce ai aflat, repetă el cu o nerăbdare în care clocotea furia.

În sfîrşit, ea rosti numele domnului des Fondettes.

— Chiar în seara aceasta, el va fi în camera doamnei.

— Bine, mulţumesc, bîigui Nantas.

O concedie rapid cu un gest, temîndu-se să nu leşine în prezenţa ei. Faptul că fusese atît de brusc expediată o surprindea, dar o şi încînta în acelaşi timp, pentru că se aşteptase să fie supusă unui lung interogatoriu şi îşi pregătise răspunsurile pentru a nu se încurca în ele. Făcu o reverenţă şi se retrase, luîndu-şi un aer îndurerat.

Nantas se ridicase în picioare. Rămas singur, se pomeni vorbind cu voce tare:

— În seara aceasta... în camera ei... și își strînse capul între miini, de frică parcă să nu-i plesnească.

Această intîlnire amoroasă, pe care soția lui și-o îngăduia chiar la domiciliul conjugal, i se părea monstruoasă în nerușinarea ei. Era o insultă prea mare, nu o putea lăsa nepedepsită. Strîngea pumnii lui mari de luptător, și orbit de furie, visa crime. Dar întîi trebuia să-și ducă la capăt munca începută. De trei ori se așeză în fața biroului său și de trei ori se ridică în picioare, într-un impuls al întregii lui ființe, împins de dorința de a urca chiar în clipa aceea în camera soției lui pentru a-i striga în față: Ești o cățea! În sfîrșit, reuși să se stăpînească și se apucă iar de lucru, jurîndu-și că îi va sugruma pe amîndoi cu mîinile lui, chiar în seara aceea. Era cea mai mare victorie pe care o obținuse vreodată asupra lui insuși.

În după-amiaza acelei zile, Nantas trebuia să-i supună împăratului proiectul definitiv al bugetului. Acesta avusese de făcut unele obiecții pe care Nantas le discutase cu o luciditate perfectă, dar fusese totuși silit să promită că va modifica o parte din proiect, urmînd să-l depună a doua zi.

— Sire, voi face totul în noaptea aceasta, spusese el. Și acum, în fața biroului său, se gîndea: Îi voi ucide la miezul nopții, și-mi va rămîne apoi timpul, pînă dimineață, să-mi închei lucrarea.

Seara, la cină, baronul Danvilliers discutase tocmai despre acest proiect care făcea mult zgomot. El nu era de acord cu toate ideile ginerelui său, în materie de finanțe, dar le găsea foarte largi, cu totul remarcabile. În vreme ce îi răspundea baronului, i se păru de mai multe ori că surprinde ochii soției lui, privindu-l țintă. Nu era pentru prima oară, în seara aceea, cînd ea îl privea astfel; asculta cu aceeași dîrzenie, dar încerca, parcă, să citească dincolo de ceea ce exprima chipul său. Nantas își spunea că poate era teama de a nu-i fi trădat cineva taina. De aceea făcea tot

timpul efortul de a părea foarte degajat; vorbi mult, se înflăcără, sfîrşi prin a-l convinge pe socrul său, care cedă în faţa marii lui inteligenţe.

Flavie continua să se uite la el, şi, parcă, la un moment dat, o abia perceptibilă înduioşare trecuse pe faţa ei.

Pînă la miezul nopţii, Nantas lucră în cabinetul său. Se adînci din ce în ce mai mult în muncă, cu din ce în ce mai multă pasiune, pînă cînd încetă să mai existe altceva decît această creaţie, acest mecanism financiar pe care îl construise încetul cu încetul, rotiţă cu rotiţă, învingînd obstacole fără număr. Cînd pendula vesti miezul nopţii, Nantas ridică instinctiv capul. O linişte deplină domnea în tot castelul. Deodată îşi aminti: adulterul se petrecea acolo, în întuneric, şi în tăcere. Făcu un efort pentru a-şi părăsi fotoliul, lăsă cu regret tocul din mînă. Înaintă cîţiva paşi, încercînd să asculte de o hotărîre veche pe care nu o mai regăsea. Apoi, deodată, un val de căldură îi urcă în obraji, o flacără îi aprinse ochii. Urcă treptele care duceau în apartamentul lui.

În seara aceea, Flavie îşi concediase devreme camerista. Vroia să fie singură. Pînă la miezul nopţii, rămăsese în micul salon care preceda camera ei de dormit. Stătea lungită pe o canapea cu o carte în mînă, dar cartea îi cădea mereu din mîini şi rămînea gînditoare, cu privirea în gol. Un surîs palid trecea din cînd în cînd pe chipul ei, cu trăsăturile mult îndulcite. Se ridică cu o tresărire. Cineva bătuse în uşă.

— Cine e?

— Deschide, răspunse Nantas.

Surpriza era atît de mare încît deschise imediat, maşinal. Niciodată soţul nu intrase astfel în apartamentul ei. Intră răvăşit; urcînd scările, furia pusese din nou stăpînire pe el. Domnişoara Chuin, care-l pîndise pe palier, îi şoptise la ureche că domnul des Fondettes se afla acolo de două ore. De aceea proceda acum fără nici un fel de menajament.

— Doamnă, rosti el, un bărbat este ascuns în camera dumitale.

Flavie nu răspunse imediat; ceea ce îi spunea el era atît de străin de gîndurile ei. În sfîrșit, se dezmetici.

— Sînteți nebun, domnule, murmură ea. Dar fără s-o mai asculte, el se îndreptă spre camera ei. Atunci dintr-un pas, Flavie fu în fața ușii, strigînd:

— Nu veți intra! Mă aflu la mine în casă și vă interzic să intrați.

Apăra ușa, tremurînd, dar părea mai înaltă cu un cap. O clipă, rămaseră amîndoi nemișcați, fără un cuvînt, ochi în ochi; el cu gîtul încordat, cu mîinile întinse, gata să se arunce asupra ei pentru a o azvîrli din drum.

— Pleacă de aici, șopti el, cu o voce răgușită. Am mai multă forță decît dumneata, voi intra, totuși.

— Nu, nu vei intra, fiindcă eu nu vreau.

Înnebunit, el repeta:

— E un bărbat acolo, e un bărbat...

Ea nu consimți să-i facă favoarea nici măcar a unei dezmințiri. Ridică doar din umeri. Dar văzîndu-l înaintînd încă cu un pas, spuse:

— Ei bine, să admitem că, într-adevăr, în camera mea se află un bărbat! Cu ce drept vii aici? Nu sînt oare stăpînă pe libertatea mea?

El dădu înapoi, în fața acestor cuvinte care îl loveau ca un bici peste obraji. Da, într-adevăr, era stăpînă pe libertatea ei. Simți un frig strîngîndu-i umerii, înțelese limpede că ea era stăpînă pe situație, că ea deținea rolul principal în această dramă, în care el, personaj cu totul secundar, juca într-o scenă pe copilul bolnav și ilogic. El era acel care nu respectase pactul. Stupida lui pasiune îl făcea odios. De ce nu rămăsese să lucreze mai departe, în cabinetul său? Tot sîngele se retrăsese din obrajii lui, o umbră de nespusă suferință așternuse o paloare de moarte pe chipul său. Cînd Flavie înțelese, în sfîrșit, tot zbuciumul lui, se dădu la o

parte din fața ușii cu o înduioșare care-i umezise ochii.

— Vino, îi spuse ea, simplu. Și intră ea prima, cu o lampă în mînă, în timp ce Nantas rămăsese în prag; cu un gest, îi mulțumi, gata să se retragă. Dar acum ea era cea care insista. Se apropie de pat și ridică perdelele care-l ascundeau pe domnul des Fondettes. Stupoarea o făcu să nu-și poată reține un țipăt de groază.

— E adevărat, bîigui ea, pierdută, e adevărat, omul acesta este aici. Dar nu știam. Îți jur, îți jur pe tot ce am mai sfînt, e aici fără știința mea.

Apoi, printr-un efort al voinței, se liniști și păru chiar să regrete această primă pornire care o împinsese să se disculpe.

— Aveați dreptate, domnule, și vă cer scuze, i se adresă ea lui Nantas, încercînd să-și regăsească toată răceala din glas.

În timpul acesta, domnul des Fondettes se simțea din ce în ce mai ridicol. Rămăsese împietrit, cu o mutră stupidă; ar fi dat orice să-l vadă pe Nantas izbucnind, dar el îl privea calm, fără să spună un cuvînt. Doar atît, devenise foarte palid. După ce își mai plimbă o dată privirea, de la domnul des Fondettes la Flavie, se înclină în fața soției lui, rostind doar aceste cuvinte:

— Iertați-mă, doamnă, sînteți liberă.

Întoarse spatele și plecă. Ceva murise în el, numai mecanismul mușchilor și al oaselor mai funcționa încă.

Ajuns în cabinetul său, se duse drept la sertarul în care-și ținea ascuns revolverul. După ce examină arma, rosti cu voce tare, parcă pentru a-și lua un angajament față de el însuși.

— Haide, destul! mă voi sinucide imediat.

Ridică fitilul lămpii, mărind flacăra scăzută, se așeză în fața biroului său și se apucă liniștit să lucreze; continuă, fără o ezitare, în tăcerea adîncă din jur, fraza lăsată neterminată. Filele de hîrtie se adunau vrafuri, umplute de scrisul lui. Două ore mai tîrziu, Flavie, care-l dăduse afară pe dom-

nul des Fondettes, cobora scările, în picioarele goale; își lipi urechea de ușa cabinetului soțului ei: nu auzi decît zgomotul peniței zgîriind hîrtia. Atunci îngenunche și privi prin broasca cheii; Nantas continua să scrie, cu același calm, chipul său exprima liniștea și satisfacția muncii; o rază a lămpii lumina țeava revolverului, așezat lîngă el.

V

Casa care răspundea în grădina castelului era de mult proprietatea lui Nantas — o cumpărase de la socrul său. Dintr-un capriciu, întîrziase închirierea cămăruței strîmte, de la mansardă, în care se zbătuse în mizerie, proaspăt sosit la Paris. De cînd devenise un om foarte bogat, simțea din cînd în cînd nevoia de a se retrage, pentru cîteva ore, în această, fostă locuință a lui. Acolo pătimise, acolo vroia adesea să-și guste în tihnă triumful. Cînd avea de trecut un obstacol mai greu, se ducea în odăița lui de odinioară, să reflecteze, să ia marile hotărîri, în momentele de cumpănă ale vieții lui. Și atunci, se simțea redevenind cel de altădată. Și acum, cînd decise să-și pună capăt existenței lui, vroia să moară acolo.

Își terminase lucrarea, dimineața, către orele opt. Temîndu-se să nu se lase doborît de oboseală, făcuse o baie cu apă rece. Apoi își convocase pe rînd o bună parte din angajații săi, pentru a le da instrucțiuni. Avusese și o întrevedere cu secretarul său; acesta trebuia să ducă imediat la Tuileries proiectul de buget și să dea explicațiile necesare, în cazul cînd împăratul ar fi avut de ridicat noi obiecții. Acum era mulțumit, lăsa totul în ordine, nu dispărea ca un falit, într-o clipă de demență. În sfîrșit, își aparținea, putea dispune de viața lui, fără să-l poată acuza nimeni de egoism și de lașitate.

Era ora nouă; sosise momentul. Dar cînd se pregătea să părăsească cabinetul, după ce își luase

pistolul, o văzu intrînd pe domnişoara Chuin care se prezenia să-şi încaseze cei zece mii de franci făgăduiţi. Îi fu dat deci să mai trăiască şi această ultimă amărăciune! Achită suma, silit să-i suporte familiaritățile. Ea se arătă înduioşată, ca o mamă, al cărei fiu a trecut cu succes un examen greu.

Dacă ar mai fi avut o singură ezitare pînă atunci, această complicitate ruşinoasă l-ar fi împins ea singură la sinucidere. Urcă repede scările mansardei, şi, în graba lui, uită cheia în uşă.

Nimic nu se schimbase. Tapetul era la fel de zdrenţuit, patul, masa şi scaunul erau tot acolo, şi toată odaia respira acelaşi miros al mizeriei de mult instalate. Trase în piept acest aer care-i amintea trecutul lui plin de zbateri şi de luptă. Apoi se apropie de fereastră şi revăzu aceeaşi panoramă a Parisului, arborii din grădina castelului Danvilliers, Sena, cheiurile, o parte a malului drept, pe care se desfăşura şirul caselor, contopindu-se una cu alta, înălţîndu-se şi dispărînd, pînă departe, acolo unde începea cimitirul Père-Lachaise. Revolverul era acolo, la doi paşi de el, pe masa fără un picior. Acum nu mai avea nici un motiv să se grăbească, era sigur că nu va veni nimeni, că se va putea sinucide cînd va vroi. Se gîndea, şi îşi spunea că se află la aceeaşi răscruce de viaţă ca atunci, de mult, şi în acelaşi loc, cu aceeaşi hotărîre de a-şi curma viaţa.

Într-o seară, tot în această cameră hotărîse să-şi zdrobească ţeasta de marginea trotuarului, pentru că era prea sărac pentru a-şi putea cumpăra un pistol. Dar şi atunci moartea devenise unica lui soluţie. Numai moartea nu înşală, numai pe ea te poţi bizui, ea este întotdeauna gata să te aştepte. Numai moartea este puternică, cu toate strădaniile lui, ajunsese pînă la urmă tot la prăbuşire ; singura certitudine rămînea tot moartea. Şi îl cuprinse regretul că îşi prelungise zadarnic viaţa cu zece ani! Experienţa dobîndită, datorită căreia ajunsese la avere şi la putere — totul i se părea acum o copilărie. La ce bun această risipă de voinţă, la ce bun

atîta forță cheltuită, cînd și puterea și voința sînt departe de a fi totul în viață. Se îndrăgostise prostește de Flavie, și întregul eșafodaj pe care-l ridicase se prăbușea ca un castel din cărți de joc în care suflase un copil. Era jalnic totul; se simțea un biet școlar care, după ce și-a umplut buzunarele cu fructe furate, se prăvălește o dată cu creanga frîntă sub el, ispășindu-și vina prin moarte. Viața este deopotrivă de stupidă pentru toți — oamenii superiori sfîrșesc tot atît de banal, ca și imbecilii.

Nantas luă revolverul de pe masă și începu să-l încarce. Un ultim regret îl înduioșa în această ultimă clipă a vieții lui. Cîte lucruri extraordinare ar fi putut realiza dacă Flavie l-ar fi înțeles. În ziua în care ea s-ar fi aruncat de gîtul lui, spunîndu-i „te iubesc"... în ziua aceea ar fi găsit pîrghia cu care să ridice o lume întreagă. Și ultimul lui gînd fu unul de dispreț pentru putere; această putere care trebuia să-i dea totul, dar nu i-o putuse da pe Flavie.

Ridică pistolul. Era o dimineață superbă. Prin fereastra deschisă, intra soarele, trezind parcă la viață toată mansarda. În depărtare, Parisul își începea munca lui de gigant. Nantas puse revolverul la frunte și apăsă pe trăgaci. Dar în clipa aceea se deschise ușa și Flavie intră ca o furtună. Cu mișcarea unui deget schimbă direcția armei și glontele se înfundă în plafon. Se priveau ochi în ochi. Gîtuită de emoție, ea abia respira, nu putea vorbi. În sfîrșit, găsi pentru prima oară cuvintele pe care le aștepta, de atîta vreme, singurele care-l puteau hotărî să trăiască.

— Te iubesc, strigă ea, prăbușită la pieptul lui, plîngînd în hohote. Smulgea această mărturisire din străfundurile ființei ei, învingîndu-și tot orgoliul.

— Te iubesc, pentru că ești puternic!

O victimă a reclamei

I

Pierre Landry s-a născut într-o casă de pe strada Saint-Honoré, din apropierea halelor, într-un cartier plin de tot soiul de gură-cască. Doica lui i-a dat primele lecții de citire, punîndu-l să silabisească cele scrise pe firme și afișe. Începură să-i placă acele pătrate mari de hîrtie, roșii, galbene, albastre; iar mai tîrziu, hoinărind pe străzi, unele afișe, și anume acelea care erau scrise cu litere mari și ciudate și care-i ofereau mult de citit, îi stîrniră o adevărată pasiune.

Tatăl său, un negustor de pălării retras din afaceri, îi completă educația dîndu-i să citească în fiecare seară pagina a patra a ziarului la care era abonat. După cum se știe, copiii deslușesc mai ușor literele mari cum sînt cele ale anunțurilor.

La douăzeci de ani, Pierre Landry rămase orfan. Se văzu posesorul unei averi destul de mari și se hotărî să trăiască numai pentru sine, punînd în slujba propriului său confort tot ce înseamnă progres și civilizație. Tatăl său muncise, în schimb el se va putea odihni în tihnă, gustînd din cele mai nebănuite plăceri ale vieții, în epoca de aur pe care i-o vestea mereu pagina a patra a ziarelor și afișelor de pe ziduri.

— Secolul nostru e un secol măreț, își spunea el, un secol de lumină și prosperitate. Nu cunosc nimic mai mișcător decît exemplul acelor oameni

care își consacră viața fericirii umanității, străduindu-se neîncetat să facă invenții minunate, pentru ca existența celorlalți să fie liniștită și fericită și care, în generozitatea lor, pun la îndemîna tuturor, și a celor mai săraci, toate binefacerile pămîntului. Și cînd te gîndești că toți acești binefăcători își dau osteneala să ne dea de veste, să ne înștiințeze unde putem găsi și la ce preț se vor pune în vînzare micile și marile fericiri ale vieții! Și sînt și dintre aceia — și lor trebuie să le mulțumim în genunchi — care consimt să dea în pierdere mărfurile pe care ni le pun la dispoziție. Ceilalți se mulțumesc să-și scoată cheltuielile; ei trudesc numai pentru ca omenirea să poată trăi în pace și fericire. Planul vieții mele este în întregime stabilit. Nu am alta de făcut decît să primesc cu ochii închiși toate binefacerile acestui secol. Va fi destul să citesc ziarele și afișele — dimineața și seara — și să urmez întocmai sfaturile acestor călăuze fără greș ca să trăiesc în pas cu progresul. Iată adevărata înțelepciune, singura cale spre fericire.

II

Din ziua aceea Pierre Landry își făcu din reclamele ziarelor și din afișe un cod al vieții sale; acestea deveniră ghidul infailibil al tuturor hotărîrilor pe care le lua: nu cumpăra nimic, nu întreprindea nimic decît ceea ce îi era recomandat de glasul sonor al publicității. În fiecare dimineață cerceta cu sfințenie toate publicațiile, își nota cu conștiinciozitate toate invențiile, toate produsele noi. Casa lui deveni astfel un vast depozit de mostre, de eșantioane, de tot felul de mărfuri avariate și de tot felul de exemplare ale celor mai ridicole inovații pe care le producea Parisul.

Raționamentele lui, în fond, nu erau lipsite de logică. Urmărind progresul pas cu pas, alegînd pentru uzul său personal obiectele pe care poeții

lirici ai reclamei le trîmbiţau cu mai mult entuziasm, putea spune cu mîndrie că rezolvase problema fericirii perfecte, pentru că folosea produsele cele mai desăvîrşite ale unei civilizaţii care atingea culmile perfecţiunii.

Dar vai, toate astea nu erau decît raţionamente. Realitatea devenea în fiecare zi mai tristă. Totul ar fi trebuit să meargă din ce în ce mai bine şi totul mergea din ce în ce mai prost. Aici începe drama.

Pierre Landry trăia într-un adevărat infern. Cumpărase un loc pe un teren de cultură, iar casa pe care o clădi se scufundă cu încetul în pămînt. Fusese construită după un sistem nou, se clătina din temelii la fiecare suflare a vîntului şi se fărîmiţa sub ropotele unei ploi mai impetuoase. În interior, căminele, garnisite cu hornuri ingenioase, scoteau un fum care te orbea; soneriile electrice se încăpăţînau să rămînă mute; closetele, construite după un model brevetat, deveniseră adevărate haznale; mobilele, care trebuiau să asculte de un mecanism simplu şi comod, refuzau să se deschidă şi să se închidă. Avea un pian mecanic — de fapt o flaşnetă mizerabilă — şi o casă de bani care nu putea fi descuiată şi nici măcar folosită drept combustibil şi pe care într-o frumoasă noapte de iarnă nişte hoţi şi-au pus-o în spinare şi au plecat liniştiţi cu ea.

Şi cu locuinţa de la ţară, pe care Pierre Landry şi-o cumpărase la Arcueil, a fost o întreagă poveste! Plantase nişte arbuşti şi dorise să cultive tot felul de plante rare, dar în locul lor crescuseră numai cîteva fire de pir. Rezervorul de apă pentru care chemase un arhitect, a cărui adresă o luase dintr-o reclamă, se prăbuşi şi nu lipsi mult ca Landry să moară strivit şi înecat totodată.

Dar el surîdea liniştit în faţa tuturor acestor necazuri şi catastrofe. Încrederea lui rămînea neclintită, creştea chiar. „Nimic nu e încă perfect nici în cea mai perfectă dintre lumi — îşi spunea el — însă progresul continuă şi cel mai bun mijloc de

a evita nenorocirile posibile este să urmăresc anunţurile cu cea mai mare atenţie. Dacă rezervorul de apă s-a prăbuşit, pricina e că am angajat un arhitect pe care ziarul nu mi l-a recomandat cu cea mai mare căldură. Voi alege altul care să fie lăudat cu convingere şi cu entuziasm. În felul acesta voi ajunge să ating cu siguranţă perfecţiunea, fericirea totală."

III

Dar nefericitul Pierre Landry nu suferea numai din pricina proprietăţilor lui ci şi din pricina propriei lui persoane.

Hainele de pe el plesneau pe stradă ; le cumpăra de la magazinele care anunţau un rabat considerabil pentru considerente de inventar sau de expropriere. Căuta să cumpere ieftin, nu din avariţie, ci numai pentru a profita de binefacerile epocii în care trăia.

L-am întîlnit într-o zi complet chel. Avusese ideea să-şi schimbe culoarea părului, din blond cum era, în negru, minat de aceeaşi dragoste pentru progres ; loţiunea pe care o întrebuinţase făcuse într-adevăr să-i cadă părul blond şi era încîntat acum pentru că — spunea el — putea face uz de aci înainte de o anumită pomadă datorită căreia îi va creşte cu siguranţă un păr negru mult mai des şi mai frumos decît cel bălai pe care-l avusese înainte.

De altminteri avea tot timpul obrajii şi bărbia zgîriate de maşinile fine de ras de care se servea. Pălăriile lui se deformau după o săptămînă ; umbrelele prevăzute cu resorturi ingenioase nu mai voiau să se deschidă cînd ploua.

Nu mai vorbesc de toate doctoriile pe care le înghiţea. Din robust cum fusese devenise un slăbănog care abia îşi mai trăgea sufletul. Dar reclama

trebuia să-şi ducă pînă la capăt acţiunea sa de exterminare. Se crezu bolnav, se trată după excelentele reţete din anunţuri şi pentru ca medicaţia să fie cît mai eficace, urmă toate tratamentele deodată, dezorientat de cantitatea egală de elogii decernate tuturor doctoriilor.

Mîncă ciocolată în cantităţi incomensurabile; se simţea obligat să consume cît mai multă, numai pentru că citise recomandările stăruitoare ale respectivilor fabricanţi. Folosea de asemenea multe articole de parfumerie şi de cîteva ori lăsă să i se smulgă dinţi din gură pentru a da de lucru dentiştilor filantropi, care jurîndu-se că nu îţi fac nici un rău îţi zdrobesc maxilarul.

IV

Reclama nu se arătă mai respectuoasă faţă de inteligenţa lui Pierre Landry decît se dovedise faţă de persoana sa. Cumpărase o bibliotecă demontabilă pe care o umpluse cu toate cărţile recomandate de ziare. Le clasifică după un sistem dintre cele mai ingenioase; aşeză volumele în raft în ordinea valorii lor — vreau să spun în raport cu doza de lirism mai mare sau mai mică stabilită de librari în reclamele pe care le publică în ziare.

Niciodată n-au fost adunate laolaltă mai multe insanităţi şi absurdităţi. Biblioteca lui Pierre Landry conţinea toate neroziile şi infamiile contemporane; şi avusese grija să lipească pe dosul fiecărui volum reclama care-l convinsese să-l cumpere. Cînd lua o carte în mînă, el ştia astfel dinainte entuziasmul pe care trebuie să-l arate. Rîdea sau plîngea, potrivit indicaţiilor.

Un asemenea regim îl dusese la o totală îndobitocire. Nu vreau să citez nici un titlu, dar m-aş putea referi la anumite lucrări care în mod deosebit au contribuit la decrepitudinea lui. Deveni în cele din urmă dificil şi delicat; nu mai cumpăra decît lucră-

rile anunțate drept capodopere unice — ceea ce însemna că nu mai putea achiziționa acum decît maximum vreo douăzeci de volume pe săptămînă.

Trebuie să mai adaug că și anumite ziare, recomandate stăruitor de unele afișe bizare, contribuiră în mod simțitor la cretinizarea lui. Cu cît o publicație își făcea o reclamă mai gălăgioasă, cu atît o citea cu mai multă plăcere și cu mai multă încredere.

Într-o zi, află o veste care îl încintă. Directorul unui cotidian avu ideea să instaleze o baracă de saltimbanci în Place de la Concorde și să încredințeze reclama noului său ziar unei paiațe care executa tot felul de sărituri. Pierre Landry ținu să aibă onoarea de a figura primul pe lista abonaților.

V

Am ajuns la ultimul act al acestei drame sfîșietoare. Pierre Landry, citind că o somnambulă vindecă toate bolile, se grăbi să o consulte pentru bolile de care nu suferea. Amabilă, somnambula se oferi să-l întinerească și îi indică un mijloc prin care putea să devină un tînăr de cincisprezece ani. Nu trebuia decît să se scalde într-o anumită apă și să înghită o anumită băutură. Pierre Landry se despărți de ea încîntat, declarînd că o asemenea rețetă era ultimul cuvînt al progresului.

Înghiți băutura, se cufundă în baia indicată și întineri într-atît încît după două ore fu găsit mort. Avea fața surîzătoare și se putea ghici, după extazul întipărit pe toate trăsăturile chipului său, că își dăduse sufletul într-o clipă de venerație față de sfînta reclamă. Acesta fusese fără îndoială rezultatul tratamentului de vindecare radicală a tuturor bolilor pe care i-l făgăduise somnambula.

Chiar și după moartea sa, Pierre Landry rămase umilul sclav al reclamei. Ceru prin testament să fie pus într-un coșciug și îmbălsămat după metoda

instantanee, proaspăt brevetată, a unui droghist. Sicriul se sparse în două la cimitir şi nefericitul alunecă în noroi; trebui să fie îngropat în rămăşiţele fostului său coşciug.

Mormîntul lui, făcut din mucava şi imitaţie de marmură, nu rezistă la ploi decît timp de o iarnă şi se prefăcu curînd într-un morman de gunoaie care acoperi groapa.

Dacă aş fi un moralist, aş rosti un discurs despre tot acest maldăr de gunoaie trăgînd totodată şi învăţătura care se desprinde dintr-o asemenea poveste. Pierre Landry, jalnica victimă a reclamei, ne arată ceea ce putem deveni şi noi, credulii zilelor noastre, dacă vom avea naivitatea să credem în viaţa dulce şi fericită pe care ne-o făgăduiesc reclamele. Pentru că există traficanţi de tot soiul care abuzează într-un mod ridicol şi dăunător de libertatea pe care o au de a atrage publicul în dughenele lor, noi să nu cedăm ca Pierre Landry slăbiciunii de care dăm dovadă adesea, ascultîndu-i şi lăsîndu-ne înşelaţi de ei.

Slutele

I

La Paris, totul se vinde ; sînt de vînzare fecioarele nebune şi fecioarele cuminţi, minciunile şi adevărurile, lacrimile şi surîsurile.

Ştiţi desigur că în această ţară a comerţului, frumuseţea este o marfă cu care se face un negoţ îngrozitor. Se cumpără şi se vînd ochi mari şi guri mici ; nasurile şi bărbiile sînt cotate la un preţ bine stabilit. Astfel o gropiţă, o aluniţă reprezintă un venit sigur. Şi cum au existat întotdeauna contrafaceri, se imită uneori marfa lăsată de bunul Dumnezeu şi se vînd la un preţ mult mai scump sprîncenele false trase cu vîrful chibritului ars, cocurile false prinse în păr cu ajutorul spelcilor lungi.

Toate acestea sînt fireşti şi logice. Sîntem un popor civilizat şi mă întreb la ce ar servi civilizaţia dacă nu ne-ar ajuta să înşelăm şi să fim înşelaţi pentru a face ca viaţa să poată fi trăită.

Dar vă mărturisesc că am fost realmente surprins cînd am aflat ieri că un industriaş, bătrînul Durandeau pe care îl cunoaşteţi ca şi mine, a avut ingenioasa şi năstruşnica idee de a face comerţ cu sluţenia. Că se vinde frumuseţea, asta pot să înteleg, că se vinde chiar falsa frumuseţe este cît se poate de natural, este un semn de progres. Dar eu vă spun că Durandeau a binemeritat recunoştinţa patriei sale pentru că a pus în circulaţie pe piaţă

această materie, moartă pînă la el, care se numește sluțenia. Să fim înțeleși, este vorba de urîțenia indiscutabilă, francă, despre urîțenia care se vinde cinstit drept urîțenie.

Cu siguranță că ați întîlnit uneori femei mergînd cîte două pe largile bulevarde. Merg încet, se opresc cu rîsete înfundate în fața vitrinelor, purtîndu-și trena rochiilor cu mișcări mlădioase și îmbietoare. Merg la braț ca două prietene bune, se tutuiesc mai întotdeauna, sînt cam de aceeași vîrstă și îmbrăcate la fel de elegant. Dar întotdeauna una din ele este de o frumusețe fără strălucire, unul din acele chipuri care nu-ți spun nimic, după care nu întorci capul, dar dacă se întîmplă să-l remarci, observi că nu-ți displace să-l privești. Cealaltă este întotdeauna de o urîțenie cumplită, de o urîțenie care irită, care îți reține privirea, silindu-te să stabilești o comparație între ea și cea care o însoțește.

Mărturisiți că vi s-a întîmplat să picați într-o asemenea capcană și că uneori chiar v-ați pomenit pornind în urma celor două femei. Dacă ați fi întîlnit-o singură pe cea hidă, v-ar fi îngrozit; iar tînăra cu fața ei banală v-ar fi lăsat cu totul indiferent. Dar erau împreună și urîțenia uneia a mărit frumusețea celeilalte.

Ei bine, aflați: monstrul, femeia cea îngrozitor de urîtă, aparține agenției Durandeau. Ea face parte din personalul slutelor. Faimosul Durandeau o închiriase cu cinci franci pe oră femeii cu chipul banal.

II

Iată povestea.

Durandeau este un industriaș original și inventiv, putred de bogat, care face astăzi artă în materie de comerț. De mulți ani suferea la gîndul că nu s-a găsit încă nimeni care să cîștige făcînd negoț cu

fete urîte. Să faci comerț cu fete frumoase este o chestiune delicată și lui Durandeau, care are scrupule de om bogat, vă asigur că un asemenea lucru nici nu i-a trecut măcar prin minte.

Într-o zi avu deodată un fel de revelație. Mintea lui zămisli dintr-o fulgerare o idee nouă, așa cum se întîmplă marilor inventatori. Se plimba pe bulevard, cînd văzu mergînd în fața lui două fete tinere, una frumoasă, cealaltă urîtă. Și văzîndu-le, înțelese că urîta era găteala cu care se împodobise cea frumoasă. Dacă panglicuțele, pudra, cozile false se găsesc de vînzare, este tot atît de drept și de logic — își spuse el — ca femeia frumoasă s-o poată cumpăra pe cea urîtă, la fel cum și-ar putea procura oricare alt ornament menit s-o avantajeze.

Durandeau se întoarse acasă pentru a cugeta în liniște. Operația comercială la care medita cerea să fie condusă cu cea mai mare finețe. Nu voia să se arunce la întîmplare într-o afacere — genială dacă reușea, ridicolă dacă eșua. Își petrecu noaptea făcînd calcule, citindu-i pe acei filozofi care au știut să vorbească mai bine despre prostia bărbaților și despre vanitatea femeilor. A doua zi în zori era hotărît : aritmetica îl convinsese că are dreptate, filozofii îi vorbiseră atît de rău de omenire încît se gîndi că poate conta pe o clientelă numeroasă.

III

Aș dori să am mai multă inspirație ca să scriu o epopee despre felul cum a luat ființă agenția Durandeau. Ar fi o epopee burlescă și tristă, plină de lacrimi și de hohote de rîs.

Durandeau trebui să-și dea mai multă osteneală decît își închipuise pentru a realiza fondul de comerț necesar începutului. Vrînd să acționeze direct, se mulțumi mai întîi să lipească pe copaci, pe burlanele de scurgere, pe la colțuri, pătrățele de hîrtie

pe care se găseau scrise cu mîna aceste cuvinte: *Se caută fete urîte, pentru a îndeplini o muncă ușoară.*

Așteptă o săptămînă și nu se prezentă nici o fată urîtă. Se prezentară cinci sau șase fete drăguțe care cerură, plîngînd în hohote, să li se dea ceva de lucru; se zbăteau între foame și viciu și se mai gîndeau încă să se salveze prin muncă. Foarte stînjenit, Durandeau trebui să le spună și să le repete că, fiind prea frumușele, nu le putea angaja. Dar ele susțineau că sînt urîte și numai din galanterie și pură răutate el le decreta frumoase. Și astfel, neputîndu-și vinde urîțenia pe care n-o aveau, fură silite să-și vîndă frumusețea pe care o aveau.

În fața acestui rezultat, Durandeau înțelese că numai fetele frumoase au curajul să-și recunoască o urîțenie inexistentă. Cît privește urîtele, ele nu vor recunoaște singure niciodată, nici că au o gură exagerat de mare și nici că au ochii neobișnuit de mici. Scrieți pe toate zidurile că oferiți zece franci pentru o slută și, fiți siguri, nu se va prezenta niciuna.

Durandeau renunță la afișe. Angajă o jumătate duzină de misiți și îi răspîndi în oraș în căutare de monștri. A fost o recrutare generală a slutelor la Paris. Samsarii, oameni cu tact și de gust, aveau o misiune destul de delicată, trebuiau să procedeze de la caz la caz ținînd seama de caractere și de poziția socială: erau brutali, cînd aveau de-a face cu una pe care o simțeau că are urgentă nevoie de bani, mai prevenitori cînd era vorba de cineva care încă nu ajunsese muritoare de foame. Pentru niște oameni politicoși, era greu să-i spună unei femei: „Doamnă, sînteți urîtă; și sînt dispus să cumpăr urîțenia dumneavoastră pentru atîția franci pe zi".

Această vînătoare de fete nefericite, care plîng în fața oglinzii, dădu loc unor întîmplări de neuitat. Uneori misiții se îndîrjeau; văzuseră trecînd pe o stradă o femeie de o urîțenie ideală și țineau să i-o prezinte lui Durandeau pentru a fi

vrednici de mulțumirile stăpînului. Unii recurgeau la mijloace extreme.

În fiecare dimineață, Durandeau primea și inspecta marfa recrutată în ajun. Instalat confortabil într-un fotoliu, îmbrăcat într-un halat de casă galben, cu o scufiță de satin negru pe cap, primea defilarea noilor recrute, însoțită fiecare de misitul ei. Se lăsa pe spate, clipea din ochi cu mimica unui amator dezamăgit sau satisfăcut, lua o priză de tabac și rămînea o vreme tăcut, apoi, pentru a vedea mai bine marfa, îi cerea să se întoarcă, la stînga, la dreapta, o cerceta din toate părțile, uneori se ridica, îi atingea părul, fața, ca un croitor care pipăie stofa, sau ca un băcan care vrea să vadă calitatea zahărului sau a piperului. Cînd urîțenia era evidentă, cînd fața era tîmpă și grosolană, Durandeau își freca miinile, îl felicita pe misit și era în stare să ia în brațe sluta și să o sărute. Dar în schimb se ferea de urîțenia originală : cînd ochii străluceau, cînd buza flutura un zîmbet ironic, atunci Durandeau se încrunta și își spunea în sinea lui că o asemenea urîtă dacă nu este făcută să inspire dragoste, cu siguranță însă este capabilă să inspire o mare pasiune. Se purta glacial cu misitul iar femeii îi spunea să revie mai tîrziu cînd va fi bătrînă.

Nu este chiar atît de ușor cum se pare să fii cu adevărat cunoscător în materie de urîțenie, să aduni o colecție de femei cu adevărat urîte și care, în același timp, să nu dăuneze fetelor frumoase. Durandeau dădu dovadă de talent în alegerile pe care le făcu, arătînd totodată că era un profund cunoscător al sufletului omenesc și al pasiunilor care îl zbuciumă. Problema principală pentru el era deci fizionomia ; nu reținu decît chipurile descurajatoare, cele care te îngheață prin grosolănia și prostia lor.

În ziua în care agenția fu definitiv instalată, în care putu să ofere fetelor frumoase, în pragul bătrîneții, niște urîte asortate la culoarea și la genul lor de frumusețe, el lansă următorul prospect :

VI

Paris, 1 mai 18..

Agenția de slute
L. DURANDEAU

Str. M... n-rul 18,
PARIS

Birourile sînt deschise
între orele 10—16

Doamnă,

Am onoarea a vă aduce la cunoștință înființarea unei agenții menite să aducă cele mai mari servicii menținerii frumuseții feminine. Sînt inventatorul unui articol de toaletă care are puterea de a da o nouă strălucire darurilor cu care v-a înzestrat natura.

Pînă în prezent, nici unul din mijloacele de corectare a frumuseții dumneavoastră nu a putut fi disimulat. Dantelele și bijuteriile sînt obiecte vizibile, se știe chiar că adesea un coc bogat ascunde o cantitate de păr fals și că purpuriul buzelor și trandafiriul fraged al obrajilor nu sînt decît picturi abile.

Eu am vrut să rezolv această problemă, imposibilă la prima vedere, anume de a înfrumuseța femeile fără ca nimeni să poată bănui cărui fapt se datorează această nouă strălucire a lor. Fără panglici, fără dresuri, am încercat să găsesc un mijloc sigur de a atrage privirile, evitînd astfel plimbările inutile pe stradă.

Cred că mă pot lăuda de a fi reușit să rezolv în întregime problema insolubilă pe care mi-am propus-o.

Începînd de astăzi, orice doamnă, care va binevoi să mă onoreze cu încrederea sa, va obține, la un preț cu totul moderat, admirația mulțimii.

Articolul meu de toaletă este cît se poate de simplu și de o eficacitate absolut sigură. Nu-mi rămîne decît să-l descriu, doamnă, ca să înțelegeți imediat modul lui de întrebuințare.

N-ați văzut niciodată o doamnă frumoasă, îmbrăcată toată numai în mătase și dantele alături de o cerșetoare căreia îi dă pomană cu mîna ei înmănușată? Ați băgat de seamă cum strălucea mătasea în contrast cu zdrențele? Cum toată această bogăție cîștiga în valoare și eleganță alături de mizeria celeilalte?

Doamnă, ofer chipurilor frumoase cea mai bogată colecție de fețe slute din cîte au existat vreodată. Hainele zdrențuite pun în valoare pe cele noi. Colecția mea de fețe slute le va pune în valoare pe cele frumoase.

Nu veți mai avea nevoie de dinți falși, de păr fals, de sîni falși; nici de sulimanuri, nici de toalete scumpe; și nici de tot felul de dichisuri și găteli care costă adevărate averi. Este destul să aveți la dispoziția dumneavoastră o slută, o simplă slută, doamnă, căreia, oferindu-i brațul, să porniți cu ea în plimbare pe străzi, pentru a da mai multă strălucire frumuseții dumneavoastră, pentru a atrage privirile bărbaților asupra dumneavoastră.

Binevoiți, doamnă, să mă onorați cu încrederea dumneavoastră. Veți găsi la agenția mea exemplarele cele mai slute și mai variate. Veți putea alege, vă veți putea asorta frumusețea la genul de urîțenie care vă convine.

Tariful: cinci franci ora; ziua întreagă cincizeci de franci.

Vă rog să primiți, doamnă, asigurarea sentimentelor mele cele mai distinse.

DURANDEAU

N.B. Agenția vă ține de asemenea la dispoziție tați, mame, unchi și mătuși. Prețuri moderate.

V

Succesul fu mare. Chiar a doua zi agenţia îşi începu activitatea. Se îmbulzeau clientele: fiecare îşi alegea sluta, care socotea că i se potriveşte, şi pleca cu ea exultînd de fericire. Nu vă puteţi închipui cu cîtă voluptate se sprijină o femeie frumoasă de braţul uneia urîte. Se simte mai frumoasă bucurîndu-se de urîţenia celeilalte. Durandeau este un mare filozof.

Să nu vă închipuiţi însă că organizarea serviciului a fost o treabă uşoară. S-au ivit mii de greutăţi neprevăzute. Dacă recoltarea personalului a cerut multă trudă, satisfacerea clientelei era o problemă şi mai dificilă.

Venea de pildă o doamnă şi cerea o slută. I se prezenta marfa, i se spunea să-şi aleagă ce-i place, dîndu-i-se cel mult un sfat. Iat-o trecînd dispreţuitoare de la o slută la alta, găsindu-le ori prea urîte ori nu destul de urîte, pretinzînd că nici una din colecţie nu se potriveşte la genul ei de frumuseţe. Zadarnic încercau funcţionarii să pună în valoare nasul strîmb al uneia, gura uriaşă a alteia, fruntea teşită şi aerul tîmp al celeilalte; îşi iroseau inutil elocinţa.

Alteori se întîmpla ca însăşi doamna să fie groaznic de urîtă şi atunci, dacă Durandeau era de faţă, era gata-gata să-i ofere oricît ca s-o reţină pentru colecţia sa. Doamna spunea că nu doreşte decît să-şi pună în relief frumuseţea printr-un mic artificiu — nu are nevoie de o slută propriu-zisă, îi ajunge o urîţică tînără. Exasperaţi, funcţionarii o conduceau în faţa unei oglinzi mari şi puneau personalul să defileze prin stînga şi dreapta clientei. Deşi ei i s-ar fi cuvenit premiul întîi la sluţenie, doamna pleca indignată pentru îndrăzneala de a i se fi prezentat asemenea exemplare.

Cu încetul, agenţia îşi asigură o clientelă stabilă; fiecare slută îşi cîştigase clientela ei. Durandeau se putea odihni în tihnă, bucurîndu-se în

cugetul său că, datorită lui, omenirea mai făcuse un pas înainte.

Nu știu dacă vă dați destul de bine seama ce se petrece în sufletul slutei în tot acest timp. Ea rîde și se bucură la lumina zilei și plînge pe întuneric în ascuns.

Se știe slută, hidă, este o sclavă și suferă pentru că este plătită tocmai pentru că-i sclavă și atît de slută. De altfel apare bine îmbrăcată la brațul curtezanelor celebre, circulă în cupeuri, cinează prin marile restaurante, își petrece serile în lojile teatrelor. E în intimitatea femeilor frumoase, ceea ce îi face pe naivi să creadă că face parte și ea din lumea mondenă a curselor de cai și a premierelor.

Toată ziua petrece. Noaptea plînge cu disperare. S-a despărțit de rochia elegantă care aparține agenției și acum se află singură în mansarda ei, în fața unui ciob de oglindă care îi spune adevărul. Se vede așa cum e, în toată sluțenia ei, și știe că nimeni nu o va iubi vreodată. Ea, care este folosită pentru a ațîța dorințele, nu va cunoaște niciodată gustul sărutului.

VI

N-am dorit astăzi decît să vă povestesc cum a luat ființă această agenție și să încredințez posterității numele lui Durandeau. Asemenea nume au locurile lor rezervate în istorie.

Într-o zi, poate, voi scrie: *Spovedania unei slute*. Am cunoscut una din aceste nefericite, mi-a povestit suferințele ei, am rămas adînc impresionat. A avut cliente pe care tot Parisul le cunoaște și care s-au dovedit necruțătoare cu ea. Îndurare, doamnelor, nu sfîșiați dantelele cu care vă împodobiți, fiți blînde cu uritele, căci fără ele n-ați fi voi frumoase.

Sluta pe care am cunoscut-o eu avea o inimă înflăcărată, bănuiesc că-l citise mult pe Walter

Scott. Nu cunosc nimic mai trist decît un cocoșat îndrăgostit sau o urîtă care își vede distrus idealul. Sărmana fată se îndrăgostea de toți tinerii ale căror priviri, atrase de chipul ei jalnic, se refugiau pe chipul celeilalte, al clientei. Era momeala, capcana în care trebuia să cadă vînatul pentru cealaltă.

A trecut prin multe suferințe, prin cumplite gelozii stîrnite de femeile care o plăteau cum ar fi plătit un borcan cu pomadă sau o pereche de botine. Ea nu era decît un obiect închiriat cu ora, dar iată se întîmpla ca acest obiect să aibă și un suflet. Vă puteți închipui amarul din inima ei, cînd trebuia să surîdă, să vorbească pe un ton familiar cu femeile care îi furau partea ei de dragoste? Aceste fete frumoase simțeau o plăcere răutăcioasă să o răsfețe în lume ca pe o prietenă, iar în intimitate să o trateze ca pe o slugă; și pentru un capriciu, ar fi sfărîmat-o cu aceeași ușurință cu care ar fi sfărîmat o figurină grotescă de porțelan de pe o etajeră.

Dar ce importanță are pentru propășirea omenirii un suflet care suferă? Omenirea merge înainte. Durandeau va fi binecuvîntat de vremurile viitoare pentru a fi pus în circulație o marfă nevalorificată pînă la el, pentru a fi născocit un articol de toaletă, menit să vină în ajutorul dragostei.

Șomajul

I

Dimineața, cînd muncitorii intră în atelier, îl găsesc rece, întunecat, trist ca o ruină. În fundul sălii mari, mașina stă mută cu brațele ei slăbănoage, cu roțile imobile, adăugîndu-i acestei încăperi o notă de melancolie, căci respirația și mișcarea ei însuflețeau de obicei întreaga clădire ca bătaia de inimă a unui uriaș cînd se află în toiul muncii.

Patronul coboară în micul lui birou. Se adresează, cu un aer trist, muncitorilor :

— Băieți, astăzi nu e de lucru... Nu ne mai vin comenzi de nicăieri, din toate părțile primesc revocări. O să rămîn cu marfa în brațe. Decembrie, luna asta în care era atît de mult de lucru în alți ani, luna pe care contam cel mai mult, amenință acum să ruineze întreprinderile cele mai solide... Trebuia să suspendăm totul.

Și cum îi vede pe muncitori schimbînd între ei priviri în care se citește teama de a se întoarce fără pîine acasă, teama foamei de a doua zi, adaugă cu o voce mai scăzută :

— Nu sînt un egoist, vă jur !... Situația mea e tot atît de grea, poate chiar mai disperată decît a voastră. Într-o săptămînă am pierdut cincizeci de mii de franci. Încetez lucrul astăzi, ca să nu ajung mîine în fundul prăpastiei, nu am nici o centimă

pentru scadențele mele de la cincisprezece... Vedeți, vă vorbesc ca un prieten, nu vă ascund nimic. Mîine, poate, portăreii vor fi aici. Nu este vina noastră, nu-i așa? Am luptat pînă la capăt. Aș fi vrut să vă ajut să treceți acest moment greu, dar s-a isprăvit, sînt la pămînt, nu mai am pîine de împărțit.

Le întinde apoi mîna. Muncitorii i-o strîng în tăcere. Și, timp de cîteva minute, nu se urnesc din loc și, strîngînd pumnii, își privesc uneltele, devenite inutile acum. În celelalte dimineți, o dată cu începutul zorilor, mașinile începeau să cînte, ciocanele marcau ritmul; toate par acum adormite, îngropate în praful falimentului. Douăzeci, treizeci de familii vor rămîne fără pîine săptămîna viitoare. Cele cîteva femei care lucrează în fabrică au lacrimi în ochi. Bărbații vor să pară mai tari. Fac pe curajoșii, spun că nimeni nu moare de foame la Paris.

Apoi cînd patronul îi părăsește, cînd îl văd plecînd gîrbovit, îmbătrînit parcă în ultimele opt zile, strivit poate de un dezastru mai mare decît mărturisește, se retrag unul cîte unul, simțind că se înăbușă, cu gîtul uscat, cu un frig în suflet ca și cînd ar ieși din camera unui mort. Mortul este munca lor, este mașina asta mare care stă acum mută, profilîndu-și sinistru scheletul în întuneric.

II

Muncitorul e afară, în stradă, pe caldarîm. A bătut trotuarele timp de o săptămînă fără a găsi de lucru. A bătut la toate ușile, oferindu-și brațele, oferindu-și mîinile, oferindu-se cu totul, oricărei munci, chiar și celei mai umile, celei mai aspre, celei mai ucigătoare. Pretutindeni numai uși închise.

Atunci s-a oferit să muncească pentru jumătate de preț. Dar ușile au rămas tot închise. Ar fi dispus să muncească pentru oricît de puțin, numai

să fie primit. Este șomajul, teribilul șomaj care cobește a moarte prin mansarde. Panica a paralizat toate industriile și banul, banul cel laș, a dispărut.

După o săptămînă, totul s-a sfîrșit. Muncitorul, după o ultimă încercare, se întoarce încet spre casă cu miinile goale. Plouă; în seara aceasta străzile sînt pline de noroi și Parisul pare sinistru. Muncitorul merge prin ploaie fără s-o simtă, nu-și simte decît foamea; se oprește din cînd în cînd ca să-și întîrzie întoarcerea acasă. Se apleacă peste un parapet al Senei; apele umflate curg cu un zgomot prelung; stropii de spumă albă se sparg de un pilon al podului. Se apleacă și mai mult, șuvoiul uriaș trece sub el aruncîndu-i o chemare furioasă. Apoi își spune că ar fi o lașitate și pleacă mai departe.

Ploaia a stat. Lămpile de gaz s-au aprins în vitrinele magazinelor cu bijuterii. Dacă ar sparge un geam, ar lua într-un singur pumn pîine pentru ani de zile. În bucătăriile restaurantelor e lumină și îndărătul perdelelor albe de muselină, vede oameni care mănîncă. Grăbește pasul, pornește spre cartierul mărginaș, de-a lungul birturilor, a mezelăriilor, a patiseriilor, a acestui Paris lacom care își expune bunătățile la ora foamei.

Dimineața și-a lăsat soția și fetița plîngînd de foame, făgăduindu-le să le-aducă o pîine seara. N-a îndrăznit să se întoarcă — să le spună că le-a mințit? — decît acum cînd s-a înnoptat de-a binelea. Mergînd, se întreabă ce le va spune cînd va intra pe ușă, ce le va mai povesti pentru a le întreține răbdarea. Totuși nu mai pot rămîne multă vreme așa, fără să mănînce nimic. El mai poate răbda, dar nevasta și fetița sînt prea plăpînde.

O clipă îi trece prin minte să cerșească. Dar cînd vede o doamnă sau un domn trecînd pe lîngă el și dă să întindă mîna, brațul înțepenește, simte un nod în gît. Rămîne încremenit pe trotuar în timp ce oamenii, văzîndu-l cu această mască înfricoșătoare a foamei, întorc capul crezîndu-l beat.

III

Soția muncitorului a ieșit în pragul porții, și-a lăsat fetița dormind sus, în cămăruța de la mansardă. Femeia e foarte slabă, îmbrăcată într-o rochie de stambă. Tremură în aerul înghețat al străzii.

Nu mai are nimic în casă, totul a fost dus la Muntele de pietate. O săptămînă de șomaj și s-a golit casa. Cu o zi în urmă a vîndut unui negustor de haine vechi ultimul pumn de lînă din saltea; toate saltelele au avut aceeași soartă. Acum n-a mai rămas decît pînza din ele, cu care a acoperit fereastra pentru a împiedica aerul rece să intre în casă, căci fetița tușește rău. Fără să-i spună bărbatului ei a umblat și ea după lucru. Dar șomajul le-a lovit și mai crunt pe femei decît pe bărbați. Pe același coridor cu ea locuiesc niște nefericite pe care le aude plîngînd toată noaptea. Pe una din ele a întîlnit-o la colțul unui trotuar, alta a murit, a treia a dispărut.

Ea, din fericire, are un bărbat bun, un bărbat care nu bea. Ar avea din ce să trăiască dacă n-ar exista aceste perioade de șomaj care i-a despuiat de tot ce au avut. A epuizat creditele: e datoare la brutar, la băcan, la fructar — nici nu mai îndrăznește să treacă prin fața acestor prăvălii. După-amiază a fost la sora ei pentru a împrumuta un franc dar a găsit și acolo o mizerie atît de mare încît, fără să mai spună un cuvînt, a început să plîngă; și apoi amîndouă — ea și soră-sa — au plîns îndelung împreună. Și la plecare i-a făgăduit să-i aducă o bucată de pîine dacă bărbatul ei se va întoarce seara cu ceva de mîncare. Dar bărbatul nu s-a întors nici pînă acum. Ploaia continuă, femeia se adăpostește sub poartă, picături mari plescăie la picioarele ei și o pulbere de apă pătrunde prin rochia ei subțire. Din cînd în cînd o cuprinde nerăbdarea; atunci iese de sub poartă — cu toată ploaia — și se duce la capătul străzii

pentru a vedea dacă nu-l zărește în depărtare pe șosea pe cel așteptat. Cînd se întoarce, e udă pînă la piele. Își trece miinile prin păr pentru a-l stoarce de apă, apoi mai zăbovește nițel, scuturată cînd și cînd de un scurt fior de febră.

Într-un continuu du-te-vino, trecătorii se lovesc de ea. Se dă deoparte, se face mică pentru a nu stinjeni pe nimeni. Unii bărbați i se uită drept în ochi ; cîte o dată simte o răsuflare fierbinte atingîndu-i ceafa. Tot ce are Parisul mai dubios, strada cu noroiul ei, luminile țipătoare, trăsurile în goană, vor parcă s-o smulgă și s-o arunce în mocirlă. Îi este foame și nu mai știe ce face. Peste drum e o brutărie și se gîndește la fetița care doarme sus, în odăița de la mansardă.

Apoi cînd, în sfîrșit, îl zărește venind pe bărbatul ei, cînd îl vede strecurîndu-se ca un mizerabil de-a lungul caselor, aleargă înaintea lui și îl întreabă cu teamă :

— Spune... bîiguie ea.

El nu răspunde nimic, lasă capul în jos. Atunci ea pornește înainte pe scări, lividă ca o moartă.

IV

În mansardă fetița nu doarme. S-a trezit, stă și stă gînditoare în fața unui rest de luminare care se sfîrșește pe colțul mesei. Și nu se știe ce gînd monstruos și sfîșietor trece pe chipul acestei copile de șapte ani cu trăsăturile veștede și grave ale unei femei mature.

Stă așezată pe marginea cufărului care-i slujește de culcuș. Picioarele ei goale atîrnă înghețate de frig ; mînuțele ei ca de păpușă bolnavă strîng la piept zdrențele care o acoperă. Simte în piept o arsură, un foc pe care ar vrea să-l stingă. Se gîndește.

N-a avut niciodată jucării. Nu se poate duce la şcoală pentru că n-are ghete. Cînd era mai mică — îşi aminteşte — mama ei o ducea la soare. Dar asta a fost de mult. Au trebuit să se mute şi de atunci i se pare că un suflu rece a trecut prin toată casa. N-a mai avut de atunci nici o bucurie, întotdeauna i-a fost foame.

Se încurcă în gînduri pe care nu le poate înţelege. Oare toată lumea rabdă de foame? A încercat să se obişnuiască cu foamea dar n-a putut. Se gîndeşte că e prea mică poate — că trebuie să fii mare ca s-o poţi îndura. Mama ştie fără îndoială ceea ce copiilor li se ascunde. Dacă ar îndrăzni, ar întreba-o: cine te aduce pe lume numai ca să rabzi de foame?

Şi-apoi, ce urît e acasă! Se uită la fereastra acoperită cu pînza saltelei pe care o clatină vîntul, se uită la pereţii goi, la mobilele schiloade, la toată mizeria asta pe care şomajul o sluţeşte şi mai rău punînd pe toate pecetea disperării. În naivitatea ei visează că se află într-o cameră caldă, cu lucruri frumoase şi strălucitoare, închide ochii pentru a revedea aceste imagini şi prin pleoapele ei subţiate lumina luminării pare o splendidă revărsare de aur în care ar vrea să pătrundă. Dar vîntul suflă, prin fereastră străbate un aer atît de rece încît o cuprinde un acces de tuse. Ochii i s-au umplut de lacrimi.

Altă dată îi era teamă cînd rămînea singură, acum, nu ştie de ce, nu-i mai pasă. Cum n-a mîncat nimic din ajun, gîndeşte că mama s-a dus după pîine. Pentru o clipă, ideea asta o înveseleşte. Va tăia pîinea în bucăţele mici, mici de tot, şi le va mînca încet, cîte una. O să se şi joace cu pîinea.

Mama s-a întors, tatăl a închis uşa în urma lui. Micuţa se uită foarte surprinsă la mîinile lor. Şi cum ei nu scot nici un cuvînt— după ce a tăcut un timp — repetă, scîncind:

— Mi-e foame, mi-e foame!

Tatăl şi-a ascuns capul în mîini, s-a retras într-un colţ întunecat şi rămîne acolo strivit, cu umerii zguduiţi de un plîns tăcut. Mama şi-a înghiţit lacrimile, a venit să-şi culce din nou copila. O acoperă cu toate zdrenţele din casă, îi spune să fie cuminte şi să doarmă. Dar copilei îi clănţăne dinţii de frig şi simte în piept un foc care o arde tot mai tare; devine foarte îndrăzneaţă. Se prinde de gîtul mamei şi murmură încet:

— Spune, mamă, de ce ne e tot timpul foame?

Căsătorii...

În secolul al şaptesprezecelea, dragostea este în Franţa un senior cu panaş, fastuos îmbrăcat, care îşi face intrarea în saloane, precedat de o muzică gravă, solemnă. Ascultă de un ceremonial foarte complicat, nu riscă un singur pas care să nu fie dinainte bine socotit. Altminteri, rămîne un perfect nobil, măsurat în manifestările lui sentimentale, onest în bucuriile pe care şi le îngăduie.

În secolul al optsprezecelea, dragostea este un ştrengar care-şi face de cap. Iubeşte la fel cum rîde: pentru plăcerea de-a iubi şi de a rîde; dejunează cu o blondă, cinează cu o brună, considerînd femeile nişte zeiţe bune care impart credincioşilor lor, cu mîini darnice, toate plăcerile. Un suflu de voluptate străbate întreaga societate, conduce hora păstoriţelor şi a nimfelor, a decolteurilor înfiorate sub dantele, epocă încîntătoare, în care au tronat simţurile, epoca marilor desfătări a căror respiraţie îndepărtată ajunge călduţă încă, pînă la noi, purtînd în ea parfumul părului despletit.

În secolul al nouăsprezecelea, dragostea este un tînăr aşezat, corect ca un notar şi care primeşte rente de la stat. Duce o viaţă mondenă sau vinde ceva într-o prăvălie. Il preocupă politica, afacerile îi confiscă toată ziua, de la orele nouă dimi-

neața pînă la șase seara. În ceea ce privește nopțile, le consacră viciului practic — unei amante pe care o plătește, sau unei soții legitime care îl plătește.

Astfel, dragostea eroică din secolul al șaptesprezecelea, dragostea senzuală a secolului al optsprezecelea devine dragostea pozitivă care se tratează ca o marfă la bursă.

Îl auzeam deunăzi pe un industriaș plîngîndu-se că nu s-a inventat încă o mașină care să facă copii. S-au construit mașini care să macine grîul, să țeasă pînză, care înlocuiesc efortul muscular al omului prin fel de fel de mecanisme în toate muncile lui. În ziua în care o mașină va iubi în locul oamenilor, marii lucrători ai secolului, acei care dăruiesc fiecare minută a existenței lor activității moderne, își vor economisi timpul, vor rămîne mai aspri și mai virili în bătălia vieții.

De la formidabila zguduitură pe care a produs-o Revoluția, bărbații din Franța n-au mai găsit răgazul de a se gîndi la femei. Sub Napoleon I, zgomotul tunului îi împiedica pe amanți să se audă. În timpul Restaurației și în timpul Monarhiei din Iulie, o dorință furioasă de îmbogățire a cuprins întreaga societate. În sfîrșit, domnia lui Napoleon al III-lea n-a făcut decît să sporească această sete de avere, fără măcar să fi adus un viciu nou și original, un desfrîu nou. Dar există aici și o altă explicație: știința, vaporii, electricitatea, toate descoperirile din acești ultimi cincizeci de ani.

Pentru a avea o imagine a omului modern, el trebuie văzut în mijlocul multiplelor lui ocupații, trăind o viață exterioară, devorat de necesitatea de a-și conserva averea și de a și-o spori, în vreme ce inteligența lui este stăpînită de probleme mereu noi iar carnea-i adormită de oboseala luptei cotidiene, în sfîrșit, omul, devenit el însuși un simplu angrenaj în această gigantică mașină socială, în plină activitate. Acest bărbat modern are amante, exact așa cum ar putea avea și cai, pentru exerciții numai. Dacă se căsătorește, o face

pentru că și căsătoria a devenit o afacere ca oricare alta, iar dacă are copii aceasta se datorează doar faptului că soția lui i-a dorit. Dar mai există o cauză care explică nereușita căsniciilor de astăzi, și asupra ei vreau să insist înainte de a ajunge la exemple. Această cauză este prăpastia adîncă pe care educația și școala o sapă din copilărie încă — la noi — între băieți și fete. Să-i luăm, de exemplu, pe mica Marie și pe micul Pierre. Pînă la vîrsta de șase sau șapte ani, ei sînt lăsați să se joace împreună. Mamele lor sînt prietene, copiii se tutuiesc, își mai și ard frățește cîte o palmă, se împing, se rostogolesc prin colțuri, fără rușine. Dar la șapte ani, societatea îi desparte și îi confiscă. Pierre este închis într-o școală unde se fac toate eforturile pentru a i se umple capul cu cît mai multe rezumate din toate domeniile cunoștințelor umane; mai tîrziu intră în școli speciale, își alege o carieră, devine un bărbat. Încredințat lui însuși, abandonat, este lăsat să cunoască singur binele și răul în tot timpul acestei lungi ucenicii a existenței lui, în care trece pe lîngă toate josniciile, în care gustă din toate durerile și bucuriile, dobîndind experiența lucrurilor și a oamenilor.

Marie, dimpotrivă, a petrecut toți acești ani, claustrată în apartamentul mamei ei, a primit o cultură din care nu lipsește nimic din tot ceea ce o fată binecrescută trebuie să cunoască: anumite cărți de literatură și istorie epurate, geografie, aritmetică, catehizmul. Și în afară de toate acestea, mai știe să cînte la pian, să danseze și să deseneze peisagii în două culori. Așadar Marie ignoră totul despre o viață pe care a văzut-o numai prin fereastră, o fereastră care a fost închisă ori de cîte ori viața trecea prea zgomotoasă pe stradă. N-a îndrăznit să iasă niciodată singură din casă. A fost păzită cu grijă ca o plantă de seră căreia i se dă cu porția și aerul și lumina, lăsată să se dezvolte într-un mediu artificial, departe de orice contact cu viața.

Şi acum, să ne imaginăm că zece sau doisprezece ani mai tîrziu, Pierre şi Marie se regăsesc unul în prezenţa celuilalt. Au devenit doi străini; la această întîlnire ei se simt inevitabil foarte stîngaci. Nu se mai tutuiesc, nu se mai înghesuiesc prin colţuri ca să rîdă pe înfundate. Ea se inroşeşte, simte o nelinişte în faţa acestui necunoscut, care este el. Dintre ei doi, el este singurul care simte torentul vieţii, adevărurile crude despre care nu îndrăzneşte să vorbească cu voce tare. Ce-ar putea să-i spună? Nu vorbesc aceeaşi limbă, nu mai sînt două fiinţe asemănătoare. Rămîn reduşi la banalităţile conversaţiilor curente, fiecare ţinîndu-se în defensivă — aproape duşmani — începînd din clipa aceea chiar să se mintă unul pe celălalt.

Fireşte, nu pretind că fetele şi băieţii noştri ar trebui să fie lăsaţi să crească laolaltă, de-a valma, ca buruienile într-o grădină. Problema acestei duble educaţii este prea grea pentru un simplu observator. Mă mulţumesc să spun ceea ce este: băieţii noştri ştiu totul, fetele noastre nu ştiu nimic. Unul dintre amicii mei mi-a vorbit deseori despre senzaţia ciudată pe care a încercat-o în timpul tinereţii lui simţind cum, încetul cu încetul, surorile lui îi devin din ce în ce mai străine. În fiecare an, cînd se întorcea din internat, simţea prăpastia mai adîncă, răceala mai mare. Şi într-o zi, nemaigăsind nimic să le spună, le-a strîns la piept, fierbinte, înţelegînd că nu-i mai rămîne decît să-şi ia pălăria şi să plece. Dar ce se întîmplă în această grea problemă a căsătoriei? Aici se întîlnesc două lumi într-un şoc inevitabil, e o ciocnire care ameninţă întotdeauna să sfarme sau femeia sau bărbatul. Pierre se căsătoreşte cu Marie fără a o putea cunoaşte, fără a se putea face cunoscut de ea, căci nu este îngăduită nici un fel de probă mutuală. În general, familia fetei este fericită de-a o vedea, în sfîrşit, căpătuită. O încredinţează logodnicului, rugîndu-l să observe că i-o livrează în bună stare, intactă, aşa cum trebuie să

fie o mireasă. De aci înainte, bărbatul va veghea asupra femeii lui. Și iat-o pe Marie aruncată dintr-o dată în dragoste, în viață, în tainele care i-au fost atîta vreme ascunse. De la o clipă la alta, necunoscutul i se relevă. Pînă și cele mai bune dintre soții păstrează multă vreme amintirea acestui șoc puternic. Dar mai grav este că antagonismul dintre cele două educații persistă. Dacă soțul nu reușește să-și muleze soția pe tiparul său, ea îi va rămîne pentru totdeauna străină — cu credințele ei, cu naivitatea incurabilă a educației primite. Ce sistem ciudat să împarți umanitatea în două tabere — bărbații de o parte, femeile de alta — apoi, după ce i-ai înarmat pe unii împotriva celorlalți, să-i unești, spunîndu-le: Trăiți în pace!

În fond, bărbatul din zilele noastre nu are timp să iubească, se căsătorește cu o femeie fără s-o cunoască, fără să fie cunoscut de ea. Acestea sînt cele două trăsături distinctive ale căsătoriei moderne. Evit să complic datele generale, să insist mai mult, și trec la exemple.

Contele Maxime de La Roche-Mablon are treizeci și doi de ani. Face parte dintr-una din cele mai vechi familii din Anjou. Tatăl său a fost senator în timpul Imperiului, fără să fi abandonat însă — spune el — nici una din convingerile lui legitimiste. De altminteri, cei din familia La Roche-Mablon n-au pierdut nici un petic de pămînt în timpul emigrației și sînt și astăzi citați printre marii proprietari din Franța. În ce-l privește pe Maxime, el a trăit o tinerețe frumoasă, s-a angajat ca zuav pontifical, apoi s-a reîntors la Paris unde a trăit din plin: a jucat cărți, a avut amante, s-a bătut în duel, fără însă a se fi putut afirma.

E un tînăr înalt şi blond, frumos, cu o inteligenţă mijlocie, fără pasiuni, şi care acum se gîndeşte să intre în diplomaţie, ca să-şi facă un rost în viaţă.

Capul solid al familiei La Roche-Mablon este o mătuşă, baroana de Bussière, o bătrînă doamnă foarte întreprinzătoare, lansată în lumea academică şi politică. Cînd baroana află de la Maxime care sînt planurile lui de viitor, se împotriveşte, spunînd că în primul rînd el trebuie să se căsătorească, deoarece la baza oricărei cariere serioase stă întotdeauna o căsătorie. Maxime nu are nici o obiecţie gravă cu privire la căsătorie; doar atît, nu se gîndise încă la aşa ceva. Ar fi preferat să-şi mai prelungească viaţa de holtei, dar în sfîrşit, dacă trebuie neapărat să se însoare pentru a-şi păstra rangul în societate, va trece şi prin această formalitate ca prin toate celelalte. Mărturiseşte însă rîzînd că, avînd inima liberă, oricît şi-ar răscoli memoria, toate fetele cu care a dansat îi apar cu acelaşi surîs şi îmbrăcate în aceeaşi rochie albă. Doamna de Bussière este încîntată, se va ocupa ea de tot. Două zile mai tîrziu, baroana îi vorbeşte lui Maxime de domnişoara Henriette de Salneuve. Avere considerabilă, veche nobleţe din Normandia, toate condiţiile perfect îndeplinite de o parte şi de alta. Baroana insistă mai ales asupra aspectului corect al acestei uniuni. Nu s-ar fi putut găsi o partidă care să satisfacă mai bine exigenţele societăţii. Va fi una din acele căsătorii care nu va surprinde pe nimeni. Maxime dă din cap cu un aer satisfăcut. Într-adevăr, toate acestea îi par foarte rezonabile. Din punct de vedere al numelui, cele două familii îşi corespund perfect; averi aproape egal de mari; această căsătorie se arată deci foarte preţioasă, dacă Maxime persistă în dorinţa de a intra în diplomaţie.

— Cred că e blondă, nu? întreabă el în cele din urmă.

— Nu, brună, răspunde baroana, la drept vorbind nu prea ştiu bine.

De altfel, ce importanță are? Ceea ce-i sigur este că Henriette are nouăsprezece ani. Maxime parcă își amintește să fi dansat o dată cu ea, dacă nu cumva o fi fost sora ei mai mică. Despre educația fetei nici nu se mai discută, nici nu este cazul, a fost doar crescută de către mama ei și acest certificat ajunge. Cit privește caracterul ei, nici el nu intră în discuție, dar numai pentru că nimeni nu-l cunoaște. Doamna de Bussière afirmă că a auzit-o într-o zi cîntînd un vals de Chopin, cu mult sentiment. Iar pentru rest trebuie să aibă loc chiar în seara aceea o întîlnire, într-un salon neutru.

Cînd Maxime o vede pe domnișoara de Salneuve, rămîne foarte surprins de a o găsi atît de drăguță. Dansează cu ea, îi face complimente pentru evantaiul ei și primește drept mulțumire un surîs. Cincisprezece zile mai tîrziu, cererea în căsătorie este făcută oficial și contractul se dezbate în fața notarilor. Maxime a văzut-o pe Henriette de cinci ori în tot acest timp. E într-adevăr foarte drăguță, are o carnație albă, șolduri rotunde și va ști să se îmbrace bine cînd va putea arunca rochiile ei de fată. În afară de asta, se pare că îi place muzica, detestă mirosul de mosc și a avut o prietenă care se numea Claire și care a murit. Asta e tot. Maxime găsește de altfel că toate acestea ajung: este o Salneuve, o ia din mîinile unei mame severe. Mai tîrziu, vor avea timpul să se și cunoască. Pînă atunci se gîndește la ea chiar cu oarecare plăcere. Nu este propriu-zis îndrăgostit, nu-i displace însă de loc că este drăguță, deși și dacă ar fi fost urîtă, tot s-ar fi însurat cu ea.

Opt zile înaintea căsătoriei, tînărul conte își încheia viața lui de flăcău. Trăise pînă atunci cu Antonia, o fostă călăreață de circ, o femeie foarte înaltă, care s-a întors din Brazilia, acoperită de diamante. Maxime îi cumpără mobilă nouă pentru apartamentul ei și rupe cu ea, în cele mai bune raporturi amicale, după un supeu în care se bea pentru fericirea conjugală. Se angajează să-i plătească mai departe valetul, arde scrisorile inutile,

deschide larg fereastra ca să intre aer proaspăt în locuința sa. Acum totul este gata. Totuși păstrează în străfundurile lui amintirea unor momente din viață, pe care crede însă că le-a zăvorit pentru totdeauna în sufletul său.

Notarii celor două familii au redactat contractul. Toată această penibilă problemă a banilor le-a fost lor încredințată. În fond, totul este foarte simplu : aportul fiecăruia dintre cei doi soți este cunoscut, menajul trebuie să aibă loc sub regim dotal. În timpul citirii contractului, cele două familii stau mute, nu scot un cuvînt. Pe urmă depun semnăturile, fără nici un comentariu, trecîndu-și, cu un surîs, unul altuia tocul. Se vorbește despre altceva, despre o serbare de binefacere, a cărei inițiativă a avut-o baroana, și despre o slujbă religioasă în care preotul Dulac a dovedit într-adevăr mult talent.

Cununia civilă a avut loc într-o luni, zi în care în mod obișnuit nu se celebrează căsătorii la primărie. Mireasa, într-o rochie de mătase gris, foarte simplă, mirele în redingotă și pantalon de culoare deschisă. Nu s-au făcut nici un fel de invitații — a fost prezentă numai familia și cei patru martori, niște personaje importante. În timp ce primarul citește articolele din Cod, privirile lui Maxime și ale Henriettei se întîlnesc și ei își surîd. Ce limbă barbară această limbă a legii ! Oare, într-adevăr, căsătoria este ceva atît de îngrozitor ? Tinerii spun, unul după altul, *da*-ul solemn, fără cea mai mică emoție ; primarul este un omuleț pirpiriu, aproape cocoșat. Înfățișarea lui nefericită îl face lipsit de orice prestanță. Baroana, într-o toaletă elegantă, de culoare închisă, se uită în sală cu binoclul și găsește că acest lăcaș al legii este destul de sărăcăcios mobilat. Părăsind primăria, Maxime și Henriette lasă fiecare cîte o mie de franci pentru săraci.

Dar toată pompa, toate lacrimile de înduioșare sînt rezervate pentru ceremonia religioasă. În sfîrșit, pentru a nu fi confundată cu nunțile vul-

gare, s-a ales, pentru celebrarea ei, capela unei biserici particulare. Aceasta împrumută dintr-o dată căsătoriei o aureolă de înaltă pietate. Monseniorul Félibien, un episcop din Sud, înrudit puţin cu familia Salneuve, trebuie să binecuvînteze această uniune. În sfîrşit, ziua cea mare soseşte. Capela este prea puţin încăpătoare.

Trei străzi vecine sînt barate de echipaje. În biserică, în semiîntunericul vitraliilor, se aude foşnetul stofelor fine şi murmurul discret al vocilor. S-au pus covoare pretutindeni. În faţa altarului sînt cinci rînduri de fotolii. Toată nobilimea Franţei se simte acolo, ca la ea acasă, cu Dumnezeul ei. Maxime apare într-un frac impecabil. Totuşi este puţin cam palid. Soseşte Henriette, învăluită toată într-un nour alb de tul; este şi ea foarte emoţionată, are ochii roşii, a plîns. Cînd monseniorul Félibien întinde mîinile deasupra capetelor lor, amîndoi rămîn cîteva secunde uşor aplecaţi, cu o fervoare care produce cea mai bună impresie. Apoi episcopul vorbeşte cu vocea lui tărăgănată despre îndatoririle celor doi soţi. Şi familia îşi şterge lacrimile, mai ales doamna de Bussière, care a fost foarte nefericită în căsnicie. Ceremonia ia sfîrşit în mijlocul mirosului de tămîie şi în strălucirea magnifică a luminărilor aprinse. Nimic din luxul burghez, totul este de o distincţie supremă care dă religiei un lustru rafinat pentru uzul oamenilor de familie nobilă.

Pînă la ultimele strîngeri de mînă, şi după semnarea actelor, biserica rămîne un salon monden.

Seara, are loc un dineu în familie, cu uşile şi ferestrele închise. Şi deodată, spre miezul nopţii, cînd Henriette tremură în patul ei de mireasă cu faţa întoarsă spre perete, îl simte pe Maxime depunînd un sărut pe părul ei. A intrat în cameră, în urma părinţilor fetei, fără a face zgomot. Henriette scoate un strigăt, îl imploră s-o lase singură. El surîde, se poartă cu ea cum te porţi cu un copil pe care încerci să-l linişteşti. E un bărbat prea galant, ca să nu înceapă cu toate menaja-

mentele posibile. Doar cunoaşte femeile, ştie în ce fel trebuie procedat cu ele. Deci nu pleacă, rămîne acolo, îi sărută mîinile, o consolează, îi spune cuvinte de dragoste. De ce se teme? Nu este el soţul ei, nu este el cel care va trebui să vegheze asupra vieţii ei, care îi este atît de scumpă? Apoi, cum Henriette pare din ce în ce mai speriată şi începe să plîngă în hohote strigînd-o pe mama ei, Maxime consideră că este momentul să bruscheze puţin lucrurile pentru a evita ca situaţia să nu devină ridiculă. Altminteri, rămîne un perfect om de lume, schimbă locul lămpii şi-şi aminteşte foarte bine la timp de felul cum a debutat cu mica Laurence, de la Folies-Bergère, care şi ea l-a respins la început, după ce au cinat împreună. Dar Henriette este mult mai bine crescută decît Laurence; ea nu îl zgîrie şi nici nu-l loveşte cu picioarele, abia dacă se mai zbate într-un tremur de frică şi-i aparţine plîngînd, înfierbîntată, nemaiîndrăznind să deschidă ochii. Continuă să plîngă toată noaptea, lipindu-şi gura de pernă pentru ca el să n-o audă. Bărbatul acesta care stă lungit în pat, alături de ea, îi inspiră o repulsie îngrozitoare. Ah, ce lucru oribil! De ce nu i s-a vorbit niciodată despre toate acestea? Dacă ar fi ştiut, nu s-ar fi măritat niciodată. Acest viol — la care se reduce noaptea nunţii —, această iniţiere brutală, în care a sfîrşit tinereţea ei rigidă şi neştiutoare, îi apare ca o nenorocire ireparabilă de care nu se va putea consola niciodată.

Paisprezece luni mai tîrziu, domnul nu mai intră în camera doamnei. Au avut o lună de miere de trei săptămîni. Motivul rupturii este foarte delicat. Maxime, obişnuit cu Antonia, a vrut să-şi facă din Henriette o amantă, dar ea, cu simţurile adormite încă, un temperament rece, a refuzat să-i satisfacă anumite capricii. Pe de altă parte, au descoperit amîndoi, chiar de a doua zi, că nu se vor înţelege niciodată. Maxime are un temperament sanguin, violent şi îndărătnic, Henriette e o fiinţă languroasă — toate gesturile ei sînt de o în-

cetineală, de un calm enervant —, ceea ce n-o împiedică însă să dea dovadă de o încăpăţinare tot atît de mare ca şi a lui. Astfel că se acuză unul pe altul de o răutate care întrece orice margini. Dar cum persoane de rangul lor trebuie să salveze întotdeauna aparenţele, trăiesc în termenii unei perfecte politeţi. Se interesează unul de altul în fiecare dimineaţă, schimbă cîteva cuvinte, şi se despart seara cu un salut ceremonios. Sînt mai străini unul de altul decît dacă ar locui la sute de kilometri distanţă — deşi numai un salon desparte camerele lor.

Între timp, Maxime a reluat legăturile cu Antonia. A renunţat complet la gîndul de a intra în diplomaţie. Era o idee absurdă. Un descendent al familiei la Roche-Mablon nu are nevoie să se compromită în politică, tocmai acum, într-o vreme în care se agită idei democratice. Ceea ce îl face să surîdă uneori, cînd o întîlneşte pe baroana de Bussière, este gîndul că s-a căsătorit într-un mod cu totul inutil. Altminteri, nu regretă nimic. Titlurile, averea, toate acestea există.

Începe din nou să circule în lume, îşi petrece nopţile la club, duce viaţa unui gentilom de neam mare.

La început, Henriette se plictisea foarte mult. Pe urmă, a dat de gustul libertăţii pe care i-o aducea căsătoria.

Cel puţin de zece ori într-o zi, pune să i se înhame caii la trăsură, colindă prin magazine, face vizite la prietene, se bucură de tot ce-i poate oferi o viaţă mondenă. Are toate beneficiile unei tinere văduve. Pînă acum, temperamentul ei foarte liniştit a salvat-o de greşeli grave. Cel mult dacă a îngăduit să-i fie sărutate vîrfurile degetelor. Dar sînt clipe în care se consideră destul de proastă... Şi în discuţiile pe care le are cu ea însăşi, se întreabă foarte serios dacă, totuşi, n-ar trebui să-şi ia un amant pentru sezonul de iarnă, care se apropie.

II

Jules Beaugrand este fiul celebrului avocat Beaugrand, foarte bine-cunoscutul orator de la întrunirile noastre politice. Antoine Beaugrand, bunicul, era un burghez liniştit din Angers care făcea parte dintr-o familie de notari, foarte stimată în oraşul său. Lui însă nu i-a plăcut să se ocupe de notariat, şi-a consumat in tihnă rentele. În schimb, fiul său mai mare, celebrul Beaugrand, foarte activ şi foarte ambiţios, a făcut avere frumoasă. În ceea ce-l priveşte pe Jules Beaugrand, a vizat sus ca şi tatăl său ; deopotrivă de vanitos, a avut ambiţia unor situaţii înalte — rîvnea o viaţă de lux princiar. Din nefericire însă, a împlinit treizeci de ani şi începe să-şi simtă mediocritatea. La început, după prima catastrofă guvernamentală, a visat să fie deputat, să aibă succese de tribună, în sfîrşit, un portofoliu de ministru. Dar la o conferinţă a tinerilor avocaţi şi-a încercat elocinţa şi şi-a descoperit o bîlbîială intolerabilă, o încetineală a ideilor şi a exprimării care interzice cu desăvîrşire triumfurile politice. După aceea, a avut un moment în care s-a gîndit că ar trebui, poate, să intre în industrie. Dar ideea unor studii speciale l-a făcut să ezite, îi inspirau teamă. În cele din urmă, se hotărî pentru un birou de avocatură. Destul de stînjenit în existenţa lui de acest fiu, tatăl îi cumpără cu bani grei unul din cele mai bune birouri de avocatură în care ultimul titular cîştigase cîteva milioane.

Aşadar, de şase luni, Jules era avocat. Biroul este instalat într-un apartament întunecos din strada Sainte-Anne. Dar el locuieşte într-o casă particulară din strada Amsterdam, îşi petrece serile în lume, colecţionează tablouri şi se sileşte să aibă cît mai puţin aerul unui avocat. Găseşte totuşi că prosperă mult prea încet. Lipseşte în jurul lui o viaţă mai largă, de lux, un dineu de pildă, oferit în fiecare săptămînă unor persoane importante. Sau barem un salon deschis în fiecare marţi seara, în care să se adune toţi amicii politici ai tatălui său.

Şi este din ce în ce mai convins că o viață trăită într-un stil mare — cu recepții, cinci cai în grajd, în sfîrşit o locuință mult mai spațioasă — ar fi un lucru excelent care i-ar dubla clientela.

— Căsătoreşte-te, îi spune tatăl său, căruia îi cere un sfat. O soție va aduce în viața ta animația, strălucirea de care ai nevoie. Ia una bogată, pentru că altminteri, în aceste condiții, o femeie costă foarte scump. Uite de pildă, domnişoara Desvignes, fiica manufacturierului — are un milion dotă. Este exact ce-ți trebuie.

Jules nu se grăbeşte, coace ideea. Fără îndoială, o căsătorie îi va consolida poziția. Dar este o problemă gravă care nu trebuie rezolvată cu uşurință. Stă deci şi cîntăreşte averea fetelor din jurul lui. Tatăl său, cu privirea sa pătrunzătoare, avusese dreptate: într-adevăr, domnişoara Marguerite Desvignes este partida cea mai solidă. Şi începe să ia informații precise asupra prosperității uzinei Desvignes. Îl trage chiar cu destulă abilitate de limbă pe notarul familiei. Într-adevăr, tatăl dă un milion zestre fiicei lui — poate va ajunge chiar la un milion două sute de mii. Dacă tatăl dă un milion două sute, Jules s-a hotărît: o ia în căsătorie. Timp de trei săptămîni, operațiile sînt savant conduse. Faimosul Beaugrand joacă un rol decisiv. El reintră în relații cu Desvignes, unul din foştii lui colegi de la Constituantă [1], pe care încetul cu încetul îl uluieşte şi îl împinge să-i ofere pe fiică-sa împreună cu dota vizată.

— Îl am în mînă, îi spune el lui Jules, rîzînd. Acum poți să-i faci curte.

Jules a cunoscut-o pe Marguerite, cîndva, de mult, cînd ea era încă copil. Cele două familii petreceau vara la țară, în apropiere de Fontainebleau şi erau vecine. Marguerite are astăzi douăzeci şi cinci de ani, dar sfinte Dumnezeule, cît este de urîtă! îşi spune el cînd o revede. Fără îndoială, n-a fost niciodată frumoasă; era şi înainte neagră ca o

[1] După revoluția din februarie 1848, guvernul provizoriu a convocat o Adunare Constituantă, care a proclamat la 4 mai Republica franceză.

cirtiță, numai că acum este aproape cocoșată și are un ochi mai mare decît celălalt. Altminteri, fata cea mai plăcută din lume, foarte spirituală și, se zice, de o exigență extraordinară în ceea ce privește calitățile pe care le pretinde unui bărbat. A refuzat partide strălucite, așa se și explică de ce a rămas nemăritată pînă la această vîrstă, cu tot milionul ei. Cînd Jules se desparte de ea, după prima lor întîlnire, se declară foarte mulțumit, găsește că se îmbracă încîntător, știe să discute despre orice, cu o splendidă siguranță, pare o femeie capabilă să-și țină un salon cu multă artă, ca o pariziană, căreia urîțenia nu-i adaugă decît o notă de originalitate în plus. Pe urmă adevărul este că o fată, care are un milion două sute de mii de franci, își poate permite să fie și urîtă.

Din clipa aceea totul merge strună. Logodnicii nu sînt oameni care să se împiedice de fleacuri. Și unul și celălalt știu foarte bine tîrgul pe care l-au încheiat și, dintr-un surîs, s-au înțeles. Marguerite a fost crescută într-un pension aristocratic, a rămas fără mamă la șapte ani, iar tatăl n-a putut veghea asupra educației ei. A stat deci în pension pînă la șaptesprezece ani, învățînd tot ceea ce unei tinere fete bogate nu-i este permis să nu știe: muzica, dansul, manierele elegante, și chiar puțină gramatică, istorie și aritmetică. Dar educația și-a făcut-o mai ales în tovărășia colegelor, fete venite din cele mai frumoase cartiere ale Parisului. În această lume îngustă, care nu era de fapt decît imaginea în mic a lumii vaste, între cei patru pereți ai grădinii în care a crescut, ea a învățat încă de la paisprezece ani să aprecieze avantajele averii, spiritul practic al secolului, puterea femeii, tot ceea ce înseamnă civilizație. Dacă are ezitări într-o problemă de economie domestică, în schimb în materie de broderii, de dantele, ochiul ei expert descoperă, dintr-o singură privire, lucrătura cea mai complicată, vorbește de modă cu competența unei croitorese de mare lux, cunoaște numele mici ale actrițelor, pariază la curse și discută despre cai, ca o mare cunoscătoare,

în termeni de specialitate. Şi pe lingă toate acestea, mai ştie — şi o recunoaşte de altfel cu toată onestitatea — tot ce a învăţat din viaţa liberă pe care a dus-o opt ani în şir, după ce a ieşit din pension.

Jules îi trimite în fiecare zi un buchet de flori care îl costă trei ludovici. Îi face vizite, în care se poartă foarte galant. Dar conversaţia lor se învîrteşte în jurul aceluiaşi subiect : probleme legate de apropiata lor instalare în comun. În afară de cele cîteva cuvinte de complezenţă uzuală, ei nu vorbesc decît despre tapiţer, despre vizitii şi despre tot felul de furnizori. Marguerite s-a hotărît, în sfîrşit, să-l accepte pe Jules pentru că i se pare de o suficientă mediocritate şi pentru că viaţa în casa tatălui este destul de plictisitoare, ceea ce a putut să constate mai ales iarna trecută. Prima lor plimbare de îndrăgostiţi a fost în strada Amsterdam pentru a vizita împreună locuinţa lui Jules. Marguerite găseşte că apartamentul este puţin cam mic, dar va desfiinţa doi pereţi care despart nişte camere şi va schimba locul uşilor. Pe urmă discută despre culoarea mobilelor, se interesează care va fi camera ei de dormit, inspectează şi grajdurile pentru a da ea însăşi dispoziţii arhitectului. Jules este încîntat : a găsit femeia care îi trebuie.

Opt zile înaintea ceremoniei, atît familia lui Jules cît şi a fetei sînt extenuate. Celebrul Beaugrand şi bătrînul Desvignes au avut pînă acum trei consfătuiri cu notarii. Supraveghează cele mai mici clauze ca nişte oameni bănuitori ce sînt, fără nici o iluzie asupra probităţii umane. La rîndul lui, Jules este foarte preocupat de cadoul de nuntă. Marguerite, împotriva tuturor convenienţelor, i-a cerut — cu un surîs de copil răsfăţat — să aleagă ea bijuteriile şi dantelele. Au plecat întovărăşiţi numai de o rudă săracă, au colindat magazinele, evaluînd diamante şi dantele fine, de dimineaţă pînă seară. De altminteri aceasta le face plăcere. Nu sînt nişte îndrăgostiţi naivi care merg ţinîndu-se strîns de mînă, de-a lungul gardurilor ; ei îşi surîd în faţa tejghelei din magazinele de bijuterii, trecîndu-şi

unul altuia inelele şi broşele, cu degete îngheţate de atingerea pietrelor preţioase.

În sfîrşit, s-a semnat contractul. În timpul lecturii, s-a mai iscat o ultimă discuţie între celebrul Beaugrand şi Desvignes. Dar a intervenit Jules, în vreme ce Marguerite asculta cu ochi mari, atenţi, gata să-şi apere, cu un cuvînt, interesele, dacă ar fi fost ameninţate. Contractul este destul de complicat: lasă jumătate din dotă la dispoziţia soţului, constituind din cealaltă jumătate un bun inalienabil, al cărui venit va intra în comun, cu condiţia, totuşi, ca o sumă de douăsprezece mii de franci pe an să fie acordată soţiei, pentru toaletele ei. Faimosul Beaugrand, care este autorul acestei capodopere, este încîntat că a reuşit atît de bine să-l tragă pe sfoară pe vechiul său prieten Desvignes.

La primărie n-au fost invitate mai mult de zece persoane. Primarul este un văr al lui Jules; îşi ia un aer ceremonios cînd citeşte Codul, dar de îndată ce-l lasă din mînă se grăbeşte să devină omul de lume, împarte complimente doamnelor, ţine să ofere el însuşi pentru semnătură tocul cu peniţă martorilor, printre care se află şi doi senatori, un ministru şi un general. Marguerite a rostit *da*-ul sacramental, cu o voce puţin prea tare, cu un aer grav, căci ea cunoaşte legea. De altminteri întreaga asistenţă are acelaşi aer grav, ca şi cînd ar ajuta prin prezenţa ei la încheierea unei afaceri care pune în mişcare mari capitaluri. Şi soţul şi soţia lasă, la plecare, cîte o mie cinci sute de franci pentru săraci. Şi seara are loc acasă, la Desvignes, un dineu la care sînt invitaţi martorii; singur ministrul n-a putut veni, ceea ce a contrariat destul de mult cele două familii.

Căsătoria religioasă s-a celebrat la biserica Madeleine. Cu trei zile înainte, Jules şi tatăl său s-au dus să se înţeleagă asupra preţului. Au dorit ca totul să se desfăşoare într-un mare lux şi deci au avut de dezbătut multe cifre: atîta pentru slujba religioasă, atîta pentru altar, pentru orgă, pentru covoare etc. S-a convenit că se va întinde un covor

care va coborî pe toate cele douăzeci de trepte pînă pe trotuar ; s-a stabilit de asemenea că orga va saluta cu un marş triumfal intrarea în biserică a cortegiului — aceasta înseamnă cincizeci de franci în plus, dar este de un mare efect.

Cînd trăsurile au sosit într-o perfectă ordine, înşirate una după alta, biserica era plină de bărbaţi în fracuri, de femei în toalete somptuoase.

Şi printr-un miracol al cochetăriei, Marguerite aproape că nu mai este urîtă sub vălul ei alb de mireasă, cu coroana de flori de lămîiţă. Jules se simte plin de importanţă, abia îşi mai încape în piele, văzînd cîtă lume a reuşit să deranjeze. În timpul acesta, orgile răbufnesc, cîntăreţii din cor au glasuri de aramă, ceremonia durează aproape o oră şi jumătate sub boltele majestuoase. Totul este foarte frumos. Apoi începe în paraclis o interminabilă defilare. Cunoscuţi, invitaţi, şi chiar necunoscuţi intră pe rînd printr-o uşă şi ies printr-alta, după ce au strîns mîna mirilor şi a celor două familii. Formalitatea aceasta mai ţine încă o oră. Sînt acolo foarte mulţi oameni politici, avocaţi, procurori, mari industriaşi, artişti, ziarişti, iar Jules strînge cu o deosebită cordialitate mîna unui tinerel palid şi pirpiriu pe care îl cunoaşte oarecum, şi care scrie într-o gazetă bulevardieră unde va insera poate o notiţă despre această căsătorie.

Cum nici familia Beaugrand nici Desvignes nu dispun de un salon destul de vast pentru masa de nuntă, se mănîncă şi se dansează seara la Hôtel du Louvre. Meniu-ul este destul de mediocru. Balul în sala festivă a hotelului are multă strălucire. La miezul nopţii, o trăsură îi transportă pe miri în strada Amsterdam. Ei glumesc cît durează drumul, în mijlocul Parisului întunecat, în timp ce umbrele femeilor dau tîrcoale la colţurile de stradă. Cînd Jules intră în camera nupţială, o găseşte pe Marguerite aşteptîndu-l liniştită cu un cot înfundat în pernă. E puţin palidă, are un surîs jenat, dar nimic în plus. Şi totul se consumă foarte firesc, ca ceva de multă vreme aşteptat.

Şi iată, au trecut doi ani de cînd sînt căsătoriţi. Relaţiile lor nu s-au rupt încă dar sînt şase luni de cînd li se întîmplă destul de des să uite unul de celălalt. Cînd un capriciu îi mai reanimă dorinţa pentru soţia sa, Jules trebuie să-i facă curte o săptămînă întreagă, înainte de a fi acceptat în camera ei; de cele mai multe ori, pentru a-şi economisi timpul care îi este preţios, se duce să-şi satisfacă acest capriciu în altă parte. Are atîtea treburi! Este astăzi un om foarte lansat, nu se mai mulţumeşte cu biroul său de notariat. Face parte din mai multe societăţi, joacă chiar la bursă. Plăcerea lui cea mai mare este să se ocupe de el Parisul — ziarele îi atribuie cuvinte de spirit pe care nu le-a rostit niciodată. Altminteri n-a reuşit să-şi înduplece soţia, n-a găsit încă mijlocul, cu toate sfaturile primite de la tatăl său, de a se atinge de cele şase sute de mii de franci imobilizaţi prin contract. Pe de altă parte, Marguerite este o femeie încîntătoare. Tînăra fată şi-a ţinut făgăduielile. A făcut din locuinţa lor din strada Amsterdam locul de întîlnire al luxului şi al petrecerilor. Risipa parizianului care aruncă nebuneşte cu banii în stînga şi în dreapta, toaletele de mii de franci pentru o singură seară, biletele de bancă răsucite pentru a aprinde luminările dau acestor întruniri mondene strălucirea unei bogăţii extraordinare. De dimineaţa pînă seara echipajele se perindă neîncetat pe sub bolta de la intrarea locuinţei şi, în unele nopţi, cartierul aude pînă în zori o muzică îndepărtată, legănînd rîsetele delicate ale dansatoarelor. Marguerite îşi poartă cu o adevărată splendoare urîţenia — a reuşit să se facă mai ispititoare decît oricare femeie frumoasă. E mai mult decît frumoasă — şi ăsta-i lucrul cel mai grav, cum spune ea însăşi, rîzînd. Milionul şi cele două sute de mii de franci — dota ei — ard ca un foc de paie. Şi-ar ruina soţul în mai puţin de un an, dacă n-ar fi de o rară inteligenţă. Se ştie că dispune numai de o mie de franci pe lună pentru toaletele ei, dar nimeni n-are prostul gust de a se mira văzînd-o cheltuind într-o lună ceea ce primeşte pe un an întreg.

Jules este încîntat, nici o altă femeie nu i-ar fi ținut casa pe un asemenea picior și îi este sincer recunoscător pentru tot ce a făcut ea în scopul de a-i lărgi cercul de relații. În clipa de față, Marguerite se arată foarte dispusă să primească dragostea „paternă" a unuia dintre senatorii care i-au servit de martori la cununie, îi permite să-i sărute umerii în dosul ușilor și să-i ofere titluri de rentă în cutii de bomboane.

III

Louise Bodin a trecut de treizeci de ani. Este o femeie înaltă, nici urîtă, nici frumoasă, cu o față plată pe care celibatul a început s-o acopere cu o ușoară spuzeală roșie. E fiica unui mic negustor de mărunțișuri din strada Saint-Jacques, stabilit de mai bine de douăzeci de ani într-o prăvălioară întunecoasă din al cărui venit n-a putut pune de-o-parte decît vreo zece mii de franci și aceasta cu privațiuni, mîncînd carne cel mult de două ori pe săptămînă, purtînd trei ani același costum de haine. De douăzeci de ani, Louise stă în spatele tejghelei, de unde nu vede decît trăsurile care stropesc pietonii. De două ori a fost la țară, o-dată la Vincennes și o-dată la Saint-Denis. Cînd iese în poartă, vede în josul străzii podul sub care curge rîul. Dar este o fată înțeleaptă, a crescut în respectul centimei cu care se cumpără acul de cusut și firul de ață pe care-l vinde lucrătoarelor din cartier. Mama ei a ținut-o într-un pension care se află pe o stradă vecină, dar a retras-o la vîrsta de doisprezece ani ca să se scutească de a angaja o vînzătoare străină în magazin. Louise știe să citească și să scrie fără să exceleze în ortografie; tot ceea ce cunoaște mai bine sînt cele patru operațiuni aritmetice. Cum spune ea, cu vocea ei domoală, este destul de savantă pentru a face față în comerț.

Tatăl ei a declarat că-i va da două mii de franci zestre. Această veste s-a răspîndit în tot cartierul, toată lumea știe acum că domnișoara Bodin va avea o dotă de două mii de franci. De aceea partidele n-au întîrziat să i se prezinte. Dar Louise este o fată prudentă. Ea spune foarte limpede că nu se va mărita cu un băiat sărac. Oamenii nu se căsătoresc pentru a sta cu brațele încrucișate, privindu-se unul pe altul pînă în albul ochilor. Mai vin și copiii într-o căsnicie, și este foarte bine să ai un ban de-o-parte pentru bătrînețe. Vrea deci un soț care să aibă, ca și ea, cel puțin două mii de franci. În felul acesta vor putea lua o prăvălioară, își vor putea cîștiga onorabil existența. Dar dacă bărbații care posedă două mii de franci nu sînt chiar o raritate, în schimb aceștia au ambiția de a se căsători cu femei care să aibă dublu sau triplu decît ei. Iată de ce Louise este amenințată să rămînă fată bătrînă. A îndepărtat din jurul ei toate secăturile care-i dădeau tîrcoale în speranța de a-i mînca dota. Ea consimte să fie luată în căsătorie pentru banii ei, pentru că banii, în fond, sînt totul în viață, dar înțelege să găsească un bărbat care să aibă și el respectul banului.

În sfîrșit, li se vorbește de un tînăr foarte serios, meșter ceasornicar, cu o moralitate perfectă. Locuiește prin apropiere, împreună cu mama lui care trăiește dintr-o mică rentă. Doamna Meunier a pus deoparte, prin minuni de economie, suma de o mie cinci sute de franci pentru a înlesni căsătoria fiului ei. Alexandre Meunier are un an mai puțin decît Louise, este foarte timid și foarte politicos. Dar Louise, în fața cifrei de o mie cinci sute de franci, spune răspicat că este inutil de a se împinge lucrurile prea departe, ea vrea două mii de franci, și-a făcut toate socotelile. Totuși se stabilesc relații între cele două familii, doamna Meunier a ajuns singură să dorească această căsătorie pe care o consideră favorabilă pentru fiul ei. Și cînd află suma pe care o pretinde Louise, aprobă hotărîrea înțeleaptă a tinerei fete și făgăduiește ca în opt-

sprezece luni să completeze restul pînă la două mii de franci. Din clipa aceea nu mai există nici o pricină de neînțelegere. Cele două familii încep să trăiască în relații de strînsă intimitate. Copiii, Alexandre și Louise, așteaptă liniștiți, schimbînd strîngeri de mînă amicale. În fiecare seară sînt împreună. Stau în fundul prăvăliei, unul lîngă altul, lîngă tejghea, fără emoție, fără nerăbdare, vorbind despre fel de fel de lucruri, despre oamenii din cartier, despre prosperitatea unora, despre incorectitudinea sau ghinionul altora. În optsprezece luni, ei nu schimbă un cuvînt de dragoste. Louise îl consideră pe Alexandre foarte onest fiindcă l-a auzit într-o zi mărturisind că nu îndrăznește să ceară unui prieten suma de zece franci pe care i-a împrumutat-o de șase săptămîni. Alexandre spune că Louise este născută pentru comerț, ceea ce în gura lui este un compliment.

La ziua fixată, ca la scadența unei polițe, doamna Meunier se prezintă cu cele două mii de franci. E un an și jumătate de cînd se privează de cafea, își mănîncă de sub unghii, făcînd toate economiile la hrană, lumină și căldură. Se stabilește, deci, data căsătoriei — trei luni mai tîrziu, răgazul necesar pregătirilor. Se hotărăște de asemenea că Alexandre își va instala atelierul de ceasornicărie într-o prăvălioară pe care au descoperit-o chiar în strada Saint-Jacques; a deținut-o pînă atunci un fructar căruia nu i-a mers de loc bine negoțul. În primul rînd trebuie, deci, să pună prăvălia în bună stare. Dar se mulțumesc să zugrăvească tavanul și să spele picturile de pe pereți, pentru că pictorul cu care au tratat a pretins două sute de franci ca să facă altele noi. Cît privește marfa, va consta la început din cele cîteva bijuterii ale amîndorura și din cîteva pendule de ocazie. Alexandre va începe prin a face reparații de ceasornice în cartier și, încetul cu încetul, cînd vor fi cunoscuți, vor ajunge — dacă vor fi chibzuiți — să aibă una din cele mai frumoase și mai bine aprovizionate prăvălii din cartier. Astfel încît după ce prăvălioara va fi

gata, după ce vor fi plătite cheltuielile de instalare, le vor mai rămine trei mii de franci cu care vor putea pune mina pe nişte mărfuri bune de ocazie. Aceste aranjamente ii ocupă pînă in ajunul căsătoriei.

Cînd se vorbeşte de contract, Louise ridică din umeri şi Alexandre incepe să ridă. Un contract costă cel puţin două sute de franci. Vor pune totul în comun şi vor impărţi pe jumătate. E mult mai simplu aşa. Totuşi au hotărît să facă o nuntă cu toate cele de cuviinţă. Alexandre, in afară de verighetă — o verighetă de aur, de cincisprezece franci — ii dăruieşte Louisei şi un lanţ de ceasornic. Nunta trebuie să aibă loc intr-un restaurant din împrejurimi, la *Panier Fleuri* din Saint-Mendé; familia Bodin a declarat că cheltuielile mesei o privesc pe ea. Căsătoria e fixată pentru simbătă, fiindcă in felul acesta le rămine toată duminica pentru odihnă. Au fost închiriate cinci trăsuri pentru nuntă. Alexandre şi-a făcut o redingotă şi pantaloni negri, Louise şi-a lucrat singură rochia albă; o mătuşă i-a dat diadema şi buchetul de lămiiţă. De altfel, toţi invitaţii, aproape douăzeci de persoane, s-au pus la mare ţinută; doamnele în toalete de mătase roză, verde, galbenă — domnii, în redingotă; un fost vinzător de mobile a venit chiar în frac. Dar mai cu seamă cele două domnişoare de onoare atrag toate privirile trecătorilor; sînt două fete inalte, blonde, îmbrăcate in rochii albe de voal, cu mijlocul încins în cordoane late, albastre. Şi de la orele unsprezece dimineaţa, cortegiul se pune in mişcare; porneşte la primărie unde nuntaşii invadează sala de cununie. Primarul se lasă aşteptat aproape trei sferturi de oră. E un bărbat gras, cu un aer plictisit. Citeşte la repezeală articolele din Cod, privind tot timpul orologiul din faţa lui; are probabil o intilnire de afaceri. Doamna Bodin şi doamna Meunier varsă multe lacrimi. Mirii răspund *da*, adresind primarului un salut politicos. În timpul acesta, fostul vînzător de mobile îşi permite să spună glume care-i fac pe domni

să ridă pe înfundate. Alexandre şi Louise au pregătit fiecare cîte o piesă de cinci franci pentru săraci. Pe urmă nuntaşii se urcă iar in trăsură, traversează piaţa şi coboară în faţa bisericii. În ajun, domnul Bodin şi Alexandre au venit să plătească costul ceremoniei. Au cerut una cît mai simplă pentru că nu e nevoie, spun ei, să îngraşe preoţii; de fapt, domnul Bodin, care este liber-cugetător, n-ar fi dorit nici un fel de ceremonie religioasă, dar a cedat, în cele din urmă, din convenienţă. Preotul mormăie grăbit slujba pe care o ţine la altarul Fecioarei. Asistenţii se ridică şi se aşază, cînd preotul le face semn. Numai femeile au cărţi de rugăciune, pe care însă nu le citesc. Mirii stau gravi, cu o privire oarecum împrăştiată şi plictisită, ca şi cînd nu s-ar gîndi la nimic. În sfîrşit, cînd nunta iese din biserică, toată lumea respiră uşurată. Bine că s-a sfîrşit, acum se poate ride puţin.

Spre orele două, trăsurile sosesc la Saint-Mendé. Masa este comandată abia pentru orele şase. Nunta porneşte spre pădurea Vincennes. Şi timp de trei ore, nuntaşii în costumele lor de gală, se plimbă printre copaci. Domnişoarele de onoare aleargă ca două copiliţe, doamnele caută locurile mai umbroase, domnii îşi aprind ţigările. Şi cînd toţi sînt frînţi de oboseală sfîrşesc prin a se aşeza într-o poeniţă unde rămîn pînă la şase, ascultînd goarna de la fortăreaţa din vecinătate, fluieratul ascuţit al locomotivelor care trec, zumzetul îndepărtat al Parisului care se vede la orizont.

Dar ora mesei se apropie şi nunta se reîntoarce la restaurant. Masa este aşezată într-o sală mare, luminată de zeci de becuri de gaz, ca o cafenea, şi nu lipsesc nici buchetele de flori artificiale, fanate de prea multă întrebuinţare. Chelnerii servesc în mijlocul zgomotului pe care îl fac lingurile în farfuriile de supă. Pe urmă atmosfera se încălzeşte, glumele circulă de la un capăt la altul al mesei. Momentul cel mai vesel al serii este acel în care un tînăr voiajor comercial se strecoară sub masă

și deznoadă jartiera miresei, o jerbă de panglici, pe care bărbații și-o împart între ei în bucățele, pe care și le pun apoi în chip de decorație la butonieră. Louise ar fi dorit să fie cruțată de această glumă clasică, dar tatăl ei a făcut-o să înțeleagă că ar întrista nunta și ea s-a conformat vechiului obicei cu bunul ei simț din totdeauna. Alexandre rîde foarte zgomotos, are veselia prea expansivă a băieților foarte liniștiți de felul lor, nedeprinși să petreacă prea des. Jartiera de altminteri a dat prilejul unor glume foarte îndrăznețe. Și cînd o glumă este prea piperată, doamnele își ascund fețele în șervețelele de masă ca să poată rîde mai în voie.

E ora nouă. Chelnerii din restaurant roagă pe nuntași să treacă pentru o clipă într-o încăpere vecină. În timpul acesta, ei ridică repede masa, și spațioasa sală de mîncare se transformă într-un salon de dans. Două viori, un cornet cu piston, un clarinet și un contrabas sînt instalate pe estradă.

Începe balul. Rochiile domnișoarelor de onoare, cravașate de cordoanele albastre, zboară toată noaptea de la un capăt la altul al sălii, în mijlocul redingotelor negre. E foarte cald, doamnele deschid o fereastră, respiră aerul proaspăt de afară. Se servesc, pe tăvi, pahare cu sirop de agrișe. Spre orele două, mireasa este căutată pretutindeni, dar ea a dispărut, s-a înapoiat la Paris cu mama și cu soțul ei. Domnul Bodin a rămas pentru a reprezenta familia și pentru a întreține buna dispoziție a invitaților. Trebuie să se danseze pînă dimineața.

În strada Saint-Jacques, doamna Bodin și alte două doamne pregătesc toaleta de noapte a miresei. Ele o conduc pînă la pat și încep să plîngă toate trei. Louise nu le mai suportă prezența, le expediază după ce ea se vede silită să le consoleze pe ele. E foarte liniștită, e doar obosită, și n-are decît o mare dorință : să doarmă. Și într-adevăr, cum Alexandre, din timiditate, întîrzie, ea sfîrșește prin a adormi, la locul ei, în partea de la perete a patului. Alexandre intră în odaie în vîrful picioare-

lor. Se oprește, o vede o clipă dormind, respiră ușurat. Pe urmă, cu mii de precauțiuni se dezbracă, se strecoară sub cearceaf, evitînd să zdruncine patul. Nici măcar nu o îmbrățișează. Aceasta se va întîmpla mîine dimineață. Au tot timpul, de vreme ce sînt împreună pentru toată viața.

Și duc o viață foarte fericită. Au norocul de a nu avea copii. Copiii i-ar fi stînjenit. Comerțul lor prosperă, mica prăvălioară a crescut, vitrinele s-au umplut cu bijuterii și cu pendule. Louise conduce casa ca o femeie perfectă ce este. Stă ore întregi la tejghea, surîde clienților și vinde, drept foarte noi, bijuterii demodate; seara, cu un condei după ureche, verifică socotelile; își petrece adesea zile întregi, alergînd de la un capăt al altuia al Parisului, pentru comenzi. Existența ei întreagă se scurge în grija constantă pentru negoțul lor; femeia din ea dispare, nu rămîne decît un funcționar activ și abil — fără sex — incapabil de o greșeală care să le scadă veniturile, trăind cu ideea fixă de a se retrage din afaceri cu cinci sau șase mii de franci rentă, pe care să le consume la Suresnes, într-o vilă clădită în formă de cabană elvețiană. Alexandre se arată de o seninătate absolută, are o încredere oarbă în soția lui. El se ocupă doar de lucrările de ceasornicărie, de reparatul ceasornicelor și a pendulelor, și parcă și casa în care locuiesc arată ca un uriaș orologiu al cărui mecanism a fost reglat de ei doi, odată pentru totdeauna. Nu vor ști niciodată dacă s-au iubit. Dar ei știu în schimb, foarte sigur, că sînt doi asociați onești, avizi de bani, care continuă să doarmă în același pat, numai ca să evite un dublu consum de cearceafuri.

IV

Valentin este un vlăjgan de douăzeci de ani, tîmplar de meserie, născut în Saint-Antoine, o mahala de la marginea orașului. Tatăl și bunicul lui

au fost tot tîmplari. Băiatul a trăit în mijlocul unor meseriaşi, s-a jucat în bile pînă la zece ani pe trotuarul din piaţa Bastiliei, în jurul coloanei Revoluţiei din Iulie. Acum locuieşte în strada Roquette, într-o cămăruţă la mansardă, mică şi întunecoasă ca o gaură, în care, pentru zece franci pe lună, are exact loc pentru un pat şi un scaun. Şi pe deasupra, cînd trebuie să se suie în pat e nevoit să se frîngă în două, dacă vrea să nu se ciocnească cu capul de tavan. Dar face singur haz de toate acestea, spunînd că nu dă recepţii în apartamentele lui. Vine să se culce la zece seara, şi, la cinci dimineaţa, iarna şi vara, e în picioare. Doar atît că se simte cam prost cînd face cunoştinţă cu o femeie pentru că nu îndrăzneşte să invite doamnele la el. Este atît de mică odăiţa lui, încît dacă ar fi să doarmă doi într-un pat, unul din ei ar trebui să-şi lase picioarele pe scară.

Băiat de treabă, Valentin ăsta! Munceşte mult, pentru că este tînăr şi crede în muncă. Afară de asta, nu e beţiv, nici cartofor, doar atît, puţin cam prea fustangiu, poate... Femeile sînt marea lui slăbiciune. Cînd în cîte o dimineaţă i se întîmplă să mînuiască rîndeaua cu o mînă ca de lemn, tovarăşii lui de muncă fac glume pe socoteala lui, îi strigă că, desigur, iar a văzut-o pe domnişoara Lise!... Asta din pricină că o fostă iubită a lui Valentin se numea Lise şi, în zilele cînd îi da ghes lenea, avea obiceiul să spună: „Fir-ar să fie!... Azi nu merge treaba de loc, am văzut-o aseară pe Lise". În cîrciumioarele din cartier este numit frumosul tîmplar. Are un cap puternic, părul creţ şi o faţă veselă, iar cînd dansează îşi suflecă uneori mînecile cămăşii, ca să fie mai liber în mişcări, spune el, dar în realitate pentru a-şi arăta braţele voinice care sînt albe ca ale unei femei. A avut de a face cu fetele cele mai frumoase, cu planturoasa Nana, micuţa Augustine şi Adela cea grasă, care n-are decît un ochi, şi chiar cu una care lucra într-o legătorie de cărţi şi pentru care s-au omorît doi militari. În fiecare seară dă o raită prin toate

balurile din cartier, aruncă o privire ici, o privire colo, numai ca să vadă dacă nu descoperă prin vreun colţ domnişoare pe care nu le cunoaşte încă.

Într-o seară, intrînd în *Jardin de Flore*, o circiumă din strada Charonne, iată că o zăreşte pe Clémence, o florăreasă de şaisprezece ani, cu un frumos păr blond, care îi pare un soare care luminează toată sala. Din prima clipă, înnebuneşte după ea. Toată seara se poartă foarte galant, dansează cu fata, şi plăteşte o baterie de vin bun. Apoi spre orele unsprezece cînd Clémence pleacă spre casă, el o însoţeşte şi bineînţeles vrea să urce în odaia ei. Dar fata refuză pe un ton categoric. Petrece cu plăcere o seară la bal, dar mai departe nu merge. Şi-i închide uşa în nas.

A doua zi Valentin ia informaţii. Află că Clémence a avut un amant care a părăsit-o, lăsînd-o cu chiria neplătită pe două luni. De atunci ea a jurat că se va răzbuna pe primul bărbat care va face nerozia de a se îndrăgosti de ea.

Totuşi, în zilele ce urmează, Valentin o aşteaptă în stradă, îşi ia inima în dinţi şi urcă la ea, ca s-o întrebe ce mai face, o urmăreşte pretutindeni.

— Ei bine, ne vedem astă seară ? îi strigă el rîzînd. Dar ea răspunde cu o voce veselă.

— Nu, nu ! Miine !

În fiece duminică o intîlneşte la *Jardin de Flore*. O găseşte întotdeauna aşezată lîngă orchestră. Acceptă cu plăcere să bea un pahar de vin cu el, să danseze cu el, dar cum încearcă s-o sărute, îi dă o palmă. Iar cînd îi propune să trăiască împreună, ea îi răspunde foarte cuminte că face rău stăruind cu atîta încăpăţînare ; ea nu doreşte aşa ceva, pentru că nu-i place. Timp de şase săptămîni glumesc şi rîd mereu cînd sînt împreună. La sfîrşitul celei de a doua luni, Valentin şi-a pierdut veselia. Noaptea nu mai poate dormi în gămălia lui de odaie, de sub acoperiş. Se sufocă. Stă cu ochii larg deschişi în întuneric şi vede faţa albă a fetei, cu părul ei care străluceşte ca razele soarelui... Simte atunci cum îl cuprinde o fierbinţeală

și se perpelește în așternut ca pe jăratic, pînă în zori. Dimineața, la atelier, nu mai e bun de nimic, stă cu privirea rătăcită, uneltele îi cad din mînă, și atunci tovarășii îi strigă : Iar ai văzut-o pe domnișoara Lise ? Dar vai, n-a văzut-o pe domnișoara Lise ! De trei ori a fost la Clémence și a îngenuncheat în fața ei, implorînd-o să fie a lui. Dar ea a spus nu, nu, de fiecare dată nu, și cu atîta hotărîre încît, ajuns în stradă, Valentin a început să plîngă ca un nerod. Visează să doarmă barem în fața ușii ei, acolo, pe palier, să-i poată auzi măcar răsuflarea ușoară prin crăpătura ușii. Dorința pe care i-a stîrnit-o această fetișcană, căreia i-ar suci gîtul cu două degete, ca unui pui de găină, i-a răpit pînă și pofta de mîncare și băutură.

În sfîrșit, într-o seară, urcă la Clémence și o cere brusc în căsătorie. Ea rămîne surprinsă, dar acceptă imediat. Și ea îl iubește din tot sufletul, dar a plîns prea mult pentru celălalt cînd a părăsit-o. Dar de vreme ce este vorba să fie împreună pentru totdeauna, da, asta vrea. A doua zi se duc la primărie pentru informații. Durata formalităților îi consternează. Clémence nu știe unde să găsească actul de deces al tatălui ei. Valentin aleargă dintr-un birou într-altul să obțină adeverința că și-a îndeplinit serviciul militar. Se văd în fiecare zi acum, se duc să se plimbe pe un dîmb unde sînt fortificațiile și să mănînce plăcintă la serbările din împrejurimile orașului. Serile, cînd se întorc prin străzile lungi ale cartierului, nu-și vorbesc, se țin doar strîns de braț. Inima lor e plină de o bucurie de care nu știu cum să vorbească. Clémence i-a cîntat o dată lui Valentin o romanță în care era vorba de o doamnă dintr-un balcon și de un prinț care-i săruta părul. Și lui Valentin i-a plăcut atît de mult, încît i s-au umplut ochii de lacrimi.

În sfîrșit, formalitățile au fost îndeplinite și căsătoria este fixată pentru o sîmbătă. Se vor căsători fără nici un tămbălău. Valentin s-a dus să vadă biserica, dar cum preotul i-a cerut zece franci, el i-a răspuns că se poate lipsi de slujba religioasă

şi Clémence a spus că, de altfel, numai cununia de la primărie contează. La urmă, ca să nu se creadă că vor să se ascundă, au aranjat o masă, cu contribuţie — cinci franci de persoană — la un negustor de vinuri de la barieră. Vor fi optsprezece la masă. Clémence trebuie să aducă trei prietene, dintre cele care sînt măritate. Valentin a recrutat o droaie întreagă de tîmplari şi de lucrători în abanos, cu soţiile lor. Întîlnirea la negustorul de vinuri este fixată pentru orele două, întrucît s-a proiectat o plimbare înainte de masă.

La primărie, Valentin şi Clémence se prezintă întovărăşiţi numai de martorii lor. Valentin şi-a curăţat redingota, Clémence şi-a petrecut trei nopţi, transformînd o rochie veche, albastră, pe care una din prietenele ei, o femeie mult mai voinică decît ea, i-a vîndut-o pentru zece franci. Poartă o bonetă garnisită cu flori roşii. Şi e atît de drăgălaşă, cu faţa ei albă, cu aerul ei de fetiţă, cu părul ei blond şi zburdalnic, încît primarul îi surîde părinteşte.

Cînd vine rîndul ei să spună *da*, Valentin o înghionteşte cu cotul şi ea pufneşte în rîs. Şi toată lumea din sală rîde, pînă şi oamenii de serviciu. Trece un fel de suflu de tinereţe printre paginile îngălbenite ale Codului. Pe urmă cînd trebuie să se semneze în registru, martorii devin foarte zeloşi. Valentin trage o cruce pentru că nu ştie să scrie. Clémence semnează cu o pată mare de cerneală. La cheta pentru săraci dau toţi cîte zece centime, numai mireasa, după ce şi-a scotocit bine buzunarele, scoate în cele din urmă cincizeci de centime.

La orele două, întreaga societate se adună la negustorul de vinuri din piaţa du Trône. De acolo, pornesc cu toţii la fortificaţii, în şir, unul după altul. Pe urmă bărbaţii propun să se joace de-a baba oarba — jos în şanţ. Cînd unul dintre ei prinde o doamnă, o reţine o clipă în braţe şi o ciupeşte de coapsă. Atunci doamna scoate nişte ţipete ascuţite, spune că nu este permis, că ciupitul nu face parte din joc. Toată societatea rîde în hohote, tulburînd liniştea acestui colţ pustiu cu atîta larmă

încît vrăbiile zboară speriate în jurul pomilor de pe toată lungimea șoselei. La întoarcere, trei dintre copii nu mai pot merge pe jos și tații lor sînt nevoiți să-i ducă în circă.

Toate acestea nu împiedică pe nimeni să înfulece cu disperare seara la masă. Fiecare vrea să mănînce pe săturate pentru cei cinci franci pe care i-a plătit. Și s-a plătit — nu-i așa ? — deci au tot dreptul de a goli farfuriile. Și cu cîtă grijă e curățat de ultima rămășiță de carne fiecare oscior. Farfuriile se întorc complet goale la bucătărie. Valentin — pe care colegii lui vor de dragul glumei să-l îmbete — își supraveghează paharul, dar Clémence, care nu bea de obicei vin simplu, are acum obrajii foarte roșii și chicotește ascuțit cu țipete scurte de pasăre. La desert încep cîntecele. Fiecare cîntă ce-i vine. Și timp de trei ore, urmează un interminabil pițigăit de cîntece și cuplete. Unul cîntă o romanță — o poveste în care este vorba de Veneția și de gondole —, altul are specialitatea șansonetelor comice și istorisește despre urmările nefaste ale beției cu vin prost, făcînd pe cherchelitul la refren... Cel de al treilea începe un cîntec de chef cam deocheat, pe care doamnele, rîzînd foarte tare, îl acompaniază cu mînerele cuțitelor pe pahare.

Dar cînd vine nota, se lasă cu supărare. Circiumarul pretinde plata pentru suplimente. Cum suplimente ? Care suplimente ? Doar s-a stabilit dinainte : cinci franci de cap și nici o lețcaie în plus. Și cum patronul restaurantului amenință că va face apel la reprezentantul forței publice, lucrurile iau o întorsătură urîtă de tot. Începe bătaia și o parte din nuntași sfîrșesc noaptea la poliție. Din fericire, mirii au avut înțelepciunea de a se retrage la timp, chiar cînd a început scandalul.

E ora patru dimineața cînd Valentin și Clémence se întorc acasă — în camera ei — pe care au hotărît s-o păstreze pînă luna viitoare. Au străbătut pe jos tot cartierul Saint-Antoine pe un vînt destul de rece, pe care însă nu l-au simțit de loc, atît de

repede mergeau. Și îndată ce închid ușa în urma lor, Valentin o cuprinde pe Clémence în brațe și-i acoperă fața cu sărutări pătimașe și brutale care pe ea o fac să rîdă. Se anină de gîtul lui, îl sărută cu toată puterea ca să-i dovedească și ea lui cît de mult îl iubește. Patul a rămas nestrîns de dimineață cînd a fost atît de grăbită, încît n-a avut timp decît să întindă cuvertura deasupra. El o ajută să întoarcă salteaua. Cînd adorm, afară e ziuă. Un canar agățat în colivia de lîngă fereastră ciripește dulce. În cămăruța sărăcăcioasă, sub perdelele îmbătrînite ale patului, dragostea vine ca un fîlfîit de aripi.

După ce și-au făcut toate socotelile, Valentin și Clémence și-au început viața de căsătoriți, cu un franc și cincisprezece centime. Luni își va relua fiecare, liniștit, munca sa.

Și zilele se scurg și viața trece.

La treizeci de ani, Clémence e urîtă, părul ei blond a devenit galben murdar. Cei trei copii pe care i-a alăptat au deformat-o. Valentin a căzut în patima beției, duhnește a băutură, răsuflă greu, iar brațele lui, frumoasele lui brațe, le-a uscat, le-a veștejit rindeaua. Cînd se întoarce acasă beat, cu buzunarele goale, se lasă întotdeauna cu bătaie, în timp ce țîncii urlă. Încetul cu încetul, femeia se obișnuiește să-și caute bărbatul în circiumi și după o vreme ajunge să se așeze și ea alături de el, cu litra de vin în față, în norii de fum și în duhoarea de tutun prost. Dar își iubește și acum bărbatul și îl iartă chiar cînd el îi arde cîte o palmă. De altfel a rămas o femeie cinstită, despre ea nu se poate spune că se duce cu primul venit, cum fac altele. Și totuși, în această viață de certuri, de mizerie, în locuința sordidă, adesea fără foc și fără pîine, în această lentă descompunere și degradare a căsniciei lor, sînt încă, și vor mai fi încă, pînă la sfîrșitul vieții lor, nopți — sub perdelele zdrențuite ale patului — în care dragostea vine să-i mîngîie cu un fîlfîit de aripi.

Sfîrşitul unor vieţi...

Contele de Verteuil are cincizeci şi cinci de ani. Face parte dintr-una din cele mai ilustre familii din Franţa şi este posesorul unei mari averi. Ostil guvernului, s-a descurcat cum a putut, a scris articole care au apărut în reviste de prestigiu, datorită cărora a intrat la Academia de Ştiinţe Morale şi Politice; s-a lansat in afaceri, s-a pasionat succesiv de agricultură, de creşterea vitelor, de artele frumoase. Pentru un scurt timp a fost chiar deputat şi s-a distins prin violenţa atitudinii lui de opoziţionist.

Contesa Mathilde de Verteuil are patruzeci şi şase de ani. Este şi astăzi citată ca blonda cea mai încîntătoare din Paris. Vîrsta a adăugat parcă mai multă strălucire carnaţiei ei albe. Era puţin cam slabă : acum umerii ei au luat rotunjimea unui fruct catifelat. Niciodată n-a fost mai frumoasă. Cînd intră într-un salon, cu părul ei de aur, cu pielea ei albă şi mătăsoasă, este atît de iradiantă, de plină de strălucire, încît toate celelalte femei — chiar şi cele care n-au decît douăzeci de ani — o privesc cu invidie.

Căsnicia contelui şi a contesei face parte din acele căsnicii despre care nu se vorbeşte nimic. S-au căsătorit, aşa cum se căsătoresc de obicei cei din lumea lor. Se spune chiar că au trăit vreme

de şase ani foarte bine. În acea perioadă s-a născut Roger, fiul lor, care astăzi este locotenent, şi Blanche, fiica lor, pe care au măritat-o anul trecut cu domnul de Bussac, raportor la Consiliul de Stat. Contele şi contesa se regăsesc în copiii lor.

De ani de zile de cînd au rupt relaţiile conjugale, au rămas buni prieteni, fiecare păstrînd o mare doză de egoism. Se consultă, se poartă perfect unul faţă de celălalt în societate, dar cînd se întorc acasă, fiecare se închide în apartamentul său, unde îşi primeşte prietenii intimi, după bunul său plac.

Într-o noapte, Mathilde se întoarce de la bal spre orele două dimineaţa. Camerista o ajută să se dezbrace, apoi, înainte de a se retrage, îi spune :

— Domnul conte nu s-a simţit prea bine în seara asta.

Contesa, pe jumătate adormită, întoarce leneş capul :

— Oh ! murmură ea.

Cască, se întinde şi adaugă :

— Trezeşte-mă mîine dimineaţă la orele zece, aştept modista.

A doua zi la micul dejun, cum contele nu apare, contesa se interesează de el, apoi se hotărăşte să urce pînă în camera lui. Îl găseşte în pat, foarte palid, dar într-o ţinută foarte corectă. Au şi fost trei medici, au vorbit cu voce joasă şi au lăsat reţete ; vor reveni diseară. Bolnavul este sprijinit de doi servitori care se agită gravi şi taciturni, înăbuşindu-şi zgomotul tocurilor în moliciunea covoarelor. Camera largă somnolează într-o severitate rece, nici un obiect de lengerie nu spînzură pe vreo mobilă, nici un lucru nu-i mişcat din locul lui. Aici boala are un stil, este curată şi demnă ; este boala ceremonioasă care aşteaptă vizite.

— Eşti suferind, dragul meu ? întreabă contesa intrînd.

Contele face un efort pentru a surîde.

— Oh, puţină oboseală, răspunde el. N-am nevoie decît de odihnă... Îţi mulţumesc că te-ai deranjat.

Trec două zile. Camera rămîne la fel de demnă ; fiecare obiect este la locul său. Poțiunile dispar fără să păteze vreo mobilă. Fețele proaspăt rase ale servitorilor nu își permit să exprime nici măcar plictiseală. Totuși contele știe că este în pericol de moarte ; a pretins doctorilor adevărul și îi lasă acum să acționeze, fără să se plîngă de nimic. Stă aproape tot timpul cu ochii închiși, sau privește fix, drept înaintea lui, ca și cînd ar reflecta la singurătatea sa.

Cînd iese în lume, contesa spune că soțul ei este suferind. Nu și-a schimbat cu nimic modul de viață, mănîncă și doarme, se plimbă la aceleași ore, la fel ca înainte. În fiecare dimineață și în fiecare seară intră în camera contelui să se intereseze personal cum se mai simte.

— Ți-e mai bine, dragul meu ?

— Da, mult mai bine, îți mulțumesc, draga mea Mathilde.

— Dacă vrei, pot să mai rămîn lîngă dumneata...

— Nu, este inutil. Julien și François îmi ajung. De ce să te obosești ?

Există o înțelegere tacită între ei : au trăit separat și vor să moară separat.

Contele are acea satisfacție amară a egoistului care dorește să moară singur, fără a simți în jurul patului său de suferință plictiseala provocată de comedia durerii. Scurtează cît poate pentru el și pentru contesă neplăcerea acestor clipe supreme. Dorința lui ultimă este să dispară decent, ca un perfect om de lume, care înțelege să nu deranjeze pe nimeni și să nu inspire repulsie nimănui.

Totuși vine o seară cînd contele abia mai respiră ; știe că nu va mai apuca dimineața. Și cînd contesa urcă să-i facă vizita obișnuită, el îi spune, făcînd efortul unui ultim surîs :

— Nu pleca... Nu mă simt bine.

O reține pentru a evita comentariile celor din lumea lor. La rîndul ei, contesa aștepta această propunere. Și se instalează în cameră. Medicii nu-l mai părăsesc pe muribund. Cei doi servitori își

îndeplinesc oficiile cu același zel tăcut. Au fost chemați copiii, Blanche și Roger ; stau acum lingă patul tatălui lor, alături de mama. Alte rude ocupă o cameră vecină. Noaptea se scurge astfel, într-o așteptare gravă. Dimineața se face o slujbă religioasă, contele este împărtășit în fața tuturor pentru a da un ultim sprijin religiei. Ceremonialul este îndeplinit, acum poate muri.

Dar nu se grăbește de loc, pare chiar să-și regăsească forțele, desigur, pentru a evita o moarte convulsivă și zgomotoasă. Respirația lui, în vasta și severa încăpere, are sonoritatea unui orologiu cu mecanismul stricat care își anunță secundele cu un zgomot spart. Contele este un om bine crescut care se pregătește pentru marea plecare. Și după ce și-a îmbrățișat soția și copiii, îi dă de-o parte cu un singur gest, recade pe pernă, lingă perete, și moare singur.

Unul dintre medici se apleacă, închide ochii mortului, pe urmă spune în șoaptă :

— S-a sfirșit.

Suspine și lacrimi rup tăcerea. Contesa, Roger și Blanche au îngenuncheat. Plîng cu fețele ascunse în palme. Apoi cei doi copii o iau din cameră pe mama lor care, vrind să-și arate disperarea, își zgîlțiie corpul într-un ultim hohot de plins înainte de a ieși pe ușă. Și din acea clipă, mortul aparține serviciului de pompe funebre.

Medicii au plecat ușor îndoiți din umeri, luîndu-și o figură vag dezolată. A fost cerut un preot din parohie pentru a priveghea mortul. Cei doi servitori rămîn cu preotul, țepeni și demni pe scaunele lor ; sfîrșitul așteptat venise. Unul dintre ei zărește o lingură uitată pe o mobilă, se ridică și o strecoară repede în buzunar pentru ca ordinea perfectă din odaie să nu fie cu nimic tulburată.

Dedesubt, din salonul cel mare, se aude zgomot de ciocane ; sînt tapițerii care transformă această încăpere în capelă mortuară.

Îmbălsămarea ține toată ziua, ușile sînt închise, omul care se ocupă cu această operație a rămas

singur cu ajutoarele lui. A doua zi, contele, ridicat din camera sa de la etaj și expus la parter, este îmbrăcat în frac și are o prospețime de tinerețe.

Începînd de la orele nouă, în dimineața funeraliilor, locuința se umple de un murmur de glasuri. Ginerele și fiul defunctului primesc mulțimea într-un salon de la parter: se înclină, păstrează politețea mută a oamenilor copleșiți de durere. Tot ce are orașul mai ilustru se află acolo: nobilimea, armata, magistratura; sînt chiar și cîțiva senatori și membri ai Institutului.

În sfîrșit, la orele zece, convoiul se pune în mișcare pentru a porni spre biserică. Dricul este o trăsură de clasa întîi, împodobită, drapată în pînză vopsită, cu franjuri de argint. Capetele giulgiului sînt ținute de un mareșal de Franța, de un duce, vechi amic al defunctului, de un fost ministru și de un academician. Roger de Verteuil și domnul de Bussac sînt în fruntea celor îndoliați. Apoi vine cortegiul, o mare de oameni înmănușați și cu cravate negre, toți personaje importante care gîfîie, înghițind praful de pe stradă în timp ce înaintează cu tropăitul surd al unei turme în dezordine.

Tot cartierul s-a trezit și stă la ferestre. Oamenii s-au înșirat pe trotuare, își scot pălăriile și privesc, clătinînd din cap, dricul triumfal. Circulația este întreruptă de șirul interminabil al trăsurilor îndoliate, aproape toate goale; omnibusele, birjele se îngrămădesc la răspîntii. Se aud înjurăturile birjarilor și pocnetul bicelor. În timpul acesta, contesa de Verteuil, care a rămas acasă, s-a închis în apartamentul ei, spunînd că lacrimile au zdrobit-o. Întinsă pe un *chaise-longue* se joacă cu ciucurele cordonului de la rochie, stînd cu privirea pironită în tavan. Respiră ușurată și visătoare.

La biserică, ceremonia durează aproape două ore. Tot clerul este adunat încă de dimineață; preoții aleargă agitați și preocupați, îmbrăcați în odăjdii, împărțind ordine în dreapta și stînga, ștergîndu-și fruntea și suflîndu-și nasul cu zgomote răsunătoare. În mijlocul bisericii, drapat în negru,

stă catafalcul străjuit de luminările care ard. În sfîrşit, cortegiul se rupe în două : femeile la stînga, bărbaţii la dreapta ; orgile îşi rostogolesc lamentaţiile, dascălii gem surd, copiii din cor scot hohote de plîns ascuţite, în timp ce în sfeşnice ard flăcări verzi şi înalte, care adaugă la pompa ceremonialului paloarea lor funebră.

— Dar nu trebuie să cînte Faure ? întreabă un deputat pe cineva din apropierea sa.

— Ba da, cred că da, răspunde cel întrebat, un bărbat superb, fost prefect, care surîde de departe doamnelor.

— Ah, ce amploare, ce şcoală, reia el în şoaptă, clătinînd capul cu încîntare, cînd vocea dascălului se ridică tremurătoare în biserica înfiorată.

Toată asistenţa este fermecată. Doamnele au un surîs vag pe buze ; se gîndesc la spectacolul de la operă. Acest Faure are într-adevăr talent ! Un amic al defunctului spune chiar :

— Parcă niciodată n-a cîntat aşa de bine ! Ce păcat că bietul Verteuil nu-l poate auzi, tocmai el care îl aprecia atît de mult !

Dascălii, în odăjdii negre, se plimbă în jurul catafalcului. Preoţii, în număr de douăzeci, complică ceremonialul. Salută, reiau frazele latine, agită pămătuful înmuiat în agheazmă. În sfîrşit, asistenţa însăşi defilează prin faţa coşciugului. Pămătuful circulă din mînă în mînă. Şi fiecare iese, după ce a strîns mîna celor din familie. Afară, lumina zilei orbeşte mulţimea.

E o zi frumoasă de iunie. În aerul cald zboară fire uşoare. În faţa bisericii lumea se înghesuie în mica piaţetă. Cortegiul este lung şi trebuie reorganizat. Cei care nu vor să meargă mai departe dispar. La o distanţă de două sute de metri, la capătul unei străzi, se mai vede încă dricul care se balansează şi se pierde în depărtare în timp ce piaţeta este încă plină de trăsuri. Se aude zgomotul portierelor şi tropăitul brusc al cailor pe pavaj. Birjarii se înşiră cu trăsurile lor în ordine, convoiul se îndreaptă spre cimitir.

În trăsuri se stă comod, ai impresia că te duci la Bois [1], încet, în mijlocul Parisului primăvăratic. Cum nu se mai zărește dricul, este repede uitată toată înmormîntarea ; se înfiripă conversații, doamnele vorbesc despre sezonul de vară, bărbații discută despre afacerile lor.

— Spune, draga mea, anul ăsta te duci tot la Dieppe ?

— Poate că da. Dar în orice caz, numai în august. Plecăm sîmbătă la proprietatea noastră din Loire.

— Așadar, a surprins scrisoarea, și s-au bătut în duel ! A, foarte amical, o simplă zgîrietură... Seara am luat masa cu el la club... Mi-a cîștigat chiar douăzeci și cinci de ludovici.

— Nu-i așa, reuniunea acționarilor este poimiine... Vor să mă numească în comitet. Sînt așa de ocupat, nu știu dacă voi putea primi.

Cortegiul străbate de cîteva clipe o largă alee străjuită de arbori. O umbră răcoroasă cade din frunzișul des și un soare vesel cîntă în verdeața din jur. Deodată, o doamnă zglobie se apleacă în afara portierei și exclamă :

— Priviți cît e de încîntător aici !

Convoiul intră tocmai în cimitirul Montparnasse. Vocile se sting, nu se mai aude decît scîrțiitul roților pe nisipul aleilor.

Trebuie să parcurgă toată aleea pînă la capăt ; cavoul familiei Verteuil este în fund, la stînga ; un mormînt mare, din marmoră albă, un fel de capelă, foarte ornată cu sculpturi. Se depune coșciugul în fața ușii de intrare și încep discursurile.

Sînt patru. Fostul ministru amintește viața politică a defunctului, pe care-l prezintă ca pe un geniu modest : ar fi putut salva Franța, dacă n-ar fi disprețuit intriga. Apoi un amic vorbește de virtuțile private ale aceluia pe care toată lumea îl plînge. Pe urmă un domn necunoscut ia cuvîntul, ca delegat al unei societăți industriale, al cărei

[1] Bois de Boulogne, mare parc de pe malul drept al Senei, unul din cele mai plăcute locuri de plimbare din împrejurimile Parisului.

președinte onorific era contele de Verteuil. În sfîrșit, un omuleț cu o față cenușie exprimă regretele Academiei de Științe Morale și Politice.

În timpul acesta, asistența se interesează de mormintele vecine, citește inscripțiile de pe plăcile de marmoră. Cei care își ascut, din cînd în cînd, auzul mai prind cîteva cuvinte din discurs. Un bătrîn, cu buzele strînse, după ce a surprins acest crîmpei de frază : ...„calitățile sufletești, generozitatea și bunătatea marilor caractere..." clătină bărbia, murmurînd :

— L-am cunoscut și eu ! Ei bine, era un cîine, un cîine !

Ultimele cuvinte de adio se risipesc în aer. După ce preoții au binecuvîntat mortul, lumea se retrage și nu mai rămîn în acel colț îndepărtat decît groparii care coboară sicriul. Frînghiile se freacă unele de altele cu un zgomot surd, sicriul de stejar se zgîlțîie. Domnul conte de Verteuil este în noul lui apartament.

Contesa se află tot în *chaise-longue*, nu s-a clintit de acolo. Se mai joacă încă cu ciucurele cordonului de la rochie, în timp ce privirea-i rămîne ațintită în tavan, pierdută într-o visare care, încetul cu încetul, i-a împurpurat obrajii ei de blondă frumoasă.

II

Doamna Guérard e văduvă. Soțul ei, pe care l-a pierdut de opt ani, era magistrat. Face parte din înalta burghezie și posedă o avere de două milioane. Are trei copii, trei băieți, care la moartea tatălui lor au moștenit fiecare cîte cinci sute de mii de franci. Au crescut în această familie, rece și încorsetată, ca niște vlăstare sălbatice, cu pofte și gusturi extravagante, venite nu se știe de unde. În cîțiva ani, și-a mîncat fiecare partea sa de avere, cei cinci sute de mii de franci. Cel mai mare, Char-

les, s-a pasionat de mecanică, a risipit sume uriaşe în invenţii extraordinare. Cel de al doilea, Georges, s-a lăsat devorat de femei. Al treilea, Maurice, a fost furat de un amic cu care pornise să clădească un teatru. Astăzi, cei trei fii sînt în sarcina mamei lor, care acceptă să-i hrănească şi să-i adăpostească, dar totuşi, din prudenţă, păstrează asupra ei cheile dulapurilor.

Locuiesc cu toţii într-un vast apartament din strada de Turenne, la Marais. Doamna Guérard are şaizeci şi opt de ani. O dată cu vîrsta, au venit şi maniile. Pretinde acasă la ea o curăţenie şi o linişte de mănăstire. E avară, numără bucăţile de zahăr, strînge ea singură sticlele începute, distribuie lingeria şi vesela în funcţie de nevoile casnice.

Desigur, copiii ei o iubesc mult; a reuşit să-şi păstreze asupra lor, chiar la vîrsta pe care o au acum — toţi sînt trecuţi de treizeci de ani — o autoritate absolută, cu toate neghiobiile pe care le-au făcut. Dar cînd se vede singură în mijlocul acestor trei vlăjgani, are nelinişti surde, se teme întotdeauna să nu i se ceară bani pe care n-ar şti cum să-i refuze. A avut de aceea grijă să-şi investească averea lichidă în proprietăţi funciare: posedă trei case la Paris şi nişte terenuri aproape de Vincennes. Proprietăţile acestea îi dau cea mai mare bătaie de cap, dar în schimb e liniştită, îşi poate găsi astfel pretexte pentru a nu avansa sume mari deodată.

Cei trei fii toacă din casă cît pot; fiecare vrea să profite cît mai mult; îşi dispută între ei, pe tăcute, pînă şi bucăţile de carne din mîncare, acuzîndu-se unul pe altul de lăcomie. Ei ştiu că moartea mamei lor îi va îmbogăţi din nou; de aceea îşi spun că pot aştepta fără să mai muncească. Totuşi ei nu vorbesc niciodată de felul cum îşi vor împărţi moştenirea, deşi continua lor preocupare este numai aceasta; dacă nu se vor înţelege între ei, vor trebui să vîndă, şi vînzarea este totdeauna o operaţie ruinătoare. Se gîndesc la toate astea, fără nici un gînd rău, numai că totul trebuie prevăzut.

Sînt veseli, copii buni, de o onestitate mijlocie şi, ca toţi oamenii, doresc şi ei ca mama lor să trăiască mult, cît mai mult. Ea nu îi stînjeneşte. Ei aşteaptă, atîta tot.

Într-o seară, ridicîndu-se de la masă, doamna Guérard e cuprinsă brusc de o ciudată indispoziţie. Fiii ei o silesc să se culce, o lasă cu camerista, după ce ea îi asigură că se simte mai bine şi că n-are decît o migrenă puternică. Dar a doua zi, starea bătrînei doamne se înrăutăţeşte; doctorul familiei, neliniştit, cere un consult. Doamna Guérard este în mare primejdie. Din clipa aceea, timp de opt zile, se joacă o dramă în jurul patului în care zace muribunda.

Prima grijă, cînd s-a văzut sechestrată de boală în odaia ei, a fost să ceară toate cheile şi să le ascundă sub pernă. Vrea de acolo, din patul ei, să mai guverneze încă, să protejeze dulapurile împotriva risipei. Se dă o luptă în ea, îndoielile o sfîşie. Nu se decide decît după lungi ezitări. Cei trei fii ai ei sînt acolo, îi studiază cu privirea vagă a ochilor ei, aşteaptă o inspiraţie bună.

Într-o zi, are în Georges încredere. Îi face semn să se apropie şi îi spune în şoaptă:

— Uite cheia de la bufet. Scoate zahăr... Închizi bine şi-mi aduci cheia înapoi.

Dar în ziua următoare, se fereşte de Georges, îi urmăreşte cu privirea fiecare mişcare, ca şi cînd s-ar teme să nu-l vadă strecurînd bibelourile de pe cămin, în buzunare. Îl cheamă pe Charles, îi încredinţează şi acestuia o cheie, murmurînd:

— Femeia de serviciu va merge cu tine. S-o supraveghezi cînd scoate cearceafurile şi să încui tu.

În agonia ei, acesta-i chinul cel mai mare: nu mai poate veghea la cheltuielile casei. Îşi aminteşte de toate neghiobiile copiilor ei; îi ştie aşa cum sînt: leneşi, lacomi, mîncăcioşi, risipitori. Le cunoaşte toate ţicnelile. De mult nu mai are nici un fel de stimă pentru aceşti fii — n-au fost în stare să realizeze nici unul din visurile ei —, purtarea lor i-a rănit toate deprinderile ei de femeie rigidă

și econoamă. Numai afecțiunea dăinuiește și iartă totul. În adîncul ochilor ei se citește implorarea cu care le cere grația de a mai aștepta pînă ce ea nu va mai fi acolo, pentru a goli sertarele, pentru a-și împărți bunurile. Această împărțeală, făcută în fața-i, ar fi cea mai grea tortură pentru avariția ei care își trăiește sfîrșitul.

În tot timpul acesta însă, Charles, Georges și Maurice se poartă foarte bine. S-au înțeles ca, pe rînd, unul dintre ei să stea toată vremea în apropierea mamei lor. O sinceră afecțiune transpare în cele mai mici îngrijiri pe care i le dau. Dar inevitabil, aduc cu ei nepăsarea de afară, mirosul țigării pe care au fumat-o, preocuparea pentru noutățile care circulă în oraș. Și egoismul bolnavei suferă de a nu fi ea totul, în acest ultim ceas, pentru copiii ei. Apoi, pe măsură ce își pierde puterea, neîncrederea ei creează o stînjeneală, care crește mereu, între acești fii și ea. Dar chiar dacă nu s-ar gîndi de loc la averea pe care o vor moșteni, ea însăși ar fi aceea care i-ar împinge la acest gînd prin felul în care își apără banii, cu ultima ei suflare. Își oprește asupra lor o privire atît de ascuțită, cu bănuieli atît de vădite, încît fără voie, ei întorc capul. Atunci ea crede că îi pîndesc agonia, și într-adevăr nu se înșală : la asta se gîndesc. Interogarea mută a privirilor ei îi readuce tot timpul la această idee. Ea face să crească în ei cupiditatea. Cînd surprinde pe unul gînditor, cu fața palidă, îi spune :

— Vino mai aproape de mine... La ce te gîndești ?

— La nimic, mamă.

Dar el a avut totuși o tresărire. Ea clatină încet capul și spune :

— Vă dau griji multe, copiii mei. Lăsați, nu vă mai frămîntați, curînd nu voi mai fi aici.

În asemenea clipe, fiii ei o înconjoară, îi jură că o iubesc și că o vor salva. Ea răspunde *nu*, dînd din cap a încăpățînare ; se scufundă și mai adînc în neîncrederea ei. E o agonie îngrozitoare, otrăvită de bani.

Boala durează trei săptămini. S-au făcut cinci consulturi, au fost chemate cele mai mari celebrități medicale. Camerista îi ajută să-și ingrijească mama ; cu toate precauțiile luate, un pic de dezordine s-a instalat totuși în apartament. Orice speranță este pierdută. Medicul anunță că, de la o oră la alta, bolnava poate să sucombe.

Într-o dimineață, crezînd că mama lor doarme, cei trei frați, retrași lingă o fereastră, discută între ei despre problema dificilă care s-a ivit : este ziua de cincisprezece iulie și la această dată ea avea obiceiul de a se duce singură să-și încaseze chiriile de la cele citeva proprietăți ; acum sint foarte încurcați, neștiind cum să procedeze pentru a intra ei în posesia acestor bani. Portarii respectivelor imobile au și cerut dispoziții, dar în starea de slăbiciune în care este mama lor, nu-i pot vorbi de afaceri. Totuși, dacă se intimplă catastrofa, vor avea nevoie de banii de la chirii, pentru a face față unor cheltuieli personale.

— În sfîrșit, spune Charles încet, dacă vreți, mă prezint eu la chiriași. Vor înțelege situația și vor plăti.

Dar Georges și Maurice nu sint foarte încîntați de această propunere. Au devenit și ei bănuitori.

— Te putem întovărăși, spune primul. Avem toți trei cheltuieli de făcut...

— Ei bine, am să vă aduc banii... Doar nu mă credeți în stare să fug cu ei.

— Nu, dar e mai bine să fim împreună. Așa e și mai corect...

Și se privesc cu ochi aprinși de miniile și invidiile pe care le-a iscat de pe acum împărțirea moștenirii. Succesiunea este deschisă, fiecare vrea să-și asigure partea cea mai mare.

Charles reia brusc, cu vocea tare, reflecțiile pe care frații săi le-au făcut în șoaptă.

— Ascultați, vom vinde, e mai bine așa. Dacă ne certăm astăzi, ne vom sfîșia miine. Dar un horcăit îi face să întoarcă repede capul. Mama lor s-a ridicat palidă, în capul oaselor. Tot trupul îi este

scuturat de un tremur. A auzit, întinde brațele slabe, repetă cu o voce îngrozită:

— Copiii mei... copiii mei...

Dar convulsia o aruncă pe pernă și moare cu gîndul teribil că fiii ei o fură.

Înspăimîntați, năuciți, toți trei au căzut în genunchi în fața patului. Sărută mîinile moartei, îi închid ochii, plîngînd în hohote. E o clipă în care întreaga lor copilărie le reînvie în suflete; nu mai sînt decît niște orfani acum. Și această moarte înfiorătoare rămîne în străfundul lor: remușcare și ură.

Toaleta moartei o face camerista. Se trimite după o călugăriță care o va priveghea. În timpul acesta, cei trei fii au de alergat: trebuie să declare decesul, să comande scrisorile de înștiințare, să aranjeze ceremonia funebră. Noaptea se întrunesc și stau de veghe, pe rînd, la căpătîiul mamei, alături de călugărița angajată.

În odaia cu storurile trase, moarta a rămas întinsă în mijlocul patului, cu capul țeapăn, cu mîinile încrucișate, cu un crucifix de argint pe piept. Alături de ea arde o luminare. O creangă de merișor spînzură muiată într-un vas plin cu apă sfințită. Privegiul se sfîrșește în răcoarea dimineții. Călugărița cere lapte cald, nu se simte prea bine.

O oră înainte de pornirea convoiului, scara este înțesată de lume. Poarta mare este îmbrăcată în draperii negre, cu franjuri de argint. Acolo este expus sicriul ca în fundul unei capele strîmte, înconjurat de luminări, acoperit de coroane și de buchete de flori. Cei care intră iau, unul cîte unul, pămătuful din cădelnița de la capătul sicriului și stropesc moarta. La orele unsprezece convoiul pornește. Fiii defunctei sînt în fruntea cortegiului.

În spatele lor, pot fi recunoscuți magistrați, cîțiva mari industriași, o întreagă burghezie gravă și importantă, care merge cu pași măsurați, aruncînd priviri oblice spre curioșii opriți de-a lungul trotuarelor. La capătul cortegiului sînt douăsprezece cupeuri

în doliu. Sînt numărate, îndelung comentate în cartier.

În timpul acesta, cei din asistență îi deplîng pe Charles, pe Georges și Maurice, care, îmbrăcați în frac, cu mănuși negre, merg în spatele sicriului, cu capetele plecate, cu fețele înroșite de lacrimi. Apoi un singur țipăt de durere : își îngroapă mama într-un fel foarte cuviincios. Dricul este de clasa a treia. Se face socoteala : cheltuielile se ridică la cîteva mii de franci. Un bătrîn notar observă cu un surîs fin :

— Dacă doamna Guérard și-ar fi plătit singură înmormîntarea ar fi economisit șase trăsuri.

În biserică ușa este drapată, orga cîntă, slujba religioasă o face preotul din parohie. Apoi, după ce asistența a defilat prin fața sicriului, se îndreaptă spre partea din biserică dintre portaliu și cor, unde îi găsește pe cei trei frați, stînd unul lîngă altul, așteptînd să primească strîngerile de mînă ale celor care nu pot merge pînă la cimitir. Timp de zece minute stau cu brațul întins strîngînd mîinile unor oameni pe care nici nu-i cunosc, mușcîndu-și buzele, reținîndu-și lacrimile. Și este o mare ușurare pentru ei cînd biserica se golește și cînd își reiau mersul încet, în urma dricului.

Cavoul familiei Guérard se află la cimitirul Père-Lachaise. Multe persoane rămîn să meargă pe jos, altele urcă în trăsurile îndoliate. Cortegiul traversează Piața Bastiliei și-și continuă drumul pe strada de la Roquette. Trecătorii ridică privirea, își descoperă capetele.

Este o înmormîntare bogată, pe care muncitorii din acest cartier popular o privesc trecînd, în timp ce mănîncă pîine cu cîrnați.

Cînd ajunge la cimitir, convoiul se îndreaptă la stînga și ajunge foarte curînd în fața mormîntului, un mic monument, o capelă gotică pe al cărui frontispiciu sînt gravate în negru aceste cuvinte : *Familia Guérard*. Portița în fontă decupată, larg deschisă, lasă să se vadă masa unui altar pe care ard lumînări. În jurul mormîntului, alte construcții, în

același stil, se aliniază, formînd străzi. S-ar zice vitrina unui magazin de mobile, cu dulapuri, cu scrinuri, cu birouri proaspăt ieșite din lucru și simetric expuse la vedere. Cei din asistență își lasă atenția atrasă de această arhitectură, căutînd cu toții puțină umbră sub arborii aleii vecine. O doamnă s-a îndepărtat pentru a admira un trandafir sălbatic, de toată frumusețea, un buchet înflorit și mirositor care a crescut pe un mormînt.

Între timp, coșciugul a fost coborît în groapă. Un preot spune ultimele rugăciuni, în vreme ce groparii, în vestă albastră, așteaptă la cîțiva pași. Cei trei fii plîng în hohote, cu privirea fixată asupra cavoului deschis, de pe care a fost ridicată piatra. Aici, în această umbră răcoroasă, vor veni să doarmă și ei la rîndul lor. Prietenii îi iau de acolo, cînd groparii se apropie.

Și două zile mai tîrziu, la notarul mamei lor, ei discută cu dinții strînși, cu ochii uscați, cu o furie de dușmani, hotărît fiecare să nu cedeze o singură centimă celuilalt. Au tot interesul să aștepte, să nu grăbească vînzarea proprietăților. Dar își aruncă adevărurile în față : Charles va mînca totul cu invențiile lui ; Georges are, desigur, o femeie care îl jupoaie ; Maurice este cu siguranță băgat într-o afacere absurdă care îi va înghiți tot capitalul. Zadarnic notarul încearcă să ajungă la concluzia unui aranjament, pe cale amiabilă. Ei se despart, amenințîndu-se unul pe altul cu judecata.

E moarta care s-a trezit în ei, cu toată avariția ei, cu toată cumplita ei spaimă de a nu fi furată. Cînd banii otrăvesc moartea, în urma ei nu mai rămîne decît mînie și ură. Lupta se duce mai departe deasupra sicriului.

III

Domnul Rousseau s-a căsătorit la douăzeci de ani cu o orfană, Adèle Lemercier, care avea optsprezece. În seara cînd au început viața lor în

comun, posedau şaptezeci de mii de franci. Au vîndut la început hîrtie de scris şi batoane de ceară pentru sigiliu, într-un gang. Pe urmă au închiriat o gaură — o prăvălioară cît palma — în care au stat zece ani ca să-şi mărească încetul cu încetul negoţul lor. Acum au un magazin de papetărie în strada de Clichy, care e evaluat la vreo cincizeci de mii de franci.

Adèle nu stă prea bine cu sănătatea. Întotdeauna a tuşit puţin. Aerul închis al prăvăliei, imobilitatea la care o obligă tejgheaua nu-i priesc. Un medic pe care l-au consultat i-a recomandat odihnă şi plimbări în aer liber pe timp frumos. Dar sînt prescripţii pe care nu le poţi urma cînd vrei să strîngi repede mici rente pe care să le consumi mai tîrziu în tihnă. Adèle spune că se va odihni, că se va plimba, după ce vor vinde prăvălia şi se vor retrage în provincie.

Domnul Rousseau e foarte neliniştit în zilele în care o vede palidă, cu pete roşii în obraji. Numai că, fiind atît de absorbit de papetăria lui, nu poate fi tot timpul lîngă Adèle pentru a o împiedica să comită imprudenţe. Trec săptămîni în care nu găseşte un minut ca să se intereseze de sănătatea ei. Pe urmă, dacă se întîmplă să-i audă tusea aceea a ei scurtă şi uscată, se supără şi o sileşte să-şi pună un şal şi să facă împreună cu el o plimbare la Champs-Elysées. Dar de fiecare dată Adèle se întoarce mai obosită, tuşind şi mai rău. Şi iarăşi grijile, sîcîielile comerţului îl acaparează cu totul pe domnul Rousseau, iar boala este din nou uitată, pînă la o nouă criză. Aşa se întîmplă cînd te ocupi cu comerţul : mori fără să ai timp să te îngrijeşti.

Într-o zi, domnul Rousseau îl ia pe doctor de-o-parte şi îl întreabă deschis dacă soţia sa este în primejdie. Medicul începe prin a spune că trebuie să te bizui pe natură, că a văzut oameni şi mai bolnavi care pînă la urmă au scos-o, totuşi, la capăt. Apoi, presat de întrebări, mărturiseşte că doamna Rousseau este ftizică şi chiar într-un stadiu destul de avansat. Soţul păleşte, ascultînd

această mărturisire. O iubeşte pe Adèle pentru toate eforturile pe care le-au făcut împreună, un lung şir de ani, pînă să ajungă la pîine albă în fiecare zi. Nu are în ea numai o soţie, are şi un asociat, a cărui activitate şi pricepere o cunoaşte şi o apreciază. Dacă o pierde, va fi lovit în sentimentele lui, dar în acelaşi timp şi în interesele lui. Totuşi, trebuie curaj, nu-şi poate permite să-şi închidă prăvălia pentru a putea plînge în voie. Şi atunci îşi ascunde durerea, ca să n-o sperie pe Adèle, arătîndu-i-se cu ochii înroşiţi de plîns. Îşi reia viaţa obişnuită. După o lună, cînd se gîndeşte la tot ce îl întristează, sfîrşeşte prin a se convinge că medicii se înşală adesea. Soţia lui nu pare mai bolnavă decît înainte. Şi în cele din urmă, începe să se obişnuiască s-o vadă murind încetul cu încetul şi nici nu suferă prea mult, furat de ocupaţiile lui ; se aşteaptă la o catastrofă, dar o îndepărtează într-un viitor fără sfîrşit.

Adèle spune uneori :

— Ah, cînd vom fi la ţară, vei vedea ce bine o să mă simt ! Doamne, nu mai avem decît opt ani de aşteptat. Or să treacă repede. Şi domnului Rousseau nu-i vine în gînd că ar exista soluţia de a se retrage imediat la ţară, cu economii mai mici. De altminteri, prima care s-ar opune ar fi chiar Adèle : cînd ţi-ai fixat o sumă, trebuie s-o atingi.

Totuşi, de două ori pînă acum, doamna Rousseau a fost nevoită să rămînă în pat. Dar după aceea, a coborît din nou la tejghea. Vecinii spun : „Uite o femeie care n-o mai duce mult". Şi nu se înşală. Tocmai în momentul cînd lucrau amîndoi la inventar, Adèle cade la pat pentru a treia oară. Doctorul vine dimineaţa, stă de vorbă cu ea, semnează cu o mînă distrată reţeta. Prevenit, domnul Rousseau ştie că fatalul deznodămînt se apropie. Dar inventarul îl reţine acolo jos, în prăvălioară, şi abia dacă poate scăpa din cînd în cînd, pentru cinci minute. Urcă în odaia Adèlei o dată cu doctorul, pleacă o dată cu el şi reapare o clipă înainte de dejun ; se culcă la orele unsprezece în fundul unei

mici dependințe în care și-a pus un pat de campanie. Acasă Françoise, femeia de serviciu, o îngrijește pe bolnavă. E îngrozitoare această Françoise din Auvergne, cu miinile ei groase și brutale ; și politețea și curățenia ei sint, de altfel, destul de îndoielnice ! O bruschează pe muribundă, îi aduce poțiunile, cu o mutră morocănoasă, face un zgomot insuportabil cind mătură camera, pe care o lasă apoi într-o mare dezordine : toate fiolele sparte, lipicioase zac pe scrin, chiuvetele nu sint niciodată spălate, cîrpele de vase spînzură pe spetezele scaunelor, n-ai unde să te mai miști ; atîtea s-au aglomerat în odaie. Totuși, doamna Rousseau nu se plinge, se mulțumește să bată cu pumnul în perete după ce o strigă pe Françoise și ea nu vrea să răspundă. Françoise spune că nu are numai grija bolnavei, mai trebuie să gătească pentru patron și pentru funcționari, să facă curățenie în prăvălie, fără să mai pună la socoteală drumurile în cartier și toate celelalte treburi care se mai ivesc. De aceea, doamna nu-i poate pretinde să stea tot timpul numai lingă ea ; o îngrijește cînd poate, cînd are răgaz.

De altminteri, chiar în pat, Adèle continuă să se ocupe de negoțul lor. Urmărește vinzarea, întreabă în fiecare seară cum merg treburile. Inventarul o neliniștește. Și cînd domnul Rousseau vine s-o vadă pentru citeva clipe nu-i vorbește niciodată despre sănătatea ei, îl întreabă numai despre beneficiile prăvăliei. Este o mare suferință pentru ea să afle că anul ăsta lucrurile n-au mers prea strălucit : o mie patru sute de franci mai puțin decît anul trecut. Și chiar atunci cînd o topește febra, cînd nu-și mai poate clinti capul de pe pernă, tot își mai aduce aminte de comenzile din săptămina trecută, descurcă socoteli, dirijează casa. Și tot ea își expediază soțul cind acesta întîrzie prea mult în camera ei ; de însănătoșit tot n-o poate însănătoși cu prezența lui, dar, în schimb, dacă lipsește din prăvălie, afacerile merg prost. Este sigură că funcționarii profită de ocazie în timpul ăsta, stau la geam și cască gura la oamenii care trec pe stradă.

— Coboară, dragul meu, n-am nevoie de nimic, te asigur. Şi nu uita să te aprovizionezi cu cataloage, se apropie anul şcolar şi ne vor lipsi.

Multă vreme îşi ascunde ei înseşi adevărata stare. În fiecare zi speră că în dimineaţa următoare se va putea da jos din pat şi îşi va relua locul la tejghea. Face chiar planuri : dacă va putea ieşi curînd din casă, se vor duce să petreacă duminică la Saint-Cloud. Parcă niciodată n-a simţit o dorinţă mai vie să vadă pomii înverziţi. Apoi, deodată, într-o dimineaţă, devine foarte gravă. În tot timpul nopţii, singură în odaie, cu ochii deschişi, a înţeles că va muri. Nu spune nimic pînă seara, reflectează cu privirea în tavan. Şi seara, îl reţine pe soţul ei, îi vorbeşte liniştit ca şi cînd i-ar supune spre examinare o factură.

— Ascultă, spune ea, te vei duce mîine să chemi notarul. Este unul pe aproape, în strada Saint-Lazare.

— De ce un notar ? protestează domnul Rousseau, n-am ajuns încă aici, nici vorbă.

Dar ea îşi reia aerul calm şi rezonabil.

— E posibil ! Numai că eu m-aş simţi mai liniştită să ştiu că afacerile noastre sînt în ordine. Ne-am căsătorit sub regimul comunităţii, cînd nu aveam nimic, nici unul nici celălalt. Astăzi cînd am cîştigat împreună ceva bani, nu vreau ca familia mea să te poată despuia... Sora mea Agathe nu s-a purtat chiar atît de bine, încît merită să-i las ceva. Mai bine aş lua totul cu mine.

Şi se încăpăţînează, insistă, ca bărbatul ei să se ducă neapărat în ziua următoare să cheme notarul. Şi cînd acesta vine, îi pune tot felul de întrebări, dorind să ia toate precauţiile posibile, pentru a nu se putea ivi contestaţii. Şi cînd, în sfîrşit, testamentul este făcut şi notarul a plecat, ea se întinde în pat, murmurînd :

— Acum voi muri mulţumită. Aş fi fost mai cîştigată dacă m-aş fi dus la ţară, nu pot spune că nu regret... Dar te vei duce tu... Făgăduieşte-mi că te vei retrage în locurile pe care le-am ales împreună,

știi satul în care s-a născut mama ta, lîngă Melun... Asta îmi va face plăcere.

Domnul Rousseau plînge cu lacrimi fierbinți. Ea îl consolează, îi dă sfaturi bune. Dacă îi va fi urît singur, va fi în dreptul lui să se recăsătorească ; numai că va trebui să caute o femeie ceva mai vîrstnică, pentru că fetele tinere care se căsătoresc cu un văduv o fac numai pentru banii lui. Și indică o doamnă dintre cunoștințele lor, cu care ar fi fericită, dacă l-ar ști împreună.

Chiar în noaptea aceea, are o agonie îngrozitoare. Se sufocă, cere aer. Françoise a adormit pe un scaun. Domnul Rousseau stă în picioare la căpătîiul patului și tot ce poate face este să ia mîna muribundei să i-o strîngă puternic pentru a-i spune că-i acolo, lîngă ea, că nu o părăsește. Dimineața, pe neașteptate, simte o mare liniște ; e foarte palidă, ține ochii închiși, respiră încet. Soțul ei își spune că poate cobori acum împreună cu Françoise să deschidă prăvălia. Cînd urcă din nou, o găsește pe soția sa lividă, înțepenită în aceeași poziție, numai că acum ochii îi sînt deschiși. E moartă.

De prea multă vreme domnul Rousseau se aștepta s-o piardă. Nu plînge, e doar istovit, frînt de oboseală.

Coboară, stă deoparte și se uită la Françoise cînd ea trage obloanele la prăvălie, apoi se așază și scrie pe o foaie de hîrtie *Închis din cauză de deces*, pe urmă lipește cu patru mici etichete această fițuică pe oblonul din mijloc. Sus, în cameră, se face, în tot timpul dimineții, curățenie și ordine. Françoise șterge dușumeaua cu cîrpa, aruncă fiolele, pune lîngă moartă o luminare aprinsă și o ceașcă cu apă sfințită, căci este așteptată Agathe, sora Adèlei, care are o limbă de viperă și slujnica nu vrea să fie acuzată că nu ține bine casa. Domnul Rousseau a trimis un funcționar să îndeplinească formalitățile necesare. El se duce la biserică și discută îndelung tariful cortegiului. Nu este un motiv să se lase jecmănit dacă trece acum printr-o

nenorocire. A ținut mult la soția lui și e sigur că, dacă ea l-ar vedea în clipa asta tocmindu-se cu preoții și cu funcționarii de la pompele funebre, n-ar putea decît să se bucure. Totuși, vrea, pentru cartier, ca înmormîntarea să fie cît se poate de onorabilă. În sfîrșit, cad de acord, va plăti șaizeci de franci la biserică și trei sute de franci pompele funebre. Consideră că împreună cu micile cheltuieli pe care le mai are de făcut, nu va putea scăpa cu mai puțin de cinci sute de franci.

Cînd domnul Rousseau se întoarce acasă, o găsește pe cumnata lui așezată lîngă moartă. Această Agathe este o femeie înaltă, uscățivă, cu ochi roșii, cu buzele vinete și subțiri. De trei ani, Adèle și cu bărbatul ei erau certați cu ea, nu se mai vedeau de loc. Cînd intră Rousseau, ea se ridică ceremonios, pe urmă își îmbrățișează cumnatul. În fața morții, toate certurile încetează. Domnul Rousseau, care toată dimineața n-a avut timp să plîngă, hohotește acum, cînd o regăsește pe soția sa, albă și țeapănă, cu nasul mai ascuțit, cu fața micșorată ; abia o recunoaște. Agathe nu varsă o lacrimă. S-a așezat în fotoliul cel mai comod și își plimbă încet privirile prin odaie ca și cînd ar întocmi un inventar minuțios al mobilierului. Pînă acum n-a ridicat încă problema succesiunii, dar este vizibil foarte neliniștită ; nu încape îndoială că se întreabă dacă există un testament.

În dimineața înmormîntării, în momentul cînd Adèle este așezată în sicriu, se constată că pompele funebre au trimis, din greșeală, unul prea scurt. Cioclii trebuie să aducă un altul. În timpul acesta, dricul așteaptă în fața porții, cartierul e în fierbere. Așteptarea aceasta înseamnă un nou chin pentru domnul Rousseau. Măcar dacă ar învia puțin, moarta, dacă tot trebuie s-o mai ție atît ! În sfîrșit, biata Adèle este adusă jos, din camera de la etaj, și coșciugul rămîne expus numai zece minute sub poarta drapată în negru. Peste o sută de persoane așteaptă în stradă, negustori din cartier, locatari ai casei, prieteni și cîțiva muncitori în

paltoane. Cortegiul pornește. Domnul Rousseau e în fruntea lui.

Cînd trece cortegiul, vecinele își fac grăbit semnul crucii, vorbind în șoaptă. E papetăreasa, nu-i așa? Femeia aia mică și sfrijită, numai piele și os. E mai bine pentru ea în pămînt! Asta-i viața! A muncit, s-a instărit ca să se poată odihni în liniște la bătrînețe. Ei, o să se tot odihnească acum, librăreasa! Și vecinele găsesc că domnul Rousseau se poartă foarte frumos, pentru că-l văd mergînd în spatele dricului cu capul gol, palid și cu părul lui rar în bătaia vîntului. Ceremonia religioasă n-a ținut decît patruzeci de minute, preoții s-au zorit cît au putut. Agathe, care s-a așezat în primul rang, pare că stă și numără luminările aprinse. Fără îndoială, se gîndește că cumnatul ei ar fi putut face totul fără această pompă ostentativă, pentru că, la urma urmei, nu există testament și, moștenind de drept jumătate din avere, va trebui să plătească partea ei pentru înmormîntare. Preoții spun o ultimă rugăciune, pămătuful muiat în agheasmă trece din mînă în mînă și apoi biserica se golește. Aproape toată lumea pleacă acasă. Au fost chemate cele trei trăsuri îndoliate, în care urcă doamnele. În spatele dricului, nu mai rămîne decît domnul Rousseau, tot cu capul descoperit, și vreo treizeci de persoane, prietenii, care nu îndrăznesc să se eschiveze. Trecătorii se descoperă și își văd mai departe de drum, grăbind pasul.

Cum domnul Rousseau nu are un cavou al familiei, a închiriat la cimitirul Montmartre un loc pe cinci ani, promițîndu-și să cumpere mai tîrziu unul de veci, să-și dezgroape soția și s-o instaleze definitiv în lăcașul ei.

Dricul se oprește la capătul unei alei și coșciugul este purtat pe brațe printre morminte pînă la groapa săpată în pămîntul moale. Asistența pășește încet, tăcută. Preotul, după ce a mormăit cîteva cuvinte printre dinți, se retrage. De jur împrejur, se întind grădini mici, împrejmuite cu garduri scunde de fier, morminte garnisite cu garoafe

și arbori verzi; pietrele albe, în mijlocul acestei vegetații, par toate noi și vesele. Domnul Rousseau rămîne foarte uimit în fața unui monument, cu o coloană subțire, deasupra căreia se află urna simbolică. Dimineața, un pietrar a venit să-l plictisească cu niște planuri. Și se gîndește că, atunci cînd va cumpăra un loc de veci, va pune și el pe mormîntul soției sale o astfel de coloană cu o glastră tot atît de drăguță ca aceasta de aici. Agathe îl însoțește tot timpul și, întoarsă la prăvălie, se hotărăște în sfîrșit să vorbească de moștenire. Cînd află că există un testament, sare în picioare și pleacă imediat trîntind ușa. Niciodată nu va mai pune piciorul în această dugheană.

Domnul Rousseau se mai simte cuprins din cînd în cînd de o mare durere, care îl gîtuie parcă. Dar ceea ce îl face, mai ales, să se simtă dezorientat, cu un fel de gol în cap și cu o neliniște în brațe, este că prăvălia lui stă închisă, cu obloanele trase, într-o zi din mijlocul săptămînii.

IV

Au dus-o greu de tot în ianuarie. N-au găsit de lucru, n-au avut pîine, n-au avut foc în casă. Familia Morisseau a cunoscut mizeria din plin. Femeia era spălătoreasă, bărbatul zidar. Locuiesc în Batignolles, strada Cardinet, într-o casă murdară, care otrăvește tot cartierul. Camera lor, care se află la etajul al cincilea este atît de dărăpănată încît ploaia pătrunde prin crăpăturile tavanului. Și încă nu s-ar plînge, dacă micul lor Charlot, un băiețel de zece ani, n-ar avea nevoie de o hrană mai bună ca să devină și el bărbat. Copilul e tare plăpînd — un nimic îl doboară.

Cînd mergea la școală, se silea, peste puterile lui, să învețe totul deodată, și se întorcea acasă bolnav! Altminteri, e foarte inteligent, un ștrengar grozav de drăguț, cu o conversație peste nive-

lul vîrstei lui. În zilele in care părinţii nu au cu ce să-i cumpere piine, stau şi plîng amindoi în neştire. Sint disperaţi, mai ales pentru că, în casa asta atît de nesănătoasă, copiii mor ca muştele, de la primul pînă la ultimul etaj.

Afară, pe străzi, nişte oameni sparg cu tîrnăcoapele gheaţa. Chiar şi tatăl lui Charlot şi-a găsit de lucru. Sparge şi el gheaţa de pe riuri cu lovituri de tirnăcop şi seara aduce acasă doi franci. Pînă va reîncepe munca la schelă tot e ceva, ca să nu moară de foame.

Dar într-o zi, cind Morisseau se intoarce acasă, îl găseşte pe băiatul lui în pat. Mama nu ştie ce are. L-a trimis la Courcelles, la o mătuşă, care este negustoreasă de haine vechi, să vadă dacă nu poate găsi la ea o vestă mai caldă decît bluza lui de pînză în care tremură de frig. Dar mătuşa nu avea decît nişte paltoane vechi bărbăteşti, prea mari pentru el, şi s-a întors acasă dîrdîind de frig, ameţit, parcă ar fi băut. Acum, cum stă cu capul pe pernă, are toată faţa roşie şi vorbeşte într-aiurea — crede că se joacă în bile şi cîntă.

Mama a spînzurat de fereastră o zdreanţă de şal, ca să astupe un ochi de geam spart. În partea de sus, au rămas neacoperite doar două gemuleţe prin care pătrunde cenuşiul livid al cerului. Mizeria a golit scrinul, toată lingeria este la muntele de pietate. Într-o seară a fost vîndută masa şi două scaune. Înainte, Charlot dormea pe duşumea, acum de cînd e bolnav, i s-a dat lui patul, unde doarme însă tot atît de prost pentru că aproape întreaga lînă din saltea a fost dusă, încetul cu încetul, la o negustoreasă de lucruri vechi, cîte o jumătate de kilogram de fiecare dată, pentru douăzeci sau douăzeci şi cinci de centime. Acum mama şi tatăl dorm într-un colţ al odăii, pe o saltea de paie, la care nici un cîine nu s-ar uita.

Stau amindoi şi îl privesc pe Charlot, care topăie în pat. Ce o fi avind copilul că bate aşa cîmpii ? Poate l-o fi muşcat vreun animal, cine ştie ce i-o fi dat cineva să bea ? O vecină, doamna Bon-

net, intră în odaie și, după ce îl pipăie, declară că băiatul are friguri. Se pricepe, bărbatul ei s-a prăpădit tot dintr-o boală ca asta.

Mama plînge, stringîndu-l pe Charlot în brațe. Tatăl se năpustește pe ușă ca un nebun și aleargă să cheme un doctor. Vine unul foarte înalt, cu un aer ințepat. Își lipește urechea de spatele copilului, îl ciocănește în piept, fără să spună un cuvint. Apoi doamna Bonnet trebuie să se repeadă acasă la ea să aducă creion și hîrtie pentru ca doctorul să-și poată scrie rețeta. Cînd îl vede pregătindu-se de plecare, tot fără să sufle un cuvînt, mama îl întreabă cu o voce strangulată :

— Ce are, domnule ?

— O pleurezie, răspunde medicul, pe un ton repezit și fără alte explicații.

Apoi întreabă :

— Sînteți înscriși la biroul de binefaceri ?

— Nu, domnule. Aveam din ce trăi, vara trecută. Iarna asta ne-a omorît.

— Cu atît mai rău ! Cu atît mai rău ! Și promite să revină. Doamna Bonnet le împrumută un franc pentru medicamentele prescrise. Cu cei doi franci pe care i-a cîștigat Morisseau s-au cumpărat două kilograme de carne, cărbuni și luminări.

Noaptea trece cu bine. Focul din sobă este alimentat tot timpul. Charlot somnolează din cauza căldurii mari, nu mai vorbește nimic. Mînuțele lui ard. Văzîndu-l epuizat de febră, părinții se liniștesc. Dar a doua zi îi cuprinde spaima, cînd medicul clatină din cap în fața patului, cu o expresie din care ei înțeleg că orice speranță este pierdută.

Timp de cinci zile, nu se produce nici o schimbare. Charlot doarme, răpus, cu capul pe pernă. În cameră, mizeria se face din ce în ce mai simțită — intră parcă o dată cu vîntul, prin găurile din tavan și prin ferestre. Chiar din a doua seară, mama și-a vîndut ultima cămașă ; în cea de a treia seară, a trebuit să scoată și ultimul pumn de lînă din saltea, pentru a plăti medicamentele. Pe urmă n-au mai avut ce vinde, și n-au mai avut nimic.

Morisseau continuă să spargă gheață, numai că cei doi franci nu mai ajung acum de loc. Și cum frigul ăsta năprasnic îl poate ucide pe Charlot, tatăl a ajuns să dorească dezghețul, deși se gîndește cu groază la el. Cînd se duce la lucru, e fericit că găsește străzile albe ; pe urmă se gîndește la copilul lui care se sfîrșește acolo sus, în odăiță, și se roagă cu ardoare să vină mai repede căldura primăverii — o rază de soare, care să măture o dată zăpada. Dacă ar fi barem înscriși la biroul de binefaceri ; ar avea doctorul și medicamentele aproape gratis.

Mama s-a prezentat la primărie, dar i s-a răspuns că s-au adunat prea multe cereri, că trebuie să mai aștepte. Totuși a obținut cîteva bonuri de pîine și o doamnă miloasă i-a dat cinci franci. Apoi mizeria totală a reînceput.

În a cincea zi, Morisseau aduce ultima piesă de doi franci. A venit dezghețul, și-a primit ultima plată. Acum s-a sfîrșit cu toate : soba rămîne rece, pîinea lipsește, rețetele nu mai sînt duse la farmacie. În odaia cu pereții plini de igrasie, mama și tatăl tremură de frig, lîngă Charlot al lor, care horcăie. Doamna Bonnet nu mai vine să-l vadă, e prea sensibilă, o îndurerează prea mult. Ceilalți locatari trec grăbiți prin fața ușii. Din cînd în cînd, mama are o criză de lacrimi și atunci se aruncă pe pat, își strînge la piept copilul, îl acoperă cu sărutări, vrînd parcă să-i ușureze astfel suferința, să-l vindece. Tatăl stă năuc ore întregi în fața ferestrei, dă la o parte șalul zdrențuit și privește dezghețul de afară : apa de pe streașini cade cu picături mari, înnegrind strada. Poate căldura asta îi va face bine lui Charlot.

Într-o dimineață, medicul anunță că nu va mai veni. Copilul este pierdut.

— Timpul ăsta umed l-a dat gata, spune el. Morisseau amenință cerul cu pumnul : așadar toate anotimpurile sînt făcute să-i ucidă pe oamenii săraci. Era îngheț și tot rău le-a fost, a venit dezghețul, e și mai rău pentru ei. Dacă nevasta lui ar

consimți, ar aprinde un lighean de cărbuni și ar isprăvi-o toți trei deodată. S-ar sfîrși totul, mai repede. Totuși mama s-a mai dus o dată la primărie ; i s-a promis că vor primi ajutoare și ei așteaptă. Ce zi îngrozitoare ! Un frig groaznic cade din tavan ; într-un colț ploaia curge pe pereți. Trebuie să pună o găleată. De ieri n-au mai mîncat nimic, băiatul a băut doar ceașca de ceai pe care a adus-o portăreasa. Tatăl șade în fața mesei, ca îndobitocit, cu capul în miini ; îi zvicnesc urechile. La fiecare zgomot de pași, mama aleargă la ușă, crede că, în sfîrșit, a venit ajutorul promis. E ora șase și tot nu se vede nimic. Apusul de soare pare înecat în noroi, lent și sinistru ca o agonie.

Deodată, în noaptea care crește, Charlot bolborosește cuvinte întretăiate :

— Mamă... mamă...

Mama se apropie, primește în față o singură răsuflare, grea. Apoi nu mai aude nimic. Îl vede pe Charlot ca printr-o ceață deasă, cu capul dat pe spate, cu gîtul țeapăn. Strigă înnebunită, implorînd :

— Lumină ! Repede, lumină !... Charlot, băiatul meu, vorbește !

Nu mai au luminare. Încearcă să aprindă chibriturile ; în grabă, le rup între degete. Apoi cu miinile tremurînde pipăie fața copilului :

— Ah, Dumnezeule, e mort ! Ce spui, Morisseau ? E mort !

Tatăl ridică capul, orbit de întuneric.

— Ei bine, ce vrei, e mort... E mai bine așa. La hohotele de plîns ale mamei, doamna Bonnet s-a hotărît să apară cu lampa. Și în timp ce cele două femei îl spală pe Charlot, se aude o bătaie în ușă : a sosit ajutorul : zece franci, bonuri de pîine și de carne. Morisseau rîde cu un aer imbecil, zicînd că ăștia de la binefaceri pierd întotdeauna trenul.

Cadavrul copilului e jalnic : slab, ușor ca un fulg. O vrabie ucisă de zăpadă, culeasă de pe stradă și culcată pe saltea, n-ar arăta altfel.

Doamna Bonnet, care a redevenit foarte îndatoritoare, insistă pe lîngă soții Morisseau să mănînce

ceva, nu le folosește la nimic să stea flămînzi. Pe băiat tot nu-l pot invia. Se oferă să se ducă ea după piine și carne și promite că va veni și cu o luminare. Cind se înapoiază, pune masa, servește cîrnați calzi. Și soții Morisseau mănîncă înfometați, cu lăcomie, lingă copilul lor mort; fața lui suptă, albă, abia se conturează în semiîntunericul din odaie. Focul duduie în sobă, se simt foarte bine. Din cînd în cînd ochii mamei se umezesc și atunci lacrimi mari cad pe bucata ei de piine. Ce bine i-ar fi fost lui Charlot acum, cînd e atît de cald în odaie, și ce mult i-ar fi plăcut să mănînce cîrnați.

Doamna Bonnet vrea cu tot dinadinsul să rămînă de veghe. Spre orele unu, cînd Morisseau sfîrșește prin a adormi cu capul la picioarele patului, cele două femei fac cafea. Este invitată și o altă vecină, o croitoreasă, în vîrstă de optsprezece ani, care aduce într-o sticlă un rest de țuică, pentru a contribui și ea cu ceva. Cele trei femei beau cafeaua cu înghițituri mici, vorbesc în șoaptă, povestind istorii cu morți neobișnuite; dar încetul cu încetul glasurile lor cresc însuflețite de varietatea subiectelor: vorbesc despre casă, despre cartier, de o crimă care s-a comis în strada Nollet. Din cînd în cînd mama se ridică, se duce să se uite la Charlot, ca și cînd ar vrea să se asigure că nu s-a mișcat.

Cum n-au declarat decesul în seara aceea, sînt obligați să țină copilul acasă pînă a doua zi. N-au decît o singură cameră, trăiesc cu Charlot, mănîncă și dorm cu el. Din cînd în cînd îl uită; pe urmă, cînd îl regăsesc, e ca și cînd l-ar mai pierde o dată.

În sfîrșit, în ziua următoare este adus sicriul; nu-i mai mare decît o cutie de jucării: patru scînduri aproape neșlefuite, furnizate gratuit de primărie pe baza certificatului de paupertate.

Și pornesc într-o goană la biserică. În spatele sicriului merge tatăl, cu doi prieteni întîlniți în drum, pe urmă mama, doamna Bonnet și cealaltă vecină, croitoreasa. Înoată cu toții în noroi pînă la glezne. Nu plouă, dar ceața s-a muiat și pătrunde

prin haine, jilăvindu-le. La biserică se face o mică slujbă religioasă, la repezeală, şi drumul continuă pe pavajul innoroiat.

Cimitirul e undeva, la naiba in praznic, dincolo de fortificaţii. Micul convoi străbate calea Saint-Ouen, trece bariera, în sfîrşit ajunge. Cimitirul este un teren oarecare, închis între ziduri albe. L-au năpădit ierburile, pămintul răvăşit a făcut ghebe; în fund, un şir de arbori subţiri întinează cerul cu crengile lor negre.

Convoiul inaintează încet pe pămintul moale. Plouă torenţial, trebuie să aştepte un bătrin preot care se hotărăşte în cele din urmă să iasă dintr-o capelă mică. Charlot va dormi în fundul groapei comune. Cîmpul este semănat cu cruci răsturnate de vînt, cu coroane putrezite de ploaie, un cîmp al mizeriei şi al morţii, devastat, bătătorit de atîţia şi atîţia paşi, în care cadavrele, pe care le-a îngrămădit laolaltă foamea şi frigul periferiilor, dorm înghesuite, înăbuşindu-se unele pe altele.

Acum totul s-a sfîrşit. Pămîntul curge, Charlot este in fundul gropii şi părinţii pleacă fără să fi putut îngenunchea în noroiul apos care le îngroapă paşii. Cum ploaia continuă, Morisseau, care mai are trei franci din cei zece, pe care i-a primit de la biroul de binefaceri, îi invită pe cei doi prieteni şi pe cele două vecine la o gustare, într-o circiumă. Se aşază cu toţii la masă; Morisseau comandă doi litri de vin şi o bucată de brînză de Brie. Pe urmă plătesc şi ceilalţi doi bărbaţi alţi doi litri. Şi cînd se înapoiază cu toţii la Paris, sînt foarte veseli.

V

Jean-Louis Lacour are şaptezeci de ani. S-a născut la Courteille, un cătun de o sută cincizeci de locuitori, pierdut într-un ţinut sălbatic. Toată viaţa sa, a fost o singură dată la Angers care se află la o distanţă de cincisprezece leghe, dar era pe vremea

aceea atît de tînăr, încît nu-şi mai aminteşte nimic. Are trei copii, doi băieţi, Antoine şi Joseph, şi o fată Catherine, care a fost măritată, dar după ce a murit bărbatul ei, s-a reintors acasă, împreună cu Jacquinet, un băieţel de doisprezece ani. Familia trăieşte din cele cîteva palme de pămînt, din care îşi scot bucata de pîine şi atît cît să nu umble chiar goi. Cînd au la masă şi un pahar de vin, l-au cîştigat cu sudoare.

Cătunul este aşezat în fundul unei văi, cu păduri care îl închid de jur împrejur, ascunzîndu-l. Biserică nu există, comuna e prea săracă. Preotul din Cormiers vine să ţină slujba, dar cum are de străbătut două leghe de drum, nu este văzut în Courteille, decît o dată la cincisprezece zile. Casele — vreo douăzeci de cocioabe dărăpănate — sînt azvîrlite de-a lungul şoselei. Găinile scormonesc bălegarul din faţa uşilor. Cînd trece un străin, femeile îşi lungesc gîtul, în timp ce copiii, care se tăvălesc în praf sub soarele fierbinte, o iau la fugă în mijlocul cîrdurilor de gîşte speriate.

Niciodată Jean-Louis n-a fost bolnav. E înalt şi noduros ca un stejar. Soarele l-a uscat, i-a ars şi i-a brăzdat pielea. Cu vremea a luat ceva din asprimea, din culoarea şi calmul arborilor. Îmbătrînind, a uitat parcă şi să mai vorbească. De fapt tace, socotind cuvintele de prisos. Cînd calcă pămîntul cu pasul său lung şi apăsat, are ceva din forţa încăpăţînată şi liniştită a bovinelor. Anul trecut era mai în putere chiar decît cei doi fii ai săi ; muncile cele mai grele şi le lua el ; le făcea tăcut, pe brazda lui de ţărînă care îl cunoaşte şi-i ştie de frică. Dar într-o zi — sînt două luni de atunci — s-a prăbuşit din picioare, aşa deodată ; a rămas întins de-a curmezişul unui şanţ, ca trunchiul unui arbore culcat la pămînt. A doua zi a vrut să-şi continue munca, dar braţele îi erau moarte, pămîntul nu i se mai supunea. Fiii lui clatină din cap. Fiica lui încearcă să-l reţină acasă. El se încăpăţînează şi atunci i-l dau pe Jacquinet să-l întovărăşească, să fie cineva care să strige dacă bătrînul cade.

— Ce faci acolo, leneşule ? îl întreabă Jean-Louis pe flăcăiaşul care nu se dezlipeşte de lîngă el. La vîrsta ta, îmi cîştigam singur pîinea.

— Bunicule, te păzesc, răspunde copilul. Cuvintele acestea îl fac pe bătrîn să tresară. Tace, nu mai spune nimic. Seara, se întinde în pat şi nu se mai ridică. A doua zi, înainte de a pleca la cîmp, copiii lui intră să-l vadă, neauzind nici o mişcare în camera bolnavului. Îl găsesc în pat, cu ochii deschişi, rămas pe gînduri. Are pielea atît de aspră şi de tăbăcită încît nu se mai poate şti dacă boala i-a schimbat culoarea.

— Spune, tată, nu ţi-e mai bine ?

El mormăie ceva, răspunde nu, scuturînd capul.

— Atunci mergem fără dumneata ?

Da, le face semn să plece fără el. S-a început culesul, e nevoie de toate braţele. S-ar putea întîmpla, dacă pierd o dimineaţă, să se schimbe brusc vremea, furtuna să smulgă toţi snopii. Chiar şi Jacquinet urmează la cîmp pe mama şi pe unchii săi. Bătrînul Lacour rămîne singur. Seara, cînd copiii se întorc acasă, îl găsesc în acelaşi loc, culcat tot pe spate, cu ochii deschişi, cu aceeaşi expresie de îngîndurare.

— Tată, tot nu ţi-e mai bine ?

Nu, nu îi e mai bine. Mormăie ceva, scutură capul. Cum ar putea să-l ajute ? Catherine se gîndeşte să pună la fiert vin amestecat cu ierburi, dar e o băutură prea tare, i-ar putea fi fatală. Joseph spune că vor vedea mîine ce e de făcut şi se duc cu toţii la culcare.

A doua zi, înainte de a pleca la cîmp pentru strînsul recoltei, copiii rămîn o clipă în picioare, în faţa patului tatălui lor. Hotărît, bătrînul e bolnav ! De cînd îl ştiu, nu l-au mai văzut vreodată, zăcînd aşa, culcat pe spate. Ar trebui poate să cheme totuşi un doctor. Necazul e că sînt nevoiţi să se ducă tocmai pînă la Rougemont ; şase leghe dus, şase întors, asta face douăsprezece. Or să piardă o zi întreagă. Bătrînul, care aude ce se vorbeşte, se agită, se supără : n-are nevoie de nici

un doctor ; nu-i va fi de nici un ajutor şi mai costă şi bani pe deasupra.

— Nu vrei ? întreabă Antoine. Atunci să ne ducem la lucru ?

Fără îndoială, să se ducă la lucru ! Nu-i uşurează în nici un fel suferinţa dacă rămîn lîngă el. Pămîntul are mai multă nevoie de îngrijire decît el. Şi trec trei zile în care copiii se duc în fiecare dimineaţă la cîmp ; Jean-Louis nu se mai mişcă de loc. Stă singur, bea apă dintr-o cană cînd îi e sete. E ca un cal bătrîn, care cade zdrobit de oboseală într-un colţ şi este lăsat să moară singur. A muncit şaizeci de ani, poate să plece acum, de vreme ce nu mai e bun de nimic altceva decît să ocupe un loc şi să-i stînjenească pe cei din jur.

Nici copiii nu sînt prea îndureraţi. Pămîntul i-a învăţat să primească asemenea întîmplări, cu resemnare. Trăiesc prea aproape de pămînt ca să-i poarte duşmănie că i-l iau pe bătrîn. Ei îi aruncă tatălui lor o privire dimineaţa, o privire seara, mai mult nu pot face. Dacă bătrînul s-ar ridica din pat, ar dovedi într-adevăr că mai are viaţă în trupul lui. Dacă moare, înseamnă că avea moartea în corp şi toată lumea ştie că dacă ai moartea în tine, nimic n-o mai poate goni, nici semnul crucii, nici leacurile. O vacă e altceva, se poate îngriji.

Seara, Jean-Louis îi întreabă pe copii, din ochi, cum a mers culesul. Cînd îi aude făcînd numărătoarea snopilor, bucurîndu-se de vremea bună care le înlesneşte munca, are o strălucire de bucurie în privire. Ei mai propun o dată să cheme un doctor, dar bătrînul se înfurie şi atunci se tem să nu-i grăbească moartea, supărîndu-l. Cere doar atît, să vină gardianul silvic, un vechi prieten. Moş Nicolas este mai vîrstnic decît el, a împlinit şaptezeci şi cinci de ani în februarie, dar a rămas drept ca un plop. Vine şi se aşază liniştit lîngă Jean-Louis, care nu mai poate vorbi ; îl priveşte doar cu ochii lui mici şi stinşi. Bătrînul Nicolas îl priveşte şi el, pe Jean-Louis, neavînd nimic a-i spune. Şi cei doi stau unul în faţa celuilalt timp de o oră, fără să

rostească nici un cuvînt, fericiți că se văd, amintindu-și fără îndoială întîmplări foarte îndepărtate din zilele lor de odinioară. Și chiar în seara aceea, cînd copiii se întorc de la cules, îl găsesc pe tatăl lor mort, întins pe spate, țeapăn și cu privirea fixă.

Da, bătrînul a murit fără să se miște. Și-a trimis și această ultimă a lui suflare, drept înainte, spre cîmpul cel vast. Ca animalele care se ascund, resemnate în fața morții, el n-a vrut să cheme pe nimeni, s-a descurcat singur.

— A murit tata, spune Joseph, chemîndu-i pe ceilalți.

Și toți, Antoine, Catherine, Jacquinet repetă :

— A murit tata.

Nici unul din ei nu pare surprins. Jacquinet își întinde cu curiozitate gîtul, femeia își scoate batista, cei doi băieți se apropie fără să spună un cuvînt, gravi, cu fețele lor arse de soare, care au pălit acum. Totuși, s-a ținut bine bătrînul lor tată, era solid. Gîndul acesta îi consolează ; sînt mîndri de vigoarea familiei lor.

Noaptea, rămîn la căpătîiul mortului pînă la unsprezece, pe urmă îi fură rînd pe rînd somnul, și Jean-Louis va dormi tot singur, cu chipul lui întunecat, care parcă stă și meditează mai departe.

O dată cu zorile, Joseph se duce, în sfîrșit, la Cormiers, pentru a înștiința preotul. Totuși, cum n-au isprăvit încă de cărat toți snopii, Antoine și Catherine se duc la cîmp, lăsînd mortul în paza lui Jacquinet. Băiețașul se plictisește cu bătrînul, care stă de atîta vreme nemișcat, și iese din cînd în cînd în stradă, aruncă cu pietre în vrăbii, privește la un vînzător ambulant care își desface marfa în fața a două vecine. Cînd își aduce aminte de bunic, se întoarce repede în casă, se încredințează că e tot acolo și o zbughește din nou ca să se uite la doi cîini care se hîrjonesc. Cum ușa rămîne deschisă, găinile intră liniștite, răscolind cu ciocul pămîntul bătătorit. Un cocoș se înalță pe labele lui, și își întinde gîtul, rotind ochiul său de jăratic, surprins

de această prezență pe care nu și-o explică ; e un cocoș înțelept și prudent care știe, fără îndoială, că bătrînul nu obișnuiește să întîrzie în pat, după răsăritul soarelui și se hotărăște, în cele din urmă, să scoată un strigăt sonor ca de trîmbiță, cîntînd moartea lui Jean-Louis, în timp ce găinile ies una cîte una, cotcodăcind și pigulind pămîntul.

Preotul din Cormiers nu poate veni decît la orele cinci. Dimineața este așteptat rotarul, care taie acum brazii cu ferestrăul și bate cuiele. Cei care n-au aflat pînă atunci vestea, spun : „Ei, va să zică, Jean-Louis a murit", pentru că cei din Courteille cunosc bine aceste zgomote.

Antoine și Catherine s-au întors de la cîmp. Au terminat culesul, nu pot spune că sînt nemulțumiți : de zece ani grîul n-a mai fost atît de frumos.

Toată familia e în așteptarea preotului și fiecare își face de lucru ca să-și astîmpere nerăbdarea. Catherine pune supa la foc, Joseph scoate apă din fîntînă, Jacquinet este trimis la cimitir să vadă dacă s-a săpat groapa.

În sfîrșit, abia la ora șase, apare și preotul. A venit cu o brișcă, însoțit de un băiețaș care-i servește de ajutor. Coboară în fața ușii, își scoate dintr-un ziar patrafirul și stinarul, pe care și le pune, spunînd :

— Să ne grăbim, la șapte trebuie să fiu îndărăt.

Totuși nimeni nu se grăbește. Trebuie să se ducă după cei doi vecini, care vor transporta mortul pe vechea targă din lemn înnegrit. Cînd sînt gata de plecare, sosește într-o goană Jacquinet, care anunță, strigînd de departe, că groapa nu este încă gata, dar că totuși se pot duce la cimitir.

Atunci preotul pornește primul, citind latinește dintr-o carte. Băiatul, care-l urmează, ține într-o mînă o cădelniță veche de aramă în care udă pămătuful.

Și numai după ce ajung în mijlocul satului, un alt copil iese dintr-un șopron în care se ține slujba la fiecare cincisprezece zile, și o pornește în fruntea cortegiului cu o cruce prinsă în vîrful unui baston. Familia merge în spatele mortului și, încetul cu în-

cetul, toți oamenii din sat i se alătură ; o ceată de ștrengari cu capul gol, dezmățați, desculți, închid convoiul.

Cimitirul e tocmai la celălalt capăt al cătunului și vecinii care poartă targa neagră sînt nevoiți să facă, gîfîind, trei popasuri, în timp ce tot cortegiul îi așteaptă, oprit în loc.

Apoi continuă cu toții drumul și nu se mai aude decît tropăitul saboților pe pămîntul tare. Cînd ajung, groapa, într-adevăr, nu este încă terminată. Groparul mai e înăuntru și e văzut cum dispare și reapare, regulat, după fiecare lopată de pămînt pe care o aruncă.

Un simplu gard înconjoară cimitirul. Au crescut mărăcini și copiii vin în serile de septembrie să mănînce mure. E o grădină într-un cîmp. În fund sînt coacăze multe și meri ; într-un colț, a crescut un păr, înalt cît un stejar, iar în mijloc, o scurtă alee cu pomi sub a căror umbră, vara, bătrînii își fumează pipa. Soarele dogorește, lăcustele sar speriate, muștele aurii bîzîie, stîrnite de arșiță. Tăcerea freamătă de viață, seva acestui pămînt gras curge o dată cu sîngele roșu al macilor de cîmp.

Coșciugul a fost așezat lîngă groapă. Băiețașul, care a dus crucea, vine și o înfige la picioarele mortului în timp ce preotul, în picioare, la căpătîi, continuă să citească în latinește din cartea sa. Dar pe cei din asistență îi interesează ce face groparul : înconjoară groapa, urmăresc lopata cu privirea și cînd se întorc, preotul cu cei doi băiețași nu se mai află acolo ; n-a mai rămas decît familia care așteaptă cu un aer răbdător.

În sfîrșit, groapa e gata.

— E destul de adîncă, haide odată ! strigă unul din țăranii care au purtat targa.

Și toată lumea dă o mînă de ajutor la coborîtul sicriului. Jean-Louis se va simți bine în groapa asta ; el cunoaște pămîntul și pămîntul îl cunoaște pe el, or să se înțeleagă bine, ei doi !

Sînt șaizeci de ani de cînd și-au dat această întîlnire, de atunci, din ziua în care el a făcut înce-

putul, cu prima lovitură de tirnăcop. Dragostea lor trebuia să se sfirşească astfel, pămintul să-l ia şi să-l păstreze pentru el. Îl aşteaptă o linişte deplină. Nu va mai auzi decit paşii uşori ai păsărelelor, indoind firele de iarbă. Nimeni nu va călca deasupra capului său, vor trece ani şi ani, fără ca nimeni să-l tulbure, să-l stingherească. Somnul fără sfirşit, moartea însorită, în pacea din natură.

Copiii s-au apropiat. Catherine, Antoine, Joseph iau un pumn de ţărină, il aruncă deasupra bătrinului, Jacquinet a cules maci, azvirle şi el buchetul. Pe urmă familia se înapoiază acasă să mănince ciorba. Vitele se întorc de la cimp, soarele se culcă, o noapte caldă adoarme satul.

Naïs Micoulin

I

În fiecare lună, in sezonul fructelor, o fetiță cu pielea brună, cu părul negru și incîlcit, se prezenta la domnul Rostand, un avocat din Aix, purtînd cu ea un enorm coș cu caise sau piersici pe care abia il putea duce. Se oprea in vestibulul larg al locuinței, așteptind ca intreaga familie, înștiințată, să coboare de la etaj.

— Oh, tu ești, Naïs, spunea avocatul. Ne-ai adus recolta. Ei bravo, ești o fată de ispravă. Și moș Micoulin cum o mai duce ?

— Bine, domnule, răspundea Naïs, dezvelindu-și dinții albi.

Doamna Rostand o indrepta spre bucătărie, unde o întreba despre măslini, despre migdali și vița de vie. Dar ceea ce o interesa, in primul rind, era dacă plouase sau nu in Estaque, colțul de pe litoral, unde familia Rostand își avea proprietatea ei — Blancarde — incredințată spre cultivare lui Micoulin. Nu erau acolo decît vreo citeva duzini de migdali și măslini, ceea ce nu împiedica insă ca problema ploii să rămînă de primă importanță în acest ținut pe care seceta îl ucidea.

— Au căzut doar citeva picături, spunea Naïs. Strugurii ar avea nevoie de apă. Pe urmă, după ce dădea aceste informații, minca o bucățică de pîine cu un rest de carne și pleca inapoi la Estaque, în

brișca unui măcelar care venea la Aix, la fiecare cincisprezece zile. Adesea aducea scoici, vreo langustă, sau un pește frumos, pentru că Moș Micoulin mai mult pescuia decît lucra pămîntul.

Cînd venea ea acolo în timpul vacanței, Frédéric, fiul avocatului, dintr-o săritură era în bucătărie ca să anunțe că familia va sosi foarte curînd să se instaleze la Blancarde, și îi recomanda cu această ocazie să-și pregătească năvoadele și undițele. O tutuia pe Naïs pentru că, în copilărie, se jucaseră împreună. Numai de la vreo doisprezece ani începuse fata, din respect, să-i spună „domnul Frédéric". De fiecare dată, cînd moș Micoulin o auzea adresîndu-i-se cu „tu" fiului stăpînilor săi, o pălmuia. Dar aceasta nu-i împiedica pe cei doi copii să fie foarte buni prieteni.

— Și nu uita să cîrpești plasele, îi spunea Frédéric, cînd era încă elev de liceu.

— Fiți fără grijă, domnule Frédéric, puteți veni oricînd, răspundea Naïs.

Domnul Rostand era foarte bogat. Cumpărase, la un preț de nimic, o casă superbă în rue du Collège. Castelul de Coiron, clădit în ultimii ani ai secolului al XVII-lea, se desfășura pe o fațadă cu douăsprezece ferestre și dispunea de suficiente încăperi pentru a adăposti cîteva familii. În mijlocul acestor apartamente imense, familia Rostand, compusă din cinci persoane, printre care se numărau și cele două bătrîne servitoare, aproape că se pierdea. Avocatul ocupa numai primul etaj. Timp de zece ani încercase să închirieze parterul și etajul al doilea, dar nu găsise amatori. Atunci se hotărîse să închidă ușile și să părăsească o treime din vasta locuință, lăsînd-o în seama păianjenilor. Cel mai mic zgomot venind din vestibulul uriaș, cu o monumentală casă a scării, în care s-ar fi putut ușor construi o clădire modernă, își prelungea ecoul, în locuința pustie și sonoră, ca într-o catedrală.

A doua zi după cumpărarea castelului, domnul Rostand tăiase în două, printr-un zid, marele salon de recepție de doisprezece metri pe opt, luminat

de şase ferestre. Mai tîrziu, îşi instalase acolo într-o parte biroul său şi în cealaltă pe cel al secretarilor. Primul etaj număra patru odăi în plus, dintre care cea mai mică măsura aproape şapte metri pe cinci. Camerele locuite de doamna Rostand, Frédéric şi cele două bătrîne servitoare, erau înalte ca nişte capele. Din motive de comoditate domestică, avocatul se resemnase să amenajeze o bucătărie dintr-un budoar ; pînă atunci se folosiseră de bucătăria de la parter, din care cauză mîncărurile ajungeau întotdeauna complet reci la masă, după ce treceau prin umiditatea glacială a vestibulului şi a scării. Dar cel mai neplăcut dintre toate era faptul că un apartament de asemenea proporţii era atît de sumar mobilat. Tot mobilierul din cabinetul avocatului se compunea dintr-o canapea veche, îmbrăcată în catifea verde de Utrecht, şi opt fotolii stil *empire*[1], cu lemnăria ţeapănă şi mohorîtă, plasate la distanţă unele de altele, şi o masă mică şi rotundă cu un unic picior central, din aceeaşi epocă, şi care părea o jucărie în mijlocul imensităţii acestei odăi ; pe cămin nu se afla decît o îngrozitoare pendulă modernă de marmură, între două vase de flori. Şi adăugaţi la toate acestea cărămizile şemineului, vopsite în roşu, şi prea tare lustruite !

Camerele de dormit erau şi mai sumar mobilate. Se simţea aici dispreţul şi indiferenţa pentru confort şi lux a familiilor din Sud, chiar şi a celor mai bogate, care-şi trăiesc viaţa în această fericită împărăţie a soarelui, aproape în întregime, în afara zidurilor casei. Fără îndoială, familia Rostand nu-şi dădea seama de melancolia, de frigul mortal care dădea un aer atît de dezolant acestor imense spaţii, a căror tristeţe de ruine era sporită de sărăcia mobilierului.

[1] Mobila *empire* (din timpul imperiului francez) era masivă şi încărcată, ornamentată cu căşti şi spade romane, cununi de lauri, vulturi etc., simbolizînd forţa şi spiritul războinic.

Avocatul era totuși un om foarte abil. Tatăl său îi lăsase moștenire unul din cele mai bune birouri de notariat din Aix și el găsise mijlocul de a-și mări clientela printr-o activitate intensă, lucru destul de rar în această țară a lenei. Scund, agitat, cu o față ascuțită de dihor, se ocupa cu pasiune de biroul său. Grija pentru averea sa îl absorbea în întregime, nu-și arunca nici măcar în treacăt privirea pe un ziar, în rarele ore de repaus, pe care și le omora la club. În schimb, soția sa trecea drept una dintre femeile inteligente și distinse ale orașului. Se trăgea din familia de Villebonne, ceea ce îi conserva o aureolă de distincție, împotriva mezalianței pe care o făcuse. Dar manifesta un rigorism atît de exagerat, practica îndatoririle religioase cu atîta încăpățînare și atîta îngustime, încît se uscase, aproape, în existența foarte metodică pe care o ducea.

Cît privește pe Frédéric, el creștea, între acest tată atît de preocupat de afacerile lui și această mamă atît de rigidă.

În timpul anilor de liceu, fusese un elev mizerabil; tremura în fața mamei lui, dar avea o asemenea repulsie pentru muncă încît deseori seara, în salon, era capabil să stea ceasuri întregi cu nasul în cărți, cu mintea împrăștiată, fără să citească un singur rînd, în vreme ce părinții lui, care îl supravegheau, credeau că studiază.

În cele din urmă, excedați de lenea lui, îl dădură intern, dar nu deveni cu nimic mai silitor: dimpotrivă, mai puțin supravegheat decît acasă, era încîntat că nu mai simte apăsarea unor priviri severe tot timpul îndreptate asupra sa. Astfel încît, alarmați de purtările emancipate pe care și le luase, sfîrșiră prin a-l retrage de la internat pentru a-l putea avea din nou sub atenta lor supraveghere. Reuși să termine clasa următoare și cursul de retorică; ținut din scurt, se văzu într-adevăr nevoit să învețe; mama lui îi controla caietele, îl obliga să repete lecțiile, era în fiecare clipă în spatele lui, ca un jandarm. Grație acestei supravegheri,

Frédéric nu fu respins decît de două ori la examenul de bacalaureat.

La Aix se afla o şcoală de drept renumită, unde, bineînţeles, fiul lui Rostand izbuti să fie admis.

În acest vechi oraş parlamentar nu sînt decît avocaţi, notari şi judecători, grupaţi în jurul tribunalului. Toţi studiază acolo dreptul, chiar dacă după aceea nu fac decît să-şi cultive liniştiţi grădina. Frédéric îşi continuă de fapt viaţa din liceu, muncind cît mai puţin posibil, dar încercînd să-i facă pe ceilalţi să creadă că munceşte foarte mult. Doamna Rostand, spre marele ei regret, se văzu silită să-i acorde mai multă libertate. Acum Frédéric ieşea cînd vroia, nu i se mai pretindea decît să respecte orele de masă : seara trebuia să fie acasă la nouă, cu excepţia zilelor în care i se permitea să se ducă la teatru. Şi astfel începu şi pentru el acea viaţă de student de provincie, atît de monotonă şi atît de accesibilă tuturor viciilor, cînd nu este în întregime consacrată muncii. Trebuie să cunoşti Aix-ul, liniştea străzilor lui, năpădite de iarbă, plictiseala care scufundă parcă într-un somn adînc întregul oraş ca să poţi înţelege goliciunea acestei existenţe pe care o duc studenţii. Cei harnici au cel puţin o soluţie, pentru a-şi omori timpul : studiul ; dar cei care refuză să urmeze cu seriozitate cursurile n-au alte refugii pentru a scăpa de plictiseală decît cafenelele în care se joacă cărţi şi unele case unde se petrec lucruri şi mai rele. Frédéric se descoperi un jucător pasionat : îşi petrecea aproape toate serile jucînd cărţi, seri pe care şi le încheia apoi altundeva. O senzualitate de ştrengar, evadat din internat, îl împingea să folosească puţinele posibilităţi de desfrînare pe care i le putea oferi un oraş lipsit de fetele libere care populează cartierul latin din Paris. Şi cînd găsi că serile sînt prea scurte, se aranjă să dispună în aceeaşi măsură şi de nopţi, furînd o cheie de acasă. În felul acesta îşi îndulci toţi anii de studiu la Şcoala de drept, şi se simţi foarte fericit.

În rest, Frédéric înțelesese că trebuie să se poarte ca un fiu docil. Revenise încetul cu încetul la toată ipocrizia lui de copil, care, din frică, știe să se arate a fi foarte supus. Mama lui se declara acum satisfăcută : Frédéric o însoțea la biserică, păstra o ținută corectă, îi povestea cu sînge rece cele mai sfruntate minciuni, pe care ea le accepta, sedusă de aerul lui de perfectă bună-credință. Devenise atît de abil, încît nu se lăsă niciodată surprins, găsea întotdeauna explicația, scuza cea mai potrivită, inventa istorii extraordinare pentru a-și pregăti dinainte argumentele cele mai convingătoare. Își plătea datoriile, pe care le făcea la jocurile de cărți, cu banii împrumutați de la verișorii lui. Avea de ținut o întreagă contabilitate și nu dintre cele mai simple. Odată, după un cîștig nesperat, își realiză chiar visul de a petrece o săptămînă la Paris, profitînd de invitația unui prieten care poseda o proprietate în apropiere de Durance.

Altfel, Frédéric era un tînăr înalt, frumos, cu trăsături regulate și cu o barbă mare, neagră. Viciile făcuseră din el o persoană amabilă, în special față de femei. Era dat de exemplu pentru manierele lui frumoase. Dar toți cei care-i cunoșteau purtările deocheate surîdeau ironic ; totuși, pentru că avea decența de a-și ascunde partea suspectă a vieții lui, trebuiau să-i fie recunoscători, în cele din urmă, că cel puțin nu-și etala desfrîul cu nerușinarea și grosolănia altor studenți care constituiau un adevărat scandal pentru oraș.

Frédéric împlinea în curînd douăzeci de ani și trebuia să-și treacă ultimele examene. Tatăl său, tînăr încă și puțin dispus de a-i ceda imediat biroul și clientela, se gîndea să-l îndrepte, pentru început, spre cariera de magistrat. Avea la Paris prieteni pe care conta să-i poată pune în mișcare spre a obține prin ei un post de ajutor de judecător pentru fiul său. Tînărul nu se arăta potrivnic. Niciodată nu-și combătea în mod deschis părinții, dar avea un surîs fin care-i trăda intenția bine stabilită de a-și continua fericita viață de huzur în care se sim-

ţea atît de bine. Ştia că este unicul fiu al unui om cu avere — pentru ce ar mai fi trebuit să facă cel mai mic efort? Pînă una alta, hoinărea, fumînd, pe „promenadă", se mai repezea prin cafenelele din vecinătate, pentru o partidă de cărţi, frecventa zilnic, pe ascuns, casele dubioase, ceea ce nu-l împiedica însă să fie întotdeauna la ordinele mamei lui, copleşind-o chiar cu politeţea lui. Cînd o noapte mai dezmăţată decît altele îl lăsa epuizat, frînt de oboseală şi cu stomacul întors pe dos, se retrăgea acasă, în atmosfera glacială a familiei, unde îşi acorda cu deliciu odihna de refacere. Pustietatea odăilor, plictiseala solemnă, care se scurgea parcă şi din plafoane, aveau pentru el un efect înviorător şi calmant. Se întrema, lăsînd-o pe mama lui să creadă că stătea acasă de dragul ei. Dar în ziua în care-i reveneau forţele şi pofta de mîncare, începea imediat să pună la cale o nouă escapadă. Altminteri, era cel mai bun băiat din lume, cu condiţia însă să nu se opună nimeni plăcerilor lui.

În tot timpul acesta, Naïs venea în fiecare an să aducă fructe şi peşti, şi cu fiecare an, creştea. Avea exact vîrsta lui Frédéric, poate cu vreo trei luni mai mult. De cîte ori o vedea, doamna Rostand exclama :

— Ce fată mare te-ai făcut, Naïs !

Şi Naïs surîdea, arătîndu-şi dinţii ei albi. De cele mai multe ori, Frédéric nu era acolo. Dar într-o zi, în ultimul lui an de drept, cînd tocmai pleca de acasă, o văzu pe Naïs în picioare, în vestibul, cu coşul ei. Se opri, deodată, surprins. Nu mai recunoştea în ea fata deşirată şi lălîie pe care o văzuse vara trecută la Blancarde. Naïs era de o mare frumuseţe acum, cu capul ei brun, cu casca întunecată a părului ei bogat şi negru ; avea umeri puternici, şolduri înalte şi rotunde, braţe superbe pe care şi le purta descoperite. Crescuse într-un an, ca un pom tînăr.

— Tu eşti ! bîigui el.

— Da, domnule Frédéric, răspunse ea, privindu-l făţiş, cu ochii ei mari în care ardea un foc ascuns.

Am adus niște arici de mare. Cînd veniți ? Să vă pregătesc undițele ?

El continua s-o contemple și murmura ca și cînd n-ar fi auzit-o :

— Ești foarte frumoasă, Naïs ! Ce s-a întîmplat cu tine ?

Complimentul lui o făcu să rîdă. Dar cînd el îi prinse mîinile, avînd aerul că se joacă, așa cum se jucau odinioară, ea se încruntă și îi spuse încet, cu o voce ușor înăsprită, tutuindu-l deodată :

— Nu, nu aici... Fii atent, uite-o pe mama ta.

II

Cincisprezece zile mai tîrziu, familia pleca la Blancarde. Avocatul așteptase vacanța judiciară și de altminteri luna septembrie era plină de farmec pe litoralul mării. Căldura era pe sfîrșite, iar nopțile, pline de o răcoare din cele mai plăcute.

Blancarde nu se afla chiar în Estaque, sat situat la extrema periferie a Marsiliei, într-o înfundătură de stînci care închidea golful. Se înălța dincolo de sat, pe o faleză, și din orice parte a golfului ar fi fost privită, își arăta fațada ei galbenă, în mijlocul unui buchet de pini nesfîrșit de lungi. Era una din acele clădiri pătrate, greoaie, străpunsă de ferestre neregulat tăiate, care în Provence poartă numele de castel. În fața casei se întindea o terasă care dădea spre o plajă îngustă, plină de pietre. În spatele ei, o vastă întindere de pămînt, îngrădită, pe care consimțeau să crească doar cîțiva araci de vie, niște migdali și măslini. Dar unul din inconveniente, din primejdii chiar, era că marea măcina continuu faleza : se produceau, tot timpul, în această masă de pămînt argilos, infiltrații provenind din sursele vecine, pricinuind în fiece anotimp, enorme dislocări de blocuri care se prăvăleau în apă cu un zgomot îngrozitor. Încetul cu încetul, proprietatea se năruia. Pinii fuseseră deja înghițiți de apă.

De patruzeci de ani, cei din neamul Micoulin erau arendași la Blancarde. După obiceiul din Provence, ei cultivau pămîntul și împărțeau recolta cu proprietarul. Recolta era săracă, ar fi murit de foame dacă nu s-ar mai fi salvat cu puținul pește pe care îl pescuiau în timpul verii. Între o muncă și alta a cîmpului, își aruncau năvoadele în mare.

Familia era compusă din Micoulin tatăl, un bătrîn aspru cu chipul negru și brăzdat, în fața căruia toată casa tremura, din soția acestuia, o femeie voinică, îndobitocită de munca cîmpului în plin soare, dintr-un fiu, care făcea deocamdată serviciu pe vasul *Arrogante* — și din Naïs pe care tatăl ei o trimisese să muncească într-o fabrică de țigle, cu toate că erau atîtea treburi de făcut acasă. Locuința lor era o cocioabă lipită de una din extremitățile falezei din Blancarde, în care răsuna rareori un rîs sau un cîntec. Micoulin păstra o tăcere de bătrîn sălbatic, cufundat în meditațiile la care îl dusese experiența lui. Cele două femei aveau pentru el acel respect amestecat cu groază pe care fiicele și soțiile din sudul Franței îl au întotdeauna pentru șeful familiei. Și această liniște nu era tulburată decît atunci cînd Naïs, dispărînd pentru o clipă, mama ei începea s-o strige, cu mîinile în șold, umplîndu-și pieptul gata să-i plesnească, răscolind ținutul de la un capăt la altul, cu glasul ei furios. Fata o auzea de la un kilometru, se întorcea palidă, plină de o mînie stăpînită. Nu era de loc fericită frumoasa Naïs, cum i se spunea în Estaque. Avea șaisprezece ani cînd, încă pentru un simplu da sau nu, tatăl ei o umplea de sînge, cu o singură palmă peste gură ; și chiar acum, la cei douăzeci de ani ai ei trecuți, mai purta săptămîni întregi urmele bătăilor pe care le primea de la tatăl ei. Micoulin nu era un om rău, dar uza cu toată asprimea de drepturile lui de stăpîn, pretindea să fie ascultat, căci avea în sînge vechea autoritate latină care-i dădea dreptul de viață și de moarte asupra alor săi.

Într-o zi fusese gata să-și ucidă fata care îndrăznise, în timp ce el se năpustise cu pumnii asupra ei, să ridice mîna pentru a se apăra. După o asemenea întîmplare, Naïs tremura ceasuri întregi, se așeza într-un ungher întunecat, pe jos, și fără o lacrimă în ochi își consuma singură, în tăcere, jignirea, plină de o dușmănie surdă, plăsmuind răzbunări pe care nu le putea înfăptui. Se revolta în ea sîngele tatălui ei, stîrnindu-i o furie oarbă, o nevoie disperată de a deține ea puterea asupra celorlalți. Cînd o vedea pe maică-sa tremurînd supusă, făcîndu-se mică de tot în fața lui Micoulin, se uita la ea plină de dispreț. Spunea adesea: „Dacă aș avea un astfel de bărbat, l-aș ucide." Dar pentru că violențele tatălui ei reușeau totuși s-o scoată din starea de amorțire, ajunsese chiar să prefere zilele în care era bătută, celorlalte, cu o viață atît de monotonă, de limitată, încît uneori se simțea sfîrșindu-se de plictiseală. Tatăl ei îi interzicea să coboare pînă în Estaque, o reținea acasă, ocupînd-o tot timpul cu ceva, și chiar cînd n-avea nici o treabă de făcut, îi pretindea să nu se miște de acolo; voia s-o aibă permanent sub ochii lui. De aceea Naïs aștepta întotdeauna luna septembrie cu mare nerăbdare, căci de îndată ce stăpînii se instalau la Blancarde, supravegherea lui Micoulin slăbea prin forța lucrurilor. Naïs făcea curse pentru doamna Rostand, care o despăgubeau pentru viața de închisoare pe care o ducea un an întreg.

Într-o dimineață, Micoulin își spuse că fata asta voinică i-ar putea aduce un franc și jumătate pe zi. Atunci o emancipă, trimițînd-o să lucreze într-o țiglărie. Cu toate că făcea o muncă foarte grea, Naïs era încîntată. Pleca în zorii zilei, se ducea în cealaltă parte a Estaque-ului unde stătea pînă seara, afară, în plin soare, întorcînd cărămizile de pe o parte pe alta ca să se usuce. Își nenorocea mîinile în această corvoadă, dar cel puțin, nu-l mai simțea pe tatăl ei urmărind-o pas cu pas; putea acum să rîdă în libertate cu băieții. În această muncă foarte aspră, trupul ei se împlini, se dezvoltă, devenind o

fată frumoasă. Soarele arzător îi aurea părul, îi punea în jurul gîtului o salbă de chihlimbar, părul ei negru creștea, se făcea mai bogat, ca să garanteze parcă, cu greutatea lui, șuvițele răzlețe ; corpul ei, continuu aplecat și legănat în acest du-te -vino al muncii, devenise suplu și viguros ca al unei tinere războinice. Cînd se ridica în picioare, pe pămîntul bătătorit, în mijlocul cărămizilor roșii, semăna cu o amazoană antică sculptată în lut, însuflețită deodată de ploaia de flăcări a soarelui care cădea din cer. Micoulin o păzea, cu privirea ochilor lui mici, văzînd că se face din zi în zi mai frumoasă. Găsea că rîde prea mult și nu i se părea firesc ca o fată să fie atît de veselă. Și își făgăduia să-l gîtuie pe oricare va îndrăzni să-i dea tîrcoale.

Adevărul e că Naïs ar fi putut avea curtezani, cu duzina, dar purtarea ei îi descuraja ; îi lua peste picior pe toți. Singurul ei prieten era un cocoșat care lucra la aceeași cărămidărie cu ea, un omuleț care se numea Toine și pe care Azilul copiilor găsiți din Aix îl trimesese la Estaque, unde rămăsese, adoptat de sat. Avea un rîs frumos acest cocoșat, cu un profil de paiață. Naïs îl tolera pentru blîndețea lui. Făcea din el ce vroia, îl repezea fără milă cînd trebuia neapărat să se răzbune pe cineva pentru o violență a tatălui ei. Dar aceste răbufniri ale ei erau fără urmări. În sat se rîdea de Toine. Micoulin spunea : „Îi dau voie să umble cu cocoșatul, îmi cunosc fata, e prea mîndră ca să mă tem !"

În anul acela, cînd doamna Rostand se instală la Blancarde, îl rugă pe Micoulin — pentru că una din slujnicele ei se îmbolnăvise — să i-o dea pe Naïs. Tocmai în perioada aceea, cărămidăria își închisese porțile. De altminteri, Micoulin, care era atît de aspru în raporturile cu ai săi, se arăta întotdeauna plin de tact față de stăpînii lui. N-ar fi refuzat-o pe doamna Rostand, oricît l-ar fi contrariat cererea ei. Domnul Rostand fusese nevoit să plece la Paris pentru niște afaceri importante și Frédéric se afla singur cu mama sa la țară. De obi-

cei, în primele zile, tînărul se simţea îmbătat de aerul proaspăt, cuprins de o mare nevoie de mişcare: pleca la pescuit în tovărăşia lui Micoulin, făceau împreună plimbări lungi prin strîmtorile care ajungeau pînă la Estaque. Apoi elanul lui se calma şi rămînea zile întregi lungit sub pini, la marginea terasei, pe jumătate adormit, privind marea al cărei albastru monoton sfîrşea prin a-i pricinui o plictiseală de moarte. Şi după cincisprezece zile, aproape întotdeauna, şederea la Blancarde îi devenea un adevărat chin. Atunci începea să scormonească în fiecare dimineaţă un alt pretext pentru a o şterge la Marsilia.

A doua zi după sosirea stăpînilor, Micoulin se duse în zori să-l trezească pe Frédéric. Se înţeleseseră să meargă împreună pentru a cerceta capcanele, nişte coşuri speciale, cu o deschizătură îngustă, cu ajutorul cărora peştii de pe fundul mării se prind ca şoarecii. Micoulin îl strigă pe Frédéric de cîteva ori dar acesta se făcu că nu aude. Se părea că pescuitul nu-l mai ispiteşte. După ce se sculă, se instală în locul de sub pini, unde, întins pe spate, rămase cu privirile pierdute pe bolta cerului. Mama lui fu destul de surprinsă văzîndu-l că n-a mai plecat într-una din obişnuitele lui plimbări, de lungă durată, din care se întorcea întotdeauna cu o poftă de mîncare de lup.

— Nu pleci nicăieri? întrebă ea.

— Nu, mamă, răspunse el. Fiindcă tata nu este aici, rămîn eu cu dumneata.

Micoulin care auzi această replică, murmură:

— Ei, atunci domnul Frédéric nu mai are mult pînă să plece la Marsilia.

Totuşi Frédéric nu plecă la Marsilia. După o săptămînă el era tot acolo, întins sub copaci, mutîndu-şi doar locul cînd îl ajungea soarele. Ca să-şi dea impresia că se ocupă cu ceva, îşi lua o carte, din care însă nu citea un rînd; cel mai adesea cartea rămînea uitată printre acele de pin uscate, pe pămîntul întărit de secetă. Tînărul nu se mai uita la mare; cu faţa întoarsă spre casă părea foarte interesat de

felul cum își îndeplinesc slujnicele îndatoririle, le urmărea pașii, venind și plecînd, traversînd terasa; și cînd trecea Naïs, în ochii lui de tînăr stăpîn cu simțurile lacome, se aprindeau văpăi. Și atunci Naïs își încetinea pasul, se îndepărta cu legănarea ritmică a șoldurilor, fără să-i arunce o singură privire.

Jocul acesta se prelungi cîteva zile. Cînd doamna Rostand era de față, Frédéric o certa aproape aspru, ca pe o slujnică neîndemînatecă. Fata primea mustrările plecînd ochii cu o șiretenie veselă, vrînd parcă să-și ascundă bucuria cu care gusta aceste dojeni. Într-o dimineață, la micul dejun, Naïs sparse castronul cu salată. Frédéric se înfurie.

— Dar proastă mai e! strigă el. Unde-i umblă capul? Și se ridică foarte iritat, fiindcă o picătură de untdelemn îi pătase pantalonul, în dreptul genunchiului. Făcu o întreagă poveste din acest mic accident, acuzînd-o pe Naïs că i-a distrus costumul de haine.

— Ce stai și te uiți la mine? Dă-mi mai bine un șervet muiat în apă. Hai, ajută-mă!

Naïs înmuie colțul șervetului într-o ceașcă și, îngenunchind în fața lui Frédéric, începu să șteargă pata.

— Lasă, spuse doamna Rostand, nu-ți mai pierde vremea degeaba.

Dar tînăra fată continua, cu toată puterea brațelor ei frumoase să curețe pantalonul, aplecată deasupra piciorului stăpînului ei. Frédéric nu înceta s-o mustre cu severitate.

— N-am văzut de cînd sînt atîta neîndemînare! Parcă dinadins a spart castronul, tocmai cînd trecea pe lîngă mine. Pe asta, dacă am avea-o la Aix, ne-ar face praf toată vesela.

Disproporția dintre mustrări și greșeala comisă era atît de evidentă, încît doamna Rostand crezu de datoria ei să-și calmeze fiul, rămasă singură cu el.

— Ce ai împotriva bietei fete? S-ar spune că n-o poți suferi. Te rog să fii mai blînd cu ea. Nu uita că este fosta ta tovarășă de joacă din copilărie și că n-are aici situația unei servitoare obișnuite.

— Mă plictisește, răspunse Frédéric, cu un ton voit brutal.

În aceeași seară, Frédéric și Naïs se întîlniră în întuneric, la celălalt capăt al terasei. Pentru prima oară erau singuri și-și puteau vorbi fără martori. Nu puteau fi auziți de către cei din casă. Pinii își scuturau, în aerul încremenit, un miros fierbinte de rășină. Naïs întrebă deodată cu o voce joasă, regăsind termenii familiari din copilărie.

— De ce m-ai certat tu pe mine, Frédéric? Ești foarte rău, Frédéric.

Fără să-i răspundă, el îi prinse miinile, și strîngînd-o la piept, o sărută pe buze. Ea se lăsă sărutată, apoi plecă în timp ce tînărul se așezase pe parapet ca să nu apară în fața mamei lui zguduit de emoție. Zece minute mai tîrziu, Naïs servea la masă, cu calmul ei obișnuit, dar parcă și cu o mică mîndrie.

Se despărțiseră fără un cuvînt care să stabilească viitoarea lor întîlnire. Dar într-o noapte se regăsiră sub un măslin, pe marginea falezei. În timpul mesei, privirile lor se întîlniseră de cîteva ori, într-o neclintire plină de dorinți. Noaptea era foarte caldă, Frédéric fumase la fereastra lui, scrutînd întunericul. Era ora unu cînd văzu o umbră care se strecura de-a lungul terasei. Atunci nu mai ezită. Coborî pe acoperișul unui hangar de unde sări pe pămînt, ajutîndu-se de niște prăjini lungi pe care le descoperise acolo, înghesuite într-un colț; procedase astfel, temîndu-se să nu o trezească pe mama lui din somn. Apoi porni țintă spre bătrînul măslin, sigur că Naïs îl aștepta.

— Ești acolo? întrebă el în șoaptă.

— Da, răspunse ea simplu.

Frédéric se așeză lîngă Naïs, pe miriște; el o luă de mijloc și fata își lăsă capul pe umărul lui. O clipă rămaseră fără să-și vorbească. Bătrînul măslin cu trunchiul noduros îi acoperea cu frunzișul lui cenușiu. În fața lor se întindea o mare neagră, nemișcată, sub cerul înstelat. În fundul golfului, Marsilia era ascunsă în ceață; numai la

stinga, farul mobil din Planier se invirtea neconteniit, străpungînd tenebrele cu o rază galbenă care se stingea brusc. Şi nimic nu era mai plăcut şi mai induioşător decit această lumină pierdută neincetat la orizont şi neincetat regăsită.

— Tatăl tău e plecat ? reluă Frédéric.

— Am sărit pe fereastră, răspunse Naïs cu vocea ei gravă.

Nu vorbiră nimic de dragostea lor. Această dragoste venea de departe, din străfundurile copilăriei ; acum îşi aminteau de jocurile lor de odinioară, în care dorinţa de azi se vestea încă de pe atunci cînd li se părea atit de firesc să ajungă la mingîieri. Acum, nici n-ar fi ştiut ce să-şi spună, aveau doar unica dorinţă de a-şi aparţine unul celuilalt. El o găsea frumoasă, tulburătoare, aşa cum era arsă de soare şi cu mirosul ei de pămint, iar în sufletul acestei fete bătute şi umilite, se trezise orgoliul de a deveni amanta tinărului stăpin. Se abandonă.

Era aproape de ziuă cînd fiecare se intoarse în camera sa, pe acelaşi drum pe care venise.

III

Ce lună incintătoare ! Nici o singură zi de ploaie. Cerul îşi desfăşura mereu aceeaşi mătase albastră nepătată de nici un nor. Soarele se înălţa pe cerul trandafiriu, de cristal, şi apunea intr-o pulbere de aur. Totuşi nu era prea cald, briza mării incepea o dată cu răsăritul soarelui şi inceta o dată cu amurgul ; aerul nopţilor avea o prospeţime tulburătoare, plin de miresmele plantelor aromatice încinse în timpul zilei, fumegînd în umbră.

Ţinutul este o minunăţie. De cele două părţi ale golfului înaintează braţele stîncilor, în timp ce insulele încearcă parcă, pierdute în larg, să bareze orizontul. Iar marea nu este aici decit un vast bazin, un lac de un albastru intens, în zilele senine. La picioarele munţilor, în fund, Marsilia îşi expune

casele etajate pe colinele joase, iar cînd cerul este limpede, se zărește din Estaque apa spumegîndă și cenușie a rîului Joliette, cu catargele fine ale vaselor în port ; în spate se văd fațadele clădirilor în mijlocul masivului de arbori, capela Notre-Dame-de-la-Garde, o pată albă, pe un pisc singuratic.

Coasta pornește din Marsilia, se rotunjește, săpînd înainte de a ajunge la Estaque șanțuri lungi, mărginite de uzine din care se înalță, din cînd în cînd, jerbe înalte de fum. Cînd razele soarelui cad perpendicular, marea aproape neagră pare adormită între cele două șiruri de stînci albe, care sub arșiță iau o culoare galbenă-cafenie. Pinii pătează cu verdele lor întunecat pămîntul roșietic. Este o vastă panoramă a unui colț de Orient ce se lasă doar întrevăzut, pentru a dispare apoi în vibrațiile orbitoare ale zilei.

Dar Estaque nu are numai această deschidere la mare. Satul, înghesuit între munți, este traversat de drumuri care se pierd în mijlocul unui haos de stînci prăbușite. Drumul de fier de la Marsilia la Lyon trece prin aceste mari blocuri, traversează podurile de peste prăpăstii, se înfundă brusc sub stîncă și rămîne pe o distanță de o leghe și jumătate în acest tunel, denumit de la Narte, cel mai lung din Franța. Nimic nu egalează majestatea sălbatică a acestor strîmtori care își fac loc între coline, poteci înguste care șerpuiesc în fundul unei prăpăstii, dîmburi aride plantate cu pini, înălțînd ziduri de culoarea ruginei și a sîngelui. Uneori defileul se lărgește ; o fîșie îngustă de pămînt, plantată cu măslini, se întinde pe fundul unei văi, o casă pierdută își arată fațada văruită, obloanele închise. Și la toate acestea se adaugă poteci înăbușite de mărăcini, înfundături de nepătruns, locuri blocate de prăbușirea pietrelor, izvoare secate, în sfîrșit, tot neprevăzutul unei expediții în deșert. Sus, deasupra crestei negre a pinilor, cerul își întinde nesfîrșita lui panglică de mătase fină, albăstruie. Și tot aici se află și litoralul îngust dintre stînci și mare, pămîntul roșu în care fabricile de

cărămidă, industria de căpetenie a ținutului, și-a săpat uriașele-i gropi pentru extragerea argilei. Este un sol răvășit, plin de crăpături, pe care sînt plantați ici, colo, cîțiva arbori plăpînzi, a căror respirație fierbinte și pătimașă pare să fi secat izvoarele. Pe poteci, ai crede că înoți într-o covată de aluat, piciorul ți se afundă pînă la glezne și la cea mai ușoară adiere a vîntului, nori de praf învăluie mărăcinii. De-a lungul zidurilor care radiază o căldură de cuptor, somnolează mici șopîrle cenușii, în vreme ce din cenușa ierburilor arse țîșnesc valuri de lăcuste, cu licăriri de scîntei. În aerul imobil și greoi, în ațipirea de amiază, nu se aude nici un alt zgomot al vieții decît monotonul cîntec al greierilor.

În mijlocul acestui ținut învăluit în flăcări, Naïs și Frédéric s-au iubit timp de o lună. Parcă tot focul care venea din cer trecuse în sîngele lor. Primele opt zile se mulțumiră să se regăsească noaptea, sub același măslin, la marginea falezei. Gustau bucurii încîntătoare. Prospețimea nopții le liniștea aprinderea ; își întindeau cîteodată obrajii și mîinile lor fierbinți, în adierile răcoroase, pentru a și le înviora ca într-un izvor rece. Marea se întindea între stînci, la picioarele lor, scoțînd scîncete șoptite de dragoste. Un miros ascuțit de alge marine îi îmbăta de dorinți. Apoi unul la brațul celuilalt, obosiți și fericiți, priveau dincolo de mare focurile nocturne ale Marsiliei, sclipirile roșii ale intrării în port, aruncînd în mare reflexe sîngerii, scînteierea lămpilor cu gaz, desenînd la stînga și la dreapta curba alungită a foburgurilor. În mijloc, deasupra orașului, un adevărat freamăt de lumini vii ; grădina colinei Bonaparte era clar indicată prin două rampe aprinse care se profilau pe cer. Toate aceste luminițe, dincolo de golful adormit, păreau să învie un oraș din vis care, o dată cu ivirea zorilor, trebuia să dispară. Și cerul, lărgindu-se parcă deasupra haosului negru al orizontului, avea pentru ei un farmec ciudat, neliniștitor, care-i îndemna să se îmbrățișeze mai strîns. Cădea o ploaie de stele. În

aceste nopţi clare ale ţinutului constelaţiile sînt ca nişte flăcări vii.

Înfioraţi sub vastele spaţii, ei îşi apropiau capetele, urmărind doar steaua solitară a farului din Planier, a cărui lumină jucăuşă îi înduioşa, in timp ce buzele lor continuau să se caute.

Dar intr-o noapte, ii aşteptă o lună plină la orizont, cu o faţă galbenă care ii privea. Pe mare lucea o dîră de foc, ca şi cînd un peşte gigantic, vreun ţipar din străfunduri îşi strecura lin inelele fără sfîrşit, ale carapacei de aur. Un început de zi stingea luminile Marsiliei, scălda colinele şi marginile golfului.

Pe măsură ce luna urca, lumina zilei creştea şi umbrele se profilau mai clare. Din clipa aceea, acest martor începu să-i stînjenească : le era teamă să nu fie surprinşi rămînînd într-un loc atît de apropiat de Blancarde. Cind se intîlniră din nou, într-una din nopţile următoare, ieşiră din ascunzătoarea lor printr-un colţ de zid prăbuşit ; îşi plimbară dragostea prin toate locurile ferite pe care le oferea ţinutul acesta. La început se refugiară in fundul unei ţiglării părăsite, din care mai rămăsese un şopron in ruină, deasupra unei pivniţe in care mai existau încă cele două guri ale cuptorului. Dar totul era atît de trist şi de apăsător în acest beci : le lipsea cerul liber deasupra capetelor. Atunci colindară carierele de argilă roşie şi descoperiră ascunzători încîntătoare, adevărate deşerturi de cîţiva metri pătraţi, în care nu auzeau decît lătratul cîinilor, paznici ai locuinţelor. Merseră mai departe, pierzîndu-se în plimbări de-a lungul coastei stîncoase spre Niolon, străbătură cărăruile înguste dintre strîmtori, căutară grotele, şanţurile îndepărtate. Avură cincisprezece nopţi pline de joacă şi de iubire. Luna dispăruse, cerul era iar întunecat, dar acum li se părea întregul ţinut prea puţin încăpător pentru dragostea lor, ar fi dorit să-şi împreune trupurile pe toată întinderea pămîntului.

Într-o noapte, cînd descoperiseră o potecă deasupra Estaque-ului, care ducea la strîmtorile din

Nerte, li se păru că aud dincolo de păduricea de pini, de la marginea drumului, pași înăbușiți care-i însoțeau. Se opriră cuprinși de neliniște.

— Tu auzi? întrebă Frédéric.

— Da, vreun cîine rătăcit, murmură Naïs.

Și porniră mai departe. Dar la primul cot al șoselei, acolo, la liziera păduricii, văzură limpede o umbră strecurîndu-se în spatele stîncilor. Era neîndoielnic o ființă omenească, ciudată, care parcă avea o cocoașă. Fetei îi scăpă o ușoară exclamație.

— Așteaptă-mă, spuse ea repede.

Și dintr-o săritură porni în urmărirea umbrei. După puțin timp, Frédéric auzi o șușoteală precipitată, după care Naïs se întoarse liniștită, dar ușor palidă.

— Ce s-a întîmplat? întrebă el.

— Nimic, răspunse ea.

După o tăcere, reluă:

— Dacă auzi pași, nu te speria. E Toine, știi, cocoșatul. Stă de pază, pentru noi.

Nu era pentru prima oară, în noaptea aceea, cînd Frédéric simțise pe cineva urmărindu-i, ocrotindu-i. Naïs încercase să-l gonească pe Toine, dar bietul om nu cerea decît să fie cîinele ei credincios: nimeni nu-l va vedea, nimeni nu-l va auzi, de ce să nu fie lăsat să procedeze așa cum socotea de cuviință?

De atunci, dacă cei doi amanți ar fi stat să asculte cînd se sărutau cu patimă în țiglăria părăsită, în mijlocul carierelor pustii, în fundul strîmtorilor nebănuite, ar fi surprins undeva, aproape de ei, un hohot de plîns înăbușit. Era Toine, cîinele lor de pază, care plîngea frîngîndu-și mîinile.

Trăiau acum numai pentru nopțile lor. Deveniseră îndrăzneți, profitau de toate ocaziile: se sărutau pe coridoarele casei de la Blancarde, în odăile în care se întîlneau pentru o clipă. Chiar la masă, cînd ea servea și Frédéric îi cerea o farfurie sau o felie de pîine, găsea momentul pentru a-i strînge mîna. Rigida doamnă Rostand, care nu observa nimic, continua să-i reproșeze fiului ei că se poartă

prea aspru cu fosta lui prietenă. Dar într-o zi nu lipsi mult să-i surprindă, noroc că fata auzind un foșnet de rochie se aplecă repede, și începu să șteargă cu batista ei pantofii tînărului stăpin, albiți de praf.

Dar cîte alte prilejuri de bucurii nu aveau! Adesea după cină, cînd seara era răcoroasă, doamna Rostand dorind să facă o plimbare, își lua fiul de braț și coborau la Estaque, însărcinînd-o, precaută, pe Naïs, să-i poarte șalul. Se duceau toți trei să asiste la sosirea pescuitorilor de sardele. Întîi, se vedea pe mare jucînd lumina lanternelor, ca de îndată să înceapă a se desluși umbrele negre ale bărcilor, revenind din larg cu clipocitul surd al vîslelor. În zilele de pescuit, răsuna larma veselă a glasurilor, femeile alergau purtînd coșuri mari, iar trei bărbați se urcau fiecare în cîte o barcă, începînd să depene plasele care-i așteptaseră grămadă sub bănci; cînd le retrăgeau, erau ca niște panglici late și negre, acoperite cu solzii argintii strălucitori ca paietele. Sardelele, spînzurînd de firele plaselor trecute prin urechi, se zbăteau vii încă, aruncînd reflexe de metal, ca apoi să cadă în coșuri ca o ploaie de bănuți, în lumina palidă a lanternelor. Adesea doamna Rostand lăsa brațul fiului ei și rămînea în fața unei bărci, privind amuzată spectacolul. Stătea de vorbă cu pescarii, în timp ce Frédéric, retras într-un loc unde nu ajungeau razele lanternei, îi strîngea mîinile fetei, gata să i le frîngă.

În toată vremea aceasta, bătrînul Micoulin păstra aceeași tăcere a lui, de animal experimentat și încăpățînat. Se ducea pe mare, se întorcea ca să mai sape puțin pămîntul; le făcea toate cu aerul lui șiret și puțin batjocoritor. Dar de la un timp ochii lui mici și cenușii erau neliniștiți. Îi arunca fiicei lui priviri piezișe fără să spună un cuvînt. O găsea schimbată, simțea că se petrece ceva cu ea, dar nu reușea să înțeleagă ce anume. Într-o zi, îndrăznind să-l înfrunte, se alese cu buza crăpată după palma zdravănă pe care i-o dăduse tatăl ei.

Seara, cînd Frédéric îi simţi, sub sărutul lui, gura umflată, se grăbi s-o întrebe ce se întîmplase.

— Nimic, răspunse ea, mi-a dat tata o palmă.

Dar glasul ei sunase trist. Şi cum tînărul se indignă declarînd că va pune el lucrurile la punct, Naïs îi spuse :

— Nu, lasă, asta este treaba mea. O să se isprăvească o dată totul...

Nu-i vorbea niciodată de palmele pe care le primea. Numai că, în zilele în care tatăl ei o bătea, se agăţa de gîtul amantului cu mai multă ardoare, vrînd parcă să se răzbune pe bătrîn.

De trei săptămîni, Naïs fugea de acasă aproape în fiecare noapte. La început fusese foarte prudentă, îşi lua mii de precauţii, pe urmă prinsese un fel de curaj rece cu care îndrăznea totul. Dar cînd înţelese că bătrînul bănuieşte ceva, redeveni precaută. Lipsi de la două întîlniri. Aflase de la mama ei că Micoulin nu mai dormea nopţile, se scula din pat şi umbla de colo pînă colo, dintr-o odaie într-alta. Dar în faţa privirilor rugătoare ale lui Frédéric, Naïs uită a treia noapte de orice prudenţă. Către orele nouă plecă la întîlnire, făgăduindu-şi să se întoarcă la zece : spera că, tatăl ei, furat de primul somn, n-o va auzi.

Frédéric o aştepta sub măslin. Fără a-i pomeni de temerile ei, refuză să-l însoţească mai departe. Se simţea prea obosită, spunea ea, ceea ce era şi adevărat : în timpul zilei nu putuse dormi, ca şi el, de altfel. Se iubiră la locul lor obişnuit, pe malul mării, în faţa Marsiliei, în care ardeau toate luminile. Farul din Planier arunca sclipiri. Privindu-l, Naïs adormi cu capul pe umărul lui Frédéric. Tînărul rămase nemişcat şi, încetul cu încetul, aceeaşi oboseală sfîrşi prin a-i închide şi lui pleoapele. Dormeau îmbrăţişaţi, amestecîndu-şi respiraţiile. Era o tăcere deplină, sfîşiată doar din cînd în cînd de ţipătul ascuţit al lăcustelor verzi. Marea era şi ea scufundată parcă în somnul celor doi amanţi. Deodată o siluetă neagră ieşi din întuneric şi se apro-

pie. Era Micoulin, care, trezit de scirțiitul unei ferestre, descoperise camera fetei pustie. Ieșise luind cu el o secure mică pe care o găsise la intimplare. Cînd zări pata intunecată de sub măslini, își încleștă mai strîns degetele pe minerul securii. Dar tinerii nu se mișcau, se putu apropia liniștit de ei ; se aplecă și-i privi drept în față. Îi scăpă un strigăt ușor, recunoscind în clipa aceea pe tinărul stăpin. Nu, nu-l putea ucide astfel, sîngele răspîndit pe pămînt l-ar costa prea scump. Se ridică. O hotărire sălbatică îi brăzda cu două cute adinci fața lui de aramă, înăsprită de o furie stăpinită. Un țăran nu-și asasinează stăpînul fățiș, căci stăpinul, chiar din groapă, rămine totuși el, cel puternic. Și bătrînul Micoulin, clătinînd din cap, plecă în vîrful picioarelor, lăsîndu-i pe îndrăgostiți să doarmă mai departe. Cind, puțin inainte de a se crăpa de ziuă, Naïs se întoarse acasă îngrijorată de lunga ei absență, găsi fereastra așa cum o lăsase. La prinz, tatăl ei o privea cu totul calmat, în timp ce ea își mînca bucățica de piine. Atunci se liniști de-a binelea ; își spuse că, desigur, el nu știa nimic.

IV

— Domnule Frédéric, nu mai veniți cu mine pe mare ? întrebă într-o seară bătrînul Micoulin.

Doamna Rostand, așezată pe terasă la umbra pinilor, broda o batistă, în timp ce fiul ei, întins lîngă ea, se distra aruncînd pietricele în apă.

— Nu, zău că nu vin, răspunse tînărul. M-am făcut un leneș.

— Păcat, reluă bătrinul. Ieri, am găsit capcanele pline cu pește. E un moment acum cînd se prinde tot ce vrei. O să vă facă plăcere. Veniți cu mine, miine dimineață.

Avea un aer atît de binevoitor, încît Frédéric, gîndindu-se la Naïs, își spuse că n-ar trebui să-l contrarieze și sfîrși prin a accepta :

— Dar bineînțeles că vreau. Numai că va trebui să mă trezești. Te previn că la orele cinci dimineața eu dorm încă buștean.

Doamna Rostand lăsă pentru o clipă lucrul de mînă.

— În orice caz, fiți prudenți, spuse ea, cu o ușoară neliniște. Tremur întotdeauna, cînd vă știu plecați pe mare.

Dar a doua zi dimineața, Micoulin îl strigă degeaba pe domnul Frédéric; fereastra odăii lui rămase închisă. Atunci îi spuse fiicei lui cu o ironie ascunsă și crudă, pe care ea nu o remarcă:

— Du-te la el în cameră. Poate pe tine o să te audă.

Și astfel, se făcu că Naïs îl trezi pe Frédéric în acea dimineață. Încă somnoros, el încercă s-o atragă în căldura așternutului, dar ea îi răspunse doar cu o sărutare grăbită și fugi. Zece minute mai tîrziu, tînărul stăpîn apăru îmbrăcat într-un costum de pînză cenușie. Moș Micoulin îl aștepta răbdător, așezat pe parapetul terasei.

— E cam răcoare, ar trebui să vă luați un fular, zise el.

Naïs urcă pînă în camera lui Frédéric și se întoarse cu un fular. Apoi cei doi bărbați coborîră treptele abrupte care duceau la mare, în timp ce tînăra fată, în picioare, îi urmărea cu privirea. Cînd bătrînul Micoulin ajunse jos, ridică ochii și se uită la Naïs; două cute adînci îi brăzdau de o parte și de alta gura.

De cinci zile sufla mistralul, teribilul vînt de la nord-vest. Seara, în ajun, se oprise, dar la răsăritul soarelui, pornise din nou, mai slab la început. Marea, la această oră timpurie din dimineață, era foarte agitată sub vîntul brusc care o biciuia; albastrul ei se întunecase și, luminată pieziș de primele raze ale soarelui, rostogolea flăcărui mici în coama fiecărui val. Cerul era aproape alb, de o limpezime cristalină. În fund se vedea Marsilia, atît de clară în toate amănuntele, încît puteau fi numărate ferestrele caselor, în timp ce stîncile din

golf aprindeau culori trandafirii, de o neînchipuită gingășie.

— O să ne zgîlțiie rău la intoarcere, spuse Frédéric.

— Poate, răspunse simplu Micoulin.

Vislea tăcut, fără a întoarce capul. Frédéric își oprise o clipă privirea pe umerii lui încovoiați, gîndindu-se la Naïs, apoi își ridicase ochii spre ceafa lui arsă de briza mării; vedea acum loburile urechilor lui roșii de care spînzurau două verigi de aur. Apoi Micoulin se aplecase, cercetînd peștii de la fundul mării, care se strecurau pe sub barcă. Apa se tulburase, pluteau deasupra ei ierburi mari și vagi, ca șuvițele de păr ale unui înecat. Frédéric se întristă; se sperie chiar puțin, văzîndu-le.

— Ce zici, moș Micoulin, reluă el după o lungă tăcere, vîntul se întețește? Fii cu băgare de seamă. Știi că eu înot ca un cal de plumb.

— Da, da, știu, răspunse bătrînul cu vocea lui uscată. Vislea mai departe, cu mișcări ritmice, egale. Barca începu să joace; micile flăcări de la coamele talazurilor țîșneau acum în jerbe de spumă care zburau lovite de vînt. Frédéric nu vroia să-și trădeze frica, dar era destul de îngrijorat. Ar fi dat mult să se vadă o dată mai aproape de țărm. La un moment dat, nu se mai putu stăpîni și strigă:

— Dar unde naiba ți-ai ascuns capcanele astăzi? Mergem la Alger?

— Ajungem, ajungem acum.

Deodată lăsă din mîini ramele, se ridică în picioare căutînd cu privirile pe coastă cele două puncte de reper, și trebui să vislească încă cinci minute pentru a ajunge în dreptul geamandurei de plută care marca locul capcanelor. Înainte de a începe să scoată coșurile, rămase un timp cu fața întoarsă spre Blancarde.

Urmărind traiectoria privirii lui, Frédéric văzu distinct o pată albă sub pini, era Naïs. Stătea sprijinită în coate de balustrada terasei.

— Cîte capcane ai? întrebă Frédéric.

— Treizeci şi cinci. Nu-i timp de pierdut.

Se prinse de geamandura cea mai apropiată şi scoase primul coş, care se găsea la o adîncime enormă; trăgea de sfoară şi nu se mai isprăvea. În sfîrşit, coşul apăru o dată cu bolovanul care îl menţinuse la fund; în el ţopăiau trei peşti, ca nişte păsări în colivie, se auzea chiar şi-un fîlfîit de aripi. În cel de al doilea coş nu era nimic. În schimb, în al treilea, se afla printr-o întîmplare destul de rară, o mică langustă care izbea puternic din coadă.

Din clipa aceea, pe Frédéric începu să-l pasioneze totul, uită de toate temerile prin care trecuse, se aplecase peste marginea bărcii şi aştepta, cu bătăi de inimă, fiecare coş. Cînd auzea fîlfîitul aripilor, simţea emoţia vînătorului care a doborît o pasăre sau o jivină. Coşurile erau transportate unul cîte unul în barcă, apa curgea în rîuri din ele, şi curînd se aflau înşiruite acolo toate cele treizeci şi cinci. Aveau cel puţin unsprezece kilograme de peşte ceea ce însemna foarte mult pentru rada din Marsilia pe care diferite pricini, printre care mai cu seamă folosirea plaselor cu ochiuri prea mici, o văduvise de peşte, de mai mulţi ani.

— Ei, am isprăvit acum, spuse Micoulin, ne putem întoarce.

Aşezase coşurile în spatele lui, cu grijă.

Dar cînd Frédéric îl văzu pregătindu-se să ridice pînzele, se nelinişti din nou: îi spuse că ar fi mai înţelept să folosească vîslele, pe o asemenea vreme. Bătrînul dădu din umeri. Ştia el ce face. Şi înainte de a înălţa pînzele, aruncă o ultimă privire spre Blancarde. Naïs era tot acolo, în rochia ei albă.

Catastrofa se petrecu deodată, într-o clipă, ca o lovitură de trăsnet. Mai tîrziu, cînd Frédéric încercă să explice cum se întîmplase totul, nu-şi putu aminti decît că vîntul doborîse brusc pînzele; pe urmă totul se clătinase şi nu mai ştia nimic decît că-i fusese un frig cumplit şi o spaimă îngrozitoare. Datora viaţa unui miracol: căzuse

pe pînza care îl susținuse, desfășurîndu-se pe toată întinderea ei. Niște pescari, care văzuseră accidentul, alergaseră la fața locului, izbutind să-l salveze și să-l culeagă dintre valuri pe bătrîn care pornise înot spre coastă.

Doamna Rostand dormea încă. I se ascunse primejdia prin care trecuse fiul ei. Frédéric și Micoulin, de pe care curgea apa în rîuri, o găsiră pe Naïs la marginea terasei, de unde urmărise din depărtare drama.

— Blestemată soartă ! spuse bătrînul. Am scos coșurile, eram gata să ne întoarcem. Ce-nseamnă să n-ai noroc !

Foarte palidă, Naïs se uita țintă la tatăl ei.

— Da, da, murmură ea. Ce-nseamnă să n-ai noroc... Numai că dacă vîslești contra vîntului, știi sigur ce te-așteaptă.

Micoulin își ieși din fire.

— Trîntorițo, ce stai ? strigă el. Vezi bine că domnul Frédéric tremură de frig... Hai, condu-l în odaia lui.

Tînărul trebui să-și petreacă restul zilei în pat ; îi spuse mamei lui că are o migrenă. A doua zi o găsi pe Naïs foarte întunecată. Refuză să se mai întîlnească cu el nopțile. Dar într-o seară, dînd de Frédéric în vestibul, se repezi înainte de a face el vreun gest, îl cuprinse în brațe și-l sărută cu pasiune. Nu-i mărturisi niciodată bănuielile ei. Dar din ziua în care se întîmplase catastrofa, veghea tot timpul asupra lui. După o săptămînă însă, începu să aibă îndoieli : tatăl ei pleca și venea ca de obicei, părea chiar mai blînd, o bătea mai rar.

Una din plăcerile sezonului era pentru familia Rostand să guste din faimoasa ciorbă pescărească, la marginea mării, spre Niolon, în crăpătura unei stînci. Apoi cum erau și potîrnichi tinere pe dealuri, domnii trăgeau cîteva focuri de pușcă. În anul acela, doamna Rostand ținu s-o ia pe Naïs cu ei, și pentru a avea cine-i servi, trecu peste obiecțiile lui Micoulin și peste contrarietatea care-i boțise fața de bătrîn sălbatic.

Plecară devreme. Era o dimineaţă senină, încîntătoare. Fără o cută, ca o oglindă, marea îşi desfăşura sub soarele blond pînza ei albastră, încreţită doar prin locurile în care, curenţii adăugau culorii ei pure o nuanţă de violet ; în rest, liniştită, pălind spre orizont, cu o transparenţă lăptoasă, ca şi cînd acolo, în depărtarea clară, s-ar fi întins o nesfîrşită panglică de mătase lucioasă. Şi pe această mare calmă, ca un lac adormit, barca aluneca încet, molatecă.

Plaja îngustă pe care se opriră se găsea la intrarea unei strîmtori ; se instalară acolo, în mijlocul pietroaielor, pe o bucată de pămînt cu iarba pîrjolită, care trebuia să servească drept masă. Era o istorie întreagă pregătirea acestei *bouillabaisse*, sub cerul liber. Întîi, Micoulin se întoarse în barcă şi plecă singur să scoată capcanele pe care le pusese în ajun. În absenţa lui, Naïs culesese cimbru, levănţică şi tot felul de vreascuri uscate pentru foc. Bătrînul urma să pregătească el singur această clasică ciorbă pescărească, a cărei reţetă, pescarii de pe litoral şi-o transmit din tată în fiu. Era o ciorbă straşnică, foarte piperată şi abundent aromată cu mujdei de usturoi. Familiei Rostand îi făcea o adevărată plăcere să asiste la pregătirea *bouillabaisse*-ei.

— Moş Micoulin, spuse doamna Rostand, care îşi îngăduia să glumească în această împrejurare, reuşeşti s-o faci la fel de bună ca anul trecut ?

Micoulin părea foarte bine dispus, curăţă întîi peştele, în apa de mare, în timp ce Naïs scotea din barcă o oală uriaşă. Totul merse foarte repede : după ce aruncară peştele în fundul oalei, îl acoperiră cu apă, adăugară ceapă, usturoi, sare, piper, o roşie, o jumătate de pahar de untdelemn şi apoi la foc, un foc mare şi iute la care s-ar fi putut frige şi un miel. Pescarii pretind că reuşita acestei ciorbe ţine de felul cum fierbe : oala trebuie să se piardă în mijlocul flăcărilor. În timpul acesta, Micoulin tăia, cu un aer foarte grav, felii de pîine pe care le aşeza într-un castron. După o jumătate de oră,

vărsă ciorba peste feliile de pîine și servi peștele separat.

— Haideți, spuse el, nu e bună decît fierbinte.

Și ospățul avu loc în mijlocul glumelor obișnuite.

— Spune, Micoulin, ai pus și praf de pușcă în ciorbă ?

— E grozavă, dar îți trebuie un gîtlej căptușit cu beton.

El înfuleca liniștit, înghițind cîte o felie de pîine la fiecare lingură de ciorbă. Se ținea puțin de o parte, arătînd în felul acesta cît era de măgulit că stă la masă cu stăpînii săi.

Nu plecară îndată după dejun, chiar în toiul căldurii, mai așteptară. Stîncile, strălucind în lumină, împrăștiau culori și tonuri roșietice, întindeau umbre negre. Coroanele stejarilor verzi le pătau cu vinișoare subțiri ca de marmură neagră ; pe potecile din pădure se vedeau pinii, așezați într-o ordine de mică armată în marș. O tăcere grea cădea din cer o dată cu aerul fierbinte.

Doamna Rostand își adusese cu ea veșnica-i broderie, cu care era văzută întotdeauna ; Naïs, așezată lîngă ea, părea că urmărește acest du-te-vino al acului ; dar toate privirile erau ațintite asupra tatălui ei. Îl pîndea. El își făcea siesta, se lungise pe iarbă la cîțiva pași mai încolo. Și mai departe, dormea Frédéric, sub borurile pălăriei de paie care îi ocrotea fața.

Spre orele patru lăsară somnul. Micoulin se jura că, în fundul strîmtorii, erau stoluri de prepelițe. Cu trei zile în urmă, le văzuse. Frédéric se lăsă ispitit, și amîndoi își luară puștile.

— Te rog, strigă doamna Rostand, fii prudent. E destul să-ți alunece piciorul, ca să te rănești singur.

— A, asta se întîmplă, răspunse calm Micoulin.

Plecară și curînd dispărură dincolo de stînci. Naïs se ridică brusc ; îi urmărise de la distanță și murmură :

— Mă duc să văd.

În loc să-și continue drumul pe poteca din fundul strîmtorii, coti repede spre stînga, printre tufișurile de mărăcini, cu grija de a nu rostogoli pietrele, în mersul ei grăbit.

În sfîrșit, într-un cot al drumului, îl văzu pe Frédéric. Fără îndoială, stîrnise potîrnichile, căci mergea repede, pe jumătate curbat, gata să-și ducă arma la umăr. Pe tatăl ei nu-l zărise încă. Pe urmă, îl descoperi deodată de cealaltă parte a șanțului, pe aceeași potecă pe care se afla ea; stătea ghemuit parcă așteptînd. De două ori, ridică arma. Dacă potîrnichile ar fi zburat între el și Frédéric, cei doi ar fi putut trage unul într-altul. Strecurîndu-se din tufiș în tufiș, Naïs ajunsese în spatele tatălui său. Așteptă plină de îngrijorare. Timpul trecea. Frédéric dispăruse într-un fald al terenului. Reapăru și rămase un moment nemișcat. Atunci Micoulin, care continua să stea chircit, își potrivi îndelung arma, îndreptînd-o spre Frédéric. Dar dintr-o săritură, Naïs ridicase țeava puștii și glontele se descărcă în aer cu o detunătură teribilă care se rostogoli în ecourile prăpastiei.

Bătrînul se ridicase în picioare. Văzînd-o pe Naïs, apucă țeava armei care mai fumega încă, gata s-o ucidă cu patul puștii. Fata stătea dreaptă și lividă, ochii ei aruncau scîntei. El nu îndrăzni s-o lovească, bîigui, tremurînd de furie:

— Du-te, du-te, îl voi omorî.

La focul de armă al bătrînului, potîrnichile își luaseră zborul. Frédéric doborîse două dintre ele.

Spre orele șase, familia Rostand se întoarse la Blancarde. Micoulin vîslea cu aerul lui de brută liniștită și încăpățînată.

V

Septembrie era pe sfîrșite. După o furtună puternică aerul se împrospătase cu o răcoare plăcută. Zilele erau din ce în ce mai scurte și Naïs refuza

să se mai întîlnească nopțile cu Frédéric, pretextînd că este mult prea obosită, că s-ar putea și îmbolnăvi, înfruntînd roua abundentă care umezea pămîntul. Dar cum venea la Blancarde în fiecare dimineață spre orele șase și cum doamna Rostand nu se scula decît trei ore mai tîrziu, ea urca repede în camera tînărului, unde rămînea întîi cîteva clipe în pragul ușii deschise, pîndind orice zgomot.

De cînd se iubeau ei, niciodată Naïs nu se arătase față de Frédéric mai îndrăgostită ca acum : își încolăcea brațele în jurul gîtului lui, își lipea fața de a lui, se uita la el de aproape de tot cu o pasiune care-i umplea ochii de lacrimi. Avea de fiecare dată sentimentul că îl vede pentru ultima oară. Îl acoperea de sărutări ca și cînd în felul acesta ar fi vrut să-și manifeste protestul și să-și întărească jurămîntul că va ști să-l apere.

— Ce se petrece cu Naïs ? întreba doamna Rostand. E din zi în zi mai schimbată.

Într-adevăr, se topea văzînd cu ochii, obrajii ei erau din ce în ce mai supți, privirea ei din ce în ce mai stinsă și mai întunecată. Cădea în tăceri lungi, din care ieșea cu tresăriri de spaimă, ca și cînd ar fi trezit-o cineva brusc, dintr-un somn adînc.

— Copila mea, dacă ești bolnavă, trebuie să te îngrijești, repeta stăpîna.

Naïs surîdea :

— O, nu, doamnă ! Mă simt foarte bine, sînt fericită. Niciodată n-am fost atît de fericită.

Într-o dimineață, în timp ce o ajuta pe doamna Rostand la număratul rufelor, Naïs își luă curajul și îndrăzni s-o întrebe :

— Rămîneți, pînă mai tîrziu, anul acesta la Blancarde ?

— Pînă la sfîrșitul lui octombrie, răspunse stăpîna.

Naïs rămase în picioare o clipă, cu privirea pierdută. Apoi se pomeni rostind încet, fără voia ei :

— Numai douăzeci de zile !

O necontenită luptă cu ea însăși îi zbuciuma sufletul. Ar fi dorit să-l rețină pe Frédéric cît mai

mult, acolo, lîngă ea, dar în același timp, în fiecare clipă era ispitită să-i strige : Pleacă ! Oricum, pentru ea, era pierdut ; și-o spusese, de la prima lor întîlnire, că nopțile de dragoste ale acestei veri nu se vor mai întoarce niciodată. Într-o seară, copleșită de o mare tristețe, ajunse chiar să se întrebe dacă n-ar trebui să-l lase pe tatăl ei să-l ucidă pe Frédéric ca să nu mai cunoască alte femei ; dar era destul să și-l imagineze mort, pe el, care era atît de plăpînd, de palid, mai delicat decît o domnișoară, pentru ca gîndul ei monstruos să-i devină un chin de neîndurat, s-o umple de groază. Nu, îl va salva și Frédéric nu va cunoaște adevărul niciodată. Știa că în curînd el va înceta s-o mai iubească, dar își spunea că va fi fericită știindu-l în viață.

Adesea, ea îi spunea, dimineața :

— Nu ieși azi, nu pleca pe mare, e vreme rea.

Altădată, dimpotrivă, îl îndemna să se ducă.

— Desigur, ai început să te plictisești și n-am să-ți mai fiu dragă. Du-te să petreci cîteva zile la oraș.

El se mira de aceste treceri ale ei de la o stare sufletească la alta. O găsea pe țărăncuța asta mai puțin frumoasă de cînd fața ei se uscase, și începuse parcă să-l și obosească dragostea ei frustă și violentă. Regreta apa de colonie și pudra fină a fetelor din Aix și din Marsilia.

Ei îi răsunau tot timpul în urechi cuvintele lui Micoulin : „Îl voi omorî... Îl voi omorî". Se trezea noaptea din somn speriată de focurile de armă din vis. Devenise fricoasă, tresărea la orice zgomot, nu-și putea reține un țipăt, dacă o piatră se rostogolea sub piciorul ei. Era destul să nu-l vadă o clipă pentru ca să se intereseze plină de neliniște unde este „domnul Frédéric". Dar, ceea ce o îngrozea, mai ales, era tăcerea încăpățînată a tatălui ei în care i se părea că citește neîncetat aceleași și aceleași cuvinte : Îl voi omorî. El nu mai făcuse de atunci nici un gest, nici o aluzie, nu mai rostise o singură vorbă, dar pentru Naïs fiecare privire a

bătrînului, fiecare mişcare şi toată fiinţa lui spunea unul şi acelaşi lucru: că îl va suprima pe tînărul stăpîn, cu primul prilej care-i va evita riscul unei anchete judiciare. După aceea va vedea ce are de făcut cu Naïs. Pînă atunci o lovea cu piciorul ori de cîte ori putea, ca pe un animal care i-a greşit cu ceva.

— Tatăl tău e tot atît de brutal? o întrebă într-o dimineaţă Frédéric, care-şi fuma ţigara în pat, în timp ce ea umbla de colo pînă colo, făcînd puţină rînduială în odaie.

— Da, răspunse Naïs, a înnebunit de tot.

Şi-şi arătă picioarele acoperite de vînătăi. Pe urmă murmură aceste cuvinte pe care le rostea adesea cu o voce surdă:

— O să se isprăvească odată totul, o să se isprăvească.

Veniseră ultimele zile ale lui octombrie; Naïs părea tot mai întunecată. În unele momente era parcă total absentă, îşi mişca buzele în neştire ca şi cînd ar fi vorbit încet, singură. Frédéric o zărise de mai multe ori stînd în picioare, pe faleză, cercetînd parcă copacii din jurul ei sau măsurînd adîncimea prăpastiei. Cîteva zile mai tîrziu o surprinse cu Toine, cocoşatul, culegînd smochine, pe un petic al proprietăţii. Cînd Micoulin nu prididea singur lucrul, Toine venea uneori să-l ajute. Acum, cocoşatul se afla sub un smochin şi Naïs, cocoţată pe o creangă groasă, glumea cu el: îi striga să ţină gura deschisă şi-i arunca smochine care se stîlceau pe mutra lui. Bietul Toine căsca gura, închidea ochii în extaz şi pe toată faţa lui lătăreaţă se citea o beatitudine fără margini. Fireşte, Frédéric nu era gelos, dar nu se putea împiedica să n-o tachineze.

— Toine şi-ar tăia şi o mînă pentru noi, spuse ea cu vocea ei vlăguită. Nu trebuie să ne purtăm rău cu el, s-ar putea să avem nevoie de el.

Cocoşatul continua să vină zilnic la Blancarde. Lucra pe faleză, la săpatul unui canal îngust, menit să aducă apa la marginea grădinii, pentru brazdele de legume proiectate. Naïs îl căuta adesea pe

Toine; erau văzuţi discutînd cu aprindere unul cu altul. Cocoşatul parcă dinadins tot lungea munca la canal, pînă cînd Micoulin începu să-i spună că-i un trîntor şi să-l izbească cu piciorul în glezne, ca pe fiica lui.

Două zile plouă continuu, de dimineaţa pînă seara. Frédéric, care trebuia să se întoarcă la Aix săptămîna ce urma, hotărîse ca înainte de plecare să se mai ducă o dată la pescuit pe mare cu bătrînul Micoulin; acesta văzînd-o pe Naïs pălind începuse să rîdă, spunînd că de data aceasta nu va alege tocmai ziua în care va bate mistralul. Şi cum ştia că Frédéric va pleca în curînd, Naïs dori să mai fie împreună cu el o noapte. Se întîlniră o oră după miezul nopţii, pe terasă. Ploaia spălase pămîntul şi ierburile răcorite răspîndeau în jur toate miresmele lor pătrunzătoare. Cînd cîmpia, atît de uscată de obicei, ajungea să fie pătrunsă de apă pînă în străfunduri, atunci toate culorile se aprindeau, toate parfumurile ei deveneau violente, pămîntul roşietic sîngera parcă, pinii aruncau reflexe de smarald, iar stîncile, albe şi strălucitoare, erau ca nişte rufe proaspăt spălate. Dar noaptea şi mirosul cimbrului sau al levănţicăi îi îmbăta pe amanţi.

Deprinderea le purtă paşii sub măslin. Frédéric înaintă spre cel de la marginea prăpastiei, sub care îşi adăpostiseră adesea dragostea lor; dar Naïs, amintindu-şi parcă deodată de ceva, îl prinse de braţ şi trăgîndu-l departe de ţărm, şopti cu o voce care tremura:

— Nu, nu acolo.

— Ce-i cu tine? întrebă el.

Ea bîigui ceva, spuse în cele din urmă că după o aversă ca cea din ajun, faleza nu mai prezenta siguranţă. Şi adăugă:

— Iarna trecută s-a produs chiar aici aproape o surpare a malului.

Se aşezară cîţiva metri mai în urmă, sub un alt măslin. A fost ultima lor noapte de dragoste. Dar şi în dăruirea ei, Naïs era stăpînită de o mare ne-

liniște. Izbucni deodată in plins, refuzind să mărturisească pricina zbuciumului ei. Pe urmă deveni tăcută și distantă. Frédéric o necăjea, spunindu-i că a început să se plictisească cu el. Ea protestă cu violență :

— Nu, nu spune asta. Te iubesc prea mult. Dar înțelege-mă, sint bolnavă. Și apoi, s-a sfirșit, vei pleca. Vai, Doamne, s-a sfirșit...

În zadar încercă s-o consoleze, repetindu-i că va reveni din cind în cind, că toamna viitoare vor avea încă două luni ale lor ; ea clătina capul, simțea că totul se isprăvise.

Întîlnirea lor se sfirși într-o tăcere stingheritoare ; priveau amindoi marea, Marsilia care scinteia, farul din Planier, arzind singuratic și trist ; și încetul cu încetul o melancolie, care îi ajungea din vastul orizont, îi cuprinse pe amindoi. Spre orele trei din noapte, cind el o părăsi cu un sărut pe buze, o simți tremurind toată în brațele lui, înghețată. În noaptea aceea, Frédéric nu putu să închidă ochii. Citi pină în zori, cind, febril din pricina insomniei, se așeză la fereastră. Îl văzu pe Micoulin care tocmai atunci se pregătea să plece pe mare, la scosul capcanelor. Traversind terasa, bătrinul ridică privirea.

— Ei, domnule Frédéric, nici în dimineața asta nu veniți cu mine ? întrebă el.

— Nu, moș Micoulin, răspunse tinărul. Am dormit foarte prost... Dar miine, sigur.

Micoulin se îndepărtă cu un pas șovăitor. Trebuia să coboare să-și ia barca de la poalele falezei, de lingă măslinul sub care o surprinsese pe fiica lui. Cind dispăru și Frédéric își întoarse privirea, rămase uimit văzindu-l pe Toine începindu-și munca la o oră atit de matinală ; cocoșatul era chiar lingă măslin, cu un tîrnăcop în mină, lucra la canalul îngust care plesnise din pricina ploilor. Aerul proaspăt al dimineții făcea plăcută șederea la fereastră. Tinărul se retrase numai pentru a-și răsuci o țigară. Dar pe cind se întorcea încet, pentru a-și relua locul, auzi deodată un zgomot teribil,

ca o detunătură foarte puternică, și se repezi să vadă ce se întîmplase: era o prăbușire de pămînt. Nu-l distinse decît pe Toine care alerga agitînd tîrnăcopul într-un nor de țărînă roșie. La marginea prăpastiei, bătrînul măslin cu crengile răsucite se scufunda, murea în chip tragic, înghițit de valurile mării, lăsînd în urma lui doar o jerbă de spumă. Un țipăt de groază străpunse văzduhul; Frédéric o văzu în clipa aceea pe Naïs, care, împinsă ca de un impuls al întregii ei ființe, se aplecase deasupra balustradei, sprijinită în brațele-i înțepenite, pentru a putea urmări ce se întîmplă jos, la marginea falezei. Stătea neclintită, în picioare, cu pumnii strînși, dăltuită parcă în piatră. Dar simțise, fără îndoială, privirea ațintită asupra ei, căci întoarse capul și strigă văzîndu-l pe Frédéric:

— Tata! Tatăl meu!

O oră mai tîrziu, trupul lui Micoulin fu găsit sub bolovani oribil mutilat... Toine explica, agitat, că bătrînul fusese probabil smuls din locul lui o dată cu pămîntul care se surpase, și tot ținutul declară că, ținînd seama de infiltrații, n-ar fi trebuit să se sape canalul acela sortit să aducă apa la o asemenea înălțime. Bătrîna Micoulin jeli mult. Naïs își petrecu tatăl la cimitir cu ochii uscați și umflați, fără a putea vărsa o lacrimă.

A doua zi după catastrofă, doamna Rostand ținu cu tot dinadinsul să se întoarcă la Aix.

Frédéric se arătă foarte încîntat de această hotărîre, își vedea nopțile lui de dragoste stînjenite de înfiorătoarea dramă care se petrecuse. De altminteri ajunsese la concluzia că, în nici un caz, fetele astea de la țară nu pot înlocui profesionistele amorului de la oraș. Și își reluă viața lui obișnuită.

Doamna Rostand, mișcată de atenția zeloasă cu care se purtase față de ea la Blancarde, îi acordă o mai mare libertate. Petrecu astfel o iarnă încîntătoare: își aducea femei din Marsilia pe care le găzduia într-o cameră pe care și-o închiriase la periferie, unde dormea și el nopțile. Se întorcea numai la orele cînd prezența lui era indispensabilă în casa

vastă și glacială din rue du Collège ; și firește, nu nădăjduia decît ca toată viața lui să se scurgă mereu așa. De sărbătoarea Paștelui, domnul Rostand trebui să facă un drum la Blancarde. Frédéric născoci un pretext pentru a nu fi silit să-l întovărășească.

După întoarcerea sa, într-o zi, în timpul dejunului, avocatul spuse :

— Naïs se mărită.

— Ei, aș ! strigă Frédéric uluit.

— Și nu veți ghici niciodată cu cine, continuă domnul Rostand. Dar mi-a dat argumente atît de serioase... Naïs se căsătorea cu Toine, cocoșatul, și iată că astfel, nimic nu se schimba la Blancarde : va rămîne Toine să îngrijească mai departe de proprietate, în locul lui Micoulin, cum o și făcea de altfel, de la moartea bătrînului.

Frédéric asculta cu un surîs jenat. Pe urmă ajunse el singur să spună că totul se aranjase foarte bine pentru toată lumea.

— A îmbătrînit mult Naïs, s-a urîțit, continuă domnul Rostand. Aproape să n-o mai recunosc. E uluitor cît de repede se trec fetele astea, de la țărmul mării. Era tare frumoasă, înainte.

— A fost o masă excelentă, spuse Frédéric, continuînd liniștit să-și mănînce cotletul.

Cheful de la Coqueville

I

Coqueville este un sătuleț așezat în crăpătura unei stînci, la două leghe de Grandport. O plajă frumoasă acoperită de nisip se întinde în fața unor cocioabe lipite de dîmbul falezei — cam la mijlocul ei — și care par niște scoici aruncate acolo de fluxul mării. Dacă te urci pe înălțimile din Grandport — spre stînga — poți vedea foarte limpede, privind spre apus, covorul galben al plajei țesut parcă dintr-o pulbere de aur care s-ar fi scurs prin despicătura căscată a stîncii ; ba, dacă ai ochi buni, poți zări și casele, cu piatra lor pătată de rugină, cu fumul hogeagurilor purtîndu-și dîrele albăstrii pînă sus, pe creasta uriașului povîrniș care astupă cerul...

Coqueville este o văgăună uitată de Dumnezeu și de oameni. N-a putut atinge niciodată cifra de două sute de locuitori. Trecătoarea care dă spre mare și pe al cărui prag se află satul se pierde în niște cotituri atît de neașteptate și cu povîrnișuri atît de repezi încît drumul cu trăsura devine aproape imposibil. Iată de ce toate mijloacele de comunicație fiind tăiate, satul este izolat ca și cînd s-ar afla la sute de leghe de cătunele vecine. Și așa, cei din Coqueville nu au legătură cu cei din

Grandport decît pe calea apei. Pescari aproape toți, trăind din ceea ce le dăruiește marea, îi vezi zi de zi pornind cu bărcile pline de pește spre Grandport. O mare casă comercială, casa Dufeu le cumpără tot peștele, cîntărindu-l din ochi. Bătrînul Dufeu a murit de cîțiva ani dar văduva Dufeu a preluat conducerea afacerilor; și-a angajat un funcționar în persoana lui Mouchel, un vlăjgan blond, care trebuie să colinde coasta și să se tocmească cu pescarii. Acest Mouchel constituie singura legătură între Coqueville și lumea civilizată.

Coqueville ar merita să i se scrie istoria. Este aproape sigur că în negura timpurilor, satul a fost întemeiat de familia Mahé, care s-a așezat acolo și care s-a întins pînă la poalele falezei. Probabil că la început aceștia au prosperat, căsătorindu-se numai între ei, căci timp de secole nu se întîlnește decît numele lor. Apoi, sub Ludovic al XIII-lea, apare un oarecare Floche. Nu se știe prea bine de unde vine, dar se căsătorește cu una din neamul Mahé și în clipa aceea se produce următorul fenomen: urmașii lui Floche prosperă la rîndul lor și se înmulțesc într-o asemenea măsură, încît în cele din urmă ajung să-i înghită cu totul pe ceilalți, al căror număr diminuează, în vreme ce averile lor trec în mîinile noilor veniți. Fără îndoială, cei din familia Floche aduceau un sînge mai proaspăt, un organism mai viguros, o fire care se adapta mai bine ținutului aspru, așezat în bătaia vîntului și a mării. Oricum, ei sînt astăzi stăpîni în Coqueville.

Se înțelege că această deplasare de oameni și de averi nu s-a produs fără zguduiri puternice. Cele două neamuri se urăsc. Ura lor este seculară. Cu toate că au scăpătat, cei din spița Mahé își păstrează mîndria lor de vechi descălecători. La urma urmelor, ei sînt întemeietorii, ei sînt străbunii. Ei vorbesc cu dispreț de primul Floche, un cerșetor, un vagabond pe care ei l-au primit de milă și căruia i-au dat pe una din fiicele lor, ceea ce n-o să-și ierte niciodată. Acel Floche, după spusele lor, n-a zămislit decît o progenitură de destrăbălați și hoți

care-și petreceau nopțile făcînd copii și zilele pîndind moșteniri. Și nu este insultă cu care să nu-i împroaște pe cei din puternicul trib Floche cu acea furie amară a nobilimii decimate, ruinate, care asistă la creșterea, la înmulțirea burgheziei, devenită stăpînă pe rentele și castelele lor. Bineînțeles, cei din neamul Floche își poartă cu impertinență triumful. Ei dețin totul, și asta le dă dreptul să fie zeflemitori. Batjocoritori față de urmașii străvechiului neam Mahé, ei au făcut jurămînt să-i gonească din sat dacă nu-și vor pleca frunțile. Pentru ei nu sînt decît niște nepricopsiți care, în loc să se grozăvească cu zdrențele lor, ar face mai bine să și le cîrpească. Coqueville se află astfel pradă a două tabere asmuțite una împotriva celeilalte, adică vreo sută treizeci de locuitori hotărîți să-i mănînce de vii pe ceilalți cincizeci pentru simplul motiv că ei sînt mai puternici. Pentru motivul ăsta s-ar încăiera și două mari imperii.

Printre conflictele care au agitat în ultima vreme satul, se pomenește cunoscuta dușmănie dintre cei doi frați Fouasse și Tupain, precum și bătăile răsunătoare dintre soții Rouget. Trebuie să știți că odinioară fiecare locuitor avea o poreclă care, cu timpul, a devenit adevăratul său nume de familie. Fără aceste porecle ar fi greu să se recunoască în încrucișările dintre cele două familii Mahé și Floche. Rouget trebuie să fi avut cu siguranță un străbun cu părul blond-roșcat ; cît despre Fouasse și Tupain, nu se știe de ce se numeau astfel ; de altfel, multe porecle și-au pierdut cu vremea orice semnificație. Bătrîna Françoise, o femeie vînjoasă de optzeci de ani, care trăia încă, îl făcuse pe Fouasse cu unul din neamul Mahé ; pe urmă, rămînînd văduvă, s-a măritat din nou cu un Floche și l-a născut pe Tupain. De aici, ura dintre cei doi frați, întreținută și de o moștenire. Soții Rouget se băteau ca chiorii, pentru că Rouget o învinuia pe nevastă-sa, Marie, că-l înșeală cu un Floche, cu lunganul de Brisemotte, un flăcău negricios și voinic la care el se și năpustise de două ori cu cuțitul în mînă, urlînd

că-l va spinteca de viu. Rouget, un omuleţ pirpiriu era foarte iute la minie.

Dar ceea ce stîrnea acum vîlvă în sat nu erau nici violenţele lui Rouget, nici neînţelegerile dintre Tupain şi Fouasse. Umbla zvonul că Delphin din spiţa Mahé, un băieţandru de douăzeci de ani, avusese îndrăzneala să se îndrăgostească de frumoasa Margot, fiica lui La Queue, omul cel mai bogat din neamul Floche şi primar în sat. Acest La Queue era într-adevăr un personaj respectabil. I se spunea La Queue pentru că tatăl său, sub domnia lui Ludovic Filip fusese ultimul care — cu o încăpăţinare de bătrîn care ţine să rămînă credincios modei din tinereţea sa — continuase să-şi poarte părul împletit într-o coadă. La Queue era proprietarul bărcii *Zefirul*, una din cele două bărci mari de pescuit din Coqueville şi cea mai bună, aproape nouă de tot şi rezistentă pe mare. Cealaltă barcă mare, *Balena*, o rablă putrezită, aparţinea lui Rouget avînd ca mateloţi pe Delphin şi Fouasse în timp ce La Queue îi lua cu el la pescuit pe Tupain şi Brisemotte. Aceştia din urmă nu conteneau să-şi bată joc de *Balena* — un hîrb, spuneau ei — care va dispărea într-o bună zi înghiţită de un val, ca un pumn de ţărînă. Încît, cînd La Queue află că netrebnicul acela de Delphin — ucenicul de pe *Balena* — avusese neobrăzarea să-i dea tîrcoale fie-si, îi cîrpi lui Margot o pereche zdravănă de palme ca să-i intre bine în cap că nu va fi niciodată soţia lui Mahé. Margot strigă furioasă că dacă-l mai prinde vreodată pe Delphin ţinîndu-se de fusta ei, o să aibă grijă să-i predea personal perechea de palme pe care o încasase. Era o jignire să fie bătută pentru un băiat la care nici nu se uita. Margot — voinică la cei şaisprezece ani ai ei, ca un bărbat, şi frumoasă ca o doamnă de la oraş — avea reputaţia unei fiinţe dispreţuitoare şi foarte aspră cu cei care se îndrăgosteau de ea. Îşi poate oricine închipui ce mai trăncănea tot satul despre cele două palme, despre cutezanţa băiatului şi furia fetei. Cu toate astea unii spu-

neau că la urma urmei Margot nu era chiar atît de supărată cînd il vedea pe Delphin dîndu-i tîrcoale. Delphin era un băiat scund, blond, cu fața bronzată de briza mării, cu o claie de păr creț care ii cădea pe ochi și ii acoperea gîtul. Și foarte puternic, cu toate că subțirel; era în stare să doboare trei ca dînsul. Se spunea că dispărea uneori ca să-și petreacă noaptea la Grandport. Din pricina asta avea reputația unui om cu purtări ciudate, despre care fetele spuneau — vorbind între ele — că „își trăiește viața", expresie vagă care presupunea tot felul de desfătări necunoscute. Margot, cînd vorbea de Delphin, punea prea multă patimă. El surîdea șiret, se uita la ea cu ochii lui înguști și lucioși, fără să se sinchisească nici de disprețul nici de furiile ei. Trecea prin fața porții ei, se strecura printre tufele de mărăcini, o pîndea ceasuri întregi cu răbdarea și cu mlădierea unei pisici gata să se repeadă la un pițigoi. Și cînd, deodată, il descoperea în spatele ei, atît de aproape încît îi simțea căldura respirației, el nu fugea, ci lua un aer duios și trist care o descumpănea. Ea rămînea locului fără grai și se înfuria dar numai după ce băiatul se îndepărta. Cu siguranță că dacă ar fi văzut-o tatăl ei, ar fi pălmuit-o din nou. Așa nu mai mergea! Zadarnic se jura că-i va da lui Delphin, într-o bună zi, perechea de palme pe care i-o promisese; dar nu prindea niciodată clipa să i le trintească. De-aia se și spunea că ar face bine să vorbească mai puțin de palme, de vreme ce, pînă una-alta, le păstra pentru ea.

Nimănui totuși nu i-ar fi trecut prin gînd că Margot ar putea deveni vreodată nevasta lui Delphin. Purtarea ei era socotită doar o slăbiciune de fată cochetă. Cît despre o căsătorie între cel mai calic din neamul Mahé — care n-avea nici măcar șase cămăși de zestre — și fiica primarului, cea mai bogată moștenitoare din neamul Floche, aceasta li s-ar fi părut tuturor o curată monstruozitate. Gurile rele spuneau că s-ar putea întîmpla să se încurce cu el, dar, ca să-l ia de bărbat niciodată.

O fată bogată își face plăcerile cum vrea, dar cînd are minte nu face o prostie ca asta. În sfîrșit, tot satul urmărea povestea asta curios să afle ce întorsătură va lua. Își va primi Delphin porția de palme? Sau Margot se va lăsa sărutată în vreo văgăună de pe faleză? Rămînea de văzut. Unii se așteptau la palme, alții la sărutări. Coqueville era în plină fierbere.

Numai două persoane — preotul și gardianul — nu făceau parte nici din neamul Mahé, nici din neamul Floche. Gardianul silvic — un om înalt și uscățiv, căruia nu i se știa numele, și era strigat „Împăratul", fără îndoială pentru că slujise sub Carol al X-lea, nu avea de fapt ce să supravegheze, neexistînd în comună decît stînci pleșuve și pîrloage. Subprefectul îl proteja și-i găsise acolo o sinecură care îi aducea un salariu destul de mic, dar din care putea trăi liniștit. În ce privește pe abatele Radiguet, era unul din acei preoți săraci cu duhul, pe care episcopii dornici să se descotorosească de ei îi trimit undeva la capătul lumii. Ducea acolo o viață simplă, redevenise țăran, își săpa singur peticul de grădină pe care-l smulsese stîncii și își fuma luleaua privind cum crește salata. Singurul lui cusur era o mare lăcomie pe care nu și-o putea sătura, constrîns să se mulțumească numai cu scrumbiile de mare după care se prăpădea și să bea cidru mai mult decît încăpea în el. De altfel, rămăsese părintele enoriașilor săi care veneau din cînd în cînd să asculte slujba numai ca să-i facă lui plăcere.

Dar preotul și gardianul trebuiră și ei în cele din urmă să se declare de partea cui sînt, după ce reușiseră un timp destul de îndelungat să rămînă neutri. Acum „Împăratul" era de partea neamului Mahé, în vreme ce abatele Radiguet îi susținea pe cei din neamul Floche. De aici, încurcături. Cum „Împăratul" trăia de dimineață pînă seara fără să facă nimic și cum i se urîse să tot numere vapoarele care ieșeau din Grandport, i se năzări să facă

ordine în sat. Devenit partizan al spiței Mahé prin instinctele lui secrete de conservator, îi dădea dreptate lui Fouasse împotriva lui Tupain, încerca să o prindă pe nevasta lui Rouget în flagrant delict cu Brisemotte și, mai ales, închidea ochii cînd îl vedea pe Delphin strecurîndu-se în curtea tinerei Margot. Partea cea mai rea era că toate intrigile astea duceau la mari certuri între „Împărat" și superiorul său ierarhic, primarul La Queue. Respectuos față de disciplină, gardianul asculta mustrările primarului, ca pe urmă să facă tot cum îl tăia pe el capul, ceea ce dezorganiza forța publică din Coqueville. Nu puteai trece prin fața șopronului împodobit cu firma *Primăria*, fără să te asurzească larma gîlcevilor. La rîndul lui, abatele Radiguet se alăturase neamului biruitor Floche, care îl îndopa cu cele mai frumoase scrumbii de mare, și o încuraja în taină pe Marie Rouget împotriva bărbatului, amenințînd pe Margot cu flăcările iadului dacă îi va îngădui vreodată lui Delphin să o atingă măcar cu vîrful unui deget. Pe scurt era o anarhie deplină, armata răsculată împotriva puterii civile, religia ocrotind desfătările burgheziei, un popor întreg de o sută optzeci de locuitori sfîșiindu-se între ei — într-o văgăună — în fața mării imense și a cerului infinit.

În mijlocul satului răvășit, singur Delphin își păstra voioșia lui de flăcău îndrăgostit căruia puțin îi păsa de toate, numai Margot să fie a lui. Umbla cu lațul după ea, ca după iepuri. Foarte așezat, cu tot aerul lui zănatic, dorea să-i cunune preotul, ca fericirea lor să dăinuiască în veci.

Într-o seară, Margot, întîlnindu-l pe poteca unde o pîndea, ridică în sfîrșit mîna împotriva lui Delphin. Dar se opri roșind toată, căci, fără a aștepta palma, Delphin prinse mîna care-l amenințase și o sărută pătimaș.

Văzînd-o că tremură, îi spuse în șoaptă:

— Te iubesc, vrei să fii a mea?

— Niciodată! strigă ea revoltată.

El ridică din umeri, apoi spuse cu un aer liniștit și duios :

— Nu spune una ca asta... Să vezi ce bine o să ne fie împreună! Să vezi cum o să-ți placă!

II

În duminica aceea fusese o vreme îngrozitoare, se stîrnise din senin una din acele vijelii de început de toamnă care dezlănțuie furtuni teribile pe coastele stîncoase ale Grandport-ului. Pe înserat, cei din Coqueville zăriră un vapor care se lupta disperat cu valurile și cu vîntul. Dar întunericul creștea, și nimeni nu se gîndea să plece în ajutorul lui. Din ajun, *Zefirul* și *Balena* stăteau proptite cu parîmele lor în micul port natural care se află în partea stîngă a țărmului, între două bancuri de granit. Nici La Queue, nici Rouget nu îndrăzniseră să iasă în larg. Dar mai rău era că domnul Mouchel, reprezentantul văduvei Dufeu, se ostenise să vină personal sîmbătă, pentru a le făgădui o primă în cazul cînd vor face efortul de a pescui o cantitate mai mare, căci se simțea mare lipsă de pește proaspăt pe piață. Și așa, duminică seara, la ora culcării, pe cînd ploua cu găleata, tot satul bombănea de nemulțumire. Era veșnica poveste, comenzile veneau tocmai cînd marea își păstra peștele pentru ea. Și tot satul vorbea de vaporul acela care fusese văzut trecînd în timpul furtunii și care cu siguranță zăcea acum în fundul apei.

A doua zi, luni, cerul era tot întunecat. Marea crescută încă vuia fără a se putea liniști, cu toate că vîntul se mai potolise. Dar și cînd vîntul se opri de tot, valurile continuară să se agite cu furie. Cu toate acestea cele două bărci ieșiră după-amiază în larg. Spre orele patru, *Zefirul* se înapoie fără să fi prins ceva. În timp ce matelotii Tupain și Brisemotte își adăposteau barca în micul port, de

pe țărm, La Queue, exasperat, amenința oceanul cu pumnul. Și domnul Mouchel aștepta! Margot era și ea acolo, împreună cu jumătate din Coqueville, privind ultimele zvîrcoliri ale furtunii și împărtășind mînia tatălui său împotriva cerului și a mării.

— Dar unde e *Balena*? întrebă cineva.

— Acolo, îndărătul stîncii, spuse La Queue. Dacă hodoroaga aia se mai întoarce astăzi, să știți că are noroc.

Era plin de dispreț. Pe urmă, dădu a înțelege că cei din neamul Mahé nici n-aveau altceva mai bun de făcut decît să-și pună pielea în joc; cînd n-ai para chioară în pungă, poți să și crăpi! În ceea ce-l privește, prefera să-și calce cuvîntul dat domnului Mouchel.

În timpul acesta Margot se tot uita la creasta de stîncă îndărătul căreia se afla *Balena*.

— Tată, întrebă ea în cele din urmă, or fi pescuit ceva?

— Cine, ăia? strigă el. N-au pescuit nimic! Dar văzîndu-l pe „Împărat" rînjind, se mai potoli și adăugă cu glas mai domol:

— Nu știu dacă or fi prins astăzi ceva, dar cum ei nu prind niciodată nimic...

— Poate că astăzi tot or fi prins ceva, spuse cu răutate „Împăratul". S-au mai văzut de-astea.

La Queue, furios, era gata să răspundă, dar abatele Radiguet, care tocmai sosise, îl potoli. De pe treptele bisericii, el zărise cu puține clipe înainte *Balena* și, după cum se părea, ea pornise în urmărirea unui banc de pești. Vestea asta puse în mișcare tot satul. Erau în grupul adunat pe plajă și membri ai familiei Mahé și ai familiei Floche; unii ar fi dorit să vadă barca întorcîndu-se încărcată cu pește, alții dimpotrivă se rugau cerului să vie goală.

Dreaptă, în picioare, Margot nu-și lua o clipă privirea de pe mare.

— Iată-i, spuse ea simplu.

Într-adevăr, o pată neagră se arăta în spatele stîncii.

Toţi priviră într-acolo. Părea un dop care sălta pe apă. „Împăratul" nici nu vedea măcar pata neagră. Trebuia să fii din Coqueville ca să recunoşti de la distanţa aceea *Balena* şi echipajul ei.

— Uite, spuse din nou Margot, care avea ochii cei mai buni, uite-l pe Fouasse şi Rouget cum vîslesc... Puştiul e în picioare, în faţă.

Ea îi spunea lui Delphin „puştiul" ca să nu-i spună pe nume. Din clipa aceea toţi urmăriră barca, încercînd să-şi explice ciudatele mişcări pe care le făcea. După cum spunea preotul, părea că fugăreşte un peşte mare care fuge mereu dinaintea ei. Asta li se părea extraordinar! „Împăratul" pretindea că vîntul le furase năvodul, dar La Queue strigă că sînt nişte trîntori şi că le arde numai de glume. Că doar n-or fi pescuind vreo focă! Toţi cei din neamul Floche se porniră pe rîs auzind gluma în timp ce ceilalţi, jigniţi, spuneau că, oricum, Rouget e un flăcău curajos şi că-şi punea viaţa în primejdie în vreme ce alţii, la cea mai mică adiere de vînt, nu-şi mai scoteau nici nasul din casă. Abatele Radiguet trebui să intervină din nou căci gîlceava plutea în aer.

— Dar ce se întîmplă cu ei? întrebă deodată Margot. Uite că iar au plecat.

Ameninţările încetară şi toată lumea scrută zarea. *Balena* se ascunsese din nou îndărătul colţului aceluia de stîncă. De data asta pînă şi La Queue se nelinişti. Nici el nu-şi putea explica rostul acelor manevre. Teama că Rouget ar fi într-adevăr pe cale să prindă ceva peşte îl scotea din sărite. Nimeni nu se mai urni de pe plajă cu toate că acum nu se mai vedea nimic deosebit. Rămaseră acolo aproape două ceasuri aşteptînd tot timpul *Balena* care apărea din cînd în cînd şi apoi dispărea din nou. În cele din urmă nu se mai arătă de loc. Furios, La Queue, exprimîndu-şi astfel o dorinţă ticăloasă, spuse că barca trebuia să se fi scufundat; şi cum nevasta lui Rouget se nimerise acolo cu

Brisemotte, îi aruncă rînjind o privire; în timp ce îl bătea pe umăr pe Tupain, grăbindu-se să-l consoleze pentru moartea fratelui său, Fouasse. Dar încetă să mai rîdă cînd o văzu pe fie-sa Margot stînd, mută și dreaptă, cu privirea ațintită în zare. Îl căuta probabil pe Delphin.

— Ce tot stai acolo? o repezi el. Fă bine și șterge-o acasă!... Bagă de seamă, Margot!

Ea nu se clinti. Apoi exclamă deodată:

— A, iată-i!

Se auziră strigăte de uimire. Margot — și ea avea ochi buni — jura că nu e nimeni în barcă. Nici Rouget, nici Fouasse, nimeni! *Balena* care părea lăsată în voia soartei plutea gonită de vînt, schimbînd direcția de la o clipă la alta, bălăbănindu-se leneșă. Din fericire, dinspre apus se stîrni brusc o briză care o împingea spre țărm dar într-un mod foarte capricios, aplecînd-o mereu cînd într-o parte cînd în cealaltă. Atunci, tot satul cobori pe plajă. Oamenii se chemau unii pe alții; nu rămăsese nici o fată acasă să vadă de mîncare. Se întîmpla ceva cu totul neobișnuit, o nenorocire, ceva cu totul de neînțeles și de o ciudățenie care îi scotea din minți. Marie, nevasta lui Rouget, după o clipă de gîndire, se crezu datoare să izbucnească în lacrimi. Tupain nu izbuti decît să-și ia un aer îngrijorat. Toți cei din neamul Mahé erau foarte îndurerați în vreme ce ceilalți încercau să se stăpînească. Margot se așezase simțind că i se taie picioarele.

— Ce tot învîrtești pe aici! strigă La Queue care se tot împiedica de ea.

— Sînt obosită, răspunse Margot fără să se tulbure.

Și își întoarse fața spre mare cuprinzîndu-și obrazul între palme și acoperindu-și ochii cu vîrful degetelor în timp ce privea țintă *Balena* care se legăna pe valuri, leneșă și nepăsătoare ca și cînd s-ar fi îmbătat.

În vremea asta, presupunerile nu conteneau. Poate că cei trei inși căzuseră în apă. Numai că,

tustrei deodată, părea ciudat! Grozav ar mai fi vrut La Queue să-i convingă că *Balena* se spărsese ca un ou împuțit; dar cine să-l creadă, cînd barca plutea mai departe pe valuri. Pe urmă, ca și cînd cei trei bărbați ar fi pierit într-adevăr, își aminti că e primar și vorbi de formalitățile necesare.

— Lasă astea, strigă „Împăratul", ce, se moare așa, cu una cu două? Dacă ar fi căzut în mare, micul Delphin era de mult aici!

Tot satul trebui să recunoască, Delphin înota ca un pește. Dar atunci unde puteau fi cei trei oameni? Unul striga: „Eu îți spun că da... Altul: Ba îți spun că nu... Da' prost mai ești!... Prost ești tu!..." Și dintr-una, dintr-alta, gata bătaia. Abatele Radiquet trebui să intervină pentru împăcare, în timp ce „Împăratul" îmbrîncea lumea ca să restabilească ordinea. În timpul acesta barca continua fără grabă să joace în fața mulțimii. Valsa, părea că-și bate joc de toți. Fluxul o sălta, silind-o să salute țărmul cu plecăciuni adînci și cadențate. Ce mai vorbă, barca înnebunise.

Margot, cu obrajii între palme, continua să privească marea. O barcă de salvare tocmai ieșise din port în întîmpinarea *Balenei*. Era Brisemotte care nu-și mai putuse stăpîni nerăbdarea; s-ar fi zis că vrea să-i dea cu un ceas mai devreme o veste sigură nevestei lui Rouget. Din clipa aceea tot satul începu să urmărească barca lui Brisemotte. Se auzeau glasuri: Ei, zărește ceva? *Balena* înainta, cu aerul ei misterios și zeflemitor. În sfîrșit, Brisemotte fu văzut ridicîndu-se în picioare și uitîndu-se în cealaltă barcă. Izbuti să prindă o parîmă a ei. Pe țărm, toți amuțiseră. Deodată, Brisemotte izbucni în rîs. Toți rămaseră uluiți: ce-i venise să rîdă?

— Ei, ce-i, ce s-a întîmplat? izbucniră strigăte furioase.

În loc să răspundă, Brisemotte rîdea mai tare. Făcea niște semne prin care voia parcă să spună: stați numai și o să vedeți! Pe urmă legă *Balena* de barcă și o trase după el. Și o priveliște cu totul neașteptată înmărmuri satul.

În fundul bărcii, cei trei inși, Rouget, Delphin și Fouasse zăceau liniștiți, întinși pe spate, și sforăiau cu pumnii strînși, beți turtă. În mijlocul lor se afla un butoiaș deschis, pescuit desigur pe mare, din care gustaseră. Fără îndoială, fusese ceva foarte bun de vreme ce din tot butoiul nu mai rămăsese decît vreun litru care se scursese în barcă și se amestecase cu apa de mare.

— A, porcul! strigă cu brutalitate nevasta lui Rouget, încetînd să se mai smiorcăie.

— Halal de așa pescuit! spuse La Queue care ținea să-și arate tot dezgustul.

— Drace, răspunse „Împăratul", prinde fiecare ce poate. Barem ei tot au pescuit un butoi, dar alții nici atît.

Primarul tăcu, jignit. Satul flecărea acum vrute și nevrute. Era limpede acum: cînd bărcile se îmbată, dansează ca oamenii! Și barca asta avea într-adevăr burta plină de băutură. Nerușinata, ce bețivancă! Se învîrtise pe ocean ca un bețiv care nu-și mai recunoaște casa. Și o parte din Coqueville făcea haz, alta se încrunta; cei din familia Mahé găseau hazlie toată întîmplarea, în timp ce ceilalți o găseau dezgustătoare. Tăbărîseră toți în jurul *Balenei*, întindeau gîtul, se holbau, să-i vadă mai bine pe cei trei cheflii dormind cu fețele lor surizătoare fără să aibă habar de mulțimea care-i privea. Nici înjurăturile, nici risetele nu păreau să-i tulbure. Rouget nu o auzea pe nevastă-sa care-l ocăra că-și bea și ultimul ban. Fouasse nu simțea loviturile de picior cu care Tupain îi dezmierda pe tăcute coastele. Cît despre Delphin, acum că era beat, părea și mai frumușel, cu părul lui blond, cu fața lui trandafirie pe care plutea un aer de mare fericire. Margot se ridicase în picioare și-l contempla în tăcere cu o privire aspră.

— Trebuie să-i culcăm, strigă cineva.

Dar tocmai atunci Delphin deschise ochii. Își plimbă privirea uimită peste cei din jur. Toți îi puneau întrebări, cu o înfrigurare care îl cam zăpăcea, cu atît mai mult cu cît era încă beat turtă.

— Ei, ce-i? bîigui el, un butoiaș... N-am găsit pește, așa că am luat butoiașul.

Mai mult nu puteai scoate de la el. După fiecare frază, repeta simplu:

— Ce bun a fost!

— Dar ce a fost în butoiul ăla? întrebau toți, ieșindu-și din răbdare.

— A, nu știu... Dă' ce bun a fost!

Tot satul ardea să afle ce băutură era. Toți își plecară nasul în barcă și traseră puternic mirosul pe nări. După părerea tuturor, mirosea a lichior, numai că nimeni nu știa ce fel de lichior. „Împăratul", care se lăuda că băuse în viața lui toate băuturile din lume, spuse că se va lămuri îndată.

Cu un aer grav, luă în căușul palmei puțin din lichidul care plutea pe fundul bărcii. Mulțimea se liniști deodată. Aștepta. Dar „Împăratul", după ce sorbi o înghițitură, clătină din cap, încă nelămurit. Gustă și a doua oară din ce în ce mai stînjenit, cu un aer îngrijorat și surprins. Se văzu nevoit să mărturisească:

— Nu știu... E ciudat... Dacă n-ar fi amestecat cu apă de mare, m-aș lămuri eu, nici vorbă... Pe cuvîntul meu, e foarte ciudat!

Oamenii se uitau unii la alții. Erau uimiți că nici măcar „Împăratul" nu avea curajul să se pronunțe. Satul se uita cu respect la butoiașul cel gol.

— Ce bună a fost! mai spuse o dată Delphin care părea cu totul nepăsător față de cei din jur. Apoi, arătînd cu un gest larg marea, adăugă:

— Dacă vreți și voi... mai sînt... Am mai văzut butoiașe... butoiașe... butoiașe...

Și se legăna îngînînd cuvintele astea ca pe un refren și privind-o galeș pe Margot. Abia acum o văzu. Furioasă, ea făcu o mișcare ca să-l lovească, dar el nici nu clipi măcar, aștepta palma cu un aer duios.

Abatele Radiguet, intrigat la rîndul lui de această licoare necunoscută, își muie degetele în barcă și apoi le supse. Ca și „Împăratul", clătină și el din cap: nu, nu știa ce este, era o băutură

foarte ciudată. Cu un singur lucru fu toată lumea de acord: butoiul provenea de pe vasul naufragiat pe care îl zăriseră duminică seara. Veneau adesea în Grandport vase englezești încărcate cu lichioruri și vinuri fine.

Cu încetul lumina zilei scădea și oamenii începură să plece pe la casele lor. Dar La Queue rămăsese pe gînduri, frămîntat de o idee pe care nu o spunea nimănui. Se opri, mai ascultă o dată pe Delphin, pe care oamenii îl luaseră să-l ducă acasă, și care repeta cu vocea lui tărăgănată:

— Butoiașe... butoiașe... butoiașe... Dacă vreți, mai sînt...

III

În noaptea aceea vremea se îndreptă de tot. Cînd satul se trezi a doua zi, soarele strălucea pe cer, iar marea se întindea netedă, fără o cută, ca o mantie de mătase verde. Și era cald, una din acele zile aurii de toamnă.

Primarul satului, La Queue, se trezise cu mintea încîlcită încă de visele din timpul nopții. Privi îndelung marea, la dreapta, la stînga. În cele din urmă, își spuse cu un aer posac că totuși trebuia să-l satisfacă pe domnul Mouchel. Și plecă imediat cu Tupain și Brisemotte, amenințînd-o pe Margot că o să-i tăbăcească bine spinarea dacă nu-și bagă mințile în cap. Cînd văzu *Zefirul* ieșind din port și *Balena* clătinîndu-se greoaie, priponită în parîme, se mai înveseli puțin și strigă:

— Degeaba îl aștepți astăzi! Stinge lumina, nerușinato, boierii s-au culcat!

Și de îndată ce *Zefirul* ieși în larg, La Queue își întinse năvodul. Se duse apoi să-și viziteze mrejele, un fel de vîrșe mai ales stacojii și roșioare. Dar, deși marea era liniștită, văzu că erau toate goale; doar pe fundul celei din urmă găsi, ca în bătaie de joc, o scrumbie mică pe care o

zvîrli furios, în mare. Se întîmpla cîte o săptămînă dintr-asta cînd peştii parcă îşi rîdeau de cei din Coqueville şi, ca un făcut, întotdeauna cînd domnul Mouchel îşi exprima o dorinţă. După o oră, cînd La Queue îşi trase năvodul, nu găsi decît o mînă de alge. Strîngînd pumnii, scoase o înjurătură şi se înfurie şi mai mult văzînd oceanul atît de calm în imensitatea lui, leneş şi adormit, strălucind ca un covor de argint întunecat sub cerul albastru. *Zefirul* aluneca încet şi uşor, fără să se legene. După ce îşi mai întinse o dată plasele, La Queue se hotărî să se întoarcă — cu gîndul să mai vină o dată după-amiaza — şi blestema cerul şi toţi sfinţii, cu cele mai cumplite ocări.

În timpul acesta Rouget, Fouasse şi Delphin continuau să doarmă. Abia spre prînz oamenii izbutiră să-i trezească. Nu-şi mai aminteau de nimic, nu ştiau decît că băuseră ceva nemaipomenit dar ce băutură fusese aceea, nu ştiau. După-amiază cînd se aflau toţi trei în port, „Împăratul" încercă să-i descoasă mai ales că acum îşi veniseră în fire. După părerea lor băutura aceea semăna la gust cu rachiul amestecat cu suc de miambal sau mai curînd cu romul fiert cu zahăr. Ei ziceau ba una, ba alta. După răspunsurile lor, „Împăratul" bănuia că era vorba de un lichior de nuci şi vanilie amestecat cu alte arome, dar n-ar fi putut jura că nu se înşală. În ziua aceea Rouget şi oamenii lui nu mai ieşiră la pescuit — îi dureau toate oasele. De altminteri aflaseră că La Queue ieşise degeaba în larg de dimineaţă şi se vorbiră să aştepte pînă a doua zi pentru a se duce să-şi cerceteze mrejele. Stăteau toţi trei aşezaţi pe blocuri de piatră, încovoiaţi, cu gura năclăită, pe jumătate adormiţi şi priveau valurile.

Dar, deodată, Delphin se trezi. Se urcă pe piatră şi, scrutînd zarea, strigă :

— Jupîne, ia te uită, acolo !

— Ce-i ? întrebă Rouget, întinzîndu-se alene.

— Un butoi !

Într-o clipă Rouget și Fouasse săriră in picioare, cercetind cu atenție depărtarea.

— Unde-l vezi, mă băiete? Unde vezi un butoi? repeta Rouget, emoționat.

— Colea... la stinga... punctul ăla negru.

Ceilalți nu vedeau nimic. Apoi Rouget trase o înjurătură.

— Ei, drăcia dracului!

Zărise în clipa aceea butoiul care, pe luciul alb al apei, părea cit un bob de linte în lumina unei raze oblice a soarelui în asfințit. Porni în goană spre *Balena* urmat de Delphin și Fouasse care alergau de le sfiriiau călciiele, stirnind și pietrele din loc.

Balena ieșea din port, cînd știrea că apăruse un butoi pe mare se și răspîndise în tot satul. Copiii, femeile începură să alerge. Se auzeau strigăte:

— Un butoi! Un butoi!

— Îl vedeți? Curentul il mină spre Grandport.

— A, da, la stinga... Un butoi! Veniți repede!

Satul se rostogolea de pe stincă, copiii se dădeau de-a berbeleacul, femeile își țineau poalele cu amindouă miinile ca să poată alerga mai repede. Curind, ca și in ajun, tot satul se strinse pe plajă.

Margot se arătase o clipă, apoi alergase acasă ca să-l cheme și pe tatăl ei care tocmai studia un proces-verbal împreună cu „Împăratul". În sfîrșit, apăru și La Queue. Era palid și spunea gardianului silvic:

— Lasă-mă-n pace! Știu că te-a trimis Rouget ca să mă ții de vorbă. Ei bine, pe ăsta n-o să pună mina! O să vezi!

Cind zări *Balena* la o distanță numai de trei sute de metri de punctul acela negru care se legăna în depărtare și vîslind din toate puterile spre el, La Queue deveni și mai furios. Îi împinse pe Tupain și pe Brisemotte în barcă și ieși din port repetind:

— Nu, pe ăsta nu pun ei mina — să știu bine că mor.

Și atunci Coqueville asistă la un spectacol de toată frumusețea: o întrecere îndrăcită între *Zefir*

și *Balena*. Cînd *Balena* văzu *Zefirul* părăsind portul, își dădu seama de primejdie și goni cu toată viteza. Avea un avans de aproape patru sute de metri iar șansele erau egale pentru că *Zefirul* era mult mai ușor și mai rapid. Pe țărm, emoția ajunsese la culme. Se formaseră spontan două grupuri : unul Mahé și celălalt Floche, care urmăreau cu pasiune peripețiile bătăliei, fiecare ținînd cu barca sa. La început *Balena* își păstră avansul, dar *Zefirul* își luă avînt și era gata-gata s-o ajungă din urmă. *Balena* își încordă toate puterile și reuși, timp de cîteva minute, să mențină distanța. Pe urmă fu ajunsă din nou : *Zefirul* se apropiase de ea cu o iuțeală extraordinară. Din clipa ceea deveni limpede că cele două bărci se vor întîlni în preajma butoiului. Victoria atîrna acum de o simplă întîmplare, de o greșeală cît de mică.

— *Balena ! Balena !* strigau cei din grupul Mahé.

Dar deodată amuțiră. Cînd *Balena* era gata să atingă butoiul, *Zefirul* printr-o manevră îndrăzneață reuși să i-o ia înainte și să împingă butoiul spre stînga, de unde La Queue îl prinse cu cangea dintr-o singură lovitură.

— *Zefirul ! Zefirul !* urla grupul Floche.

Și cum „Împăratul“ rosti : „trădare“, începu un schimb de cuvinte grele. Margot bătea din palme. Abatele Radiguet, care coborîse pe țărm cu cartea de rugăciuni în mînă, făcu o observație profundă, care avu darul să-i potolească deodată pe toți și să-i mîhnească.

— Te pomenești că și ei o să-l bea pînă-n fund, spuse el cu un aer melancolic.

Pe mare, între *Balena* și *Zefirul* izbucnise o ceartă violentă. Rouget îl făcuse pe La Queue de hoț, iar acesta îi spusese lui Rouget că e un netrebnic. Puseră mîna chiar pe visle gata să se ucidă ; n-a lipsit mult ca toată această aventură să se transforme într-o adevărată luptă navală. Se amenințau cu pumnii ridicați, își dădeau întîlnire pe țărm pentru o răfuială cu cuțitele.

— Ticălosul! bombănea Rouget. Știți, butoiul ăsta e mai mare decît ăl de ieri. Și e galben. Trebuie să fie ceva grozav!

Apoi adăugă cu mare amărăciune:

— Haide să vedem mrejele. Poate s-or fi prins niscaiva stacoji.

Și *Balena* se urni cu greu din loc, îndreptîndu-se spre stinca din partea stingă.

În cealaltă barcă, La Queue trebui să se arate aspru ca să-i poată stăpini pe Tupain și Brisemotte: cangea spărsese unul din cercurile butoiului și acum se scurgea un lichid roșu în care cei doi oameni ai săi își muiau tot timpul degetele spunînd că e strașnic. Adevărul e că ar fi putut bea cîte un pahar fără să se intimple nimic. Dar La Queue se opunea. Culcă butoiul pe fundul bărcii spunînd că primul care va mai încerca să guste va avea de a face cu el. Pe țărm, o să vadă ce-i de făcut.

— Atunci, întrebă morocănos Tupain, mergem acum să scoatem mrejele?

— Da, mergem îndată, nu e nici o grabă, răspunse La Queue.

Și mîngiia cu privirea butoiul. Simțea că se topește de poftă, abia aștepta să se întoarcă pe țărm și să guste și el din băutura aceea. Nu mai avea nici un chef de pescuit.

— Hm, spuse după o tăcere, să ne întoarcem, s-a făcut tîrziu... Mîine ieșim din nou în larg.

Renunțase la pescuit cînd zări deodată un alt butoi, în dreapta sa, de data aceasta unul mic de tot, care stătea în picioare, învirtindu-se pe loc ca o sfîrlează. Asta însemnă sfîrșitul năvodului mrejelor. Nici nu se mai vorbi de ele. *Zefirul* porni pe dată în urmărirea butoiașului pe care de altfel îl pescui foarte ușor.

În timpul acesta cu *Balena* se intîmpla ceva cu totul asemănător. După ce Rouget inspectase cinci mreje pe care le găsise goale de tot, Delphin, tot timpul la pîndă, strigă că zărește ceva. Dar nu părea să fie un butoi, era prea lung.

— E o grindă, spuse Fouasse.

Rouget aruncă a șasea mreajă, pe care nici n-o scosese cu totul din apă.

— Să vedem totuși ce este, spuse el.

Pe măsură ce inaintau li se părea că obiectul spre care se îndreaptă este cînd o scîndură, cînd o ladă, cînd un buștean. Scoaseră apoi un strigăt de bucurie. Era un butoi, un butoi adevărat, dar cam ciudat, cum nu mai văzuseră niciodată. Semăna cu un burlan umflat la mijloc și astupat la amîndouă capetele cu un strat de ipsos.

— Ce caraghios e, strigă Rouget încîntat. Din asta vreau să guste „Împăratul" întîi... Hai să ne întoarcem, copii!

Se vorbiră să nu se atingă nici unul de butoi și *Balena* se întoarse la Coqueville chiar în clipa în care și *Zefirul* ancora în micul port. Nimeni nu părăsise plaja. Neașteptata captură a celor trei butoaie fu întîmpinată cu strigăte de bucurie. Băieții își aruncau șepcile în aer în vreme ce femeile alergau să facă rost de pahare. Se hotărî îndată ca băuturile să fie degustate pe loc. Capturile aparțineau doar satului întreg. Nu se ridică nici un protest. În schimb se formară două grupuri, Mahé și Floche: cei dintîi se strînseseră cu toții în jurul lui Rouget, ceilalți nu se mai dezlipeau de lîngă La Queue.

— „Împărate", primul pahar e al tău, strigă Rouget. Spune-ne ce este!

Licoarea avea o culoare frumoasă, galbenă-aurie. Gardianul ridică paharul, privi lichidul, îl mirosi, apoi se hotărî să bea.

— Vine din Olanda, spuse el după o tăcere.

Nu mai dădu nici o altă lămurire. Toți cei din grupul Mahé băură cu evlavie. Era un lichior foarte legat cu o aromă de floare care îi cam nedumeri. Femeile îl găsiră foarte bun. Cît privește bărbații, lor le-ar fi plăcut să fie mai puțin dulce. Totuși, după al treilea, după al patrulea pahar începură să-i simtă tăria. Cu cît beau, cu atît le plăcea mai mult. Bărbații se înveseleau iar femeile deveneau hazlii.

Dar „Împăratul", deși se certase nu demult cu primarul, da tîrcoale celor din grupul Floche. Butoiul cel mare conținea un lichid roșu-închis, pe cînd cel mic, unul limpede ca apa de izvor și totuși acesta din urmă era mai tare, era cam piperat și îți bășica limba. Nimeni din neamul Floche nu cunoștea numele nici celui roșu, nici celui alb. Erau totuși și cîrcotași pe acolo, care pretindeau că e neplăcut să bei ceva fără să știi ce este.

— Na, „Împărate", gustă din paharul ăsta, spuse în cele din urmă La Queue, făcînd astfel primul pas.

„Împăratul" care abia aștepta invitația, își luă iar aerul său de specialist. Despre cel roșu zise :

— Are și portocală în el !

Despre cel alb declară :

— Asta e dat dracului !

Oamenii trebuiră să se mulțumească cu aceste răspunsuri căci „Împăratul" clătina din cap ca un om care se pricepe și care e fericit că a putut fi de folos semenilor săi.

Numai abatele Radiguet nu părea convins. El dorea să cunoască și numele băuturilor, le avea pe vîrful limbii — spunea el — și, ca să se lămurească pe deplin, golea un păhărel după altul, repetînd :

— Stați, stați, știu ce este... Vă spun îndată...

În timpul acesta se inveseliseră și cei din grupul Mahé și cei din grupul Floche. Aceștia din urmă, mai ales, rîdeau tare — erau și mai cu chef, fiindcă amestecaseră băuturile. Totuși se țineau departe unii de alții. Nu se tratau cu băutură, își aruncau doar priviri de simpatie, cuprinși de dorința nemărturisită de a gusta din băutura vecinului, care trebuia să fie mai bună. Frații indușmăniți, Tupain și Fouasse, stătură toată seara unul lîngă altul fără să-și arate pumnii. Se remarcă de asemeni că Rouget și nevastă-sa sorbeau din aceeași ceașcă. Cît despre Margot, ea împărțea băutura în grupul Floche și cum umplea prea mult paharele, licoarea i se prelingea pe degete și ea și le sugea tot timpul ; astfel încît deși dăduse ascultare tatălui ei care îi

interzisese să bea, se cherchelise ca la culesul viilor. Nu-i stătea de loc rău, ba dimpotrivă. Se aprinsese la față și ochii îi străluceau ca două luminițe.

Soarele asfințise și era o seară călduță ca de primăvară. Butoaiele se goliseră, dar nimeni nu se gîndea să se ducă acasă. Se simțeau prea bine pe plajă. Cînd se întunecă de tot, Margot, care stătea așezată deoparte, își simți deodată ceafa încălzită de răsuflarea cuiva. Era Delphin care, foarte vesel, umbla de-a bușilea, dîndu-i tîrcoale ca un lup. Margot își reținu un strigăt pentru a nu atrage atenția tatălui ei care l-ar fi luat la goană pe băiat, dîndu-i un picior în spate.

— Cară-te, nătărăule! murmură ea pe jumătate supărată, pe jumătate rîzînd. O să pună mîna pe tine!

IV

În ziua următoare cînd satul se trezi, soarele răsărise de mult. Vremea era și mai caldă, marea ațipise sub un cer fără nor; era una din acele zile în care totul îmbie la lene, în care te simți atît de bine să nu faci nimic. Era într-o miercuri. Pînă la amiază, locuitorii se odihniseră după ospățul din ajun. Pe urmă, coborîră din nou pe țărm să vadă dacă nu mai apare ceva.

În miercurea aceea, pescuitul, văduva Dufeu, domnul Mouchel, toate fură uitate. La Queue și Rouget nici nu mai pomeniră de mrejele lor. Către ora trei se semnalară niște butoaie. Erau patru și săltau pe apă în fața întregului sat. *Zefirul* și *Balena* porniră după ele; dar cum erau acum destule pentru toată lumea, nu se mai luară la harță și fiecare barcă își primi partea sa.

La ora șase, după ce scotociseră golful, Rouget și La Queue se întoarseră, fiecare cu cîte trei butoaie. Și cheful reîncepu. Femeile aduseseră și mese

ca să se stea mai comod. Se aduseră și bănci și se improvizară pe loc, sub cerul liber, două cafenele ca acelea de la Grandport. Grupul Mahé se afla în stînga, celălalt la dreapta, despărțiți însă de o movilă de nisip. Totuși, în seara aceea, „Împăratul" trecu cu paharul în mînă de la un grup la celălalt, ca toată lumea să guste din cele șase butoaie. Pe la nouă erau mult mai veseli decît în ajun. Nimeni nu-și mai putea aduce aminte a doua zi cum ajunsese în patul său.

Joi, *Zefirul* și *Balena* nu mai pescuiră decît patru butoaie — cîte două fiecare — dar niște butoaie enorme. Vineri, toate așteptările fură întrecute, pescuiră șapte butoaie, trei pentru Rouget și patru pentru La Queue. Începu o epocă de aur la Coqueville. Nimeni nu mai făcea nimic. Pescarii, îmbuibați de alcoolul din ajun, dormeau pînă la prînz. Pe urmă coborau la plimbare pe țărm și stăteau cu ochii pironiți pe mare. Singura lor grijă era să se întrebe ce băutură o să le mai aducă valurile. Stăteau acolo ceasuri întregi cu privirile ațintite, și scoteau strigăte de bucurie de îndată ce zăreau vreo epavă. De pe înălțimile stîncilor, femeile și copiii semnalau cu gesturi largi pînă și apariția unui mănunchi de alge pe care îl rostogoleau valurile. Și în orice clipă *Zefirul* și *Balena* erau gata de plecare. Ieșeau în larg, cutreierau golful și pescuiau butoaie, cum ar fi pescuit lacherdă, se uitau cu dispreț acum la scrumbiile de mare care zvîcneau moleșite sub soare și la calcanul care se legăna leneș la suprafața apei. Satul se tăvălea de rîs urmărind de pe țărm pescuitul. Pe urmă, seara, se bea agonisita.

Dar ceea ce entuziasma satul era că apăreau mereu și mereu alte butoaie. Cînd credeai că s-au isprăvit, atunci se iveau altele. Nu mai încape îndoială că vasul care pierise avusese o încărcătură serioasă pe bordul său și oamenii din Coqueville, care nu se mai gîndeau acum decît la plăcerile lor, făceau glume pe seama vasului naufragiat — o adevărată comoară cu băuturi — în stare să im-

bete toți peștii din ocean. Unde mai pui că nici un butoi din cele pescuite nu semăna cu celălalt: erau de toate formele, de toate mărimile, de toate culorile. Și în fiecare butoi era altă băutură. Pînă și „Împăratul" căzuse pe gînduri: el, care băuse în viața lui tot felul de băuturi, nu mai știa ce să creadă. La Queue declară că de cînd e nu văzuse o încărcătură ca asta. Abatele Radiguet credea că trebuie să fi fost o comandă făcută de vreun rege al unui trib sălbatic ca să-și aprovizioneze pivnița. De altminteri satul nici nu-și mai da osteneala să înțeleagă ceva, legănat în beții necunoscute.

Doamnele preferau cremele de lichioruri; erau creme de cafea, de cacao, de mentă, de vanilie. Marie Rouget bău într-o seară atît de mult rachiu de anason, încît i se făcu rău. Margot și celelalte domnișoare nu se mai săturau bînd curaçao, benedictină, trapistină și chartreuse. Lichiorul de coacăze fu păstrat pentru copii. Firește, bărbații erau mai bucuroși cînd se pescuia coniac, rom, în sfîrșit orice băutură care arde gura. Dar se mai iveau și surprize! Un butoi de mastică de Hio ului tot satul care crezuse că a dat de esență de terebentină; îl goliră totuși, pentru că nimic nu trebuie să se piardă. Dar se vorbi multă vreme despre asta. Rachiul de orez din Java, cel de chimen din Suedia, țuica călugărească din Romînia, șlibovița din Serbia răsturnară toate ideile celor din Coqueville despre băutură. De fapt însă, slăbiciunea lor era rachiul de chimen și de cireșe, băuturi limpezi ca apa dar care te trăsnesc pe loc. Cum, Doamne, e cu putință să se fi născocit atîtea bunătăți pe lumea asta? La Coqueville oamenii nu știau decît de rachiu, și nici de asta nu știa toată lumea. Și capetele începură să se înfierbinte, se ajunse la un adevărat cult pentru această varietate nesfîrșită de mijloace de a se îmbăta. Ah, să te poți îmbăta în fiecare seară cu un alt soi de băutură, fără măcar să-i cunoști numele! Era ca într-un basm cu o fîntînă miraculoasă din care țîșneau licori nemaipo-

menite, alcoolurile cele mai rafinate, cu toate miresmele florilor și ale fructelor din lume.

Așadar, vineri seara erau pe plajă șapte butoaie. Nimeni nu mai părăsi țărmul. Acolo își duceau traiul, favorizați și de vremea plăcută. Niciodată în septembrie nu avuseseră parte de zile atît de senine. Petrecerea ținea de luni, și nu era nici un motiv să nu dureze veșnic, dacă providența continua să trimită butoaie, căci abatele Radiguet vedea aici însăși mîna providenței. Toate treburile fuseseră lăsate baltă. La ce să mai muncești de vreme ce bucuriile vin și cînd dormi ? Erau acum toți niște rentieri care consumau băuturile cele mai scumpe fără să plătească nimic. Cu miinile în buzunare, cei din Coqueville se lăfăiau la soare, așteptînd seara ca să înceapă ospățul. De altminteri nici nu se mai trezeau din beție ; o țineau în șir cu rachiul de chimen, cu cel de cireșe și cu alte băuturi ; în șapte zile făcură cunoștință cu bețiile de toate felurile : cu beția mînioasă a ginului, cu cea duioasă a curaçao-ului, cu cea veselă a coniacului. Și nevinovat, ca un nou-născut care nu știe nimic despre nimic, satul continua să bea cu convingere ceea ce bunul Dumnezeu ii trimetea !

Vineri, familiile Mahé și Floche începură să-și dea semne de prietenie. Erau cu toții foarte veseli în seara aceea. Încă din ajun distanța dintre cele două grupuri se micșorase : cei care băuseră mai mult bătătoriseră cu picioarele lor movila de nisip care despărțea cele două grupuri. Nu mai rămînea decit un pas de făcut. În grupul Floche, cele patru butoaie se goleau, în timp ce în partea cealaltă, se ajunsese la fundul celor trei butoiașe care conțineau trei lichioruri în culorile drapelului francez : unul albastru, unul alb și al treilea roșu. Cel albastru stîrnise gelozia în grupul Floche, cărora o licoare albastră li se părea într-adevăr ceva cu totul nemaipomenit. La Queue, foarte binevoitor de cînd nu se mai trezea din beție, se îndreptă spre ceilalți cu un pahar în mînă, înțelegînd că în calitatea lui de om al legii trebuia să facă primul pas.

— Spune, Rouget, bîigui el, ciocnești cu mine?
— Vreau, cum nu, răspunse Rouget, care se clătina pe picioare de înduioșat ce era.
Și se aruncară unul de gîtul celuilalt. Atunci toți începură să plîngă, profund emoționați. Familiile Mahé și Floche se îmbrățișară, ele care de trei secole se sfîșiau. Abatele Radiguet, foarte mișcat, vorbi iar de mîna lui Dumnezeu. Se ciocniră pahare cu cele trei licori: albastru, alb și roșu.
— Trăiască Franța! strigă „Împăratul".
Cel albastru nu făcea doi bani, cel alb nici el mare lucru, dar cel roșu era într-adevăr reușit. Tăbărîră apoi pe butoaiele celor din neamul Floche. Pe urmă dansară. Cum nu aveau muzică, cîțiva flăcăi cu tragere de inimă băteau tactul cu palmele și fluierau iar fetele erau poftite la dans. Se încinse un chef grozav. Cele șapte butoaie stăteau unul lîngă altul, ca fiecare să-și poată alege băutura care-i plăcea mai mult. Cei care nu mai puteau să bea se întindeau pe nisip și trăgeau cîte un pui de somn; iar cînd se trezeau o luau de la început. Ceilalți lărgeau încetul cu încetul balul, care ajunsese acum să ocupe toată plaja. Pînă la miezul nopții se tot țopăi sub cerul liber. Murmurul mării era blînd, stelele străluceau pe bolta adîncă, uriașă în neclintirea ei. Era un cer senin ca la facerea lumii, ocrotind veselia unui trib de sălbatici, la prima beție din viața lor.
Totuși cei din Coqueville se mai duceau și pe la casele lor. Cînd nu mai aveau nimic de băut se conduceau unii pe alții, se ajutau între ei și sfîrșeau, de bine de rău, să ajungă în paturile lor. Sîmbătă, cheful se prelungi pînă la orele două dimineața. Se pescuiseră opt butoaie, dintre care două enorme. Fouasse și Tupain erau cît pe-aci să se ia la bătaie. Tupain, care era rău la beție, spunea că vrea să termine pentru totdeauna cu fratele său. Dar cearta asta stîrni indignarea tuturor, atît a celor din neamul Floche cît și a celor din neamul Mahé. Ce rost mai avea să se certe acum cînd toți, de la un capăt la altul al

satului, se îmbrățișau ? Cei doi frați fură siliți să ciocnească paharele, dar ei strîmbară din nas și atunci „Împăratul" își făgădui să-i supravegheze de-aproape. Nici între soții Rouget lucrurile nu mergeau prea bine. După ce băuse rachiu de anason, Marie devenise foarte drăgăstoasă cu Brisemotte ceea ce Rouget nu putea privi cu un ochi indiferent, cu atît mai mult cu cît devenise sentimental și voia să fie și el iubit. Cu toate că abatele Radiguet propovăduise, plin de milostenie, iertarea injuriilor, totuși primejdia unei ciocniri plutea în aer.

— Da' de unde, spunea La Queue, totul se aranjează ! Dacă avem și mîine noroc la pescuit, o să vedeți... În sănătatea dumitale !

Dar nici La Queue nu era fără cusur. Îl pîndea tot timpul pe Delphin și cum îl vedea apropiindu-se de Margot îi ardea una cu piciorul. „Împăratul" se indigna, spunînd că nu are rost să împiedici doi tineri să glumească între ei. Dar La Queue jura, ca de obicei, că mai bine o ucide pe fiică-sa cu mîinile lui decît să o dea „pungașului".

— Așa-i ? striga el. Ești prea mîndră ca să te măriți cu un golan.

— Nu, niciodată, tată ! răspundea Margot.

Sîmbătă Margot bău cam mult dintr-un lichior dulce, din care nu mai băuse niciodată. Cum nu se mai ferea de loc, se pomeni așezată chiar lîngă butoi. Rîdea fericită ca în al șaptelea cer ; vedea numai stele și i se părea că aude o muzică interioară, ceva ca o muzică de dans. În clipa aceea Delphin se strecură în umbra butoaielor. O prinse de mînă și o întrebă :

— Spune, Margot, vrei ?

Ea continua să surîdă. Pe urmă răspunse :

— Nu mă lasă tata.

— A, nu-i nimic, reluă băiatul. Bătrînii ăștia nu vor niciodată... Da' bine că vrei tu.

Și deveni îndrăzneț, își lipi buzele de gîtul ei. Ea se încordă, simți un fior de-a lungul spatelui.

— Isprăvește, mă gîdili.

Nu mai pomenea nimic de perechea aceea de palme. Mai intii, nici n-ar fi fost in stare, își simțea miinile vlăguite. Și apoi erau destul de plăcute sărutările astea mărunte pe git. Erau ca lichiorul care îi dădea o amețeală delicioasă. Întoarse capul spre el și întinse bărbia ca o pisică.

— Aici, murmură ea, aici, în dosul urechii mă mănîncă... A, ce bine e...

Amîndoi uitară de La Queue. Din fericire, „Împăratul" veghea. Îi atrase atenția abatelui, spunîndu-i :

— Uită-te la ei, părinte... Ar fi mai bine să-i cununi.

— Ar fi spre folosul moralei, declară sentențios preotul.

Și își luă obligația să rezolve problema a doua zi. Va vorbi cu La Queue. Pînă una alta, La Queue băuse atita, incit „Împăratul" și preotul fură nevoiți să-l ducă acasă. Pe drum încercară să discute cu el despre fie-sa. Dar nu primiră alt răspuns decît niște mornăituri. În spatele lor, Delphin o conducea pe Margot acasă, în noaptea senină.

A doua zi după-masă, pînă pe la patru, *Zefirul* și *Balena* pescuiseră șapte butoaie. La șase *Zefirul* pescui alte două. Făceau nouă. Atunci satul sărbători duminica. Era a șaptea zi de cînd începuse beția. Și se încinse un chef, un chef cum nu se mai pomenise și nu se va mai pomeni vreodată. Amintiți-i cuiva, în Normandia de jos, de cheful acesta și o să vi se răspundă cu un hohot de rîs : — A, da, cheful de la Coqueville !

V

În timpul acesta, încă de marți, domnul Mouchel începuse să se mire că nu-i vede încă apărînd în Grandport nici pe Rouget, nici pe La Queue. Ce dracu or fi făcînd flăcăii ăia ? Marea era frumoasă, s-or fi întors desigur cu năvoadele pline de pește.

Poate că voiau să aducă dintr-o dată toată încărcătura de somn și de languste. Și așteptă cu răbdare pînă miercuri.

Miercuri, domnul Mouchel se supără. Trebuie să știți, cu văduva Dufeu nu-i plăcuț să ai de-a face. Este o femeie care are totdeauna un cuvînt de ocară pe buze. Cu toate că era un flăcău voinic și frumos, cu părul bălai, tremura în fața ei, cu atît mai mult cu cît visa să o ia de nevastă, era foarte prevenitor față de ea, ceea ce nu l-ar fi împiedicat să o potolească cu o pereche de palme dacă ar fi devenit soțul ei. Or, miercuri dimineața, văduva Dufeu începu să tune și să fulgere, să se plîngă că nu puteau face față comenzilor din lipsa peștelui și că de toate astea era vinovat numai Mouchel care, în loc să umble după scrumbii și languste — probabil că se găseau acum din belșug — umbla după fetele din Coqueville. Jignit, domnul Mouchel aruncă toată vina pe purtarea ciudată a celor din Coqueville. O clipă, doamna Dufeu rămase descumpănită. Ce gînd aveau cei din Coqueville? Niciodată nu făcuseră una ca asta. În clipa următoare însă, spuse că puțin îi pasă de Coqueville, că domnul Mouchel trebuia să aibă grijă și îi puse în vedere că va lua măsuri dacă el se va mai lăsa tras pe sfoară de pescari. Foarte îngrijorat, Mouchel îi trimise la toți dracii pe Rouget și pe La Queue. Dar se gîndi că poate vor veni în ziua următoare.

A doua zi, însă, joi, nu apăru nici unul, nici celălalt. Disperat, domnul Mouchel se urcă pe înserat pe stînca de lîngă Grandport, de pe care se zărește în depărtare satul Coqueville cu pata galbenă a plajei lui. Privi îndelung. Satul părea liniștit în lumina soarelui, fumul se înălța ușor din hornuri; fără îndoială la ceasul acesta femeile pregăteau cina. Domnul Mouchel constată că satul era la locul lui, că nu-l strivise nici o stîncă și era din ce în ce mai nelămurit. Cînd era gata să se coboare, i se păru că zărește două puncte negre în golf, *Balena* și *Zefirul*. Se duse atunci să o liniș-

tească pe văduva Dufeu: cei din Coqueville erau la pescuit.

Trecu și noaptea asta. Era vineri. Dar cei din Coqueville tot nu se arătau! Domnul Mouchel se urcă de mai bine de zece ori pe stîncă. Începuse să-și piardă capul, văduva Dufeu se purta cu el îngrozitor, iar el nici nu mai știa ce să-i răspundă. Satul era tot acolo, se lăfăia la soare ca o șopîrlă leneșă. Doar că de data asta domnul Mouchel nu mai vedea ieșind fum pe hornuri. Satul părea mort. Să fi murit cu toții în văgăuna lor? Pe plajă se vedea parcă mișunînd ceva dar poate că erau algele pe care le zvîrleau valurile mării.

Nici sîmbătă nu se ivi nimeni. Văduva Dufeu nu mai țipa: avea privirea fixă, buzele albe. Domnul Mouchel stătu două ore pe stîncă. Creștea în el o curiozitate, o nevoie cu totul personală de a găsi explicația acestei stranii imobilități a satului. Cocioabele acelea, care dormeau atît de liniștite la soare, începeau să-l scoată din sărite. Luă o hotărîre: va pleca luni dis-de-dimineață și va încerca să fie acolo pe la nouă.

Nu era o plimbare drumul pînă la Coqueville. Domnul Mouchel prefera să-l facă pe uscat; va pica astfel în sat pe neașteptate. O trăsură îl duse pînă la Robigneux, acolo o lăsă într-o șură, căci n-ar fi fost prudent să o expună unei călătorii printre stînci. Și o porni voinicește, avînd de străbătut aproape șapte kilometri pe un drum din cele mai îngrozitoare. Panta este de altminteri de o frumusețe sălbatică, ea coboară în nesfîrșite cotituri între doi pereți uriași de stîncă, atît de înguști pe alocuri, încît trei oameni nu pot merge alături. Mai departe, drumul se întinde de-a lungul unor prăpăstii, apoi trecătoarea se lărgește deodată, scapă spre mare, descoperind imense orizonturi albastre. Dar domnului Mouchel nu-i ardea să admire peisajul. Înjura cînd simțea pietrele rostogolindu-se sub călcîiele lui. De vină erau cei din Coqueville, își făgăduia să le tragă o săpuneală zdravănă trîntorilor ălora. În acest timp se apro-

pie de sat. Deodată, după ultima cotitură, zări cele douăzeci de case ale satului spînzurate pe costișa falezei.

Era ora nouă. Te-ai fi crezut în iunie, atît era de albastru cerul, atît era de cald. O vreme minunată, cu aer străveziu, daurit de razele soarelui, înviorat de mireasma plăcută a mării. Domnul Mouchel porni pe ulița mare a satului pe care o străbătuse de atîtea ori și, cum ajunse în fața casei lui Rouget, intră. Casa era pustie. Aruncă apoi o privire mai departe, la Fouasse, la Tupain, la Brisemotte. Nici țipenie de om; toate ușile vraiște și în odăi nimeni. Ce putea să însemne asta? Începu să simtă un fior pe șira spinării. Se gîndi atunci la autorități. Fără îndoială, „Împăratul" îl va lămuri. Dar casa „Împăratului" era pustie ca și celelalte; pînă și gardianul silvic lipsea! Acum, satul ăsta pustiu și tăcut îl îngrozea. Alergă la primar. Acolo, altă surpriză: gospodăria era într-o dezordine nemaipomenită, paturile nestrînse de zile în șir, blidele împrăștiate peste tot, scaunele răsturnate, parcă avusese loc o luptă. Foarte tulburat, gîndindu-se la tot felul de catastrofe, Mouchel vru să meargă pînă la capăt și intră în biserică. Nu găsi nici picior de popă, cum nu-l găsise pe primar. Autoritatea publică, pînă și cea a religiei, dispăruse. Părăsit, satul dormea fără nici o suflare omenească, fără un cîine, fără o pisică. Nici măcar păsări nu se aflau — pînă și găinile plecaseră. Nimic; pustiu, tăcere, un somn de plumb sub cerul adînc și albastru.

Ei, drăcie, ce să te mai miri că cei din Coqueville nu mai aduceau pește! Satul se mutase în altă parte, murise. Trebuia înștiințată poliția. Catastrofa asta misterioasă îi aprindea imaginația domnului Mouchel. Cînd deodată, avu ideea de a coborî pe plajă; scoase un țipăt: toată populația zăcea întinsă pe nisip. Își închipui că avusese loc un măcel în masă. Dar niște sforăituri puternice îl lămuriră pe dată. În noaptea de duminică cei din Coqueville chefuiseră pînă la o oră atît de

înaintată, încît le-a fost peste putință să se mai întoarcă acasă. Și așa, dormiseră pe nisip fiecare unde apucase, în jurul celor nouă butoaie golite pînă la ultimul strop.

Da, tot satul sforăia acolo; adică femeile, bătrînii, copiii, bărbații. Nimeni nu era în picioare. Unii culcați pe burtă, alții pe spate, alții chirciți, ghemuiți cu genunchii la gură. Care cum își așternuse! Pe flăcăi îi împrăștiase beția cum se nimerise, ca pe un pumn de frunze rostogolite de vînt. Unii dormeau răsturnați, cu capul mai jos decît picioarele. Femeile își arătau coapsele dezgolite. Totul părea foarte firesc, un dormitor în aer liber, niște familiști cumsecade care voiau să se simtă în largul lor, pentru că, e știut, unde e sfială, nu mai e plăcere.

Și tocmai era lună nouă. Satul crezuse că s-a stins opaițul și se lăsase în voia întunericului. Pe urmă se făcuse ziuă; și acum ardea soarele, un soare care cădea drept pe fețele celor care dormeau fără a-i face să clipească. Dormeau duși, toți cu fața zîmbitoare, cu acel aer de nevinovăție al bețivilor. Se vede treaba că și găinile veniseră în zori să ciugulească butoaiele căci acum erau și ele bete, culcate toate pe nisip. Erau chiar și cinci pisici și trei cîini cu labele în sus; se îmbătaseră lingînd lichiorul dulceag care se prelinsese din pahare.

O clipă domnul Mouchel umblă printre cei care dormeau, cu grijă să nu calce peste vreunul din ei. Înțelese ce se întîmplase, căci și la Grandport se pescuiseră niște butoaie provenite din naufragiul unui vas englez. Toată supărarea îi trecuse. Ce priveliște înduioșătoare și morală. Cele două tabere din Coqueville împăcate, familiile Floche și Mahé dormind laolaltă. La ultimul pahar se îmbrățișaseră și dușmanii cei mai înverșunați: Tupain și Fouasse sforăiau mînă în mînă ca niște frați buni, incapabili pe viitor să se mai certe pentru o moștenire. În ceea ce privește perechea Rouget, ea oferea un spectacol și mai plăcut: Marie dor-

mea între bărbatul ei și Brisemotte parcă ar fi vrut să arate că de aci încolo vor trăi astfel fericiți tustrei.

Dar mai era un grup care alcătuia o scenă de familie într-adevăr înduioșătoare. Era Delphin și Margot îmbrățișați, dormind obraz lîngă obraz cu buzele întredeschise ca după un sărut. La picioarele lor, „Împăratul", culcat de-a curmezișul, îi veghea. La capul lor, La Queue sforăia ca un tată încîntat că și-a văzut fata căpătuită, în timp ce abatele Radiguet, care căzuse și el acolo, beat ca toți ceilalți, stătea cu brațele larg desfăcute, binecuvîntîndu-i parcă. Dormind, Margot își întindea botișorul roz, ca o pisicuță îndrăgostită căreia îi place să o scarpini sub bărbie.

Petrecerea se încheiase cu o nuntă. Și domnul Mouchel însuși, mai tîrziu, se căsători cu văduva Dufeu, pe care o snopea în bătăi. Pomeniți numai în Normandia de Jos de toate astea și vi se va spune cu un hohot de rîs: „A, da, cheful de la Coqueville!"

Atacul de la moară

I

Era în plină sărbătoare, în acea frumoasă zi de vară, moara bătrînului Merlier. În curte, trei mese așezate cap la cap își așteptau oaspeții. Tot satul știa că Françoise, fiica lui Merlier, se logodește cu Dominique — un flăcău care trecea drept un mare trîntor, dar era atît de chipeș încît nu era femeie să se uite la el, fără acea sticlire pe care o pune dorința în ochi.

Moara asta a lui moș Merlier era un mic colț de rai; se afla așezată chiar în mijlocul satului, în locul în care șoseaua face un cot. Satul — pe numele lui Rocreuse — n-are decît o singură uliță, cu două rînduri de cocioabe de o parte și de alta; dar dincolo de moară, se întind livezi, și se înalță copacii care însoțesc rîul Morelle, pe tot parcursul lui, acoperind fundul văii cu umbra frunzișului lor bogat. Nu găsești în toată Lorena un loc mai fermecător. La dreapta și la stînga, păduri dese, codri seculari, urcînd în pantă lină, acoperă orizontul cu o mare de verdeață, în timp ce spre sud se întinde cîmpul de o fertilitate neînchipuită, nesfîrșitele fîșii de pămînt prinse între gardurile vii. Dar ceea ce face mai ales farmecul acestui ținut este răcoarea pe care o dă vegetația bogată, pînă și în zilele cele mai fierbinți din iulie și august. Rîul Morelle coboară din pădurea de Gagny furînd, se pare, ră-

coarea din frunzişul pe sub care curge leghe întregi, purtînd o dată cu el murmurul şi răsuflarea îngheţată a codrilor prin care a trecut.

Dar nu aceasta este singura lui sursă de răcoare; ape venind de pretutindeni cîntă sub copaci, la fiecare pas ţîşnesc izvoare, şi simţi, urcînd potecile înguste, cum lacurile subterane, care străbat pe sub muşchiul verde, se folosesc de cele mai mici crăpături la rădăcinile arborilor, între stînci, pentru a se revărsa în fîntîni cristaline.

Glasurile şoptite ale acestor rîuri sînt atît de multe şi se înalţă atît de sus, încît acoperă cîntecul botroşilor. Te crezi într-o grădină vrăjită, cu cascade care cad de jur împrejur.

Mai jos, sînt livezile de lucernă îmbibate de apă. Castani gigantici îşi lungesc umbrele lor negre. La marginea păşunilor, perdelele înalte ale plopilor îşi desfăşoară frunzişul lor sonor. Sînt două alei cu platani imenşi care urcă, străbătînd cîmpia spre vechiul castel de Gagny, astăzi în ruine. În acest sol, continuu udat, vegetaţia creşte uriaşă! Totul seamănă cu o grădină aşezată între două coline acoperite cu arbori: livezile ce se văd apar ca nişte peluze iar copacii gigantici, imense răzoare. Cînd, la amiază, soarele cade drept, umbrele devin albăstrui, ierburile încinse dorm, toropite de căldură, în timp ce o înfiorare rece ca de gheaţă se strecoară pe sub frunziş.

Aici se afla moara bătrînului Merlier, care înveselea cu tictac-ul ei un colţ de natură năpădit de o vegetaţie sălbatică. Clădirea, făcută din ipsos şi scînduri, părea veche de cînd lumea; pînă la jumătatea ei se scaldă în rîul Morelle — care în locul acela se rotunjeşte într-un bazin cu apă limpede. Acolo se amenajase o ecluză, apa cădea de la cîţiva metri deasupra roţii care, învîrtindu-se, scîrţîia tuşind ca o slujnică credincioasă şi astmatică, îmbătrînită în casa stăpînilor ei. Cînd cineva îl sfătuia pe Merlier să schimbe roata, el dădea din cap şi spunea că una nouă ar fi mai leneşă şi nici n-ar şti să-şi facă treaba atît de bine ca cea veche; şi

de fiecare dată o repara cu tot ce-i cădea sub mînă, cu doage de butoi, cu fiare ruginite, cu zinc, cu plumb. Roata părea de fiecare dată mai veselă, cu acest nou profil al ei, devenit destul de bizar, și împodobită toată cu ierburi și mușchi. Cînd apa o lovea cu valul ei de argint, se acoperea cu perle, și atunci ciudata-i carcasă putea fi văzută trecînd sub o strălucitoare diademă de sidef.

Partea de jos a morii, care cobora pînă în Morelle, avea aerul unei corăbii primitive, eșuată acolo. O bună parte a locuinței era clădită pe țăruși ; apa pătrundea sub planșeu, unde erau niște gropi cunoscute în tot satul pentru țiparii și racii enormi care puteau fi prinși. Dedesubtul cascadei, bazinul era limpede ca o oglindă și, cînd roata nu îl tulbura cu spuma ei, se vedeau bancuri de pești mari, înotînd cu încetineala unor escadre. O scară stricată cobora pînă la rîu, lîngă un țăruș de care era priponită o barcă. O galerie de lemn trecea deasupra roții. Se vedeau ferestre cu ochiuri de geam neregulat tăiate. Tot soiul de colțare, de mici ziduri, de construcții, adăugate pe rînd și la nemereală, de grinzi și acoperișuri dădeau acestei mori un aspect de veche citadelă în ruină. Iedera și alte plante cățărătoare astupau crăpăturile, acoperind cu o mantie verde bătrîna clădire. Multe domnișoare, în trecere pe acolo, desenau pe albumele lor moara lui Merlier.

Partea clădirii care răspundea în șosea era mai solidă. La intrare, o boltă de piatră dădea în curtea mare, mărginită de o parte și de alta de șoproane și grajduri. Lîngă o fîntînă, un ulm imens acoperea cu umbra lui jumătate din curte.

În fund se vedeau aliniate cele patru ferestre ale primului etaj deasupra căruia se afla porumbarul.

Singura cochetărie a bătrînului Merlier era să zugrăvească fațada din zece în zece ani. Acum, tocmai fusese de curînd văruită și lumina parcă tot satul, cînd soarele o aprindea cu văpaia lui, în miezul zilei.

De douăzeci de ani bătrînul Merlier era primar în Rocreuse. Se bucura de respectul oamenilor pentru averea pe care ştiuse să şi-o agonisească şi care era apreciată cam la vreo optzeci de mii de franci, adunaţi centimă cu centimă. Cînd s-a căsătorit cu Madeleine Guillard, care i-a adus ca zestre moara, el nu avea altă avere decît cele două braţe ale lui. Dar Madeleine n-a regretat niciodată alegerea pe care a făcut-o, pentru că el s-a priceput să conducă bărbăteşte şi cu multă chibzuinţă toate treburile gospodăriei. Acum e văduv. Soţia lui a murit şi locuieşte cu fiică-sa Françoise. Fără îndoială şi-ar putea îngădui să nu mai muncească, să lase roata morii să doarmă acoperită cu muşchi, dar s-ar plictisi; casa i-ar părea pustie, moartă. Continuă să muncească, fiindcă îi face plăcere. E un bătrîn înalt, cu o faţă lunguiaţă şi tăcută. Nu rîde niciodată, cu toate că sufletul lui e plin de veselie. A fost ales primar pentru buna lui stare dar şi pentru aerul marţial pe care ştie să şi-l ia cînd are de celebrat o cununie.

Françoise Merlier a împlinit, foarte curînd, optsprezece ani. Nu trece drept una din fetele frumoase din sat, fiind prea plăpîndă. Pînă la cincisprezece ani, a fost chiar urîtă. Nu-şi puteau explica cei din Rocreuse cum dintr-un bărbat ca Merlier şi dintr-o femeie ca nevastă-sa, amîndoi oameni atît de bine clădiţi, a ieşit fata asta care creştea atît de încet şi parcă, chiar, cu părere de rău. Dar la cincisprezece ani, deşi rămăsese tot firavă, deveni deodată drăguţă, chiar foarte drăguţă. Avea părul negru, ochii negri, o faţă trandafirie cu gropiţe în obraji şi o frunte luminoasă ca un soare. De altfel, era considerată plăpîndă numai pentru că n-ar fi fost în stare să ridice singură un sac de grîu, altminteri, departe de a fi slabă, se împlinise chiar bine de tot la trup şi era de aşteptat ca o dată cu vîrsta să se facă rotunjoară ca o prepeliţă lacomă. Numai că tăcerile îndelungi ale tatălui ei o făcuseră prea înţeleaptă, cam de timpuriu, şi dacă rîdea vreodată

era numai pentru a face plăcere celorlalţi ; în sufletul ei rămînea întotdeauna gravă.

Bineînţeles, toţi flăcăii din sat îi dau tîrcoale — e adevărat mai mult pentru averea decît pentru frumuseţea ei. Şi iată, deodată, face o alegere care scandalizează tot ţinutul. De cealaltă parte a rîului Morelle, trăieşte un tînăr, Dominique Penquer, care nu este de prin partea locului. Cu zece ani în urmă a venit din Belgia, ca să-şi moştenească un unchi care avea o mică proprietate la liziera pădurii Gagny, chiar în faţa morii, la o depărtare de o bătaie de puşcă. Venise — spunea el la început — numai pentru a vinde această proprietate, urmînd ca apoi să se întoarcă în Belgia. Dar ţinutul îl vrăjise, se pare, căci nu se mai mişcase de acolo. Îşi cultivase palma lui de pămînt din care îşi scotea cele cîteva legume din care trăia. Pescuia, vîna şi, de multe ori, gardienii silvici erau nevoiţi să-i dreseze procese-verbale. Această viaţă liberă, ale cărei resurse localnicii nu şi le puteau explica prea bine, sfîrşise prin a-i face un renume rău. Se presupunea că ar fi braconier şi, sigur, un trîndav, căci era adesea văzut dormind în iarbă la orele cînd s-ar fi cuvenit să muncească. Nici cocioaba în care trăia, sub ultimii arbori din pădure, nu părea a fi locuinţa unui băiat cinstit. Dacă s-ar fi spus despre el că a făcut prieteşug cu lupii din ruinele fostului castel, babele din sat n-ar fi fost de loc surprinse. Totuşi, fetele tinere îndrăzneau cîteodată să-i ia apărarea, căci era de o mare frumuseţe flăcăul acesta, cu o reputaţie atît de îndoielnică : suplu şi înalt ca un plop, cu pielea foarte albă, cu părul şi barba blondă, ca de aur, în lumina soarelui. Şi iată, într-o bună dimineaţă, Françoise îi mărturiseşte bătrînului Merlier că îl iubeşte pe Dominique şi că nu va consimţi niciodată să se mărite cu un altul. E lesne de închipuit că această veste a fost o adevărată lovitură de măciucă pentru bătrînul Merlier. A tăcut, n-a spus un cuvînt, după obiceiul lui. Nici o schimbare pe chipul său întunecat, doar atît că veselia lui interioară nu-i mai strălucea în ochi.

Timp de o săptămînă tatăl și fiica nu și-au mai vorbit. Françoise era și ea foarte întunecată. Ceea ce îl frămînta pe bătrîn era să știe cum de reușise ticălosul acela de braconier să-i vrăjească fata. Niciodată, Dominique nu venise pe la moară. Merlier stătu la pîndă și-l văzu pe curtezan de cealaltă parte a rîului, culcat în iarbă, prefăcîndu-se că doarme. Din odaia ei, Françoise îl putea vedea foarte bine. Totul era limpede, se îndrăgostiseră unul de altul făcîndu-și ochi dulci deasupra roții de la moară. Trecură opt zile. Françoise era din ce în ce mai tăcută. Bătrînul Merlier continua și el să tacă. Apoi într-o seară, tot fără să sufle o vorbă, plecă singur de acasă și se întoarse cu Dominique. Françoise tocmai așternea fața de masă. Nu păru mirată. Doar atît, mai puse un tacîm. Dar gropițele din obraji se adînciră din nou și zîmbetul ei reapăru. În dimineața aceea, Merlier se dusese să-l caute pe Dominique în cocioaba lui de la marginea pădurii. Acolo cei doi bărbați au stat de vorbă ei între ei, timp de trei ore, cu ușile și ferestrele închise. Nimeni n-a știut vreodată ce și-au spus. Dar sigur e că la plecare Merlier îl considera pe Dominique ginerele său.

Nu încape îndoială că bătrînul descoperise în tînărul pe care venise să-l cunoască, în leneșul care dormea în iarbă, numai ca să stîrnească dragostea fetelor, un băiat de ispravă. Tot satul clocotea. Femeile stăteau în poartă, nu vorbeau decît de această nebunie pe care o făcea bătrînul Merlier, introducînd în casa lui un pierde-vară. Dar morarul nu se sinchisea, lăsa pe fiecare să vorbească ce vrea. Poate că își amintea de propria lui căsătorie. Nici el nu avusese o para chioară, cînd s-a însurat cu Madeleine și cu moara ei, și, totuși, nimic nu-l împiedicase să fie un soț bun. De altminteri Dominique puse repede capăt cancanurilor; se apucase să muncească cu atita străşnicie încît uimea tot satul. Se întîmplă că tocmai atunci băiatul, pe care îl avea Merlier la moară, să fie luat în armată și Dominique nu acceptă sub nici un motiv să fie an-

gajat un altul. Căra singur sacii de grîu, conducea şareta, lupta cu bătrîna roată a morii — care se lăsa mult rugată pînă se hotăra să se învîrtească — şi le făcea pe toate cu atîta suflet încît era o adevărată plăcere să-l priveşti. Morarul îşi păstra acelaşi rîs ascuns al lui. Era foarte mîndru că îl ghicise atît de bine pe băiatul ăsta. Nimic nu dă mai mult curaj tinereţii ca dragostea. Şi în timp ce munceau din greu, Dominique şi Françoise se adorau. Merlier nu rostise încă nici un cuvînt cu privire la căsătorie şi ei respectau această tăcere, aşteptînd hotărîrea bătrînului. În sfîrşit, într-o zi, spre mijlocul lui iulie, porunci să se aşeze în curte, sub ulmul cel mare, trei mese şi-şi pofti prietenii din Rocreuse la un pahar de vin; cînd curtea era plină şi toată lumea cu paharul în mînă, morarul îl ridică pe al său, foarte sus, rostind aceste cuvinte:

— Pentru plăcerea de a vă anunţa că fiică-mea se va căsători cu flăcăul acesta peste o lună, de sfîntul Ludovic.

Se ciocniră cu zgomot paharele. Toată lumea rîdea. Dar bătrînul Merlier îşi înălţă din nou glasul, spunînd:

— Dominique, îmbrăţişează-ţi logodnica. Aşa se cuvine.

Şi tinerii se îmbrăţişară, foarte îmbujoraţi, în timp ce asistenţa rîdea şi mai tare. A fost o petrecere în toată legea. S-a golit un butoi mare de vin. Iar mai tîrziu, cînd n-au mai rămas decît cîţiva prieteni intimi, s-a putut sta în tihnă de vorbă. Se lăsase noaptea, o noapte înstelată, foarte luminoasă. Dominique şi Françoise tăceau amîndoi, aşezaţi pe o bancă, unul lîngă altul. Un ţăran vorbea despre războiul pe care împăratul îl declarase Prusiei. Toţi flăcăii din sat plecaseră; chiar în ajun trecuseră trupe pe acolo. Bătălia va fi grea.

— Eh, spuse Merlier, cu egoismul omului fericit, Dominique e belgian, el nu va pleca la război. Şi dacă vor veni prusacii, va fi aici, să-şi apere soţia.

Ideea că, intr-adevăr, prusacii ar putea veni, păru tuturor o glumă bună. Şi dacă totuşi vor veni, or să le dea o bătaie zdravănă ; o să isprăvească repede cu ei.

— Eu i-am văzut, i-am văzut, repeta cu o voce surdă bătrînul ţăran.

Se lăsă tăcere. Apoi se mai ciocniră o dată paharele. Françoise şi Dominique nu auziseră nimic. Ei işi atingeau încet miinile, fără să-i vadă nimeni, acolo, în spatele băncii, şi se simţeau atit de bine in această apropiere, incit rămăseseră cu privirile pierdute in adincul tenebrelor. Satul dormea, străjuit de cele două margini ale şoselei albe, un somn liniştit, de copil. Nu se auzea decit, din cind in cind, cintecul unui cocoş trezit prea devreme. Din pădurea vecină coborau adieri răcoroase, care treceau deasupra acoperişurilor catifelate, ca nişte mingiieri. Livezile, cu frunzişul lor negru, aveau ceva misterios, în reculegerea lor solemnă, şi toate izvoarele, toate apele curgătoare care ţişneau din umbră păreau a fi respiraţia fragedă şi ritmică a cimpiei adormite. Din cind in cind, bătrîna roată, adormită şi ea, părea că visează ca un ciine de pază care latră din somn şi sforăie ; scirţiia, îşi vorbea singură, legănată de apa rîului, care prefăcea toate aceste zgomote într-un sunet muzical şi prelung de orgă. Niciodată o pace mai adîncă nu coborîse pe un colţ mai fericit al naturii.

II

O lună mai tirziu, exact in ajun de sfîntul Ludovic, tot satul fusese cuprins de o mare spaimă. Prusacii îl bătuseră pe împărat şi înaintau în marş forţat spre Rocreuse. De o săptămînă, oamenii care treceau pe şosea ii anunţau : „Sînt acum la Lormière, sînt acum la Novelles" ; şi cei din Rocreuse, auzind că se apropie atît de repede, aveau în fiecare dimineaţă impresia că îi văd coborind din pă-

durea Gagny. Şi cu cît întîrziau să apară, cu atît spaima creştea. Fără îndoială, se vor năpusti asupra satului într-o noapte, şi-i vor măcelări pe toţi.

Noaptea precedentă, puţin înainte de ivirea zorilor, se dăduse alarma. Localnicii se treziseră auzind zgomot mare de paşi şi de voci bărbăteşti pe şosea. Femeile se aruncaseră în genunchi, făcîndu-şi semnul crucii. Dar curînd, fură recunoscuţi — prin crăpăturile ferestrelor deschise cu multă prudenţă — pantalonii roşii : era un detaşament francez. Căpitanul trimise imediat după primarul satului şi, după ce stătu de vorbă cu bătrînul Merlier, rămase la moară.

Soarele strălucea vesel în dimineaţa aceea. Se anunţa o zi caldă. Deasupra pădurii plutea o lumină aurie ; în timp ce în depărtare, peste cîmpii, urcau aburi uşori, alburii. Satul se trezea, curat şi frumos, în răcoarea dimineţii ; cîmpia, cu rîurile şi izvoarele ei, avea graţia unui buchet de flori pe care străluceşte încă roua. Dar această zi, cu toată frumuseţea ei, nu putea înveseli pe nimeni. Căpitanul fusese văzut cercetînd de jur împrejur moara, inspectînd casele din vecinătate ; trecuse apoi de cealaltă parte a rîului şi, de acolo, studiase satul cu binoclul, în vreme ce bătrînul Merlier, care îl întovărăşea, părea să-i dea explicaţii. După ce se întoarse, postă soldaţi îndărătul zidurilor, al copacilor şi în şanţuri. Grosul detaşamentului era instalat în curtea morii. Se vor da lupte, deci ? Şi cînd morarul se întoarse, i se puse această întrebare. El făcu un semn lung din cap, fără să vorbească. Da, se vor bate.

Françoise şi Dominique erau acolo, în curte, şi se uitau la bătrîn. În cele din urmă el îşi scoase pipa din gură şi rosti doar aceste cuvinte :

— Bieţii mei copii, n-am să vă mai pot cununa mîine.

Cu buzele strînse, cu o cută de mînie pe frunte, Dominique se ridica din cînd în cînd în vîrful picioarelor şi rămînea cu privirea pironită asupra pădurii Gagny, ca şi cînd ar fi aşteptat să-i vadă

venind pe prusaci. Françoise, palidă și gravă, venea, pleca, le aducea soldaților tot ce aveau nevoie. Ei își pregăteau supa într-un colț al curții și așteptind masa, se întreceau în glume.

Căpitanul părea încîntat. Vizitase toate încăperile — și sala mare a morii care dădea spre rîu. Acum, stînd lîngă fîntînă, vorbea cu bătrînul Merlier.

— Aveți aici o adevărată fortăreață, spunea el. Vom rezista bine pînă seara. Banditii sînt în întîrziere. Ar fi trebuit să fie aici pînă acum.

Morarul rămase tăcut. Își vedea moara arzînd ca o torță. Dar nu se plîngea, socotind că-i de prisos. Deschise gura, doar pentru a rosti :

— Ar trebui să ascundeți barca în spatele roții. E acolo o groapă în care ar putea încăpea. Poate că vă va fi de folos.

Căpitanul dădu un ordin. Era un bărbat frumos, de vreo patruzeci de ani, înalt, cu o față plăcută. Părea înveselit ori de cîte ori se uita la Françoise și la Dominique. Se ocupa tot timpul de ei ca și cînd ar fi uitat de lupta pentru care se pregăteau. O urmărea pe Françoise cu o privire care spunea limpede că o găsește fermecătoare. La un moment dat se întoarse spre Dominique și-l întrebă brusc :

— Așadar, nu ești înrolat, tinere ?

— Sînt străin, răspunse băiatul.

Căpitanul păru destul de nesatisfăcut de acest argument. Sigur, era mai plăcut să stea în preajma fetei, decît în a tunului ! Văzîndu-l surîzînd ironic, Dominique adăugă :

— Sînt străin, dar nimeresc glontele drept în măr de la cinci sute de metri. Priviți, pușca mea de vînătoare este acolo, în spatele dumneavoastră.

— S-ar putea să-ți servească, replică simplu, căpitanul.

Françoise se apropie de ei. Tremura ușor. Întinse miinile spre Dominique, cerîndu-i parcă ocrotire, și el, fără să-i pese de cei din jur, le cuprinse și le reținu într-ale lui stringîndu-i-le puternic. Căpitanul surise din nou, dar de data asta se abținu de a mai

adăuga ceva. Rămase pe scaun, cu sabia între genunchi, cu privirea pierdută in zare, părînd că visează.

Se făcuse ora zece. Căldura era din ce în ce mai mare; se lăsase o tăcere grea. În curte, la umbra hambarelor, soldaţii începuseră să-şi soarbă supa. Nici un zgomot nu venea din satul in care ţăranii îşi baricadaseră casele, uşile şi ferestrele. Doar un cîine rămăsese singur pe şosea şi urla. Din pădurile şi livezile vecine, toropite de căldura zilei, venea un sunet îndepărtat şi prelungit, în care se contopiseră parcă toate respiraţiile răzleţe. Cînta un cuc. Pe urmă, tăcerea se făcu mai adîncă. Şi deodată, cînd totul din jur părea adormit, răsună un foc de puşcă. Căpitanul se ridică intr-o clipă în picioare, soldaţii lăsară din mîini farfuriile cu supă pe jumătate pline! În cîteva secunde erau toţi la posturile lor. De sus pînă jos, moara era toată ocupată de soldaţi. În timpul acesta, căpitanul, care se postase în şosea, nu observă nici o mişcare: la dreapta, la stînga, drumul se întindea alb şi pustiu. Se auzi al doilea foc de puşcă şi apoi din nou nimic. Nu se vedea umbră de om. Dar întorcîndu-se, zări dinspre pădurea Gagny un nour uşor de fum între doi arbori, care îşi lua zborul ca dintr-o luminare, la altarul Fecioarei. Pădurea era adîncă şi calmă.

— Ticăloşii! s-au ascuns în codru, murmură el. Ştiu că sîntem aici.

În clipa aceea începu focul şi se continua, din ce în ce mai susţinut, între soldaţii francezi postaţi în jurul morii şi între prusacii ascunşi în spatele copacilor. Gloanţele şuierau deasupra Morellei fără a pricinui pierderi de o parte sau de alta.

Focurile erau neregulate, porneau din fiecare tufiş şi, ca şi înainte, nu se vedeau decît firele subţiri de fum legănate leneş de vînt. Situaţia aceasta se prelungi aproape două ore. Ofiţerul fredona ceva, cu un aer indiferent. Françoise şi Dominique, care rămăseseră în curte, se înălţaseră în vîrful picioarelor şi priveau dincolo de un zid scund. Urmăreau cu un interes deosebit un soldat mărunţel postat pe

malul rîului Morelle în dosul unei bărci vechi din care nu mai rămăsese decît scheletul; acesta stătea la pîndă întins pe burtă, trăgea cîteva focuri, apoi se strecura încet în şanţul, care se afla la cîţiva paşi în urma lui, şi îşi reincărca arma; făcea totul cu mişcări atît de viclene, de suple şi de comice în acelaşi timp, încît Françoise şi Dominique nu-şi puteau opri surîsul, privindu-l. La un moment dat, se ridică repede; zărise pesemne capul unui prusac şi duse arma la umăr. Dar înainte de a apuca să tragă, scoase un răcnet, se răsuci în jurul lui şi se rostogoli în şanţ, unde picioarele lui zvîcniră pentru o clipă cu tremurul convulsiv al unui pui sugrumat. Soldatul cel mărunţel fusese atins de un glonte drept în piept. Era primul mort. Instinctiv, Françoise luă mîna lui Dominique şi i-o strînse cu o crispare nervoasă.

— Plecaţi de acolo! le strigă căpitanul. Gloanţele ajung pînă aici.

Într-adevăr, un zgomot sec veni din bătrînul ulm şi capătul unei crengi groase porni în jos, clătinîndu-se. Dar cei doi tineri nu se clintiră, ţintuiţi acolo de spaimă, în faţa groaznicului spectacol. La liziera pădurii, un prusac ieşise brusc dindărătul unui copac, ca un actor din culise, bătu aerul cu braţele şi căzu pe spate. Apoi nimic nu mai mişcă; cei doi morţi păreau că dorm sub soarele puternic de amiază. Nu se mai vedea nimeni pe cîmpia toropită de căldura zilei. Focurile de armă încetaseră şi ele; nu se mai auzea acum decît murmurul limpede al rîului.

Bătrînul Merlier se uita la căpitan cu un aer surprins, întrebîndu-l parcă dacă într-adevăr totul se sfîrşise.

— Abia acum începe, murmură el. Feriţi-vă. Nu staţi acolo.

Nu apucă să-şi ducă vorba pînă la sfîrşit; se auzi o bubuitură îngrozitoare. Ulmul, înalt cît un stejar, se prăbuşi ca lovit de trăsnet. Un nour de frunze ţîşni ca un stol de vrăbii, rotindu-se în zbor. Din fericire prusacii traseseră prea sus. Dominique

o prinse de mînă pe Françoise și o trase după el, în timp ce Merlier striga, venind în urma lor :

— Intrați în beciul cel mic, are pereții solizi.

Dar ei nu-l ascultară, intrară în încăperea mare a morii unde vreo douăzeci de soldați așteptau în liniște, cu obloanele închise, pîndind printre crăpături. Afară, soldații postați de căpitan apărau poziția pas cu pas. Cîte unul intra totuși în casă tîrîndu-se pe jos, cînd inamicul îl silea să-și părăsească locul strategic. Consemnul lor era să cîștige timp, să nu se arate, pentru ca prusacii să nu afle efectivul de forțe pe care îl aveau în fața lor.

Mai trecu astfel încă o oră. Apoi sosi un sergent care anunță că afară nu mai rămăseseră decît doi sau trei oameni. Atunci ofițerul își scoase ceasornicul și spuse :

— E ora două și jumătate. Mai trebuie să rezistăm încă patru.

Porunci să se închidă poarta mare a curții și totul fu pregătit pentru o rezistență activă. Cum prusacii se aflau de cealaltă parte a rîului, un asalt imediat nu era de temut. E adevărat, se afla un pod la doi kilometri, dar cu siguranță că prusacii nu știau de existența lui și era puțin probabil că vor încerca să treacă apa înot. Ofițerul nu făcu, deci, decît să supravegheze în continuare șoseaua. Toate eforturile trebuiau îndreptate în partea dinspre cîmpie.

Focurile încetaseră din nou. Moara părea moartă în lumina puternică a soarelui. Toate obloanele erau trase, nici un zgomot nu mai pătrundea în afară.

Încetul cu încetul, prusacii începură să se arate la marginea pădurii. Își lungeau gîtul, deveneau îndrăzneți. În interiorul morii, cîțiva soldați se pregătiră să tragă. Dar căpitanul strigă :

— Nu, nu, așteptați. Lăsați-i să se apropie.

Într-adevăr, prusacii procedau cu multă prudență, aruncînd spre moară priviri bănuitoare. Clădirea aceasta veche, tăcută și mohorîtă, cu perdelele ei de iederă îi neliniștea. Totuși înaintau. Cînd ofițerul văzu un număr destul de mare — vreo două-

zeci — adunați în livada din față, rosti un singur cuvînt :

— Trageți !

Se auzi o descărcătură puternică urmată de focuri de armă izolate.

Scuturată de un tremur, Françoise își duse fără voie mîinile la urechi. Dominique se afla în spatele soldaților, privea.

Și cînd fumul se mai risipi puțin, văzu trei prusaci, întinși pe spate, în mijlocul cîmpului. Ceilalți se aruncaseră la pămînt, în dosul salcîmilor și al plopilor. Și începu asediul.

Timp de mai bine de o oră, moara fu ciuruită de gloanțe ; biciuiau bătrînele ziduri ca o grindină. Cînd se loveau de piatră, se auzea cum plesnesc și cum cad apoi cu un plescăit sonor în apă. În pădure, gloanțele se înfundau cu un zgomot surd. Din cînd în cînd, un pîrîit prelung anunța că și moara fusese atinsă.

Francezii își economiseau gloanțele, nu trăgeau decît după ce vizau cu precizie. Din cînd în cînd, căpitanul se uita la ceas.

Și cînd un glonte atinse un oblon, gata să se înfigă în tavan, spuse :

— E ora patru. Va fi imposibil să mai rezistăm.

Într-adevăr, încetul cu încetul, atacul dușmanului ajunsese să zdruncine din toate încheieturile bătrîna clădire a morii. Un oblon se prăbuși în rîu, ciuruit ca o dantelă. Fură nevoiți să-l înlocuiască cu o saltea.

Bătrînul Merlier își expunea viața în fiecare clipă ducîndu-se să constate avariile pe care le suferea biata sa roată, care-i rupea inima, cu pîrîitul ei jalnic. De data aceasta, se sfîrșise într-adevăr cu ea ! Niciodată nu o va mai putea repara. Dominique o implorase pe Françoise să se retragă ; dar ea refuzase, voia să rămînă cu el. Se așezase în spatele unui dulap mare de stejar, care o proteja. Dar un glonte nimeri chiar într-o latură a dulapului, care răspunse cu un sunet grav, ca un geamăt. Atunci Dominique veni și se așeză în fața fetei.

Pînă atunci nu trăsese încă, ţinuse puşca în mînă, fără a se fi putut apropia de ferestrele care erau, de la un capăt la altul, ocupate de soldaţi. La fiecare foc de armă, se zguduia podeaua.

— Atenţie, atenţie! strigă deodată căpitanul.

Văzuse, în clipa aceea, ieşind din pădure un grup compact de oameni. Şi deodată, un pluton deschise focul: un foc groaznic. O jerbă de gloanţe trecu deasupra morii. Mai zbură un oblon. Gloanţele inamicului intrau acum nestingherite prin căscătura largă a ferestrei. Doi soldaţi se prăbuşiră pe podea, unul dintre ei nu mai mişca. Fu dat la o parte, lîngă perete, pentru că încurca locul. Celălalt se zvîrcolea, implorînd să i se facă sfîrşitul. Dar nimeni nu-l auzea, fiecare căuta o gaură în zidul fortăreţei, în care se găseau, pentru a putea riposta ploii de gloanţe.

Un al treilea soldat fu rănit; acesta se prăbuşi fără un cuvînt lîngă marginea unei mese, cu o privire fixă şi îngrozită. Françoise împinse maşinal scaunul şi se aşeză pe jos, lipită de perete, crezîndu-se astfel mai ocrotită. Între timp fuseseră aduse toate saltelele din casă, astfel încît ferestrele erau acum din nou astupate pe jumătate. Încăperea se umpluse cu cioturi de mobile, de arme sfărîmate.

— E ora cinci, spuse căpitanul. Trebuie să ne ţinem bine, vor încerca să treacă apa.

În clipa aceea Françoise scoase un strigăt. Un glonte care ricoşase îi atinsese fruntea; apărură cîteva picături de sînge. Dominique o privi o clipă, după care se apropie de fereastră şi trase primul foc; apoi nu se mai opri. Îşi încărca arma, trăgea fără să se mai intereseze ce se întîmplă lîngă el; doar din cînd în cînd, mai arunca o privire spre Françoise. Nu părea de loc grăbit, ochea cu mare atenţie. Prusacii înaintau de-a lungul plopilor intenţionînd să treacă rîul, aşa cum prevăzuse căpitanul. Dar era destul să încerce unul dintre ei, ca să cadă lovit în ţeastă de gloanţele lui Dominique. Căpitanul, care urmărea acest joc, era uimit. Îl lăuda pe tînăr, spunîndu-i că ar fi fericit să aibă

mulți țintași de talia lui. Dominique nu-l auzea. Un glonte îi atinse umărul, un altul îi răni brațul, dar el continua să tragă.

Căzură încă doi dintre ai lor. Saltelele, ciuruite, nu mai izbuteau să astupe ferestrele. Ultima dezlănțuire de focuri păru să smulgă cu totul moara din locul ei. Poziția nu mai putea fi apărată. Totuși ofițerul repeta :

— Rezistați ! Încă o jumătate de oră !

Acum număra minutele. Făgăduise șefilor săi să țină inamicul în loc pînă seara, și n-ar fi dat înapoi un pas, înaintea orei fixate pentru retragere. Avea același aer amabil, surîdea fetei, ca să-i dea curaj. Ridicase el însuși de jos arma unui soldat mort și acum trăgea cu ea. În toată încăperea mai rămăseseră doar patru soldați. Prusacii înaintau în masă pe celălalt mal al rîului și era evident că îl vor trece dintr-o clipă într-alta. Se mai scurseră cîteva minute. Căpitanul se încăpățîna, nu voia să dea ordin de retragere, cînd un sergent venind în fugă vesti :

— Sînt pe șosea, ne vor ataca din spate. Cu siguranță că prusacii au descoperit podul.

Căpitanul își scoase ceasul :

— Încă cinci minute ! Nu vor fi aici înainte de cinci minute.

La orele șase precis, consimți, în sfîrșit, să-și scoată, printr-o ușă care răspundea într-o uliță, oamenii din moară.

De acolo se aruncară într-un șanț și se îndreptară spre pădurea de Sauval. Căpitanul îl salutase politicos, la plecare, pe bătrînul Merlier cerîndu-i scuze. Adăugase chiar :

— Distrați-i, ne vom întoarce.

Dominique rămăsese singur în sala cea mare a morii. Continua să tragă, nu auzea nimic, nu înțelegea nimic, nu simțea decît o singură dorință, să o apere pe Françoise. Soldații plecaseră fără măcar ca el să fi observat. Ochea și nimerea cu precizie, de fiecare dată. Deodată se auzi un zgomot puternic. Dușmanii veniseră prin spate și nă-

văliseră in curte. Dominique mai apucă să tragă un singur foc și cînd prusacii se năpustiră asupra lui, din arma sa, mai ieșea încă fum. Îl înșfăcaseră patru dintre ei, în timp ce ceilalți vociferau într-o limbă îngrozitoare. Fuseseră gata să-l sugrume chiar în clipa aceea, dar Françoise se aruncase in fața lor implorîndu-i. Un ofițer intră, și după citeva fraze pe care le schimbă în germană cu soldații, se întoarse spre Dominique și-i spuse, intr-o franceză foarte corectă :

— În două ore, vei fi impușcat.

III

Era o regulă stabilită de statul-major german : orice francez care nu aparține armatei regulate, prins cu arma în mînă, trebuia să fie impușcat. Nici companiile de franctirori nu erau recunoscute ca beligerante. Prin aceste sancțiuni exemplare, germanii voiau să împiedice ridicarea in masă — de care se temeau — a țăranilor care își apărau căminele lor.

Ofițerul, un bărbat de vreo cincizeci de ani, înalt și uscățiv, îl supuse pe Dominique la un scurt interogatoriu. Cu toate că vorbea o franceză foarte pură, avea o duritate specific prusacă.

— Ești francez ?

— Nu ! Sînt belgian.

— De ce ai luat arma în mînă ? Tot ce se petrece aici n-ar fi trebuit să te privească pe dumneata.

Dominique nu răspunse. În clipa aceea ofițerul o văzu pe Françoise, stînd în picioare, foarte palidă și ascultînd ; rana ușoară îi însemna fruntea albă cu o dungă roșie. Căpitanul își plimbă privirea de la ea la Dominique. Păru a înțelege ceva și adăugă :

— Așadar, nu negi că ai tras ?

— Dimpotrivă. Am tras cît am putut, răspunse, calm, Dominique.

Această mărturisire era de altminteri inutilă, tînărul era încă negru de pulbere, acoperit de sudoare, pătat de sîngele care cursese din zdrelitura de pe braț.

— E în ordine, spuse ofițerul ! Și repetă : Vei fi împușcat în două ore.

Françoise își reținu un strigăt. Își împreună miinile și le ridică într-un gest de disperare mută. Ofițerul remarcă acest gest.

Doi soldați îl înșfăcară pe Dominique și-l duseră într-o odaie vecină unde trebuiau să-l țină sub pază. Tînăra fată se prăbușise pe un scaun, nemaiputîndu-se ține pe picioare ; lacrimile îi încremeniseră în gît, înăbușind-o. Ofițerul continua s-o examineze cu o privire foarte atentă. În cele din urmă o întrebă :

— E fratele dumitale, tînărul... ?

Ea răspunse nu, cu un semn al capului. Ofițerul rămase la fel de țeapăn, fără un surîs. După o tăcere, întrebă :

— Locuiește de mult în ținutul ăsta ?

Ea răspunse da, tot cu un semn al capului.

— Atunci trebuie să cunoască foarte bine pădurile de prin împrejurimi.

De data asta Françoise vorbi.

— Da, domnule, spuse ea privindu-l cu oarecare mirare.

Ofițerul nu mai adăugă nici un cuvînt, se răsuci pe călcîie, cerînd să fie imediat adus primarul satului. Françoise se ridică în picioare, cu fața ușor împurpurată de o nouă speranță, crezînd că a înțeles scopul acestor întrebări. Alergă ea însăși să-l cheme pe tatăl ei.

Morarul coborîse repede prin galeria de lemn, de îndată ce încetaseră focurile, pentru a-și cerceta roata.

Își adora fiica, avea o afecțiune puternică pentru Dominique, dar roata ocupa și ea un loc însemnat în inima lui.

Întrucît „copiii", cum spunea el, ieşiseră teferi din toată această încăierare, se putea gîndi acum şi la cealaltă dragoste a lui, bătrîna roată, care desigur pătimise mult. Şi, aplecat deasupra carcasei ei de lemn, îi cerceta rănile, cu un aer dezolat. Cinci dintre obezile roţii fuseseră prefăcute în ţăndări iar scheletul central era complet ciuruit. Vîra degetele în găurile lăsate de gloanţe pentru a le măsura adîncimea şi se gîndea cum va putea repara toate aceste dezastre.

Françoise îl găsi astupînd crăpăturile cu aşchii şi cu muşchi.

— Tată, spuse ea, te cheamă...

Şi izbucni în plîns, povestind ceea ce auzise. Bătrînul clătină din cap. Nu puteau fi împuşcaţi oamenii, chiar aşa cu una cu două! Rămînea de văzut! Şi intră în moară păstrîndu-şi aerul său tăcut şi liniştit. Cînd ofiţerul îi ceru alimente pentru soldaţii lui, răspunse că cei din Rocreuse nu sînt obişnuiţi să fie brutalizaţi, că nu se va obţine nimic de la ei, dacă se va întrebuinţa violenţa. Îşi lua însărcinarea de a rezolva totul, cu condiţia însă de a fi lăsat să acţioneze singur. Ofiţerul păru nemulţumit la început de calmul cu care îi răspunsese primarul, dar vorba lui, hotărîtă, răspicată, sfîrşise prin a-i impune. Îl strigă din nou, pentru a-l întreba:

— Pădurea aceea din faţă, cum o numiţi dumneavoastră?

— Pădurea de Sauval.

— Şi ce întindere are?

Merlier îl privi ţintă:

— Nu ştiu, răspunse el.

Şi se îndepărtă.

O oră mai tîrziu, contribuţia de război în alimente şi bani, pretinsă de ofiţer, se afla în curtea morii. Se apropia noaptea. Françoise urmărea cu nelinişte orice mişcare a soldaţilor şi nu se îndepărta de camera în care fusese închis Dominique.

Spre orele şapte, trecu printr-o spaimă cumplită. Văzuse ofiţerul intrînd în odaia prizonierului şi

timp de cincisprezece minute, auzise vocile lor ridicate; apoi ofițerul reapăru pentru o clipă în prag și dădu un ordin în limba germană pe care ea nu-l înțelese, dar curînd doisprezece soldați intrară în curte și se aliniară cu arma la umăr. Atunci, cuprinsă de un tremur din creștet pînă în călcîie, crezu că va muri pe loc. Așadar, pentru aceasta se pregătiseră: pentru execuție! Cei doisprezece oameni rămaseră acolo zece minute, timp în care ea auzi vocea lui Dominique continuînd să refuze pe un ton violent.

— Bine, mai gîndește-te. Îți dau timp pînă mîine dimineață. Apoi, cu un singur gest, ofițerul rupse rîndul celor doisprezece soldați. Françoise rămăsese înmărmurită. Bătrînul Merlier, care își fumase mai departe pipa lui, uitîndu-se la pluton parcă din simplă curiozitate, veni și o luă de braț cu blîndețe părintească. O conduse în camera ei.

— Stai liniștită, îi spuse el, și încearcă să dormi. Mîine, la lumina zilei, vom vedea ce e de făcut.

Plecă și încuie din prudență ușa în urma lui. Întotdeauna fusese de părere că femeile nu sînt bune la nimic, ele nu fac decît să strice totul, cînd vor să se ocupe de o treabă serioasă. Dar Françoise nu se culcă, stătu multă vreme așezată pe marginea patului pîndind zgomotele casei. Soldații germani, instalați în curte, cîntau și rîdeau; rămăseseră probabil să bea și să mănînce pînă tîrziu. Era ora unsprezece și larma nu încetase o singură clipă. Chiar în încăperea mare a morii răsunau din cînd în cînd pași greoi; fără îndoială, santinelele care făceau cu schimbul. Dar ceea ce o interesa pe ea, erau zgomotele pe care le putea surprinde în odaia care se afla sub a ei. De mai multe ori se trînti jos, lipindu-și urechea de podea. Era odaia în care fusese închis Dominique.

Dominique umbla, desigur, tot timpul încoace și încolo, de la perete la fereastră, căci ea auzi o vreme îndelungată cadența regulată a pașilor lui. Pe urmă se făcu tăcere, pesemne se așezase. De altminteri și toate celelalte zgomote încetaseră

acum. Totul din jur părea scufundat în somn. Și atunci, cînd i se păru că într-adevăr toată casa doarme, deschise încet de tot fereastra și-și puse coatele pe pervaz.

Afară era o noapte senină și caldă. Cornul îngust al lunii își găsise culcușul în spatele pădurii de Sauval, și arunca deasupra cîmpiei o lumină mică de veieză. Umbra alungită a copacilor înalți așternea dungi negre, în vreme ce iarba, în locurile descoperite, părea o catifea verde, mătăsoasă. Dar Françoise nu stătea să contemple farmecul misterios al nopții ; cerceta cu privirea cîmpia, căuta santinelele pe care nu se îndoia că nemții avuseseră grijă să le pună de pază în partea aceea. Vedea limpede umbrele lor înșirîndu-se de-a lungul rîului Morelle. În dreptul morii, de cealaltă parte a rîului, lîngă o salcie ale cărei crengi coborau pînă în apă, observă un soldat. Îl distingea perfect: era un tînăr înalt care stătea nemișcat, cu fața întoarsă spre cer, cu aerul visător al unui cioban. După ce cercetă cu atenție toate locurile din jur, Françoise se așeză din nou pe pat. Rămase iarăși să asculte ; nu se mai auzea acum suflare în toată casa. Reveni la fereastră, aruncă o privire circulară, dar pesemne un colț al lunii, care apărea acum din spatele arborilor, i se păruse stînjenitor căci se întoarse din nou să aștepte. În sfîrșit, după un timp, socoti că sosise ceasul. Acum era beznă deplină, nu se mai zărea nici santinela ; cîmpia se întindea imensă ca o mare de cerneală. Își ascuți auzul o clipă, apoi se hotărî. Aproape de fereastră, se afla o scară de fier cu treptele săpate în zid, care ducea de la roată la grinar și de care, cu vreme în urmă, se foloseau cîteodată morarii pentru a controla mecanismul morii. Pe urmă mecanismul se modificase și multă vreme scara dispăruse sub iedera deasă care acoperea această parte a morii.

Françoise încălecă cu îndrăzneală balustrada ferestrei, se prinse cu mîinile de o bară de fier a scării. O clipă rămase în gol, apoi începu să co-

boare, stinjenită în mişcări de lărgimea fustei. Deodată, o piatră se desprinse din zid şi căzu în rîu cu un plescăit. Încremeni, înghețată de spaimă. Dar îşi reveni repede, înțelegînd că şipotul continuu al apei curgătoare acoperea pe toată distanța orice zgomot, pe care l-ar fi putut face, şi continuă să coboare, cu mai mult curaj, pipăind iedera cu piciorul, pentru a dibui treptele. Cînd ajunse aproape de camera în care se afla închis Dominique, se opri. Se ivise o dificultate neprevăzută, era gata să-şi piardă orice nădejde : fereastra acestei camere nu era tăiată exact dedesubtul ferestrei ei ; se îndepărtă de scară, şi cînd întinse mîna, nu întîlni decît zidul. Ce-i rămînea de făcut ? Să urce înapoi, înainte de a-şi fi dus planul pînă la capăt ? Îşi simțea brațele din ce în ce mai sleite de putere, iar murmurul continuu al rîului începuse s-o amețească. Smulse de pe zid bucățele de var şi le aruncă în fereastra lui Dominique. Dar nu primi nici un răspuns.

Se gîndi că poate adormise. Mai sfărîmă bucăți din zid între degete, rănindu-şi-le. Era la capătul puterilor, gata să cadă, cînd în sfîrşit, Dominique deschise fereastra.

— Eu sînt, murmură ea. Ține-mă, sînt gata să cad.

El o prinse cu amîndouă mîinile aplecîndu-se mult în afară şi o trase înăuntru. Abia atunci, Françoise izbucni în lacrimi, înăbuşindu-şi hohotele ca să nu fie auzite. Pe urmă printr-un efort supraomenesc se calmă.

— Eşti păzit ? întrebă ea în şoaptă.

Dominique, care nu-şi revenise încă din stupoare, făcu un simplu gest, arătînd spre uşă. De partea cealaltă se auzea sforăitul santinelei, care, răpus de oboseală probabil, se culcase pe jos, lipit de uşă, pentru a împiedica prizonierul să iasă din cameră.

— Trebuie să fugi ! spuse ea repede. Am venit să te implor să fugi, şi să-ți spun adio.

Dar el părea că nu o aude. Repeta într-una :

— Cum, dumneata ești, dumneata ești ? Ah, prin ce spaimă m-ai făcut să trec ! La ce primejdie te-ai expus ! Ai fi putut să mori ! Îi luă mîinile, i le acoperi cu sărutări. Cît de mult, cît de mult te iubesc, Françoise ! Ești tot atît de curajoasă pe cît ești de bună. Nu aveam decît o singură teamă, că voi muri fără să te mai văd. Dar ești aici, și acum, n-au decît să mă împuște ! Mai vreau să stăm unul lîngă altul un sfert de oră, apoi voi fi gata.

Încetul cu încetul se lipiseră unul de altul și ea își lăsase capul pe umărul lui. Primejdia îi apropia și mai mult. Uitară de toate în această îmbrățișare.

— Françoise, spuse Dominique cu un glas mîngîietor, astăzi este sfîntul Ludovic, ziua atît de așteptată a nunții noastre. Nimic nu ne-a putut despărți. Iată-ne singuri amîndoi, aici, credincioși întîlnirii hotărîte. Nu-i așa ? În dimineața aceasta trebuia să ne cununăm.

— Da, da, repetă ea. E dimineața nunții noastre.

Și își apropiară buzele, tremurînd amîndoi. Dar deodată ea se desprinse din îmbrățișare, trezită de realitatea teribilă.

— Trebuie să fugi ! Trebuie să fugi, murmură ea, să nu mai pierdem nici o clipă. Și cînd el întinse brațele pentru a o aduna iarăși, toată, la pieptul lui, ea se rugă :

— Ascultă-mă, dacă mori tu, voi muri și eu. Era pentru prima oară cînd rostea acest intim : tu. Peste o oră va fi ziuă, continuă ea. Vreau să pleci imediat. Și începu să-i explice, în grabă, planul ei. Scara de fier cobora pînă la roată. O dată ajuns acolo, va putea sări în barca ascunsă în groapă, ținîndu-se de spițele roții. Îi va fi ușor apoi să ajungă pe celălalt mal al rîului și să se salveze.

— Dar trebuie să fie santinele acolo, spuse el.

— Una singură, în față, lîngă prima salcie.

— Și dacă mă vede și începe să strige ?

Scuturată de un tremur, Françoise îi puse în mînă cuțitul pe care îl luase cu ea. Se lăsă o tăcere.

— Și tatăl dumitale? Și dumneata? reluă Dominique. Nu, nu pot să fug. Cînd nu voi mai fi aici, vor fi în stare să vă ucidă. Nu-i cunoașteți încă! Mi-au propus grațierea, cu condiția să le servesc drept ghid în pădurea de Sauval.

Cînd nu mă vor mai găsi aici, vor fi capabili de orice.

Dar Françoise refuza să mai discute. La toate argumentele lui, avea același răspuns:

— Dacă e adevărat că mă iubești, pleacă, fugi! Din dragoste pentru mine, Dominique, fugi, nu mai întîrzia o clipă!

Îi făgădui că după ce-l va vedea plecat, va urca în camera ei și astfel nimeni nu va ști vreodată că ea îl ajutase. Îl cuprinse în brațe, îl sărută cu toată pasiunea, pentru a-l convinge. Dominique consimți, învins. Nu-i mai spuse decît atît:

— Jură-mi că tatăl dumitale știe ce ai întreprins și că el mă sfătuiește să fug.

— Dar chiar tatăl meu m-a trimis, răspunse fără a șovăi Françoise.

Mințea. În clipa aceea n-avea decît o singură și imensă dorință: aceea de a-l ști pe el în siguranță, de a scăpa de tortura gîndului îngrozitor că primele raze ale soarelui vor fi totodată și semnalul morții lui. Cînd va fi departe, orice nenorocire ce se va abate asupra ei îi va părea ușor de îndurat, știindu-l pe el în viață. În egoismul dragostei ei, voia cu orice preț ca el să trăiască.

— Bine, spuse Dominique, voi face așa cum dorești.

Nici unul dintre ei nu mai rosti un singur cuvînt. Dominique se duse să deschidă fereastra. Dar deodată se auzi un zgomot care-i îngheță și pe unul și pe celălalt în aceeași clipă. Ușa se clătină, erau siguri că va intra cineva, erau siguri că santinela îi auzise vorbind. Și amîndoi în picioare, lipiți unul

de celălalt, așteptau într-o spaimă fără de margini. Ușa se zgîlții din nou, totuși și de data asta rămase închisă. Respirară ușurați: înțelegeau, în sfîrșit, ce se întîmplase: soldatul care adormise întins, în fața pragului, se răsucea pesemne în somn, de pe o parte pe alta.

Într-adevăr, urmă din nou o tăcere întreruptă curînd de un sforăit.

Dominique stărui cu tot dinadinsul s-o vadă pe Françoise urcată în camera ei. O luă în brațe și-i spuse un adio fără cuvinte. Pe urmă o ajută să se prindă de scara, de care se agăță apoi și el. Dar refuză să coboare o singură treaptă, înainte de a o ști ajunsă în camera ei. Și numai după ce o văzu din nou sus, îi șopti cu o voce ușoară, ca o adiere:

— La revedere, te iubesc.

Françoise rămase la fereastră sprijinită în coate, încercînd să-l însoțească cu privirea. Noaptea era foarte neagră. Căută santinela dar nu o zări nicăieri; nu se vedea decît salcia, o pată albă în mijlocul tenebrelor. Timp de o clipă auzi foșnetul iederii, stîrnit de pașii lui Dominique, apoi scîrțîitul roții, și, în sfîrșit, clipocitul ușor care-i vestea că tînărul găsise barca. Și într-adevăr, un minut mai tîrziu, Françoise desluși silueta întunecată a bărcii pe luciul cenușiu al rîului. Abia atunci o frică teribilă îi tăie răsuflarea. În fiecare clipă i se părea că aude strigătul de alarmă al santinelei; cele mai mici zgomote răzlețe ale întunericului i se păreau pașii precipitați ai soldaților, zăngănitul armelor, care se încărcau. Totuși secundele se scurgeau și cîmpia rămînea la fel de calmă în tăcerea ei majestoasă. Dominique trebuie să fi ajuns pe celălalt mal. Françoise nu mai vedea nimic acum. Și deodată, în liniștea solemnă, auzi pași, apoi un strigăt înăbușit, urmat de zgomotul surd al căderii unui corp.

Apoi, tăcerea deveni și mai adîncă. Și atunci Françoise, ca și cînd ar fi simțit moartea trecînd pe lîngă ea, rămase înghețată, în fața tenebrelor nopții.

IV

O dată cu zorile, o larmă mare de glasuri zgîlţîi din somnul ei toată moara.

Bătrînul Merlier se duse să descuie uşa de la camera fiicei lui. Ea cobori în curte, palidă şi foarte calmă, dar nu-şi putu stăpîni un tremur în faţa cadavrului unui soldat întins pe o manta, lîngă fîntînă. În jurul lui un grup de soldaţi gesticulau şi strigau furioşi. Cîţiva dintre ei ameninţau satul cu pumnul ridicat. În timpul acesta, ofiţerul trimisese după Merlier, primarul comunei.

— Iată, spuse el, cu vocea strangulată de indignare, unul dintre oamenii noştri a fost găsit asasinat pe malul rîului. Trebuie să dăm o pedeapsă exemplară şi mă bizui pe dumneata că ne vei ajuta să descoperim ucigaşul.

— Vă stau la dispoziţie, răspunse flegmatic morarul. Numai să ştiţi, nu va fi prea uşor.

Ofiţerul se aplecase pentru a da la o parte pulpana mantalei care acoperea chipul mortului. Santinela fusese lovită în gît şi cuţitul rămăsese înfipt în rana îngrozitoare care apăruse acum la vedere. Era un cuţit de bucătărie cu mînerul negru.

— Examinează cu atenţie acest cuţit, i se adresă ofiţerul primarului, ne va putea pune, poate, pe urmele ucigaşului.

Merlier avu o tresărire care trecu neobservată şi răspunse fără ca un singur muşchi de pe faţa sa să se clintească :

— Pe aici, prin satele noastre toată lumea are asemenea cuţite. Poate că omul dumneavoastră n-o mai fi avut chef să se bată şi şi-a făcut singur seama. S-au mai văzut de-alde astea !

— Taci ! strigă ofiţerul furios. Nu ştiu ce mă opreşte să dau foc satului de la un capăt la altul !

Din fericire, furia îl împiedica să observe brusca descompunere a trăsăturilor fetei. Nu se mai putuse ţine pe picioare, se aşezase pe o bancă de piatră, lîngă fîntînă. Împotriva voinţei nu-şi mai

putea lua privirea de la cadavrul culcat pe pămînt, la picioarele ei. Mortul era un flăcău înalt și frumos care semăna cu Dominique, avea și el părul blond și ochii albaștri. Asemănarea aceasta îi zdrobea inima. Se gîndea că poate și el lăsase în patria lui o iubită care-l plîngea acum. Recunoscu cuțitul împlîntat în gîtul santinelei. Ea îl ucisese. Dar în timp ce ofițerul vorbea de măsurile cumplite cu care voia să lovească satul, apărură cîțiva soldați venind in goană mare. Observaseră abia atunci evadarea lui Dominique. Această știre produse o extremă tulburare. Ofițerul se duse la fața locului, privi prin fereastra lăsată deschisă, înțelese totul și se întoarse furios.

Merlier păru foarte contrariat de fuga lui Dominique.

— Imbecilul, murmură el, a stricat totul.

Françoise, care îl auzise, încremeni de spaimă. Tatăl ei nu-i bănuia complicitatea ; morarul clătină capul, spunîndu-i în șoaptă :

— Bine ne-am mai aranjat acum !

— El e criminalul ! strigă ofițerul. Ticălosul ! a fugit prin pădure, pesemne. Trebuie să mi-l găsiți, altminteri va plăti tot satul pentru el.

Și se adresă primarului :

— Haide ! dumneata trebuie să știi unde s-a ascuns !

Bătrînul Merlier rîse ușor, arătînd cu privirea întinderea colinelor largi, acoperite cu arbori deși.

— Cum credeți că veți putea găsi acolo un om ?! zise el...

— Trebuie să existe văgăuni pe care dumneata le cunoști. Îți dau zece oameni. Îi vei conduce.

— N-am nimic împotrivă, numai că vom avea nevoie de cel puțin opt zile ca să cutreierăm toate pădurile din împrejurimi.

Calmul bătrînului îl exaspera pe ofițer. Își dădea seama de întreg ridicolul situației. În clipa aceea, o văzu pe bancă pe Françoise, palidă și tremurîndă. Neliniștea, anxietatea fetei îl izbiră. Ră-

mase tăcut, uitîndu-se pe rînd, cu atenţie, la morar şi la Françoise.

— Nu cumva, îl întrebă el, în cele din urmă, cu brutalitate pe Merlier, ticălosul acela era amantul fiicei dumitale?

Morarul se făcu livid, ai fi zis că în clipa aceea se va năpusti asupra ofiţerului pentru a-l sugruma. Dar nu se clinti din loc, rămase crispat fără să spună un cuvînt. Françoise îşi ascunsese faţa în palme.

— Da, aşa trebuie să fie, continuă prusacul. Dumneata sau fiica dumitale l-aţi ajutat să evadeze. Sînteţi complicii lui. Pentru ultima oară, întreb: V-aţi hotărît să mi-l predaţi?

Merlier nu răspunse. Întorsese capul, privind în depărtare cu un aer indiferent ca şi cînd ofiţerul nu i s-ar fi adresat lui. Atitudinea bătrînului îl făcu pe prusac să turbeze de furie.

— Ei bine, declară el, vei fi împuşcat în locul lui.

Şi comandă pentru a doua oară plutonul de execuţie. Morarul rămase la fel de flegmatic. Atîta doar: ridicase uşor din umeri; toată această dramă i se părea de un gust destul de dubios. Fără îndoială, nu-i venea a crede că un om putea fi împuşcat chiar atît de uşor. Dar cînd văzu plutonul, rosti cu gravitate:

— Aşadar, e serios? Bine, fie! Dacă trebuie neapărat, atunci mai bine eu, decît oricare altul.

Françoise se ridicase de pe bancă. Bîiguia înnebunită:

— Îndurare, domnule! Vă implor, nu-i faceţi nici un rău tatălui meu. Omorîţi-mă pe mine, în locul lui. Eu l-am ajutat pe Dominique să fugă. Eu singură sînt vinovată.

— Încetează, fetiţo, strigă tatăl. De ce minţi? A stat toată noaptea în camera ei, domnule. Minte, vă asigur că minte.

— Nu, nu mint, reluă ea cu înflăcărare. Am coborît prin fereastră. Eu l-am îndemnat, eu l-am

silit să fugă. Acesta este adevărul, singurul adevăr.

Bătrînul devenise palid. Vedea bine în ochii fiicei lui că nu minte și toată povestea asta cumplită îl îngrozea. Ah, copiii! Cum strică ei totul, cu sentimentalismul lor. Și se înfurie:

— E nebună, n-o ascultați! Vă umple capul cu niște istorii de-a dreptul stupide. Haideți, să sfîrșim o dată!

Ea încercă din nou să protesteze. Îngenunchease, își împreunase palmele. Ofițerul asista liniștit la această luptă dureroasă.

— Dar bine, spuse el în cele din urmă, sînt nevoit să-l iau pe tatăl dumitale, pentru că nu-l am în mînă pe celălalt. Încearcă să-l găsești și tatăl dumitale va fi liber.

O clipă, Françoise îl privi cu ochii măriți de atrocitatea acestor propuneri.

— E îngrozitor, murmură ea. Unde vreți să-l găsesc pe Dominique la ora asta? A plecat, nu mai știu nimic altceva.

— Alege: el sau tatăl dumitale.

— Dumnezeule, dar cum oare pot alege? Chiar dacă aș ști unde este Dominique, aș putea alege? Îmi sfărîmați inima, prefer să mor în secunda aceasta.

Scena de disperare și de lacrimi sfîrși prin a-l scoate din răbdări pe ofițer. Strigă:

— Ei, bine, destul! Vreau să fiu bun, consimt să-ți mai dăruiesc două ore. Dacă în aceste două ore iubitul dumitale nu va fi aici, tatăl dumitale va plăti pentru el.

Dădu dispoziție ca bătrînul să fie condus în camera care slujise drept închisoare pentru Dominique. Morarul ceru tutun și își aprinse pipa. Chipul său impasibil nu lăsa să se citească nici o emoție. Dar cînd rămase singur, două lacrimi mari alunecară încet pe obrajii lui în timp ce trăgea din pipă. Sărmana și scumpa lui copilă, cît de mult suferea!

Françoise rămăsese în mijlocul curţii. Soldaţii treceau rîzînd pe lîngă ea. Unii dintre ei îi aruncau cuvinte, glume pe care nu le înţelegea. Nu-şi putea lua ochii de la uşa prin care dispăruse tatăl ei. Şi cu un gest lent, îşi tot ducea mîna la frunte, încercînd parcă s-o împiedice de a plesni.

Ofiţerul se răsuci pe călcîie şi repetă :

— Ai două ore înaintea dumitale. Caută să le foloseşti bine.

Da, avea două ore. Cuvintele acestea îi răsunau tot timpul în minte. Brusc, ieşi din curte şi porni drept înainte. Unde să se ducă ? Ce să facă ? Nu încerca măcar să ia o hotărîre, conştientă de inutilitatea oricărui efort. Totuşi ar fi dorit să-l revadă pe Dominique. Poate, stînd de vorbă amîndoi, vor putea găsi împreună barem o soluţie provizorie. Şi cu gîndurile învălmăşite, coborî malul rîului pe care îl traversă pe dedesubtul ecluzei, într-un loc în care se aflau nişte bolovani mari. Paşii ei o conduseră sub prima salcie de la liziera cîmpiei. Aplecîndu-se, zări o pată mare de sînge, care-o făcu să pălească. Aşadar, acolo era ! Porni pe urmele lui Dominique lăsate în iarba răvăşită ; alergase pesemne, se vedeau paşi mari, în linie dreaptă, care tăiau livada de-a curmezişul.

Dincolo de cîmpie, dispăreau toate urmele, dar într-o mică livadă din vecinătate, i se păru că le regăseşte : ele o conduseră pînă la marginea pădurii, unde din nou nu mai găsi nici un indiciu. Françoise înaintă totuşi în pădure. Simţea o alinare în toată această singurătate. Se aşeză pe iarbă, dar gîndul că n-avea voie să piardă nici o clipă o ridică brusc în picioare. Cît timp trecuse de cînd plecase de la moară ? Cinci minute ? O jumătate de oră ? Nu mai avea noţiunea timpului. Poate că Dominique se ascunsese într-o pădurice pe care ea o ştie, în care într-o după amiază mîncaseră alune împreună. Se duse de îndată să cerceteze locul, dar nu văzu decît o mierlă care îşi luă zborul, şuierîndu-şi cîntecul dulce şi trist. Atunci Françoise se gîndi că poate Dominique se refugiase în golul unei

stînci în care se duceau uneori să stea la pîndă, dar şi acolo nu găsi decît pustiu. La ce bun să-l mai caute ? Nu-l va putea găsi ! Dar dorinţa de a-l descoperi pusese stăpînire pe toată fiinţa ei şi nu i se mai putea împotrivi : se pomeni mergînd mai departe, din ce în ce mai repede. Ideea că poate Dominique se ascunsese printre crengile unui copac îi venise brusc. Din clipa aceea începu, continuîndu-şi drumul, să privească tot timpul în sus, strigîndu-l pe nume pentru a-i da de veste că se află în apropierea lui. Dar nu-i răspundea decît cîntecul unui cuc, iar o boare care trecea prin frunziş o făcu să creadă că el se află acolo şi că dintr-o clipă într-alta va coborî. O dată chiar i se păru că îl vede şi se opri, gîtuită de emoţie, cu dorinţa de a fugi. Ce-i va spune ? Că venise să-l ia pentru a-l duce la moarte ? Nu, nu, nu-i va vorbi nimic, îi va striga doar să se salveze, să plece cît mai curînd, cît mai departe de locurile acestea. Dar deodată îşi aminti, cu o durere ascuţită în suflet, că tatăl ei o aştepta. Se prăbuşi pe iarbă, plîngînd în hohote, rostind cu voce tare :

— Dumnezeule, Dumnezeule, pentru ce mă aflu aici ?

Făcuse o nebunie, venind. Şi îngrozită începu să alerge, nemaidorind decît să se vadă cît mai repede ieşită din pădure. De trei ori greşi drumul ; credea că nu va mai ajunge niciodată la moară, cînd se pomeni deodată într-o livadă, chiar în faţa satului. Cînd văzu căsuţele din Rocreuse se opri ; aşadar, se întorcea singură !

Stătu locului, cînd auzi un glas care o chema încet :

— Françoise ! Françoise ! Şi-l văzu pe Dominique ridicînd capul din fundul unui şanţ.

Dumnezeule, îl găsise ! Dar cum, cerul voia într-adevăr moartea lui ? Îşi reţinu un strigăt şi coborî repede în şanţ.

— Mă căutai, întrebă el ?

— Da, răspunse ea, neştiind ce spune, simţind că i se învîrteşte capul.

— Ah! Dar ce s-a întîmplat?

Ea plecă privirea şi biigui.

— Nu-i nimic, eram neliniştită, voiam să te văd.

El o crezu. Îi explică de ce nu voise să se îndepărteze; se temuse pentru ea şi pentru tatăl ei. Bestiile astea de prusaci sînt capabile să se răzbune pe femei şi pe bătrîni.

Deci totul merge bine! Şi adăugă rîzînd:

— Se amînă nunta, pentru opt zile, asta-i tot.

Dar văzînd-o pe ea la fel de tulburată, se îngrijoră din nou.

— Dar ce ai? Tu-mi ascunzi ceva!

— Nu, îţi jur. Am venit numai să te văd.

Dominique o strînse în braţe, îi spuse că este imprudent pentru amîndoi să continue convorbirea şi vru să iasă imediat din şanţ pentru a se întoarce în ascunzişul lui din pădure. Ea îl reţinu, tremurînd toată.

— Ascultă, poate totuşi ai face mai bine să rămîi aici. Nimeni nu te caută. N-ai de ce te teme.

— Françoise, tu-mi ascunzi ceva, repetă el.

Din nou ea îi jură că nu-i ascunde nimic. Doar atît, ar fi fost mai mulţumită să-l ştie mai aproape. Şi-i mai dădu, bîlbîindu-se, şi alte explicaţii. Toată purtarea ei i se păru atît de ciudată încît să-l fi rugat acum, n-ar mai fi consimţit el să plece.

De altminteri era sigur că francezii se vor reîntoarce, fuseseră văzute trupe în direcţia pădurii de Sauval.

— Ah, de s-ar grăbi! De-ar sosi cît mai repede, şopti ea cu fervoare.

În clipa aceea, clopotele din Rocreuse sunară de unsprezece ori. Fiecare dangăt se auzea clar, distinct. Françoise se ridică în picioare speriată; trecuseră două ore de cînd plecase de la moară.

— Ascultă, spuse ea repede, dacă vom avea nevoie de tine, voi flutura din camera mea o batistă.

Şi porni în goană, în timp ce Dominique, foarte neliniştit, se lungi pe marginea şanţului pentru a supraveghea moara.

La intrarea în sat, Françoise se întîlni cu moș Bontemps, un cerșetor bătrîn, cunoscut în tot ținutul. Acesta o salută și îi spuse că îl văzuse pe morar înconjurat de prusaci; făcu semnul crucii, bolborosind ceva ininteligibil și își continuă drumul.

— Cele două ore au trecut, rosti ofițerul, cînd o văzu apărînd pe Françoise.

Bătrînul Merlier era în curte, stătea pe o bancă lîngă fîntînă, cu pipa în gură. Tînăra fata îngenunche din nou, imploră, plînse. Încerca să cîștige timp. Nădăjduia tot mai mult să-i vadă pe francezi revenind și, chiar în vreme ce continua să ceară îndurare, i se părea că aude în depărtare pașii cadențați ai armatei. Ah, dacă ar veni, dacă i-ar salva!

— O or", domnule! Vă rog, o oră numai! O oră, ne mai puteți acorda.

Dar ofițerul rămase inflexibil. Ordonă să fie imediat luată de acolo de doi din oamenii lui, pentru a se proceda în liniște la execuția bătrînului. În sufletul fetei se dădea o luptă groaznică. Nu-l putea lăsa pe tatăl ei să fie ucis. Nu, nu! Mai bine va muri împreună cu Dominique. Și se avîntă spre camera ei; dar tocmai în clipa aceea Dominique intra în curte.

Ofițerul și soldații scoaseră un chiot triumfător. Dar tînărul înainta calm, puțin sever, spre Françoise, ca și cînd n-ar fi fost decît ea singură acolo.

— Ai făcut rău, spuse el. De ce nu m-ai adus cu tine? A trebuit să aflu de la bătrînul cerșetor... În sfîrșit, iată-mă.

V

Erau orele trei. Nori negri, groși acoperiseră încetul cu încetul cerul: pesemne trena unei furtuni din vecinătate. Valea din Rocreuse, atît de veselă în lumina soarelui, părea acum, sub cerul zdrențuit, pătat pe alocuri, roșietic ca arama, o vizuină in-

fricoşătoare, plină de umbre dubioase. Ofiţerul îl sechestrase pe Dominique în cameră fără a se fi pronunţat asupra soartei pe care i-o rezervase. De la amiază Françoise se sfîrşea într-o spaimă îngrozitoare. Nu voise să părăsească curtea, cu toate insistenţele tatălui ei. Îi aştepta pe francezi. Dar orele se scurgeau, se apropia noaptea, şi suferinţa ei creştea pe măsură ce îşi dădea şi mai bine seama că timpul pe care îl cîştigase nu putea schimba cu nimic teribilul deznodămînt.

Totuşi, spre orele trei, prusacii începură să se pregătească de plecare. De cîteva clipe, ofiţerul se închisese ca în ziua trecută, singur, în odaie cu Dominique. Françoise înţelegea că viaţa logodnicului ei se hotăra acum. Îşi împreună mîinile şi începu să se roage. Morarul rămăsese la fel de tăcut în atitudinea lui rigidă de ţăran bătrîn, care nu luptă împotriva fatalităţii soartei.

— O, Doamne, o, Doamne! bîlbîia Françoise, îl vor ucide.

Morarul o trase lîngă el, o aşeză pe genunchi, ca pe un copil.

Chiar în clipa aceea ieşea din odaie ofiţerul, urmat de doi soldaţi care îl duceau pe Dominique.

— Niciodată, niciodată, strigă el. Ucideţi-mă, sînt gata să mor.

— Gîndeşte-te bine, reluă comandantul. Serviciul pe care îl refuzi ni-l va face un altul. Îţi ofer viaţa, sînt generos. Nu trebuie decît să ne conduci la Montredon, prin pădure. Nu se poate să nu existe poteci.

Dominique nu mai răspundea nimic.

— Aşadar, te încăpăţînezi?

— Împuşcaţi-mă şi isprăviţi o dată, spuse Dominique. Françoise, cu palmele împreunate, îl implora fără cuvinte. Uitase totul, era gata să-l îndemne la orice laşitate. Dar bătrînul Merlier îi prinse mîinile pentru ca prusacii să nu vadă gestul ei de femeie înnebunită.

— Are dreptate, murmură el, e de preferat moartea!

Plutonul de execuție se afla acolo. Ofițerul aștepta un semn de slăbiciune din partea lui Dominique. Mai sconta încă să-l poată convinge. Se lăsă o tăcere. Din depărtare se auzeau tunete puternice. O căldură apăsătoare strivea cîmpia. Și în această tăcere răsună deodată un strigăt :

— Francezii ! Francezii !

Erau ei, într-adevăr. Pe șosea, la marginea pădurii de Sauval veneau rînduri, rînduri, pantaloni roșii. La moară se produse o agitație extraordinară. Prusacii alergau, scoțînd exclamații guturale. Dar nu se trăsese încă nici un foc de armă.

— Francezii ! Francezii ! strigă Françoise, bătînd din palme.

Era ca nebună. Se smulsese din mîinile tatălui ei și rîdea agitînd brațele. În sfîrșit, sosiseră, sosiseră, la timp, de vreme ce Dominique era încă acolo, în viață.

Deodată un foc de armă răsună cutremurător ca un trăsnet aproape de urechile ei. Întoarse capul. Cu cîteva clipe în urmă, ofițerul se adresase plutonului de execuție.

— Înainte de toate, să încheiem afacerea asta ! Și împingîndu-l el însuși pe Dominique spre zidul unui șopron, comandase focul. Cînd Françoise întorsese capul, Dominique era întins la pămînt, cu pieptul găurit de douăsprezece gloanțe.

Nu scoase o lacrimă, se uita la el cu o privire fixă, îndobitocită. Se așeză sub șopron la cîțiva pași de el ; se uita la el și din cînd în cînd făcea un gest vag și copilăresc cu mîna.

Prusacii îl luară pe Merlier ostatic.

Și începu lupta. Ofițerul își distribui soldații în posturi, înțelegînd că nu puteau bate în retragere, fără a se lăsa striviți. Și atunci, barem să-și vîndă scump viața ! Acum erau ei cei care apărau moara și francezii o atacau. Schimbul de focuri începu cu o violență nemaipomenită și continuă fără întrerupere timp de o jumătate de oră. Apoi se auzi o detunătură surdă și un glonte frînse una din crengile cele mai de nădejde ale ulmului secular.

Francezii aveau tunuri. O baterie, cocoţată exact deasupra şanţului în care stătuse ascuns Dominique, curăţa strada mare din Rocreuse. De aci înainte lupta nu mai putea dura mult.

Sărmana moară! o găureau gloanţele, bucăţică cu bucăţică. Jumătate din acoperiş zbură. Apoi se prăbuşiră şi doi pereţi. Partea care cobora în Morelle era un adevărat dezastru. Iedera, smulsă de pe zidurile zdruncinate, atîrna ca nişte zdrenţe. Rîul ducea cu el tot felul de hîrburi şi, printr-o spărtură a zidului, se vedea camera fetei, cu patul ei, deasupra căruia perdelele albe erau cu grijă trase. Două gloanţe, unul după altul, se înfipseră în bătrîna roată, care gemu pentru ultima oară. Spiţele ei pluteau pe apă tîrîte de curent, o dată cu carcasa strivită. Era sufletul veselei mori care murea în clipa aceea.

Pe urmă francezii dădură asaltul. Se dezlănţui o luptă furioasă cu arme albe.

Sub cerul de culoarea ruginei, hăul din vale se umpluse de cadavre. Cîmpiile largi cu copacii lor mari presăraţi ici, colo, cu perdeaua de plopi care le păta cu umbre, aveau acum ceva înfricoşător.

La dreapta şi la stînga, pădurile erau ca zidurile unui circ între care se aflau închişi combatanţii, în vreme ce izvoarele, fîntînile, rîurile hohoteau parcă de plîns în acest ţinut răvăşit de panica morţii.

Françoise nu se mişcase de sub şopron, aplecată deasupra cadavrului lui Dominique. Bătrînul Merlier murise în picioare, ucis de un glonte rătăcit.

Şi cum prusacii fuseseră exterminaţi, cum moara ardea toată în flăcări, căpitanul francez intră în curte. De la începutul campaniei era primul succes pe care-l repurta. Astfel încît, plin de înflăcărare, înălţîndu-şi talia lungă, rîdea cu aerul său amabil, de cavaler frumos. Şi zărind-o pe Françoise rătăcind năucă între cadavrul iubitului ei şi cel al tatălui, în mijlocul ruinelor fumegînde ale morii, îi salută galant cu sabia, strigînd:

— Victorie! Victorie!

CUPRINS